ЛАЗА ЧУРЧИЋ

КАЗИВАЊА О БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
1826

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ
1826

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ

Т р а г о в и

Књига 6

Уредник

Миро ВУКСАНОВИЋ

Нови Сад

ЛАЗА ЧУРЧИЋ

КАЗИВАЊА О БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Библиотека Матице српске
1996

Маји, Расīку и Душки

РЕЧ УРЕДНИКА

Лази Чурчићу, у родитељској му кући, у Тителу, где се вратио после пензионисања и где се није смирио – већ пише расправе, учествује на стручним скуповима, а управо је стигао и огледни број тек покренутог тителског листа са његовим уредничким потписом – пролећа '95, предложио сам да своје текстове о Библиотеци Матице српске, писане четрдесетак година унатраг, расуте у часописима и листовима, окупи у књигу, шесту у едицији *Трагови*, у којој су до сада објављени одабрани радови Иванке Веселинов, Марије Чурчић, Милане Бикицки, Владимира Отовића и Радована Мићића.

Знао сам, при том, да нико од Матичиних библиотекара, ни мало пре поменути ни други, није толико често, у различитим приликама и лепим поводима, исписивао прилоге за историју најстарије српске библитеке националног типа и сећања о људима заслужним за њен раст и свестрани развој. И нико није уносио толико страсти у писање о једној сасвим мирној делатности, што библиотекарство увек јесте. Са одушевљењем, у малом заносу, док је у Библиотеци Матице српске сређивао и обнављао њену јединствену збирку старих штампаних књига – а то је радио тридесет и три године – а касније са љутњом, мрзовољан и понекад циничан, пошто је одатле, како сам каже, „по невољи" отишао. И знао сам да Лаза Чурчић, мимо тога, Матичину Библиотеку увек осећа као своју кућу и да је згодна прилика да то изабраним текстовима покаже управо 1996, када је сто седамдесет година Матице и седамдесет година његовог живота. Овде су речени и разлози и поводи, а књига је пред читаоцима, мало окаснила, јер је њен писац дорађене рукописе предао тек у позну јесен '96. Других разлога за кашњење није било. Међутим, садржина текстова ће учинити да ауторову спорост заборавимо.

Не могу, нажалост, као што ред обавезује, говорити о Лази Чурчићу као библиотекару. Док је он радио у Библиотеци Матице српске, нисам био у Новом Саду. Додуше, слушао сам доста интересантних анегдота о његовом раду, најчешће на тему коју на једном месту, у овој књизи, довитљиво назива „прекрасни неред у који могу доспети само књиге". Таква казивања су најчешће са симпатијама и наклоношћу речена, а тек понекад са пакошћу и прекором. Истичем, разуме се, оно што је најважније – у Библиотеци Матице српске, у њеној збирци старих и ретких књига, и данас су нетакнути небројени трагови завршених и започетих послова Лазе Чурчића. Они ће задуго остати. Као пример свима који су те послове наставили. А када смо покренули серије штампаних каталога тих збирки, његови савети и рецензије били су драгоцени. Тада сам се уверио у оно што сам раније и наслућивао. Лаза Чурчић је једини српски библиотекар који је успео да буде библиографија старих српских књига која хода и једини српски библиотекар који каталог тих књига има у глави.

Овде је реч каталог употребљена у њеном најширем значењу. Готово је невероватно колико чињеница, ретко познатих, у нарочитој стваралачкој врућици, Лаза Чурчић немилице саопштава, са лакоћом, уверљиво, импресивно, као доказ огромног знања о старим српским издањима, и не само српским. Велика је штета што га није систематизовао и објавио. Још није доцкан. То би било важно и за Библиотеку Матице српске у којој је, како каже, „научио више но игде", и за нашу историју културе, за књигу у њој. Овако, Лаза је Чурчић мала покретна енциклопедија у којој одреднице нису уазбучене, у којој није довршен најлакши посао.

Није случајно што је тако. Лаза Чурчић је стално био на свој начин двовалентан, једнако, и истовремено, окренут књижевности и науци о књизи. Као историчар књижевности дао је ванредан допринос проучавању српског осамнаестог века, а као библиолог богатство прилога о најстаријим нашим књигама, штампаријама и издавачима. Понекад се чини да су те две ствари у Чурчићу пригушиле песника и приповедача, али и обрнуто. У томе, можда, јесте и наслов књиге којој овако текстом прилазимо – *Казивања о Библиотеци Матице српске.* Није реч о симулирању скромности, већ о признању како Чурчић избегава да казује огољено прецизан податак.

У овој књизи, разуме се, није окупљено све што је Чурчић написао о Библиотеци Матице српске, њеним управницима и библиотекарима. Одабрано је једанаест *казивања.* Почетна два, исцрпно, хронолошки, приказују рад Библиотеке од оснивања Матице (1826) до њеног пресељења у Нови Сад (1864). Те текстове, о пештанском периоду, аутор је прерадио и попунио, јер су после њиховог првог штампања објављене *Грађа за историју Библиотеке Матице српске* и два тома Матичине *Историје* Живана Милисавца. Исте чињенице, у разбарушеном историјском оквиру, друкчијим поступком, дате су и у текстовима о стопедесетогодишњици Библиотеке, и у упоредном низању података о њој и о Народној библиотеци Србије, али, нешто мање, и у расправама о почетку библиографског рада у *Летопису* и сарадњи Матичине Библиотеке са руским установама. У назначеној групи текстова Чурчић је образложено истакао дародавце и библиотекаре, што су допринели уређивању и напретку Библиотеке, од њеног оснивања до нашег века, причом ређајући заслуге Платона Атанацковића, Саве Текелије, Томе Теодоровића, Јована Суботића, Суботе Младеновића, Јована Ђорђевића, Антонија Хаџића, Јована Бошковића, Јована Радонића, Милана Савића и осталих. Све то, у другом делу књиге, допуњују живо писана сећања о библиографу др Георгију Михаиловићу чија је изузетна збирка књига дошла у Матичину Библиотеку, о њеним успешним управницима Бориславу Михајловићу Михизу и Павлу Малетину, о библиотекару и преводиоцу Петру Вујичићу и о песнику Бори Милићу. Сви су они фино портретисани, искреношћу и пажњом, анегдотским детаљима, јасно одређеним местима која им у историји Библиотеке припадају.

Први део књиге настао је субјективним бирањем архивске грађе и других писаних извора, а у другом делу, читљивијем и непосреднијем, Чурчић сведочи о људима са којима је у Библиотеци Матице српске сарађивао. Местимична понављања, неизбежна у књигама ове врсте, занимљиво се међусобно сучељавају и понекад размињују.

Са лепом захвалношћу Чурчић често помиње свог претходника др Димитрија Кириловића, а име првог послератног управника Младена Лесковца уписује са нарочитим поштовањем. Стога се, у први мах, може учинити

необичним што о Лесковцу овде нема посебног поглавља. Због разјашњења, ваља казати да је Марија Чурчић, у својој књизи, пре три године, у истој едицији, до најситнијих детаља описала деветогодишње управниковање Младена Лесковца у Матичној Библиотеци, као и рад Војина Срђанова, уз још неколико педантно написаних огледа. Те две књиге требало би читати напоредо. Оне излазе једна из друге, јер су настале под истим кровом. Написали су их Марија и Лазар Чурчић, познати стручњаци Библиотеке Матице српске која им и овако, објављивањем двеју књига, казује захвалност. А било би лепо када би се сви библиотекари, без пробирања, одуживали својим претходницима у управницима као што су то Чурчићи учинили.

Нови Сад, децембра 1996.

Миро Вуксановић

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ ДО 1848. ГОДИНЕ

1.

Пет српских библиотека, од оних које ће имати своје место у развоју и трајању српског библиотекарства у Угарској, имале су властиту историју када је 1824. угледала света прва частица *Летописа* иза које се још није назирала Матица српска. Било је, дабогме, још библиотека. У манастирима је било вредних збирки, а оне у Банату и Бачкој такве су и данас. Мало српско племство имало је сопствене библиотеке, скромније најчешће, у којима је, нажалост, било најмање српских књига. Вредније су биле неколике библиотеке епископа, у којима је било и српских књига. И у српским школама, старијим од Матице, било је вредних библиотека. Ипак, само су Митрополијска библиотека у Сремским Карловцима, лична библиотека Саве Текелије, гимназијске библиотеке у Сремским Карловцима и Новом Саду и библиотека Учитељске школе у Сомбору биле од значаја и за науку и за развој старијег српског библиотекарства. Само су тих пет библиотека биле и стварни претходници Библиотеке Матице српске. Две од тих библиотека, Саве Текелије и новосадске Српске велике гимназије, наставиле су да живе у Библиотеци Матице српске, где сведоче оправдање и разлог оснивања, као и место које су стекле међу српским библиотекама.

У Карловце је пресељена из Београда библиотека онамошњег митрополита, „29. марта 1737. године пренео је митрополитов егзарх, Јосиф Стојановић (потоњи владика костајнички) библиотеку из Београда у Карловце", бележи Димитрије Руварац.[1] Тај дан узима се као дан утемељења карловачке Митрополијске, потом и Патријарашке, библиотеке, која је за разлику од манастирских стекла карактер и намену јавне научне библиотеке.

Још у 18. веку имала је карловачка Митрополијска библиотека плаћеног библиотекара, а потом и сталне библиотекаре из калуђерских редова, који су тај посао обављали неки савесније, а неки користећи га само као положај, неки са више, а неки са мање успеха.[2] Када је касније и код Срба постао обичај да се на челу угледних библиотека нађу први људи пера, и на челу те Библиотеке нашли су се такви људи. Између осталих, библиотекари те Библиотеке били су и Иларион и Димитрије Руварац.[3]

---

1 Димитрије Руварац, *Историја Арх. Митр. Патријарашке библ. – У Сремским Карловцима 1919, 10; в.* и Небојша Лазаревић, *Библиотека српске патријаршије. – Зборник Богословског факултета* 2. – Београд 1951, 535-53

2 Димитрије Руварац, цитирани рад, 19

3 Исто, 22-3

Карловачка Митрополијска библиотека била је и прва јавна библиотека код Срба. „Мени је ова година (1795. у Карловцима, које није могао да напушта због куге, Л.Ч.) хотја теготна, била је од велике ползе. Имао сам времена и скоро сваки дан у Библиотеку отходио сам и књиге различне читао сам. Ту сам добио и вољу к читању, и у немецком језику ползовао се", писао је Петар Рујанин у својој *Аутобиографији*.[4] Ту пионирску улогу очувала је та Библиотека трајући кроз све ратове који су пролазили овом земљом, и уз то што је била плењена и сељена, да би се, коначно, нашла у Београду, осиромашивши на тај начин прекосавску и прекодунавску српску духовну баштину и библиотекарство.

Осамнаести век оставио је траг у српском библиотекарству стварањем ваљда најзначајније породичне библиотеке код Срба. И данас библиотека којој је последњи власник био Сава Текелија ванредан је пример неговања и чувања књига. Но, најважније је да је та библиотека, која током свог трајања дуго није имала утицај на српско библиотекарство нити на читалачку публику, стекла судбину да је двапут, и оба пута значајно, обогатила Библиотеку Матице српске, као што је и два пута била темељ библиотеке у пештанском Текелијануму.

Библиотека сомборске Учитељске школе (Народна библиотека како је зове оснивач Павле, потоњи Платон Атанацковић), биће прва која од наших библиотека настала на почетку 19. века. „Њиово Величество, наш Всемилостивејши Монарх, благоизволео је преко високославног местобљустителног Совета мацарског под 2-им Јунија лањске године, Нро 16182, при Институту нашем Педагогическом Библиотеку подигнути смети",[5] писао је Павле Атанацковић, који је новооснованој библиотеци био на челу, поводом њеног оснивања. Ако та библиотека и није стекла оно место и значај које су обезбедиле остале библиотеке оног времена,[6] она ће остати забележена већ и по томе што је на њеном челу стајао Павле Атанацковић, који ће нешто касније дати најозбиљнији прилог унапређивању и срећивању Библиотеке Матице српске.

И најзад, „Год. 1823. наше 30. јан., а римски 12. февр. на светли дан рожденија Милостивејшег нашег Императора Франца 1 отворена је с великим торжеством Гимназијална библиотека Новосадска, коју су родољубиви Србљи и граждани Новос. љубовљу к просвештенију народном одушевљени основали".[7]

Од карловачке Митрополијске библиотеке коју је основала црква, до породичне библиотеке арадских Текелија, српске библиотеке зависиле су од највише класе Срба. Од гимназијске библиотеке у Сремским Карловцима, до библиотеке Учитељске школе у Сомбору и од гимназијске библиотеке у Новом Саду оснивач библиотека биће грађански сталеж. Грађани ће током

---

[4] Никола Радојчић, *Аутобиографија Петра Рујанина*. – Ср. Карловци 1914, 25

[5] *Објављеније*. Учредничеству послано. Потписао Павле Атанацковић. – Додатак к числу 33 *Новина српски*, Беч 24. априла 1818, 264

[6] Надежда Ковачевић, *Споменица Учитељске школе у Сомбору 1778 – 1953*. – Сомбор 1953, 138, бележи: „Оснивање библиотеке сомборске Учитељске школе пада у време када је школа враћена из Сент-Андреје око 1836. године". Година 1836. је штампарска грешка, треба да стоји 1816. година. Библиотека је уистину основана у то време, односно сасвим тачно 1817. године.

[7] *Библиотека Српске велике гимназије новосадске*. – *Летопис*, 1 частица, [Нови Сад] 1824, 46

читавог 19. века остати и једини и највреднији чиниоци приликом оснивања читаоница, стипендијских фондова, књижевних награда и, дабогме, Матице и Српског народног позоришта.

2.

„Ја бих био веома радостан кад бих могао овде показати име оног човека који је први рекао: Нека буде Библиотека, и кад бих још могао одредити време кад је речено. Али, нажалост, при свеколиком тражењу мојему, и мојих пријатеља, нисам могао наћи ни једно ни друго", писао је Милан Ђ. Милићевић трагајући за пореклом београдске Народне библиотеке. То исто питање поставио је и Димитрије Руварац трагајући за првим данима карловачке Митрополијске библиотеке.[8] И док је Димитрије Руварац имао среће да изнађе време за којим је трагао, дотле се то не може рећи за оне који су трагали за првим данима Народне библиотеке. Није било до данас озбиљнијих трагања за пореклом Библиотеке Матице српске, а у оно мало́ покушаја да се утврди датум оснивања Библиотеке Матице српске све се своди, најчешће, на то да је основана 1838, а да је јавности стављена на употребу 1847. године. Не постоји, међутим, ни једна једина могућност да се утврди да је Матичина Библиотека утемељена 1838. године. Оно што указује на активности Матице око своје Библиотеке сведочанство је да је те године било речи о почетку њеног јавног рада. Година 1847. је сасвим произвољна. Раније је већ постојала уређена Библиотека са читаоницом, па треба веровати да је она и обављала основне библиотечке послове.

Време оснивања Матичине Библиотеке не треба никако тражити ни у посебним одлукама Матичиних одбора нити у њеној посебној делатности. Јер још дуго година пошто је Библиотека Матице српске постала већ значајан фактор у културном животу, она ће делати не као посебно одељење, посебна делатност и посебна буџетска јединица, него као унутарња ствар и брига Матице српске. Сви библиотечки послови око набавке књига, око размене књига, око уређења Библиотеке, све до 1945. били су у надлежности или Управног одбора или њеног Књижевног одељења.

Најранији помени о библиотечкој делатности, не и Библиотеци, налазе се у записницима – протоколима – Матице српске из 1830. године. У записнику од 14/26. јануара 1830. забележена је одлука да се поклони Народном музеју у Пешти 1. до 20. частица *Летописа*, сем 2. части (ваљда је више није било), па *Бој на Косову, Светислав и Милева, Касија Царица, Задиг* и *Писма Доситејева*. Прве две књиге су дела Стерије, трећа је Милована Видаковића, а четврта Волтерова. Исте године, 10. марта 1830, одлучено је да се пошаље „К. К. библиотеки бечкој" на дар 1-21. частица *Летописа*. Затим су 9. маја одлучили да поклоне Народној библиотеци у Прагу 1-21. частицу *Летописа*, и онде без 2. частице. И, најзад, преко руског посланика у Бечу, поклонила је Матица Руској академији наука комплете *Летописа* за 1826, 1827, 1828, 1829. и 1830. годину, као и све књиге које је до тада објавила.[9]

---

[8] Милан Ђ. Милићевић, *Народна библиотека у Београду. – Глас Српске краљевске академије* 5. – Београд 1888, 26

[9] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске 1*, 1830-1864. – Нови Сад 1964, 5-6. (Даље: *Грађа 1*); Живан Милисавац, *Историја Матице српске 1. део*. – Нови Сад 1986, 420. (Даље Ж. Милисавац 1)

Нема података да су бечка, прашка и пештанска библиотека узвратиле Матици поклоном књига. Дар, међутим, који је упућен Руској академији наука требало је да скрене пажњу руској јавности о Матици, *Летопису* и њиховој улози, не би ли помогли Матицу, којој су руске књиге тада одиста биле потребне.

Императорска руска академија наука није пропустила прилику да узврати Матици на њен дар поклоном својих књига. У 32. частици *Летописа*, из 1833, стр. 141-5, објављено је писмо Руске академије наука од 14. јуна 1832, Нр. 79, у коме се Академија захваљује на поклоњеним књигама и извештава Матицу о упућеним књигама „для Библиотеки заведения". Уз пошиљку Академијиних издања, писмом је обавештена Матица да и редовни члан Академије Атанасије Иванович Стојкович такође поклања неколике књиге Матици српској. Руска академија је оном приликом упутила Матици 24 дела у 57 томова, а Атанасије Стојковић је послао пет дела у пет свезака. Укупно је тада у Матицу доспело 29 дела у 62 тома. Коментаришући ову пошиљку, *Летопис* је забележио и ово:

> Све назначене од Императорске Академије, као и од поноса и дике српске, милог нам и славног Србљина, господина статског советника г. Стојковића послане књиге, све су из С. Петербурга преко Беча невредиме приспеле. Матица српска јавно признати мора да је у књигама овим неоцењеними дар славне Руске академије с благодарностију примила

Обавештење је завршено речима:

> Књиге су те све на лепом папиру и особито лепи слови прекрасно печатане. Ми ћемо од времена до времена, што цели *Летописа* нашег сходно буде из исти књига читатељима нашим радо саопштити.[10]

Захваљујући и поклонима Руске академије и Атанасија Стојковића у Матици је на крају 1832. морало бити најмање 31 свеска *Летописа*, 3 свеске *Српске пчеле* и 10 књига Матичиних издања, то ће рећи било је 44 свеске властитих издања, што је са 62 свеске доспеле из Русије чинило 106 свезака. Шесте године после оснивања, Матица је располагала са збирком од најмање 106 свезака уз уверење да то нису биле и све књиге њене Библиотеке.

У писму Руске академије наука Матици, књиге су изричито намењене Библиотеци, што је, засада, први помен Матичине Библиотеке. Занимљиво је указати да се у *Летопису* не помиње значај књига за Библиотеку и читаоце, него се говори о томе да ће бити корисне за *Летопис* онолико колико одговарају његовим циљевима. Све то сведочи да је Библиотека Матице српске настајала силом прилика, јер је било књига и јер су оне биле потребне за издавачку делатност Матице и за *Летопис*. Такав почетак у стварању властите Библиотеке није био нимало неуобичајен у друштвима сличним Матици српској.

Није јасно да ли се глас о Матичиној Библиотеци ширио искључиво из Русије, или је ишао и из Прага. Извесно је, међутим, да су 1834, из Пшемисла, послали у Матицу још неувезане табаке русинске граматике са посветом: „Народном књигохранилишту сербском у Пешти". Та посвета несумњиво

---

[10] Грађа 1, 6-7. И у *Смеснице Сербске пчеле* за 1834, 154-5, пренета је вест о поклону. Онде је речено: „Ми будући да смо те среће били, да лично и непосредствено [...] уверимо се у њима премного неоценивог блага и красоте за књижество наше налази". И ту се, међутим, очекује једино то да се оно што је од интереса за читаоце *Летописа* што пре штампа, па је речено: „тако исто с правом и нестрпљењем неодложно исполњеније обећања у *Летопису* изложеној очекивати морамо".

сведочи да су бар у словенском свету Матичину Библиотеку ценили од почетка.

Има и један важан податак о Матичиној Библиотеци из 1836. године. Те године Матица није радила, био је то њен први прекид у раду између 1835. и 1837. године. У Пешти се Сава Текелија 1836. припремао да оснује Текелијанум. У црквеној општини, при храму св. Георгија, одржана је у том циљу 31. августа, по старом календару, једна конференција на којој је било речи о намери Саве Текелије. Задужбинар се тада изјаснио

> да ако би временом Матица сербска из ког нибуд узрока престала или њој срећно сушшаствујућој, редактор њен за њега опредељни квартир сам употребити не хтео или не могао, у том случају исти квартир (Библиотеку Матице српске, која на сваки случај од даљшег расположенија невредима у дому истом место имати мора...)[11]

Није за никакву сумњу, Матичина Библиотека је 1836, десете године од оснивања Матице била чинилац о коме се водило рачуна, о коме се морало водити рачуна. То никако није била мала библиотека, а колика је била више се не зна.

Обновљена Матица српска 1837. уселила се у Текелијанум, а 14. августа 1838, по старом рачунању,

> Опредељено јест Библиотеку, и то јавну М.с. именујему, завести у коју ће сваки најпаче Славјанин буди ког наречја и колена син био свободан приступ имати и књиге читати моћи; потоме налаже се секретару да у сојузу с други М. чиновника и библиотекара М. дужности напише и за одобреније предложи, чрез С.Н. Новине сав Словенски и особито Српски род о заведенију ове Библиотеке известивши позив учини, да би сваки ког нибуд језика и наречја и буди ког содержанија књига овој Библиотеки поклонити и послати ускорио.[12]

Оновремени Матичин секретар и уредник два српска пештанска листа, *Сербског народног листа* и *Сербских народних новина*, Теодор Павловић, објавио је 27. августа 1838. по одлуци Матичине управе у *Сербским народним новинама* следећи текст:

> Матица је српска 14-ог и 21-ог. Авг. под председетаљством Гдна Краљев. Советника Саве Текелије у присуству овдашњи ...и стран. ГГ. членова заседанија своја држала и у првом између прочег јавну Библиотеку Матице српске, у коју ће најпаче сваки Славјанин буди ког наречја и колена славенског син био, свободан приступ имати и књиге читати моћи, завести определила. Но будући да хазна (каса) Матице није толика да би она сама сопственим новцем такову Библиотеку подигнути могла: зато се цео Славенски род позива и сваки овог рода член учтиво овим од стране Матице умољава да би колико ко више може било ког содержанија и било на ком му драго страном и Славенском језику књига за Библиотеку ову општој ползи посвећену поклонити и послати не одрекао се. Књиге такове нек изволи свак у новокупљеном за Српско народно заведеније високород. Гдна Саве Текели дому (Gross Kreutz) предати, пак ће од Матице и признатељство о преданим књигама примити, имена ће пак сваког жртвователља у *Народне новине* стављена бити.[13]

У Матици је 1838. било речи о јавној Матичиној Библиотеци, а њој је, свакако, морала претходити каква друга библиотека, нажалост о њој се зна тек понешто и у фрагментима.

Нема ни података шта је све 1838. урађено на отварању јавне библиотеке. *Сербске народне новине* нису ни током те године, као ни следећих година,

---

[11] Грађа 1, 8; Ж. Милисавац 1, 296-7, 420

[12] Грађа 1, 8-9; Ж. Милисавац 1, 420 вели: „Датум када је Матица српска одлучила да своју Библиотеку прогласи јавном (14. августа 1838) представља почетак организованог живота овог Матичиног огранка".

[13] *Сербске народне новине.* – Год 1. число 16, Пешта 1838, 61

доносиле имена приложника за Матичину Библиотеку. Из те године постоји, ипак, једна признаница за претплату на новине па би се могло претпоставити да је већ те године била организована и да је већ те године радила Матична јавна библиотека. Признаница о којој је било речи гласи:

> Квита. Сверху петнаест форинти сребра, којих је долупотписати за рачун Високоблагородног Господина Саве од Текелије, Краљевског советника и проч. од Господара Наума Бозда, великог купца и одабраног грађанина пештанског (за пренумерацију новина:) Примио јесам у Пешти 2-ог јануарија 1838. Мих. Костић, фишкал.[14]

То што се у *квити* не помиње нити Библиотека нити Матица не значи да се претплата није односила на Матицу и Библиотеку. Напротив. Није постојао ниједан разлог да рачун Саве Текелије исплаћује Наум Бозда, Матичин благајник, ако се тај рачун не односи на Матицу. Сава Текелија је у то време био председник Матице српске и могао је дати налог за исплату новца за новине.

Мећу документима из тог времена је и писмо Руске академије наука, Но. 134, од 17. новембра 1838, којим се јавља Матици да јој је Академија послала упоредни речник двеста језика адмирала Александра Шишкова у два тома, а секретар Академије Д. Јазиков послао јој је том приликом *Книги большему чертежу*, која садржи географски опис Московског царства из 1627. године, а он је приредио друго издање. Речник Шишкова послат је по одлуци Академије, а он лично поклања књигу коју је приредио за штампу. Обе књиге објављене су 1838. а за књигу коју је лично поклонио рекао је да ју је приредио, јер „је прво издање већ давно ретко" и да је достигло цену од 100 рубаља.[15] То како је написано писмо у Петрограду упућује на закључак да је Руска академија имала на уму Матицу и да је бар повремено слала књиге за Матичину Библиотеку и да је од 1832. могло бити још пошиљки.

Већ спочетка 1839, 11/23. јануара, у Матици је одлучено:

> Помоћнику манипуланта и библиотекару новозаведене библиотеке 100 фор. сребра годишња плата опредељава се.[16]

Постоје и признанице на име месечне плате, 18 форинти и 20 крајцара, које је потписивао ђакон пештанске Цркве св. Георгија, Петар Поповић, као „спомоћник манипуланта и библиот." Изузетак је квита за август где је потписан само као „спомоћник манипуланта". У сваком случају, 1839. Матица је имала плаћеног библиотекара. Нажалост, нема података о томе шта је и како је он радио у Библиотеци.

Манипулант Матице српске, Арон Добровојевић, поклонио је пре 22. априла/4. маја 1839. 15 књига, које су примљене „и у Библиотеку оставити опредељено" је.[17] За њиме су књиге послали Константин Пејичић и Сима Шићар.[18]

Дубровачки свештеник Георгије Николајевић, потоњи митрополит дабро-босански, послао је пре 22. септембра / 4. октобра четири примерка *Српске граматике састављене за црногорску младеж* Димитрија Милаковића, штам-

---

[14] Грађа 1, 9

[15] Грађа 1, 10

[16] Грађа 1, 9; Ж. Милисавац 423

[17] Грађа 1, 15; Ж. Милисавац 1, 423

[18] Грађа 1, 11; Ж. Милисавац 1, 423

пану 1838. на Цетињу. По жељи Георгија Николајевића један примерак књиге стављен је у Библиотеку, а по један примерак дат је Теодору Павловићу и Јовану Хаџићу. Четврти примерак, остављен на располагању Матице, уступљен је Сави Текелији. Тај примерак сачуван је до данас.[19]

Некако у то време поклонио је и Сава Текелија Матичиној Библиотеци један примерак своје књиге о пореклу Влаха, Румуна, на немачком језику.[20]

Секретар Матице, Теодор Павловић, добио је 8/20. маја 1839. налог да на будућем „заседанију предложи којим књижевним друштвима какве књиге и којим путем да се пошаљу".[21] Истог дана одлучено је да се понови позив за поклањање књига путем Павловићевих *Сербских народних новина*.[22]

Година 1840. Матичина Библиотека поменута је само једном и то уз помен Вука Караџића. На седници 16/28. јула 1840. поменут је дуг Вука Караџића „од давна" у износу од 7 форинти и 13 крајцара. Закључено је тада „да у име дуга овог, један екземплар народни српски песама, које сад издаје, за Библиотеку Содружества овог пошље".[23] На седници 30. августа/11. септембра 1841. речено је да је Вук послао један примерак прве књиге *Срйских народних йјесама* што се „благодаређи упротоколирати одређује", али се дуг не помиње.[24]

Нема више података о раду Матичине Библиотеке до 1841. године. То и чињеница да је много празнина у њеном раду чини да се време од 1826. до 1840. бележи као *време њеног настајања и формирања*. Пре 1830. нигде нема ни трага који би казивао да је у Матици било помена о њеној Библиотеци. Те године послала је Матица *Летопис* и књиге својих издања у четири библиотеке Пеште, Беча, Прага и Петрограда да њима трајно забележи своје послове. Те четири пошиљке сведоче да се у Матици знало за место и улогу библиотека. Већ 1832. она је добила поклон за Библиотеку заведенија. Рачунајући издања Матице српске и поклоњене књиге о којима се поуздано зна, за 14 година, од 1826. до 1840. Матичина Библиотека је имала најмање 76 књига и часописа у 166 свезака. Колико је уистину тада било књига и листова у Матичиној Библиотеци не зна се. Извесно је да је у њој, на пример морао бити комплет *Сербског народног листа* и *Сербских народних новина*. Теодор Павловић их је морао доносити у Матицу. Колико је било још сличних поклона ваљда се никада и неће сазнати.

3.

Петнаест година после потписивања акта о оснивању Матице српске, 1841, налази се још један податак о томе да је њена Библиотека постојала и радила од раније. Тај акт обележиће и почетак оне делатности Матичине Библиотеке који више неће ниједном довести у сумњу њено постојање, а уз то ће бити и сведочанство којим се до дана данашњег сведочи њено непрекидно трајање, најзад, тим актом почеће и онај низ интересовања за Матичину

---

[19] Грађа 1, 12; Ж. Милисавац 1, 423

[20] Грађа 1, 13; Ж. Милисавац 1, 424 закључује за примерак стављен на располагање Сави Текелији да је Матица „предала Текелијиној библиотеци, по чему се види да је већ у то време, 1839. године, у Текелијином заведенију било две библиотеке". Није било основе за овакав закључак.

[21] Грађа 1, 11-12; Ж. Милисавац 422

[22] Грађа 1, 12; Ж. Милисавац 1, 423

[23] Грађа 1, 13

[24] Исто 14

Библиотеку изражаван непрестаним поклонима књига и бригом за њено уређење и унапређење. Иницијатор тог акта биће, тада већ епископ будимски, Платон Атанацковић, који се оном приликом појавио и као прегалац на унапређивању Матичине Библиотеке. О томе је у *Записнику* Матице српске 17/29. августа 1841. записано:

> Георгиј Стојаковић, по налогу њиховог Високопреосвештенства Господина Епископа будимског, Платона Атанацковића, јавља да претпохваљени Гдин Епископ одавна изјављену жељу своју књигохранительницу Друштва овог умножити, испунити хотећи, и који о томе Главно заседаније очекујући, приликом овом 787 књига између који се и многе редке и скупоцене налазе, истој књигохранительници Друштва овог вековечито поклања, предавајући заједно и каталог поклонивши књига и додавајући да ће Њиово Високопреосвештенство за кратко време још неко число књига поклонити.[25]

У записнику је забележено да је епископ Платон Атанацковић „одавна изјављену жељу" остварио богатим даром Матичиној Библиотеци. Нема могућности да се утврди када је то „одавна" било, али ако то и није могућно, извесно је да је Матичино књигохранилиште уливало поверење човеку који је од 1818. непрестано имао на уму водећу српску библиотеку.

4.

Прилажући књиге Матичиној Библиотеци, и данас би то био вредан поклон, епископ Платон Атанацковић је очигледно ишао на умножавање, а не на оснивање Библиотеке Матице српске, те стога вреди истаћи тај чин. Речено је већ да је Платон Атанацковић био један од оснивача и први библиотекар Народне библиотеке у сомборској Учитељској школи. Дода ли се томе и то да је он, још млад човек, 1841. поклонио Матици веома значајну личну библиотеку, мора се закључити да је улагао и значајне напоре у развитак српског библиотекарства. У нашем раном библиотекарству, по овоме Платон Атанацковић заузима једно од водећих места. На једној страни у његовој личности налази се пасионирани сабирач књига, а на другој страни, то је један од првих српских посленика у организовању чувања књига (отуда његов дар иде у Матичино књигохранилиште). То што сомборска Народна библиотека, првенац Платона Атанацковића, није пошла путем којим је он желео да је упути, условило је да је створио властиту богату библиотеку, коју је у згодној прилици уступио Матици српској. Нажалост, није сачуван каталог књига епископа Платона Атанацковића, који је поклонио Матици, па сада није могућно говорити о свим књигама које је поклонио, али још више и о томе какав је имао однос према библиотекарству и какво му је било знање о њему. То да властиту библиотеку поклони баш Матици могло га је навести само то што је Матица имала већ такву библиотеку која је несумњиво давала повода за закључак да су јој перспективе напретка обезбеђене и да ће његов поклон унети онај неопходни замах који ће јој омогућити и бржи и плоднији рад.

Поред Вука и Платона Атанацковића, 1841. поклонио је пет књига и Сава Текелија. У записнику стоји да их је поклонио „књигохранительници заведенија свог". По слову тог записа, у Текелијануму је најкасније 1841. можда постојала и библиотека Текелијанума.[26]

---

[25] Грађа 1, 14; Ж. Милисавац 1, 423-5

[26] Грађа 1, 14

Пештански ђаци и студенти тражили су поткрај 1841. дозволу да могу читати књиге Матичине Библиотеке да би „у матерњем језику упражњавати се" могли попут питомаца Текелијанума. У Матици је 16/28. децембра 1841. одлучено да ће им се дозволити читање у Библиотеци после празника Светог Саве идуће године када се књигохранилиште отвори. Читаоница је јамачно 1842. радила, али није отворена о Светом Сави, имендану Саве Текелије, јер су пештански ђаци и студенти пре 23. јула/4. августа 1842. поново тражили дозволу за рад у Библиотеци.[27] И тражења пештанских ђака и студената да им се дозволи читање у Матичиној Библиотеци сведочанство су да је у њој морало бити много књига.

На том истом заседању, епископ Платон Атанацковић пожуривао је да се књиге које је поклонио преузму. Том приликом одређено је да Георгије Марго и Сима Шићар преузму књиге. Пријем књига епископа Платона Атанацковића и њихово уклапање у Матичину Библиотеку могло је одложити отварање читаонице о Светом Сави 1842. године.

Године 1842. знатно је повећан број прилагача Матичиној Библиотеци. Димитрије Тирол био је први који је 1842. поклонио две књиге.[28] Сима Шићар је поклонио једну руску књигу.[29] Луј Шапо, учитељ мачевања, поклонио је приручник о мачевању на немачком језику.[30] Уредник *Пештанско-будимског скоротече* обећао је да ће поклонити сваке године један комплет листа.[31] Данило Стајић, трговац из Старог Бечеја, поклонио је превод Корана на руском,[32] а Теодор Павловић поклонио је 100 књига.[33] Књиге су поклонили и Василије Суботић и Матеј Костић.[34] Коначно, епископ Платон Атанацковић поклонио је 6 различних диплома и једну песму у рукопису епископа Лукијана Мушицког.[35]

Први пут у Матици су 1842. куповане књиге. „На предложеније Високопр. Председателя, да би Содружество на новоизлазећу књигу Г. Павла Ј. Шафарика *Словенски народопис* пренумерирало" одлучено је: „Пренумерира се Содружество на 25 ексемплара и на тај конац предаје се Њиовом Високопреосвештенству пак 50 ф. сребра".[36] Већ 11/23. јуна јавио је епископ Платон да су Шафарикове књиге стигле и да за њихов пренос треба платити 6 ф. и 5 кр. сребра. Том приликом је одлучено да се два примерка књиге задрже за Библиотеку, а да се осталих 23 примерака продају по цени од 2 форинте и 40 крајцара.[37]

---

27 Исто 15, 19; Ж. Милисавац 1, 431-2

28 Грађа 1, 16; Ж. Милисавац 1, 425

29 Грађа 1, 18; Ж. Милисавац 1, 425

30 Грађа 1, 18

31 Исто 20; Ж. Милисавац 1, 423

32 Грађа 1, 20; Ж. Милисавац 1, 425

33 Грађа 1, 20; Ж. Милисавац 1, 425

34 Грађа 1, 21; Ж. Милисавац 1, 425

35 Грађа 1, 23; Ж. Милисавац 1, 433

36 Грађа 1, 17

37 Грађа 1, 18; Ж. Милисавац 426. бележи да је Павле Јосиф Шафарик био дародавац, а за куповину 25 књига одлучено је 15. марта 1842, на предлог Платона Атанацковића да се Матица претплати. За ту претплату дато је Пл. Атанацковићу 50 ф. ср.

Председавајући Матице, епископ Платон, водио је бригу и о ширењу Матичиних издања, као и о томе да дођу у руке онима којима ће бити од користи и који ће знати да укажу на њихов значај. У томе циљу је 4/16. марта 1842. предложио да се *Летописи* убудуће шиљу Вартоломеју Копитару, Павлу Јосифу Шафарику, Људевиту Гају, Чешком музеју, Словачком друштву у Будиму, а да се комплети *Летописа* пошаљу Лицеју у Београд, Учитељској школи у Сомбор, богословијама у Вршцу, Пакрацу, Задру и Черновицама, академијама у Паризу, Петрограду и Берлину, те историјским друштвима у Одеси и Москви, као и у Варшаву и Лужичким Србима. Предлог је једнодушно прихваћен, па је формиран одбор да предложи које књиге, колико и којим путем да се шаљу. У одбор су изабрани Јован Трифуновић, Михајло Костић, Теодор Павловић, Георгије Стојаковић и Сима Шићар.[38] Јован Трифуновић је 23. јула/4. августа известио да су књиге из Књигохранитељнице послате богословијама у Вршцу, Пакрацу и Задру, Учитељској школи у Сомбору и гимназијама у Новом Саду и Ср. Карловцима. Вредност сваке пошиљке износила је 23 форинте и 35 крајцара сребра.[39] У извештају се не помињу лица, академије и друштва којима је предложио да се шаљу *Летописи* епископ Платон, а одбор је нашао за корисно да се Матичина издања упуте и гимназијама у Новом Саду и Ср. Карловцима. Биће да је одбор нашао да су *Летописи* већ слати на адресе које је поменуо епископ Платон, у Петроград и Праг, на пример, а на нове адресе је слао часопис према претходној одлуци не извештавајући поново на седници. Ако је Матичина Библиотека слала толико књига и *Летописа*, она је оне 1842. одржавала везе са одиста много библиотека до Париза, Петрограда, Москве, Одесе, Черновица, Варшаве и Лужичких Срба.

У међувремену, „учећа се у Пожуну младеж" тражила је 26. марта/7. априла 1842. да јој Матица из своје Књигохранитељнице пошаље на дар Матичина издања. У Матици су одлучили да се пошаљу књиге младима у Пожуну, али да се таква пошиљка упути и „општеству", црквеној општини, у Карловац.[40]

Колико се у Матици 1842. водило рачуна о Библиотеци сведочи и оно што је одлучено 23. јула/4. августа: „Опредељује се, такође, да се каталог књига Библиотеке печата и свака новоизишла књига српска у будуште трошком фонда за Библиотеку прибави".[41] Још једном је те године у Матици било речи о штампању каталога. „У смотренију Библиотеке Содружества овога" на седници 30. новембра/12. децембра г.г. Јован Суботић и Симеон Шићар да Библиотеку уреде и каталог књига печатње ради што пре поднесу умољавају се".[42] Када је пожуривано штампање каталога, у Араду је већ припремано пресељење у Пешту личне библиотеке Саве Текелије. Тек следеће године, 20. новембра/3. децембра 1843, пошто је за библиотекара изабран Тома Теодоровић, известио је Јован Суботић да је окончан рад на уређењу Матичине Библиотеке. У том извештају рекао је:

---

38 Грађа 1, 16; Ж. Милисавац 1, 422

39 Грађа 1, 19

40 Грађа 1, 17; Ж. Милисавац 1, 437

41 Грађа 1, 19

42 Исто 23

Славна Матице серпска,

Господине, Господо, Милостиви, Почитајеми,

По даном налогу г. Амвросију Шимић, протођакону и г. Симеону Шићар и мени долупотписаном, предузели смо дело уређенија Библиотеке Матичине и ја имам част у име и друга два изаслана члена Матице српске о томе следујуће известије предложити.

Књиге су у каталогу по азбучном титле реду пописане, који се у рукама г. Симеона Шићара налази, предан њему да га везати или, ако је можно, на чисто преписати даде. На сваки случај и тај се каталог употребити може. У истом каталогу опредељена је једна рубрика за имена г.г. прилагатеља књига.

Књиге су у рафове сложене по азбуки имена списатеља понамешћане, на који начин или заискао ко књигу по имену списатеља или само по титли дела, лако се књига изнаћи и употребити може.

Числа на књиге још метнута нису. Ако Матица српска одобри долупотписани мисли да ће цели сходно бити са почетком сваког фаха и числа изнова почети: на овај начин преглед Библиотеке веома лак постаје и таки се приметити даје ако је која књига с места ма куд уклоњена.

Добро би било на собе гди је Библиотека поставити натпис да је посештавајући таки нађи могу. Долупотписати по своме уверенију препоручује реч српску <u>књижница</u> (подвукао Ј.С.)

Рафове је г. С. Шићар, по пређашњем себи даном налогу, дао нове начинити, о чему се рачуни при њему налазе.

С должним почитанијем Славне Матице српске понизни слуга др. Јован Суботић
један од на горњи конац изаслани.

У Пешти 26. февр. 1843.[43]

Није јасно када је протођакон Амвросије Шимић постао члан екипе која је радила на оновременом уређењу Библиотеке. Он је други пештански ђакон који је радио у Матичиној Библиотеци (први је био ђакон Петар Петровић 1839. године). Биће да је Амвросије Шимић имао више времена за рад у Библиотеци од Јована Суботића и Симе Шићара, па га је епископ Платон Атанацковић ангажовао да ради на уређивању Матичине Библиотеке. Послом је, свакако, руководио Јован Суботић, па је отуда он и први који је оставио трага о уређивању Библиотеке Матице српске.

Сасвим је извесно да је ангажовање епископа Платона Атанацковића, од 1841, учинило да Матичина Библиотека убрза и раст и организацију рада. Треба захвалити упорности епископа Платона што су његова настојања дала резултате. Захваљујући њему постала је Библиотека Матице српске важан чинилац у раду Матице српске.

Крајем 1842. збио се догађај који је учинио да следеће године Матичина Библиотека постане понајвећа оновремена српска библиотека. Тај догађај био је смрт Саве Текелије, после које је, личном опоруком, његова лична библиотека доспела у Матицу српску. Сава Текелија је умро 21. септембра/3. октобра 1842, већ 25. септембра/7. октобра 1842. прочитан је у Матици његов тестамент којим је наменио у Текелијануму „једну велику собу за Књигохранилиште, другу за Пантеон, гди Матица заседанија своја држати има".[44] Све је то реализовано још 1838, а сада је коначно и имовински решен проблем смештаја Матице и њене Библиотеке.

Убрзо после смрти Саве Текелије, у Арад су били упућени ради реализације послова око оставине Михајло Костић и Георгије Стојаковић. Они су 12/24. новембра јавили да „остаје још библиотека непописана, који посао ни

---

[43] Грађа 1, 30; Ж. Милисавац 1, 429-30

[44] Грађа 1, 21

почети не можемо, јербо нас наша приватна дела кући позивају". Пре него што су напустили Арад запечатили су библиотеку.[45] Крајем новембра Костић и Стојаковић били су поново у Араду и 1/13. децембра јавили да су библиотеку „по налогу" Матице „у велике сандуке сместили" и да „само кола тражимо да и у ваше руке пошљемо. Требамо отприлике 10 коња".[46] Њих двојица су 13/26. марта 1843. обавестили Матицу да „библиотека покојног Завештатеља [...] пописана још није, једино зато што би пописивање исте више недеља потрајало, а друго, зато што је баш онда ред на библиотеку дошао кад је највећи виор против права ваши код вармеђе дигао се и ми несравнимо важнијим стварима по упутствију ваши занимати бивше више смо се бринути морали да оно што имамо сохранимо нежели да библиотеку пописивати дамо. Ову смо ми, по добијеном упутствију, а немогуће је дуже оставити код куће [...] и без пописивања, у присуствију легалне сведоџбе, у велике сандуке спремити и у резиденцију благородног гдина Петра Чернојевића у Араду пренети дали, где је по заповести вашој до бољег пута и времена остати морала."[47] Тек 30. марта/11. априла исплаћени су рачуни преноса Текелијине библиотеке, његових слика, нумизматичке збирке и других драгоцености.[48] Пренети су јамачно који дан раније.

Михајло Костић је 14/26. октобра 1843. наплатио у Матици 2 форинте сребра, које је утрошио „при испакивању и преношењу библиотеке".[49] Сандуци у којима су биле смештене књиге Саве Текелије отворени су по овом сведочењу негде пре 19/26. октобра 1843. године.

У току пресељења Текелијине библиотеке из Арада у Пешту, епископ Платон Атанацковић наставио је да ради на унапређењу Матичине Библиотеке имајући на уму, вероватно, да ће она бити знатно увећана књигама из библиотеке Саве Текелије. Предложио је стога 13/25. фебруара 1843. да се ангажује личност за актуара и библиотекара Матице, који би истовремено био и надзиратељ Текелијанума. На тај његов предлог одлучено је да „Содружество [...] сад одсуствујућег члана г. Георг. Стојаковића да се званија овог прими позвати опредељује" с тим да се по инструкцији покојног Саве Текелије одреди „као библиотекару 100 ф. не иначе и за актуара 100 ф. сребра с квартиром од 3 собе у истом дому".[50] Биће да Георгије Стојаковић није желео да напусти адвокатску праксу; место актуара, библиотекара и надзиратеља остало је упражњено све до пред крај 1843. године.

Епископ Платон Атанацковић је 15/27. новембра 1843. поново „позвао да би сваки од своје стране једну благу цељ предпријатија овог пред очима имајући, к достижењу исте у толико ревносније делати одважио се" те „предложи да се избор једног лица који би, поред надзиратеља дома Текелијиног, заједно и о библиотеци бригу водио [...]"

„Вишеством гласова закључи се" затим да „чиновник тај ког су дужности у *Наставленију* чрез г.г. Т. Павловића и Ј. Трифуновића заседанију поднешеном изчислене, поред квартира од три собе и кујне у дому Заведенија Текели-

---

[45] Исто, 22

[46] Исто, 22-3

[47] Исто, 26-7

[48] Исто, 34-5

[49] Исто, 35

[50] Исто, 25-6; Ж. Милисавац 1, 429

јиног и нужног у дрвима депутата, још 200 ф. ср. као сталну плаћу из касе Заведенија Текелијиног по тестаменталном уређенију г. Саве Текелије годишње прима".[51] По свој прилици пре тога је расписан конкурс, о коме засада нема података, за избор надзиратеља и библиотекара, јер се одмах затим решавало о његовом избору. Између „пријавивши се лица на тај конац", добили су приликом гласања Павле Радовановић и Субота Младеновић по један глас, Давид Давидовић три, а Тома Теодоровић девет гласова. На основу таквог гласања изабран је Тома Теодоровић за надзиратеља Текелијанума и Матичиног библиотекара.[52] Тома Теодоровић је прихватио избор о чему је Матица извештена на седници 26. новембра/8. децембра.

Нема оцена о раду Томе Теодоровића у Матичиној Библиотеци. Нема ни података о њему. Оно што се може рећи о њему на основу онога што је радио и урадио за веома кратко време, може се рећи да је посао библиотекара обављао и савесно и познавајући струку. Где је он упознао библиотекарство остаје отворено питање. Биће, међутим, да је његов избор за библиотекара било добро решење.

Није само Матичина Библиотека била та која је живела и радила у оном времену. Потреба и покрет за стварање библиотека међу Србима постали су општи. Вероватно су и Матичина Библиотека и њен брзи развитак схваћени као могућност за ново поље рада, на једној страни, али и као акт који је обезбеђивао значајне могућности на пољу подизања културе у народу и међу ђацима и студентима, на другој страни. Међу омладином се тако родила идеја да се од Матичине Библиотеке начини централна библиотека Срба северно од Саве и Дунава. Та идеја, иако није била нова у свету неговања и чувања књига и у свету ширења броја читалаца била је и те како утопистичка у нашим условима. Идеја за организовање шире мреже библиотека у саставу Библиотеке Матице српске потекла је из Пожуна, Братиславе. Пожунска омладина је своју идеју изложила писмом, које је у Матици прочитано 8/20. децембра 1843. године. У томе писму изразили су своју жељу да „тамошњу српску своју библиотеку не само надзиранија ради него као и сопственост Матици српској вручити намеравају". Из Матице им је одговорено да о својој намери начине „особито писмено" и да га „сви по именце таково потпишу и Содружеству овамо пошљу".[53] Из Пожуна, „8. маја по старом календару" следеће године писали су млади из Пожуна Матици:

> Да би се не само онда, кад овде на школама младежи српске нема, него и онда кад је овде, знало: ко је правни господар Књижнице српске – долепотписани да би свакој сумњи крај учинили, следујуће за добро једногласно признадосмо:
>
> Да одсад сама Матица српска господар ове Књижнице буде, а сви млади учећи се Срби, који убудуће наука ради овамо у Пожун долазили буду, ову само како властитост Матичину уживати могу. Дакле:
>
> 1. Ако би или ко други, или сама учећа се младеж, с Књижницом располагати њу младежи одузети, или је пак ова међу се поделити хтела: то Матица има право противстати и што нађе за добро чинити.
>
> 2. Ако би се догодило да учећи се Срби овамо на школе долазити престану, или тако малом бројем долазили буду, да због сами њи Књижницу овде држати није вредно, то Матица може књижницу по своме расположењу на друго место пренети гди ће она роду српском полезнија бити.

---

51 Грађа, 1, 28-9; Ж. Милисавац 1, 429

52 Грађа, 1, 29; Ж. Милисавац 1, 429

53 Грађа, 1, 32; Ж. Милисавац 1, 437

3. Да би Матица српска увек могла извесна бити, како да ли има овде учећи се Србаља или, тако да ли се они с Књижницом добро служе или, и да ли они или ко други исту не уништавају, нужно је да једног наместника има који ће, наравно, без плаће бити и Матицу о свему извешћавати. Овај ће:

а) Имати право више пута, по својој вољи, Књижницу прегледати, за стање књига испитивати и што год му подозрительно буде истраживати.

б) Ако би младеж против слободе своје књиге раздавала, продавала (изузимајући оне књиге од који више ексемплара има) – или расипала међу се, наместник има право код старешина је тужити и израдити да се књига поврати.

4. Учећа се овде младеж дужна ће бити:

а) Књижницу с новцем потпомагати и књиге набављати, на које опредељење сваки ће младић – ако књиге читати буде хтео у почетку године два форинта бечке вредности платити.

б) На свршетку године школске, т.ј. кад се у лицејима испити сврше, наместнику Матице како Књижницу тако и касу предати, и добивши од њега квиту од новца и на каталогу (од књига) од њега прегледаном – потпис обадвоје Матици српској послати.

г) У почетку године школске, како се младеж скупи, до 15. септембра искаће каталог и квиту од Матице, и кад се ова добије, прегледаће се како Књижница, тако и каса, па о стању свега Матици извесће дати.

За већу сигурност изјављујемо ову нашу жељу писменам – која ће се у Матици српској предати – и потврђујемо га својеручним свију чланова читајући потписима.

Уз акт о предаји Књижнице Матици је упућен списак приложника Књижнице. На крају 1842. било је остало 42 форинта и 17 крајцара, а 1843. 51 форинта и 30 крајцара. Том приликом упућен је у Матицу и каталог Књижнице у којој је било 277 српских књига, 40 мађарских и 84 немачких. У каталогу је било забележено и 514 српских књига „које се по две и по три налазе".

О томе како је радила пожунска Књижница сведочи и писмо које је 12/24. децембра 1844. упутио Светозар Милетић. Он је тада написао:

Славна и родољубива Матице!

Од како је митроносни певац румену зору на истоку књижества српског звучним гласом стројне своје лире поздравио, од то доба гледи те српски род неутрудиму самим делом и примером побуђивати прилежне рода свога пчелице да би слатки плод за садашњост и будућност рода српског приуготовљавале. Да! Ево, већ и сам геније народа српског од дугог незнања санка скоро уставше Србље ободрава и с вијућом се народности заставом у левој, а пламтећом буктињом у десној руци пролази Немањин народ и врвећим к њему младим Србљима поджиже у млађаним прсима пламен народног духа, пламеном братске слоге и љубави. Да! – и у сам ји храм уводи Минерве, иштући при светом олтару њеном присјагу верности к свему што је народно. И ми, ево, давши бдительном за нас Генију знаке верности, поспешисмо из храма Паладе у ову баштицу коју су од неколико година жаром народног духа и изображенија преиспуњена браћа наша, млади Србљи, нежним од мудри и искусни мужева негованим цвећем засађивати и помоћу хеликонски сестара изворoм Кастилије заливати почели, скуписмо се овде ми, којих су умове љупке музе у потоку просвештенија купати тек почеле да преслатку ову за нас радњу наставимо и красне наука и добродетељи цвеће у млада наша срца пресађујемо, који да би се боље примили и укоренили, то теби, Славна Матице! припадамо да нам зраке матерње љубови неиспошљеш, оне љубови којом си ти увек младеж српску обимала и обимаш. Кад твоје ненаградимо старање које си ти целом предрагом роду српском, а особито младежи посветила и умним очима посмотримо, О! ти, онда слатка надежда, надежда душу нашу пита да ћеш ти наше жеље и молбе испунити; зато те молимо, славна Матице! која си изволила у случају ако би кадгод брод малог нашег блага, кивот по мору народности носећи бурним таласима усколебан био, ментор нам бити, молимо те сад учтиво да би изволили послати нам милостиво решеније од заседанија Книжнице наше тичући се, притом да би новце код г. Штура на оставу дане пребројати и новим прилозима умножити могли, потребујемо од славне Матице дано јој писмено, к тому и каталог књига, најпосле, крепко надајући се да ону доброту коју си нам досад указивати усредствовала и од сад матерње срце синовима отказати неће; молимо понизњејше Летописе од 3. части 1842. год. до данас,

и од сад који следовали буду; које синове молбе, надајући се, да ће услишене бити што скоријем славне Матице одговору с млађаним жаром и топлим чувствима на сусрет спешећи, остајемо у Пожуну 12/24. дбра 1844.

Славне Матице
покорни синови
У име млади учећи се Србаља
Светозар Милетић
лог. слуш. и друш. тајник[54]

У Матици је 9/21. новембра лепо примљен цео предмет младих из Пожуна и одлучено да се као заступник Матице српске прихвати Људевит Штур.[55]

Овај напор пожунске омладине био је, може бити, раван оном Платона Атанацковића из 1841-4. године. Он је, међутим, остао усамљен. Библиотека пожунске младежи заборављена је и данас је још увек у Братислави.

У време док су пожунски ђаци били ангажовани око своје библиотеке као огранка Библиотеке Матице српске, Тома Теодоровић је уређивао библиотеку Саве Текелије. Већ 24. фебруара/8. марта 1844. упутио је Тома Теодоровић овај извештај Матици:

Славно књижевно „Матице српске" Содружество,
Вископочитајема Господо.

Следствијем милостиваго налога њиовог преосвештенства господина епископа [Платона Атанацковића] председатеља књижевног Содружества мени покорњејше потписаном у смотренију уређивања библиотека заоставши од краљ. советника Саве Текелије књига датог – славном књиж. Содружеству следујуће понизно известије имам:

1-во. Да сам предпоменуте књиге по величини и формату својем, лепшег библиотеке спољашњег изгледа, ради, у рафове сложио и колико је количество и просторност рафова допустила у овим на неки мести само спреда, а неки и иза леђи (т.ј. у два реда) књиге сместио.

2-го. Различите новине, земљеписе, начертанија и друге рукописе библиотеки овој принадлежеће на рафове одозго сложио.

3-ће. Такође сам ради лепшег изгледа и заштеденија места по рафовима, у којима су најпре књиге Матице српске по азбучном реду, а не по формату сложене биле, по овом, као и проче књиге, и ове сложио, а тиме више рафова за друге књиге заштедио.

4-о. Изван вишеречени Текелијини (арадски) и Матице српске књига још се једно количество књига у Библиотеци налази које су овде при Заведенију од покојног краљев. советника Текелије заостале, и које сам до даљег урежденија у особеном реду сместио.

У пописивању књига ови који ћу, како добијем даљшега упутствија започети, следујуште покорно приметити имам:

а, Да ћу сваку књигу у записки по азбучном реду записати, при којим ће насловије књиге, име Списатеља, место гди је и година у којој је књига печатана изложено бити.

б, За брже сваку књигу наћи, сваке књиге насловије и име списатеља особено ће по азбуки записано бити, и свака ће књига своје число добити, као и рафове по одељени и своји сандука число ћеду имати, који ће све у особеним рубрикама изложено бити.

в, При овом пак не мало важном пописивања делу, који ће више месеци трајати, нужан ће ми бити један помоћник, који ће ми књиге додавати и после уведенија у записки, ове опет натраг у рафу сложити и од прашине лепо очистити. Тај ће пак помоћник надничар бити морати, који ће по обстојатељству времена сваки дан три сата пре и три после подне са мноме заједно у Библиотеки радити.

---

54 Грађа 1, 39-53

55 Грађа, 1, 53; Ж. Милисавац 1, 438

г, Уколико би слав. књижев. Содружество желило да се читаоница Библиотеке ове што пре отвори, покорно приметити имам да се то тек онда учинити може кад једно количество књига већ пописано буде, после којег само ћеду се оне књиге на читање дати моћи које су уредно у записки стављене.

д, При овој се Библиотеки различити Земљеписи и образи древни списатеља, као и друга знаменита начертанија налазу, која би по мом слабом расужденију у читаоници по дувари изложити требало.

О којим даљше упутствије покорно молећи се особитим високопочитанијем јесам

Покорњејши слуга

Тома Теодоровић[56]

Пада у очи да се из извештаја не види како је требало да убудуће буде организована Библиотека Матице српске, не види се ни то да ли је било намере да се Текелијина лична библиотека утопи у Матичину Библиотеку, или је било намере да се негују две библиоеке. Не оставивши тачна сведочанства о томе колико су урадили и шта су још намеравали да ураде, Матицу је 1844. напустио епископ Платон Атанацковић, а крајем године умро је и Тома Теодоровић не саставивши ни годину дана рада у њој. Њихови наследници могли су, и сасвим несвесно, да негују две библиотеке, Матичину и Текелијину. Такву организацију, или бар сличну њој, имају још и данас многе школске библиотеке, које су подељене на ђачке и наставничке.

Није могућно претпоставити, анализирајући рад у библиотеци сомборске Учитељске школе, да ли је епископ Платон Атанацковић тежио таквим облицима библиотека. Јаснија је његова тежња да оснује или негује библиотеке које би обезбеђивале трајно трајање српске књиге. То што је везивао библиотеке око којих се ангажовао или за школу (Учитељска школа у Сомбору) или за школску установу (Текелијанум), било је разлога. Чинио је то пре свега зато што је видео да су понајбоље библиотеке у свету биле уз школе и универзитете. Лично је добро знао да су школама библиотеке најпотребније и да су ђаци и студенти понајбољи пропагатори писане речи.

Могућно је, дакако, претпоставити да је епископ Платон могао тежити и да се његова лична библиотека, као и Текелијина, чувају као целине, како се то чинило у многим библиотекама у свету. Да је то имао на уму можда сведочи то што је поклањајући своје књиге дао и свој каталог уз њих. Ако је уистину било тако, могли су у Матици имати намеру да очувају и личне библиотеке које је вредело оставити за будућност. У том случају имао је епископ Платон на уму јединствену Матичину библиотеку са легатима у њој.

У извештају Томе Теодоровића о сређивању личне библиотеке Саве Текелије има једно нејасно место у последњој напомени, односи се на Текелијине књиге у Пешти. Није јасно да ли је Текелија имао нешто књига и у Пешти или је те књиге купио за потребе питомаца у заводу који је основао. Тома Теодоровић је те књиге, по жељи епископа Платона Атанацковића прикључио арадским књигама Саве Текелије не казујући ни приближно колико је тих књига било. Ако је Сава Текелија те књиге купио за Текелијанум онда њих и није требало прикључити Текелијиним арадским књигама и ваљало је да буду основа библиотеке Текелијанума. Нажалост, премало је података да се о тим књигама каже која поузданија реч.

---

[56] Грађа 1, 36-7; Ж. Милисавац 1, 430

Извештај Томе Теодоровића оставља бар мало трагова и о њему лично. Он сведочи да је Теодоровић могао знати нешто о библиотекарству и пре него што је дошао у Матицу. То је могао имати на уму и епископ Платон, који је имао утицај приликом његовог избора за Матичиног библиотекара. У Пешти је одиста имао прилике да упозна добро уређене и стручно вођене библиотеке. У њима је могао да упозна разлоге за смештај књига по величини (формату) и то шта треба да садрже картони лисног каталога.

Тома Теодоровић је сместио књиге у Библиотеци по формату ради лепшег изгледа, али и ради уштеде простора и одржавања чистоће, о чему се није водило рачуна када су књиге смештене у полице (рафове) приликом претходног азбучног смештаја, који је извео Јован Суботић. Рукописи, бакрорезне графике и бакрорезне мапе и друго, најмање су, чини се, занимали овог библиотекара, те их је сместио одозго на полице. Додуше, можда о њима и није много знао, па је и то могао бити разлог за онакав смештај. Слике, које је затекао и које су донете из Арада, овај предузимљиви човек имао је намеру да стави на зидове (дуваре) читаонице. Да ли их је и ставио, не зна се. Ако их је ставио, слике Матичине галеријске збирке стављене су први пут пред очи гледалаца.

У тачкама а. и б. *Извештаја*, у којима је говорио будућу организацију и технику руковања, као и коришћења књига из Библиотеке, Тома Теодоровић је говорио о каталозима. Начин прављења *записки* (лисног каталога) обухватио је све оно што се одувек захтевало приликом каталогизације. Ако је израдио каталог какав је предлагао, морао га је израдити добро.

Тома Теодоровић је морао да реши и проблем сигнирања књига. Како се већ раније одлучио да књиге смести по формату, морао је да према њему одлучи и о начину сигнирања књига. Тај проблем решио је на најприхватљивији начин, ако не већ и најбољи, тако што је убележавао полицу, ред у њој и број књиге у том реду.

Ваља рећи и то да је Тома Теодоровић затекао Матичину Библиотеку сређену на известан начин, али тако да то није одговарало потребама, те ју је морао поново уредити. Чињеница да је Матичина Библиотека била сређена на неки начин и раније од двоструке је важности. Прво, то сведочи да је раније рађено на њеном уређењу и да је било потребно осавременити њено уређење. Азбучни смештај књига, о коме говори Тома Теодоровић, начињен непосредно пред његов одлазак у Матицу био је условљен оновременом величином Библиотеке, која је служила књижевницима и уредницима *Летописа*. Књиге смештене по азбучном реду аутора омогућавале су најлакши пут читалаца до књига, а много подсећају на савремене идеје у организацији библиотека масовног читања, па је и по томе Суботићево схватање библиотекарства било оправдано. Знатно увећана Матичина Библиотека између 1841. и 1842. и однос епископа Платона Атанацковића усмерен ка организацији библиотеке националног типа, каква је тада у Пешти била Библиотека Народног музеја (данашња Национална библиотека „Сечењи") захтевали су и нов, рационалнији, начин уређења Библиотеке. Стварано је тако к њ и г о х р а н и л и ш т е, завод за трајно чување књига и омогућавање читаоцима у далекој будућности да их читају. Други значај тог сведочанства је у томе што оно казује да се и у оновременом српском библиотекарству непрестано водило рачуна о тековинама струке. Више се у случају Библиотеке Матице српске није радило о њеном стварању, њеној набавци и ангажовању библиотекара, него о њеном великом

искораку унапред на путу ка библиотеци значајној и за науку и за све друге националне задатке.

Нема грађе о томе како су, када су и да ли су завршени послови на уређењу Матичине Библиотеке које је започео Тома Теодоровић. Међу Матичиним рачунима има, међутим, докумената из 1844. који макар и делимично одговарају на питање да ли се у њој радило. Рачуни о којима је реч односе се на нова исплаћивања за рад помоћника библиотекара и гласе:

Квита

сверху једне форинте и 40 кр. сребра, које сам ја, долупотписани, од гдна Наума Бозда за исплатити човека који је при уређивању Текелијине библиотеке најтеже ствари дизајући 5 дана радио, исправно примио. – У Пешти 15-ог јануарија 1844.

Т. Теодоровић

Квита

сверху осам форинти у сребру, које сам из касе Заведенија Текелијиног, по гласу протокола Матице српске, за исплату Библиотеке помоћника из руку гдра Наума Бозда исправно примио. У Пешти 30. Јунија 1844. по римском.

Т. Теодоровић[57]

Прва од две сачуване *квите* сведочи да је Тома Теодоровић већ у јануару 1844. морао да ангажује помоћника за тешке послове, јамачно за отварање и преношење сандука са књигама, а да је крајем јуна платио помоћника библиотекара. Помоћника је тражио крајем фебруара, па би јунска исплата била једна од наредних. Да ли је била и последња не зна се. У сваком случају, на уређењу Библиотеке радило се 1844. од марта до краја јуна. Рукописне књиге нису ни тада, нити касније каталогизиране.[58]

Рачуни за исплате помоћника библиотекара сведоче да их је Наум Бозда исплаћивао из средстава Текелијанума. Отуда и исплата претплате за новине из 1838. није изузетак него пракса у Матичином пословању. Биће да је то чињено по жељи Саве Текелије.

Смрћу Томе Теодоровића, крајем 1844. окончан је период најбржег развитка Библиотеке Матице српске у времену њеног рада у Пешти. То што је Матицу напустио епископ Платон Атанацковић био је велики губитак за Библиотеку Матице српске, а смрт Томе Теодоровића означила је и крај једне њене веома плодне делатности.

5.

Не може се рећи да је смрћу Томе Теодоровића Библиотека Матице српске била осуђена на одумирање. Напротив. Једном корисно започети посао није се дао лако смањити. Рад у Библиотеци је настављен, али другачије него што су то чинили епископ Платон Атанацковић и Тома Теодоровић. Измене нису биле ни тако брзе ни тако радикалне да се могла приметити личност која је стојала иза тих промена, којих спочетка и није било. Ваља, ипак, забележити да је крајем 1844, после смрти Томе Теодоровића Матици писао Вук позивајући је да се претплати на 100 примдерака друге књиге *Народних ӣесама* како би их распродала међу својим члановима. У Матици је поводом тог Вуковог писма

---

[57] Грађа, 1, 55

[58] Тома Теодоровић их не помиње, а било их је у Текелијиној библиотеци сасвим извесно.

закључено: „Има му се отписати да Содружество није у стању толике трошкове на тај конац чинити, но да се на 1 ексемплар за своју Библиотеку пренумерирати хоће".[59] То је већ промена у односу на претплату. Епископ Платон Атанацковић је 1842. предложио да се Матица претплати на 25 примерака Шафариковог *Словенскоѓ народоūиса* и она му је одмах исплатила 50 форинти сребра.[60] Епископ Платон се лично претплатио на 10 примерака друге књиге Вукових *Народних ūјесама.*[61] Међу претплатницима из Пеште на ту књигу, Вук је на првом месту забележио Матицу српску са претплатом на један примерак,[62] можда то није било сасвим случајно.

У Матици су 5/17. фебруара 1845. читана „прошенија Арона Загорице, Александра Капетановића и Суботе Младеновића" за место надзирателља и библиотекара. Већином гласова изабран је тада Субота Младеновић,[63] а пре 22. фебруара/6. марта предао му је кључеве библиотеке Јован Трифуновић. Нема никаквих докумената ни за Суботу Младеновића који би указивали на било какву његову библиотекарску спрему. Био је учитељ. У *Летоūису* се јавио песмама 1826, 1833. објавио је превод књиге Јаноша Имреа *Млади мудрац* у издању Матице српске, уредио је 94-96. књигу *Летоūиса* (1856-1857), што ће рећи да је био човек од књиге, да је јамачно познавао оновремене пештанске библиотеке и онамошње писце и библиотекаре. Све му је то могло бити од користи за рад у Матичиној Библиотеци. Он је био човек са снажним осећањем одговорности. У време 1848-1849, када су многи спасавали животе, он је сачувао и Матицу и њену Библиотеку.

Први задатак Суботе Младеновића као библиотекара био је да у читаоници смести „један камен на ком је образ фелдцајфмајстера барона Мих. Михајловића изрезан" који је Петар Јагодић од Крњаче „Содружеству овом на дар" принео.[64] После предлога Томе Теодоровића да слике из Матичине збирке постави на зидове (дуваре) читаонице, ово је нови помен стављања ликовног дела у исти простор. Те године, 1845, књиге су поклонили Теодор Павловић, Јован Петров, Платон Атанацковић и Вук Караџић.[65] Вук је поклонио *Вуков одѓовор на Уūук ѓ. М. Свеūића*, Беч 1843.

На седници одржаној 6/18. октобра 1845. Јован Суботић је подсетио на поклон у књигама који је Матица учинила 1830. године.[66]

О Библиотеци Матице српске било је 1846. и 1847. много пута речи. Већ 5/27. јануара 1846, припремајући се за светосавске свечаности, одлучено је да се „на више крат изјасњену општу жељу да Библиотека, и наследна Текелијина и Матичина, присутна постане то овај дан за целу будућност отворити уређује се, зато призватом надзирателју наложено је да собу за читање с потребним устроји, трошак тому касир намирити и у рачун увести има; дани за читање опредељују вторник по полдне, четвртак вас дан и суботом пре подне."[67] На светосавској

---

[59] Грађа 1, 54

[60] Исто 17,18

[61] Вук Стеф. Караџић, *Срūске народне ūјесме*, књига 2. у Бечу 1845. Имена гг. пренумераната 468 (претплатници из Будима)

[62] Исто, 657 (претплатници из Пеште)

[63] Грађа 1, 56; Ж. Милисавац 1, 431

[64] Грађа 1, 56-7; Ж. Милисавац 1, 433

[65] Грађа 1, 57-9; Ж. Милисавац 1, 426

[66] Грађа 1, 58

[67] Исто, 59-60; Ж. Милисавац 1, 432

свечаности „напослетку секретар [Теодор Павловић] из закључења Содружественог од 5. јануарија т.ј. Библиотеку Матице српске као и Заведенија Текелијиног, у на тај конац опредељеној читаоници, отсад за целу будуштност за отворену прогласив свакоме словенске, српске литературе и читања љубитељу који у опредељено време пишту [храну] ума и материјал распространења знања свога тражити буде добродошлог произвести".[68]

Библиотека Текелијанума тада се први пут помиње издвојено. Да ли би то требало да буде сведочанство да је Текелијина лична библиотека постала основом библиотеке завода, или је за њега основана нова библиотека, није јасно.

Субота Младеновић је 2/14. фебруара известио

Славно књижевно Содружество!

У призренију библиотеке како Заведенија тако и Матице српске имам част изјаснити да је све што је од стране Заведенија књига везано било већ нумерисано и у књигу уведено, не иначе је то исто и с Матице књигама учињено изузимајући тек неколико комада који нису уведени и који ће идућег понедељка сасвим у најбољи ред доведени бити. – При овом многотрудном послу велику ми је помоћ учинио пете године лекарства слишатељ гдин Самуил Превендар, који као римске цркве син толико је ревностан и одушевљен за напредак нашег књижества да му се заиста једва који од наши рођени уподобити може, пак у тој похвалној ревности више од 30 дана неусипно је долазио и помагајући ми у Библиотеке уређенију тако је подвижан био да не само благодарност и похвалу, него као у весма убогом стању, сиј и награду заслужује, о чему известије и за наградити га препоручујући и молећи с високопочитанијем јесам

Покорни слуга
Субота Ј. Младеновић,
библиотекар

Самуилу Превендару је тада одређен хонорар у висини од 12 форинти сребра. Није, међутим, јасно да ли је Субота Младеновић изнова преуредио Матичину Библиотеку, или је завршио послове које је започео Тома Теодоровић.[69]

Крајем године 19. новембра/1. децембра 1846. одлучено је да се *Летопис* убудуће редовно шаље Чешком музеју у Прагу, Загребачком друштву читаонице, Читалишту београдском и Учећој се младежи у Пожуну. Посебно је наглашено да се младима у Пожуну пошаљу све књиге *Летописа* које им у међувремену нису послате. Позвани су „да убудуште свагда при концу школ. године известије о стању тамошње Библиотеке српске" пошаљу.[70]

Књиге су 1846. поклонили Матичиној Библиотеци Теодор Павловић, Тимотеј Илић, Јован Суботић, Јан Кадави, Теодор Прокопчањи, Исидор Николић, Јосип Максимович Бодјански и Платон Атанацковић.[71] Теодор Прокопчањи је поклонио 30 примерака свог превода романа *Лакомислени* мађарског писца Миклоша Јошике,[72] а Исидор Николић је поклонио 100 примерака свога дела *Споменик народа српског у византијским списатељима*.[73]

---

[68] Грађа 1, 60; Ж. Милисавац 1, 432

[69] Грађа 1, 61; Ж. Милисавац 1, 431

[70] Грађа 1, 67

[71] Исто 62-6; Ж. Милисавац 1, 420

[72] Грађа 1, 64; Ж. Милисавац 1, 426

[73] Грађа 1, 64-5; Ж. Милисавац 1, 426

Пештански студенти Срби, биће они који нису били Текелијанци, тражили су од Матице да им одреди једну собу у којој би се једном недељно састајали. На седници 5/17. марта 1847. одлучено је

> Љубов народности, којом прошеније ово одушевљено бити види се, похвале достојно јест у самом предмету прошенија пак упућују се млада браћа читалиште у зданију Заведенија изображенија њиовог ради у преправности стојећу, где новине држати могу у присуствију надзирателља поред свагда пред очима имајемог позиваног заниманија по вољи посештивати.[74]

И 14/26. октобра 1847. у Матици су одлучили да се обрате писцима да им за Библиотеку шаљу књиге.„Кто на дар пошље биће му јавна хвала и признательност, али и иначе готово је Содружество за сваку књигу опредељену цену положити".[75]

Теодор Павловић је 16/28. децембра 1847. известио да је Павле Јосиф Шафарик јавио да му је за Матицу из Москве у Праг стигла пошиљка књига за коју је платио подвоз 2 форинте сребра и да тражи да га обавесте како да књиге пошаље у Пешту.[76] Коначно, ваља рећи да је 1847. Његош поклонио Матичиној Библиотеци *Лучу микрокозма*.[77]

Почетком 1848. Матица је поклањала знатну пажњу својој Библиотеци. Већ 6/18. јануара предложио је Теодор Павловић куповину неколико књига. Наложено је тада Суботи Младеновићу да види има ли тих књига код антиквара, па ако их има да их купи.[78] Већ 13/25. известио је Субота Младеновић да је од тражених књига могао да купи само једну.[79]

Теодор Павловић је 26. јануара/7. фебруара предложио да се у Штампарији Пештанског универзитета купе српске књиге. Онде је било, рекао је, Рајићеве *Историје* и Везилићевих дела. Суботи Младеновићу дат је тада налог да попише те књиге са ценом и да о томе извести Матицу.[80] Субота Младеновић је опет брзо реаговао и већ 5/17. фебруара известио да у Штампарији има 227 примерака Рајићеве *Историје*, јамачно издања из 1823, и 87 примерака Везилићевих књига.[81]

Петар Демелић је тог истог дана предложио да се комплетирају *Сербске народне новине* Теодора Павловића за библиотеку Текелијанума и да би добро било да Матица држи српска и словенска „повремена списанија".[82]

Теодор Павловић је оном приликом предложио куповину вредних чешких књига, па је одлучено да се замоли Шафарик да помогне у њиховој куповини.[83]

Последња одлука о Матичиној Библиотеци уочи Буне оног дана била је о прегледу Библиотеке. Формиран је одбор, у који су ушли Субота Младеновић, Георгије Марго и Јован Суботић, а требало је да прегледају Библиотеку и да списак „свију у њима састојећи се предмета сочине, од који ће један у касу

---

74 Грађа 1, 67; Ж. Милисавац 1, 432
75 Грађа 1, 67-8
76 Исто, 68
77 Исто, 68-9
78 Исто 69; Ж. Милисавац 1, 427-8
79 Грађа 1, 70; Ж. Милисавац 1, 428
80 Грађа 1, 70; Ж. Милисавац 1, 428
81 Грађа 1, 70-1; Ж. Милисавац 1, 428
82 Грађа 1, 71-2
83 Исто 71

положити, а втори библиотекару предати, и да о стању Библиотеке известије поднесу".[84] Више није било времена да се било шта уради. Остало је само да Матица прекине своје послове, да Библиотека затвори врата, да Субота Младеновић сачува Матичину имовину и Библиотеку са њоме, па да се кад наступи мир настави онде где се стало. А нико није ни мислио да ће се стати и да ће бити застоја у раду, још мање је то неко желео.

Два су човека у Матици српској после епископа Платона Атанацковића и библиотекара Томе Теодоровића могла давати тон у раду Библиотеке. Један је био Теодор Павловић, а други Јован Суботић. Први од њих, Теодор Павловић, највише је заслужан што је Матица обновила рад 1837, а биће да је његово дело и то што је 1838. донета одлука да Матичина Библиотека почне са јавним радом, свеједно ако је она донета под утицајем Саве Текелије. Други од њих, Јован Суботић је 1841. почео да уређује *Летопис* и у њему почео да објављује прву српску, односно српско-хрватску, библиографију. Радећи на тој библиографији он је имао на уму да је за тај посао потребна једна централна српска библиотека, предложио је да то буде Библиотека Матице српске. На непрекидно инсистирање епископа Платона, Јован Суботић је крајем 1843. завршио уређење Библиотеке. Пресељење личне библиотеке Саве Текелије из Арада у Пешту знатно је увећало Матичину Библиотеку, па је било одмах потребно преуредити је. Њу је тада преуређивао Тома Теодоровић. Сва је прилика да је његов посао завршио Субота Младеновић, највероватније према идејама Теодора Павловића и Јована Суботића. У сваком случају њиховом бригом читаоница је у Библиотеци добијала у значају. Постајала је место окупљања младих Срба на школовању у Пешти. Да ли је таква оријентација била под утицајем оновременог моћног читаоничког покрета није јасно. Ако то није било под таквим утицајем, онда је заслуга Теодора Павловића и Јована Суботића тим значајнија. У односу на схватање улоге и места библиотека какво је имао епископ Платон, ово је животније и практичније. При томе мора се имати на уму да ни Теодор Павловић ни Јован Суботић нису занемаривали улогу Библиотеке коју јој је наменио Платон Атанацковић. Они су његово схватање библиотекарства само проширили. Било је и то потребно.

6.

Хронолошки ред у излагању рада Матичине Библиотеке до 1848. био је потребан у овом раду да би се избегли неспоразуми око времена који се приписују постанку Библиотеке Матице српске. Речено је већ да се као година њеног оснивања бележи 1838, а као година њеног јавног рада узима се 1847. година.[85] Како је дошло до овог погрешног датирања не може се утврдити. Фрањо Малин, управник Музеја Матице српске до Другог светског рата писао је да „тек почетком 1847. почиње инвентарисање Матичине Библиотеке и уређење Архиве".[86] Др Димитрије Кириловић је писао: „Од оснивања Матице српске (1826) већина српских писаца слала је своје књиге Матичином *Летопису*

---

[84] Исто, 72; Ж. Милисавац 1, 431

[85] *Енциклопедија Југославије.* 1. издање, под *Библиотека Матице српске* односно и *Матица српска.* У 2. издању под *Библиотека Матице српске*, ја сам написао да је почела са радом 1826. Тако сам написао и у оба издања *Југословенског књижевног лексикона.* Први је 1826. као годину оснивања забележио Урош Џонић у Станојевићевој Народној енциклопедији.

[86] Фрањо Малин, *Музеј Матице српске. – Годишњак Матице српске за 1934,* 23

на приказ. Касније, Матица је куповала нешто књига. Тако је дошло до прилично бројне збирке књига у Матичином поседу. Али ми, ипак, сматрамо да је Библиотека Матице српске основана тек 1847. године, када је она постала јавна књижница. Отада њене књиге не служе само за потребе редакције *Летописа*, већ се издају сваком ко их затражи".[87] Најближи је истини био Васа Стајић који је бележио први помен Матичине Библиотеке 1838. године.[88] У *Раду и именику Матице српске* из 1899. пише да је 14. јануара 1846. „отворена јавна библиотека" у Матици српској.[89] Живан Милисавац 1986. бележи први помен Матичине Библиотеке 1836. године.[90] Када се свему дода да не постоји ниједан документ који би пружио одговор којим поводом и када је стигла прва књига у полице Матичине Библиотеке, остаје да се анализом оних докумената који постоје утврди време настанка Библиотеке Матице српске. То ће бити тим лакше што постоје документи који указују да је Библиотека Матице српске увек схватана као општа делатност Матице српске, као део њене важне активности.

Матица српска настала је пошто су три частице *Летописа* већ објављене. Када се томе дода да је 1827. Матица сем *Летописа* издала и *Касију царицу* Милована Видаковића и *Невиност или Светислав и Милева* Јована Стерије Поповића, а 1828. једног Волтера, *Задиг*, и опет Стерију, *Бој на Косову*, да би се 1829. на листи издања нашао и Доситеј, издавачка делатност се све више повећавала. Да није ништа друго набављено библиотечке полице Матице српске нарастале су макар и из сопствених издања. Све је то, истина, могло бити без неког плана и без амбиција, а то што књига није било много у тим раним годинама, што оне нису тражиле посебну негу и заштиту и што, најзад, Матица није имала крова над главом, учинило је да се о Библиотеци није посебно говорило, а можда се и говорило само то није написано или, ако је написано, изгубило се.

Количина књига и вредност збирки нису увек мерила напретка библиотека. Вредности библиотека мериле су се одувек, као и данас, бројем читалаца, на једној страни, а на другој, обезбеђеношћу што трајнијег живота књигама, разуме се, уз стални напор да се утиче на општу културу, науку и духовни живот уопште. У таквом виђењу задатака Матичина Библиотека имала је одувек место које је било уважавано.

Најраније доба Библиотеке Матице српске је оно време када је трајала само сакупљајући књиге, до 1838. године. То доба започето је 1826. оснивањем Матице српске, а на почетку су у њој били *Летописи* рад којих је и основана Матица. Нема података о књигама које су тада улазиле у Матицу, али је Матица од 1830. већ обављала и библиотечке послове. Резултат тих послова је пошиљка књига из Петрограда 1832. „за Библиотеку заведенија".

Друго доба у животу Библиотеке Матице српске почело је 1838. усељењем Матице у Текелијанум и одлуком да Библиотека буде јавна.

Године 1841. поклоном епископа Платона Атанацковића и његовим ангажовањем почео је период озбиљног рада на уређењу Матичине Библио-

---

87 Дим. Кириловић, *Библиотека Матице српске. – Културни живот*, год. 2, Београд 1950, 19

88 Васа Стајић, *Рад Матице српске на развоју књижевности. – Матица српска 1826-1926.* – Нови Сад 1927, 109 и даље

89 *Рад и именик Матице српске 1899*, 5

90 Ж. Милисавац 1, 420

теке. Било је то време њеног највећег напретка, и богаћењем књигама и уређењем.

Одласком епископа Платона Атанацковића из Матице и смрћу библиотекара Томе Теодоровића, Библиотека Матице српске унеколико ће изменити своју делатност. Од настојања да буде књигохранилиште постајала је све више и читалиште. Књигохранилиште и читалиште она је остала од тада заувек.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ ОД БУНЕ ДО ДОЛАСКА У НОВИ САД

1.

Прекид рада 1848. и 1849. године први је прекид међу Матичиним прекидима у раду, који ће убудуће следити приликом свих ратних сукоба, што су ангажовали овостране Србе и који су Матици доносили обилате материјалне штете, али је и вишеструко морално награђивали. Настајала је тако једна традиција која је најскупља цена цивилизације, јер се не плаћа новцем него годинама рада, а баш њих су Срби одувек тешко сакупљали.

Прекид у раду током Буне тражио је и од Матице напоре да се порушено поправи и пропуштено стигне. Нове прилике, међутим, налагале су нове облике акција и нове активности уз далеко веће ангажовање целе нације. Људи за настављање послова започетих у Матици пре Буне остало је после ње премало, а млади који су тек имали да се ангажују били су окупљени другим, њима већим бригама. Јер Мађарска револуција, иако угушена, није спречила Мађаре у напорима да испуне задатке националног програма са којим су пошли у Буну. Тај програм учинио је да су Срби у једном тренутку постали савезници Мађарима. Када су пак Мађари нашли заједнички језик са Бечом, Срби су се опет удаљили од њих и истовремено убрзали, ојачали и учврстили свој национални покрет.

Српски национални покрет, који је растао и под Баховим апсолутизмом, потчинио је тада све активности и све акције Срба. Било је отуда у оном времену понешто и занемарено и у духовном животу. То је могло да буде само привремено како би се створили још бољи услови за још већи замах свих, па и привремено занемарених, активности.

Треба и овде рећи да су Срби бар на културном, просветном и друштвеном плану спремно дочекали Буну и српски покрет. Годину дана раније, 1847, завршен је њихов „рат за српски језик и правопис" победом реформи Вука Стефановића Караџића и његових следбеника. Ту победу обележили су Вук Караџић преводом *Новог завјета*, Ђуро Даничић *Ратом за српски језик и правопис* и Бранко Радичевић *Песмама*. На свој начин српске духовне домете обележили су те године и Његош *Горским вијенцем*, Димитрије Аврамовић *Описанијем древности српски у Светој Гори*, Александар Стојачковић *Историјом восточнославенског богослуженија*, а пожунска (братиславска) омладина алманахом *Славјанка*. У Београду је те године Друштво српске словесности објавило прву књигу свога *Гласника*, првог српског искључиво научног зборника радова.

Две гимназије и по једна учитељска школа и богословија давале су прекосавским и прекодунавским Србима већ бројну интелигенцију. Генерације

младих, васпитаване панславистичким идејама, школоване на европским универзитетима, већ су се враћале у народ. Српска литература пошла је већ путевима сталног напретка. Књиге, новине и часописи имали су већ своје место и међу Србима и постали су им неопходна дневна потреба. Грађани, занатлије и трговци, постали су национални и политички чинилац. Припреме за борбу за национална права биле су завршене. Када је после Буне требало ујединити све што је српско, није било тешкоћа. Том покрету није могла измаћи ни Матица српска, а том времену није могла да не наплати дуг ни Матичина Библиотека.

После одиста плодних година рада и успона, наишле су за Библиотеку Матице српске године животарења. Ратним недаћама и полицијском режиму прикључиле су се и године које су ангажовале људе на пречим националним пословима од прикупљања књига и ширења знања и писане речи. Дуго, а може бити и никада, неће бити прикупљене књиге, новине и часописи, као и прогласи и леци оног времена, баш стога што се није поклањала довољна пажња ни Матици нити другим оновременим библиотекама. Само изузетан значај покрета и резултати које је он дао Србима учинили су да се неактивности око библиотека приме као нужност која се није могла избећи.

2.

Започети живот Библиотеке Матице српске долазио је у прилике да замире до таворења, али, срећом, никада није престајао. И у временима најмање ангажованости око Матичине Библиотеке, какво је било од почетка Мађарске буне 1848. до доласка Јована Ђорђевића за секретара Матице српске, књиге су долазиле у Библиотеку и поред сасвим извесног смањеног интересовања људи у Матици за њу. Међу људима којима је на срцу лежала Матица нестало је оних који су желели да она има добру Библиотеку, а они пак који су преостали, били су претрпани другим бригама, које су их спречавале да се ангажују и на прикупљању и чувању књига. Књиге, часописи и новине, међутим, нису престајали да се објављују. Напротив, њихов број је из године у годину бивао све већи. То што је њих бивало све више значило је да је број Срба аутора бивао све већи, а и број издавача и читалаца растао је у одговарајућој сразмери. Наука и научне установе и међу Србима и оним народима који су били упућени на њих били су, такође, у порасту. Библиотеке у таквој ситуацији нису могле избећи повећавање својих збирки. Није у таквој ситуацији могла пасти сасвим у заборав ни Библиотека Матице српске.

Тек 13/25. маја 1850. у обновљеној Матици забележена је активност око Библиотеке. Том прилиом „Деловодитељ Матице србске Субота Младеновић поред писменог известија представља жељу гдина Антонија Регули Библиотеке кр. Свеучилишта пештанског, хранитеља, у том состојуће се да би се дупликати Матичиних књига у једном ексемплару Библиотеки Всеучилишној уступили, што би и тамо одељење српских књига умножити могло - нудећи дупликате српских књига у Всеучилишту находећих се Матици у промену, но будући књиге Матице по обичној цени 14 ф. и 36 кр. ср. износе, а оне које се примају имају 3 ф. и 18 кр. ср. ваше, иште упутствије дали да се наплатом од 10 ф. и 88 кр. ср. или бесплатно вопросне књиге у промену дати може". Одлучено је том приликом: „Деловодитељ упућује се овом приликом Библио-

теки Всеучилишној без сваке изискујуће наплате вопросне књиге предати, а као уздарје поднесене примити".[1] Матица није била иницијатор размене са Библиотеком Пештанског универзитета, али је прихватила понуђену размену књига и у својој традицији није тражила наплату новчане разлике, имајући на уму умножавање српских књига у тој угледној Библиотеци.

Павле Авакумовић поклонио је 18/30. септембра 1850. шест земљописних карата и 14 бакрорезних портрета свога деде, „почившег епископа темишварског гдна Стефана Авакумовића [...] желећи да би се у Књигохранилишту као сопственост Матичина хранила и употребљавала". Поклон је примљен „благодарно и даје се упутствије [...] што би се овај дар господина Павла Авакумовића у регистар књига Хранилишта подробно увео".[2] Одлука да се и портрети епископа Стефана Авакумовића, које је резао и умножио са бакрорезни плоча у Бечу Јохан Ернст Мансфелд, упишу у књиге Матичине Библиотеке сведочи да Матичин музеј није никако основан 1847. како је тада одлучено.

На заседању Матице 1/13. септембра „Читано је писмо свршеног православа Стефана Фрушића из Ирига" у коме се каже:

Славна Матицо!

Од како сам осетијо у себи силу и моћ душевну, увјек сам се трудио да милом моме народу од какве год користи будем и ево, фала Богу! први плод умни моји сила *Славољуб*. Је ли у њему појезија удешена општој цјели и тежњи народа словенског, не знам о том. Бољи од мене у тој струци нек суде. Што сам пак постигао, ово што сад имам и знам, то заиста слободно смем рећи да сам постигао у Пешти у Заводу великог Текелије; овде сам се научио народ мој љубити и уважавати, свет познавати, књижевни живот ујединити и њега следовати; да се, даклем, благодарним благодјетелном Сави покажем, и достојним његовог доброчинства, ево, шаљем једну књижицу да је славна Матица удостоји Библиотеке великог Мецената српског у знак моје вечите признателности, а другу поклањам за Библиотеку Матице српске као представнице моје при ступању у Задужбину Текелијину.

У осталом, уфајући се да ће славна Матица ове подарке са оном искреношћу примити с којом ја, као бивши благородни питомац благодјетељног Завода Текелијиног предајем, остајем

Славне Матице србске

најпокорнији
Стефан Фрушић
свршени православ

У Иригу 20. октобра п.н. 1850.[3]

Стефан Фрушић је као питомац Текелијанума 1846. и 1847. слушао филозофију (завршне разреде гимназије),[4] а 1849, јамачно пошто је завршио другу годину филозофије, известио је да намерава да настави студије у Загребу.[5] Онде је, по свој прилици, и завршио студије права и 1850. објавио *Славољуб*. На свечаности 14/26. јануара 1847. говорио је беседу и Стефан Фрушић поред Јована Ђорђевића,[6] што би могло бити сведочанство да је већ тада имао литерарних амбиција.[7]

---

[1] *Грађа за историју Библиотеке Матице српске 1.* - Нови Сад 1964, 72-4 (Даље: Грађа 1); Живан Милисавац, *Историја Матице српске*. 1. део. - Нови Сад 1986, 753 (даље: Ж. Милисавац)

[2] Грађа 1, 74-5; Ж. Милисавац, на стр. 759, рекао је да је поклон био за „музејску збирку". У Записнику је, међутим, речено да се поклон „у регистар књига Књигохранилишта" уведе.

[3] Грађа 1, 75-6; Ж. Милисавац, 759

[4] [Јован Ђорђевић], *Питомци Саве Текелије. - Летопис*, год. 32, књ. 98, [Пешта] 1858, св. 2, 128

[5] Ж. Милисавац, 779

[6] Исто, 535

[7] Исто, оном приликом рецитовао је своје стихове. Касније је сарађивао у *Седмици* и *Даници*, као и у *Српском дневнику* и *Световиду*.

Следеће године, 26. марта 1851, „Деловодитељ Субота Младеновић је приказао *Објављеније* на дело чрез гдина Јована Колара под Заглавијем: Стара Италија - Славјанска Die Slavishce Alt Italien - у Бечу издати намерено, и иште упутствије дали на страну Библиотеке са 15 ф. ср. претплатити воља јест". Том приликом је одлучено: „Коларово историческо дело у два ексемплара, за Библиотеку Матице и такову Заведенија Текелијиног путем претплате прибавити уредствује се".[8]

Субота Младеновић је 18/30. августа 1851. известио да су књиге поклонили Иван Кукуљевић Сакцински, 9 књига, од којих су три његова дела; Јосиф Миловук, два примерка *Српски рачуноводитељ*, Иван Бујановић, *Записник Сабора Троједне краљевине*, Јан Кадави, песме Андреја Сладковича и Друштво Чешког музеја, шест свезака свога *Часописа*. Лично је Субота Младеновић поклонио 7 књига, међу њима *Славјанку* из 1847, Стеријиног *Милоша Обилића* из 1838. и три примерка басни у стиховима Исидора Стојановића.[9]

Поткрај 1851, на заседанију 30. децембра/1. јануара 1852, „Надзиратељ је преднео нужност претплатити новине *Јужну пчелу* са 5 фор. ср. *Речник* Вуков са 6 фор. ср. и *Повестницу срб. народа* Дан. Медаковића са 4 ф. у суми од 15 д. ср." Одлучено је тада: „Упућује се касир да све претплате са 15 ф. ср. исплати".[10]

У јулу 1852, 10/22, „Библиотекар Суб. Младеновић известио је писмено 25. јунија да је почивши Св. Андрејски доктор, Димитрије Петровић своје заоставше књиге Текелијином Заведенију у Пешти на дар поднео и да је покојника син, г. Георг. Петровић исте књиге у једном ковчегу с пописом прикљученом од 151 комада књига у Текелијину библиотеку предао".[11]

Субота Младеновић је 20. септембра/1. новембра 1852. тражио да се на име претплате за *Световид* по предлогу привременог председника Гаврила Ползовића исплати 5 форинти сребра, па је касиру Јосифу Станковићу наложено да тај новац исплати.[12] Постоји квита и о исплати 9 фор. и 12. кр. на име претплате за *Српски народни весник*, коју је потписао Милош Лазаревић 14. јунија/2. августа 1852. у Земуну.[13] Ова признаница сведочи да је исплата за новине, биће и књиге, било и мимо одлука; ваљда је неко био овлашћен да их исплаћује.

Из Земуна је 21. јуна 1853. издавач и штампар Игњат Сопрон известио председника Павла Којића „да је 10 комада књига у његовој печатњи печатани на страну Матичине Библиотеке послао и да ће одсад од сваке у печатњи му печатана буди наком језику књиге по један ексемплар Матичиној Библиотеци бесплатно слати".[14]

Међу приложницима тог времена нашла се и „госпожа Јелена удова Бозда" која књиге свога почившег супруга Наума Бозде „вечитог спомена ради Библиотеци Матичиној на дар приноси". Она је том приликом поклонила 44 књиге, које су са благодарношћу „примљене и библиотекару наложено у књигу

---

[8] Грађа 1, 76-7; Ж. Милисавац 762

[9] Грађа 1, 77-8; Ж. Милисавац 759

[10] Грађа 1, 78; Ж. Милисавац 759

[11] Грађа 1, 78-84; Ж. Милисавац 759

[12] Грађа 1, 84; Ж. Милисавац 762

[13] Грађа 1, 84; Ж. Милисавац 762

[14] Грађа 1, 85-6; Ж. Милисавац 759

Библиотеке по обичају увести и дародавателъки именом Содружества лично благодарити".[15]

Током 1854. Матичина Библиотека поменута је само два пута у Матичиним записницима. Први пут је било 9/17. марта када је прочитан позив Милана Д. Рашковића за претплату на *Грофа Монте Христа* Александра Диме и одлучено да се за Матичину Библиотеку упути претплата на један примерак.[16] Други пут Библиотека је поменута 4/16. јула када је Субота Младеновић известио да је *Световид* поскупео за 2 фор. јер је постао политички лист. Касир је упућен да уплати 7 фор. сребра за наредних седам месеци.[17] Издавач и уредник *Световида*, Александар Андрић, потписао је 15/27. јула 1854. у Бечу, признаницу да је примио 7 форинти на име претплате.[18]

Још мање је помињана Библиотека Матице српске 1855. године. Само је једном Субота Младеновић известио о књигама приспелима за Библиотеку. Било је то 6/18. септембра када је Субота Младеновић известио да је Јован Хаџић поклонио прву књигу својих дела, а „Чешки Музеум на дар принео *Часописа* свог један егз. год. 1851, један егз. 1852, четири егз. 1854, свега 9 комада", као и земунски штампар и издавач Игњат Сопрон који је послао 3, 4, 5. и 6. књигу *Гласника Друштва српске словесности*, из 1851, 1852, 1853. и 1854. године.[19]

Међу приложницима књига 1856. био је само будимски учитељ Димитрије Поповић. Он је те године поклонио 8 томова *Историје руске државе* Николаја Михајловича Карамзина.[20] Те године Субота Младеновић потписао је признанице за претплату на *Српски дневник* и *Световид*.[21]

Следеће године, 1857, поклонио је новосадски епископ Платон Атанацковић три књиге, две библијских превода, *Псалтир* и *Сочиненија Соломонови и Сирахови*, као и своје дело *Архијерејска поученија*. Са седнице 24. августа/5. септембра, упућено је епископу Платону писмо у коме стоји:

Ваше високопреосвештенство,

Три књиге, превод *Псалтира*, превод *Сочиненија Соломонови и Сирахови* и *Архијерејске које поученије*, које сте имали љубав Матичину Књижницу украсити, примили смо из руку нашег најдостојнијег гдина Председатеља.

Отмени тај Вашег Високопреосвештенства прилог служи нам знаком да напредак Матице на срцу Вам лежи и да неуморно настојите цел Матичину поспешити и к савршенству ју довести: не штедите бо труда ни трошка; на страну мећете трудности путовања само да у важно време међу нама будете, у отправљању превелики послова на руци нам будете и мудрим саветом Вашим помогнете да Матица у предпријатију просвете народне она буде што јој бити треба. Ми оваково Вашег Високопреосвештенства прави и чисто родољубије за образац узимајући дубоко чувствујемо и високо почитујемо желећи да Вам милостиви Бог дарује крепост и силу, да у тој благодарној и благонаклоној ревности и подвигу укрепљени Матицу српску на ону савршенства точку доведете на којој ће Матица српска и покрај ове име Ваше и име српског рода као славно и светло постати и остати.

Ова наша искрена осећања и изразе благоволите Ваше Високопреосвештенство примити као благодарни знак нашег високопочитанија и несклоне привржености с којим јесмо и

---

[15] Грађа 1, 86-7; Ж. Милисавац 759

[16] Грађа 1, 88; Ж. Милисавац 762

[17] Грађа 1, 88

[18] Грађа 1, 89 (погрешно у 1855); Ж. Милисавац 762

[19] Грађа 1, 88-9; Ж. Милисавац 759 не бележи те поклоне, а бележи да је Јован Суботић поклонио своју књигу *Пјесме изворне* I, Суботић, међутим, није објавио такву књигу.

[20] Грађа 1, 90-1; Ж. Милисавац 759

[21] Грађа 1, 91; Ж. Милисавац 762

остајемо. Из заседанија Матице српске у Пешти 24. августа 1857. држаног Вашег Високопреосвештенства

Књижевно друштво Матице српске[22]

Више него дар у књигама, писмо Матице српске новосадском епископу сведочи о томе да су поклони Матичиним библиотекама били примани као брига за целокупну Матичину делатност.

Из Београда је 1/12. маја 1857. Друштво српске словесности послало два примерка 8. књиге *Гласника*, по један за Матичину и библиотеку Текелијанума. То је била и прва директна пошиљка из Друштва упућена Матици без посредовања земунског књижара и штампара Игњата Сопрона. Све следеће пошиљке књига ишле су из Београда у Пешту Матици без посредника.[23]

Субота Младеновић је о томе поклону известио Матицу 9/21. октобра. Том приликом је известио да су књиге поклонили и Јосип Бодјански и Аполон Александрович Мајков. Овај други послао је своју књигу *Исторія сербскаго языка по памятникам кирилицею*, Москва 1857.[24]

Ученици и студенти у Пешти и Будиму јавили су се Матици први пут после народног покрета тек 20. новембра/3. децембра 1857, тражећи да им се омогући читање у Матичиној Библиотеци. У писму су рекли:

Славно друштво Матице српске!

Свакоме је човеку урођена тежња за изображенијем, али веома је мало који су у тако срећним околности рођени да могу средства која тој цели воде набавити и тако задатку човечности одговорити. Међу та средства спадају и библиотеке, које зато постоје да се с њима и они користе који несу у стању већа књижевна дела набавити. А будући да је славно друштво Матице српске таке среће те две библиотеке има, т.ј. своју и српског добротвора Саве Текелије, којег ће се име славити и успомена живети док устраје српскога света. То се усуђујемо нашу покорну молбу славном друштву Матице српске поднети и исту са следећим наводима подупирати:

1. У споменутим библиотекама налази се велико благо, али која вајда кад у њега немамо приступа, те је за нас, који за изображењем непрестано тежимо, као затрпано. А колико душевне хране могли би у њима наћи!

2. Матица српска као књижевно друштво има цел књижества развијати, распростирати. Као таково друштво признато је и од високог Правитељства. Та цел још већу важност добија и са тим што исто Друштво управља и са Заведенијем Текелијиним. Учећа се омладина српска с недостатка своје читаонице отпађа се од српског читања и своје слободно време на мање полезно обраћа. Ми мислимо да ће се са читаоницом испунити не само жеља пок. Саве Текелије и Матице српске, него и самог високог Правитељства, које свако књижевно гибање под окриље своје узима. Тек таким начином може се та трострука цел постићи. Без читаонице губе важност та оба српска завода, призната од овог Правитељства, које не само [да] не стоји на путу српском изображенију, но што више потпомаже исто, јер га је досадашњем лојалном владању српском у свако доба и на своју корист на срцу носило.

Из преднаведених узрока надамо се да ће нам славно друштво Матице српске библиотеке што пре отворити на свакидашње употребљење и за ту цел спретну читаоницу одредити, где бисмо како књиге из пожунске и сегединске српске читаонице, тако и оне које ћемо по могућству набављати сместили и тако темељ библиотеци и за потоњу српску омладину положили.

У Пешти 20. новембра 1857.

У Пешти учећа се омладина српска:

Константин Којић, Светозар Е. Максимовић, Ђура Вукићевић, Стефан Панић, Љубомир Раић, Јосиф Мојсиловић, Стеван Димитријевић, Василије Оларовић, Андрија Станисављевић, Стеван Барусковић, Јован Вујић, Михајло Сабовљевић, Александар Јовановић, Гаја

---

[22] Грађа 1, 92

[23] Грађа 1, 93; Ж. Милисавац 756

[24] Грађа 1, 93-4; Ж. Милисавац 754

Димић, Јаша Миланковић, Стеван Стоић, Милош Раић, Милош Ђонлић, Бранко Рогулић, Теодор Дежелић, Милан Костић, Исидор Павловић, Лазар Костић и Богдан Космановић.

У Матици су 7/19. децембра 1857. одлучили на захтев омладине „да ће овдашње књижнице до даљег о том расположене сваке седмице у четвртак пре подне од 9 до 12, а по подне од 3 до 6 сати отворене бити; притом Субота Младеновић има пазити да се мир набљудава и да се књижнице не оштете".[25]

Од 24 потписника писма, њих 14 нису школске 1857/58. године били питомци Текелијанума. Текелијанци су били: Константин Којић из Руме,[26] Светозар Максимовић из Беле Цркве,[27] Ђорђе (Ђура) Вукићевић из Сомбора,[28] Стефан Панић из Руме,[29] Љубомир Раић из Вршца,[30] Јосиф Мојсиловић из Осека,[31] Андрија Станисављевић из Сремских Карловаца,[32] Стеван Барусковић из Кисача,[33] Александар Јовановић из Темишвара[34] и Милош Ђонлић из Осека.[35] Сем Светозара Максимовића, који је студирао медицину, сви остали студирали су права. Школске 1858/59. године примљени су у Текелијанум Василије Оларовић из Чакова[36] и Михајло Сабовљевић из Кикинде.[37] Ако је Стеван Стоић уписан у списак Текелијанаца под именом Стевана Стојановића из Острогона (Естергома), онда је он био трећи потписник писма од студената који су школске 1858/59. постали Текелијанци. Потписници писма сведочили су на свој начин да су и они и Правитељство, ваљда Мађарско министарство просвете, знали да је Матичина Библиотека била и позната и потребна. Не зна се како су пештански студенти користили Матичину Библиотеку. Лаза Костић је у њој могао читати *Илијаду* на грчком објављену 1760. у Лондону и венецијанско издање *Одисеје* из 1783. упоредо на грчком и латинском. У Библиотеци је, свакако, читао и о њој размишљао, па је 1861. у песми *Стогодишњица Саве Текелије* певао о Текелијиној библиотеци.[38]

Први пут је Матица 1857. купила два примерка једне књиге за своје две библиотеке по наређењу власти. О томе је у записницима 7/19. децембра два пута референсано. Наредбу је упутило пештанско Намесничко веће 9. новембра. Према тој наредби ваљало је уплатити претплату по повлашћеној цени од 2 форинте на дело *Штатическо прибављеније друштвеног сушествовања у монархији Аустрији* Морица Штубенрауха (Statistische Darstellung des Vereinswesens in Keiserthume Österreich). Drugi put je Maticu pozvao na pretplatu policijski savetnik Voravka.[39]

---

25 Грађа 1, 94-5; Ж. Милисавац 767-8

26 [Јован Ђорђевић], *Питомци Саве Текелије. - Летопис*, год 32, књ. 98, [Пешта] 1859, свеска 2, 130, бр. 65

27 Исто, бр. 64

28 Исто, 131, бр. 73

29 Исто, 130, бр. 71

30 Исто, 131, бр. 74

31 Исто, 130, бр. 63

32 Исто, 131, бр. 75

33 Исто, 130, бр. 66

34 Исто, 131, бр. 72

35 Исто, бр. 75

36 Исто, бр. 78

37 Исто, бр. 81

38 Марија Чурчић, *Лаза Костић читалац Библиотеке Матице српске*. - У ауторовој књизи: *Огледи из библиологије*, Нови Сад 1993, 44

39 Грађа 1, 95-6; Ж. Милисавац 762

3.

У јануару 1858. дошао је у Пешту за уредника *Летописа* и Матичиног секретар Јован Ђорђевић. Још млад човек, Јован Ђорђевић је већ нешто значио и још више обећавао у српском културном животу. Пре него што је изабран на високе положаје у Матици, стигао је да са пештанском омладином знамените 1847. буде против Милетића и пожунске омладине када се оградила од Бранкових *Песама*. Стигао је следеће године да са омладином у Пешти буде учесник и сведок петнаестомартовских догађаја. Радио је затим на народним пословима код жупана Исидора Николића у Сомбору и био професор новосадске Српске велике гимназије. Кратким боравком у пештанској Матици почео је рад у српским културним установама, којима је посветио највише година живота и рада.

Прихватајући уређивање *Летописа*, Јован Ђорђевић је наишао на многе, па и библиотечке, проблеме, којима је требало да поклони пажњу. Систематичан и савестан, он је у приступном чланку *Летопису - Предговор уредника* - брзо закључио:

> да уредник *Летописа*, покрај свега свога знања, покрај све своје воље и покрај најусредније помоћи од стране приложника, задатку свом не може у пуној мери одговорити ако му литерарни извори, из којих црпити мора у свако доба, присутни не буду, ако не буде и сам у свако време знао шта се свуда код нас, шта ли се код други збива, шта се нас ма издалека тиче. Али то се само помоћу књига учинити даје, а за књиге иште се толика средства да их је мало који уредник сам собом у стању жртвовати.

Мало потом додао је и ово:

> И ако стоји то да уредник ту потребу из својих средстава не може: онда не остаје друго, но да Матица ову рану за уредника, чрез то и за *Летопис* свој, сама набавља.

Излази: *Летопису* и уреднику биле су потребне књиге, а оне су једва доспевале до Матице. Он, додуше, добро зна:

> Матица је наследила библиотеку покојног добротвора српског Саве Текелије, у којој ће бити око 4.000 књига. Осим ови, има Матица још и ову Библиотеку у којој има 1.700 књига. Текелијина библиотека није се попуњавала, у њој се, дакле, не налази књига које су после Текелијине смрти (1842) изишле. Матичина је Библиотека већином из поклоњени књига постала. Ни једна ни друга није се по извесном каквом библиотекарском плану, или по каквој специјалној нужди купила; прираштај њиов више је од случаја зависио. И зато, покрај овог лепог броја књига наћиће се млого такови дела који у библиотекама нема, да ни једна приватна српска библиотека не би требала да буде. Ако се, дакле, с овим библиотекама каква год виша циљ постићи намерава, онда је прека нужда да се попуњавање њиово предузме и то с обзиром на њиово опредељење као библиотеке српске, од Срба за Србе основане. Свака српска књига, свако српско повремено дело или лист треба да у овој библиотеки места добије. Од словенске литературе треба да се набаве сва класична дела у свим књижевним наречјима славенским и од сваког племена бар по једно знаменито повремено дело. Од несловенске литературе требало би да се набаве сва знаменита дела која што о Србима или Славенима говоре. Овако удешена библиотека била би сваком уреднику права благајница.[40]

Брзина којом је Јован Ђорђевић указао на проблеме уређивања *Летописа* упућује на закључак да је његовом уређивању поклањао особиту пажњу још израније и да је рачунао и на библиотеке као значајне народне установе и незаменљиве изворе у раду књижевника и уредника. Када је дошао у Матицу за уредника *Летописа* и њеног секретара, пожелео је да учини и учинио је нешто за библиотекарство.

---

[40] *Летопис*, год 32, књ. 96, [Пешта] 1859, свеска 1, 7-9

Да је журио да реализује своје библиотечке жеље потврђује и писмо које је упутио Матици 1/13. марта 1858, свега два месеца пошто је дошао у Матицу. Познавање потребе за књигама, знање библиотечких проблема уопште и проблема Матичиних библиотека посебно сведоче о интересовањима Јована Ђорђевића која потичу од раније. Није било довољно времена да у тако кратком времену он упозна и библиотекарство и Матичине библиотеке, и да о њима стекне знање какво је он поседовао. Не треба занемарити ни чињеницу да је Матица у Суботи Младеновићу још увек имала званичног библиотекара, а да је Јован Ђорђевић о библиотекарству знао више и налазио за потребно да ради у Матичиној Библиотеци и другачије и боље. Најзад, не треба занемарити ни чињеницу да је Јован Ђорђевић понајвише својих активности у Матици уложио на уређењу и попуњавању њених библиотека.

Да се Јован Ђорђевић држао праксе коју је увео у Матичину Библиотеку Теодор Павловић у време када је он био Текелијанац, она би остала библиотека уских домета и поред тога што би била релативно богата књигама. Он је тачно проценио слабости такве Библиотеке и настојао је да их отклони, а да истовремено унапреди њен профил како би постала значајни извор за научни и књижевни рад у доменима националне и славистичке културе. Да ли је он потребе за националном библиотеком упознао у Сомбору, где је раније Платон Атанацковић претрпео неуспех у стварању српске народне библиотеке тешко је утврдити. Нешто библиотекарског знања и искуства стекао је јамачно у новосадској Српској великој гимназији где је био професор и библиотекар у библиотеци коју је основао Павле Јосиф Шафарик. Сасвим је извесно да се за библиотекарство заинтересовао пре одласка у Пешту. Долазак у Матицу дао му је, међутим, прилике да и на том послу учини нешто више, па је стога већ у првом наступу у *Летопису* искористио да укаже на неке проблеме Матичине Библиотеке и потом покрене послове на њеном уређењу и унапређењу. Ни у Матици, нити било где у нашем библиотекарству нико није толико опширно и тако темељно понудио програм рада једне српске библиотеке онако како је то учинио он 1/13. марта 1858. године. То писмо гласи:

> Под управом Матице српске налазе се две библиотеке, Матичина и Текелијина.
>
> Библиотека Матичина броји око 1700 књига, које је Матица или на поклон добила, или у промену за своје књиге. Из ови је извора постала и издржавала се досада ова Библиотека; куповни књига у њој нема, или ако има, а оно врло мало.
>
> Текелијина библиотека скупљена је трудом и трошком бесмртног родољупца Саве Текелије и има у себи око 4000 књига разнога садржаја. Ова библиотека после смрти оснивателеве (1842. год.) није више никаквом куповном књигом умножена била, кад и кад само ако јој је по гдекоја поклоњена књига дошла.
>
> Кад помислимо какав су важан фактор јавне библиотеке за стручну просвету и кад допустимо да свака библиотека цел своју тим боље постизава што више и што боље књиге у себи има, онда ћемо увидити да су околности у којима се обе ове библиотеке данас налазе за постижење исте цели одвећ незгодне. Библиотеке ода који је једна само на поклоњене књиге изгледала, а друга кроз пуни шеснаест година никакав прираштај добила није - оваке библиотеке зацело немају у себи довољно душевне ране за наше данашње потребе, јер у оволико дугом времену скоро у свима научним струкама појавило се нови и бољи описанија, поред који она старија само историјску још важност имати могу.
>
> Али осим овог генералног обзира, који код свију библиотека важи, има се код ове обадве књижнице још једна околност пазити. И једна и друга ова библиотека јесте народна, и као такова треба да и народни значај свој има, треба да се највише на народну и овој сродне литературе обзире. И зато би се, с пуним правом, искати могло да се у овакој библиотеци свака српска књига, а од остале славенски књига бар све оне могу наћи које су од најзнаменитији славенски списатеља писане и које литературу своју достојно представљају. Онда кад је ова потреба намирена, може се прећи и на друге неславенске литературе и на поједине научне струке и може се зактевати да и ове бар у најглавнијим делима заступљене буду.

А и у овим библиотекама управо тај народно-литерарни тип није довољно изражен. Могао би овде велики број српски, славенски и другим језицима писани, али на наше ствари односећи се књига, навести без који данас не би требало да буде ниједна иоле изабранија приватна библиотека, а не камоли овака, која је позвана да као неки барометар буде по ком ће туђи литерати нас и нашу просвету ценити. Ми немамо овде од Миклошићеви дела ништа, немамо од Палацкови ништа, немамо ни сва Шафарикова дела, немамо *Срйске спомените*, немамо *Коло* и *Аркив*, немамо све дубровачке песнике, немамо најзнаменитија од Коларови дела, немамо Мицкијевича, Љермонтова, Жуковскога, и још те млоге друге! - А ово је велика штета, јер књиге ове приватан човек (а особито млађи и оскудни) сам себи набавити не може, а нема их нигде да их читати добије, па му зато већином и остану непознате. К томе би и за останак и напредак *Летойиса* самог, од преке нужде било да оне литературе о којима он треба да известије даје, по могућству бољима представљене буду.

У том уверењу да и славно Друштво ове мисли родољубиво дели и да је готово на сваки корак који се клони на корист и напредак милог нам народа српског, предлажем и молим да славно Друштво то начело изрекне и усвоји да ће се одсад и једна и друга библиотека с обзиром на данашње потребе књижевне, од времена до времена, с новим делима понављати и целисходно умножавати, и да ће се на ову цељ извесна сума новца сваке године обраћати.

Мој план по којем би се у дело привести могла, јесте следујући: Две ове библиотеке одвећ би добро било кад би се спојити могле. Међутим, ако не би ишло, онда би се бар за оно време док су обадве заједно то допуњавање и понављање тако удесити могло да обадве библиотеке не купују једно и исто дело, но да свака од њи друго узима, како би се тим већа разновидност постићи могла.

Библиотека Матичина, која ће свуда покрај Матице бити и остати, требало би да има за најглавније начело обзирати се на *оне књиге које се срйства ма у коме йогледу тичу*, и тек кад ову нужду потпуно задовољи, онда би се смела и на друге књижевне и научне предмете простирати, али пре никако не. - Зато овде потребно би било да Матица путем јавни листови обзнани ту жељу своју и да *изрекне да се она одсад на сваку срйску књигу и сваке срйске новине, излазиле ма у којем нашем йределу йисане биле, ћирилицом или латиницом, сталио йренумерира.* Ако се нађе који ревнитељ народне просвете да јој такво дело на поклон пошље, то ће га Матица благодарно примити и може обећати да ће свакоме таком приложнику од своји собом издани књига у вредности поклоњеног предмета за уздарје дати. - То би било за напредак. А што се досад издани књига тиче, те би могла Матица мало по мало куповати и додавати.

За српским књигама одма би долазиле књиге *славенске* и од неславенски оне које о нашим стварима пишу. Овде би за нужно налазио се бар класични списатеља славенски дела, која су у књижевности својој као неку епоху правила, у оригиналу набаве, осим тога још од сваке знамените славенске литературе бар једно повремено дело, из којег би се свагдашње стање литературе њиове подробно дознати могло. И од ови дела биће, бесумње, једно или друго које би се у промену добити могло, и овај ћемо начин покушати где год буде могло.

За све ово требаће начинити списак, један од Матичине Библиотеке, који ће у себи садржати: 1, српске књиге. 2, славенске. 3, на другим језицима писане, али које о Србима или Славенима делају. Тако ће се одма моћи прегледати шта у овим струкама имамо и шта нам још треба. Међутим, док овај списак готов не би био, (који ћу ја, ако ми славно Друштво наложи, драговољно устројити) молим да ми се допусти да оне књиге које наша Библиотека нема (што се из регистра видити може), а које су тако нужне, да ће се пре или после за готов новац купити морати, мало помало већ сад за Библиотеку Матичину набављати могу. Што се мене тиче, кад узмем у призреније и садашње стање Библиотеке ове и оно стање у које треба да доведено буде и материјална средства с којима Матица располагати може, мислим да нећу млого ни одвећ мало искати, ако предложимо да славно Друштво на умножење Матичине Библиотеке за ову прву годину 300 ф. ср. а за идуће године по 100 ф. ср. на годину определи. - Дела која би се за ове новце куповала јављао би ја славном Друштву приликом сваког заседанија, а целом нашем читајућем свету путем јавни листова.

Библиотека Текелијина, ако се с Матичином не споји, но самостално за себе остане, имала би се поред литературе народне, колико је више могуће, и на *други народа литературе и на йојединс научне струке обзирати*. Бесмртни оснаватељ њен, зацело је с њоме то намеравао да јој тај виши, *универзални*, карактер даде, кад ју је с тако красним делима из свију струка, које су у оно доба ондашње стање науке добро представљале тако богато украсио. Али се за 16 година, откако библиотека понављана није, у свим скоро струкама далеко напред отишло. При попуњавању ове библиотеке имало би се још и на то пазити да се у њу и онда онака дела купују која су питомцима Текелијиног Заведенија и другим овде учећим се младим Србима за ону научну струку потребна, којој се они посвећују, а то су, осим други, правословне и лекарске. Само, као што је напред речено, никада не би ни код ове библиотеке требало с ума смећати да је она уједно и народно добро, и да у њој све оно треба да се нађе што се народа

нашег тиче, ма то у мањој мери било него у Матичиној Библиотеки, код које је *народни* карактер претежнији.

И код ове библиотеке, кад се узме призреније да је она пуни 16 година без икаквог прираштаја била и да је стога у свим струкама иза данашњег стања наука јако заостала, мислим да ћу пре мало него млого предложити ако и овде исту суму наведем коју сам горе код Матичине Библиотеке поменути чест имао.

На оваки начин, надам се, да ћемо обадве библиотеке у таково стање довести моћи да нам оне за мерило изображења нашег поуздано служити и првобитној цељи својој у већој мери одговарати могу. Без жртве не може се нигде ништа учинити, па ни овде.

С моје стране, готов ћу бити у свако доба славном Друштву при постизању ове цељи услугу и помоћ моју драговољно поднети.

У Пешти 1. марта 1859.

Понизни слуга
Јован Ђорђевић, секретар

Предлог Јована Ђорђевића прихваћен је, па је одлучено:

Ревизија и инвентура Матичине Библиотеке предлогу сходно, овим се наређује и известитељу упутство даје да овај посао спомоћу библиотекара г. Суботе Младеновића, као и узевши себи у помоћ оне Заведенија питомце који се на то својовољно понудили буду, начином који се њему, као најбољи, свиди што скорије доврши и Друштву о томе известије поднесе.

Друштво даље потпуно се слаже с оним предлогом да се одсад свака српска књига за Матичину Библиотеку, која и онако целу народну литературу што може бити већма потпуно у себи садржавати мора набави. Друштво ће зато ову своју одлуку у јавним листовима обзнанити и дотичне списатеље и издаватеље позвати да одсад и од сваке српске књиге која изашла буде по један ексемплар и без претходне, од стране Друштва, пренумерације Библиотеки Матичиној пошљу и уједно изјаве да л' они књигу исту на поклон или у промену за друга Матицом издавана дела у истој вредности, или пак по готов новац дати желе.

Што се, пак, они књига тиче, које нису на српском језику писане, али које би, ипак, за Матичину Библиотеку наручити вредно било, упућује се известитељ да такове књиге сваке седнице Друштву појединце преложи заједно с ценом по коју се добити могу.

И будући Друштво у овом предмету по свагдашњој потреби своје Библиотеке управљати жели, то држи даље излишно да се при опредељивању потребне на ову цел суме, сад у почетку, за какву год суму веже.[41]

У писму је Јован Ђорђевић ублажио нека места из уводника *Летописа* и једва помиње његове потребе. Указао је, међутим, на значај Матичине Библиотеке за науку и књижевност. На седници од 10/22. марта 1858. у Матици као да нису били спремни да без резерве прихвате све жеље Јована Ђорђевића и упућују га да се у раду на преуређењу библиотека ангажује и Матичин библиотекар Субота Младеновић, кога Ђорђевић није поменуо ниједном, нити ће то чинити док буде у Матици. У Матици нису били спремни ни да одреде редовна годишња средства, буџет, за куповину књига, јер су желели да „по свагдашњој потреби" одлучују о куповини сваке нове књиге и даље.

Дан пред седницу 10/22. марта, 21. марта по новом календару, обратила су се седморица омладинаца, који су учили у Пешти, Матици новим писмом у коме су рекли:

Славно друштво Матице српске!

На препокорну молбу овде учеће се српске омладине од 18. новембра 1857. год. изволело је славно друштво Матице српске истој своје библиотеке на употребљење отворити недељно један пут, и то у четвртак, за које љубави пуно дело омладина се својом општом признатељности обавезује и тим се најблагороднијом показати мисли да ће ревносно и непрекидно велико оно благо, које се за њу у споменутим библиотекама налази, себи присвојити из којих је побуда и тежње за духовном храном славном Друштву молбено и припало. Но почем је на

---

41 Грађа 1, 79-101; Ж. Милисавац 763

ту своју цељ, због тадашњих околности, само један дан получити могла, а више њима од најприжељнијих посетитеља често немогућно бива баш у четвртак у читаоницу доћи, и оба, тако, покадкад недељу, две, а и три недеље да, а сад једном, сад другом, неприступачна постаје, то опет, у највећој понизности, узима омладина себи слободу, славном друштву Матице српске, молбу своју поднети да би јој на употребљење својих библиотека осим четвртка, ако не више, а оно још један дан преко недеље определити усрдствовало.

Омладина, чим је радосни тај глас получила да јој је славно друштво Матице српске поднешену молбу о тачки уважило да би садање стање и гибање у свакој струци просвете милост јој славенског народа дознавала и на своју корист бодрим га оком пратила, обратила се таки на уредништва свију знаменитијих и њојзи полезнијих славенских повремених листова да би исте њој, као с материјалним средствима слабо снабдевеној, с даром својих списова љубов своју указала, које се омладина са врло малим изузећем и удостојила. Но, почем се из ових периодских листова по вечести само садашњости Славена учимо, а да би ову савршено сватили и појати могла и знање прошлости, неопходно је нужно у ком су се погледу на пољу славенске књижевности у текућем столећу класична дела показала и још показују, и читајућа омладина у стању није сопственим трошком овакова књижевна дела себи набављати да се њима користи, то омладина најучтивије славном друштву Матице српске припада молећи да би јој исто, и с тим, своју љубав и наклоност показала да јединим путем и правој задаћи књижевног Друштва одговарајући своје библиотеке у којој орган самога оданог Друштва *Српски летопис* и *Гласник*, као надтицајућа дела, споменутог правца, већ имало и с другим једнородним велеважним делима обогатила и тако неоценимо благо које ће омладина из њих црпити приступним јој учини, и ако славно друштво Матице српске неће за зло примити, омладина најпонизније усућује се, као за сад себи, најнужнија дела Миклошићева, Шафарикова, Копитарева и *Аркив за југославенску повестницу* назначити.

У милој надежди да ће славно друштво Матице српске праведно молбе и жеље српске омладине достојно уважити и благонаклоно, српства ради, одазвати се, остаје славном друштву Матице српске.

У Пешти, 21. марта 1858.

Најпокорнија учећа се омладина српска.

Јов.Вујић, З. Анаровић, А. Рајић, М. Ђонлић, А. Станисављевић, Ст. Барусковић, М. Сабовљевић

На седници 10/22. марта у Матици је поводом овог захтева учеће се српске омладине у Пешти одлучено:

> Првој половини молбе не може се задоста учинити, због тога што још нема собе за читаоницу опредељене. А што се друге тачке тиче, просителји имају се обратити на секретара Друштва, коме је [...] допуњавање и једне и друге библиотеке поверено.[41a]

Писмо од 21. марта 1858. потписали су седморица омладинаца, од њих су петорица били Текелијанци. Тројица од њих, Стеван Барусковић из Кисача, Милош Ђонлић из Осека и Андрија Станисављевић из Сремских Карловаца, потписали су и писмо Матици 20. новембра/2. децембра 1857. као Текелијанци, а двојица су то били нови, Јован Вујић из Сомбора и Михајло Сабовљевић из Кикинде. Двојица, З. Анаровић и А. Рајић нису потписали претходно писмо, а нису били ни Текелијанци. Међу потписницима није било много од оних који су потписали претходно писмо учећих омладинаца. Није га потписао ни Лаза Костић, али ни нови Текелијанци, Коста Руварац из Нових Карловаца, Светозар Савковић из Лединаца и Јован Туроман из Уштице, на пример.

У Матици су омладинцима одговорили, како се види из записничких бележак да није било могућности да им се обезбеди бар још један дан за читање, а у ствари набавке књига упућени су на секретара, Јована Ђорђевића.

Матичини челни људи, међутим, нису посумњали да су потписани омладинци рекли у писму да су се обраћали уредништвима „свију значајнијих" и њима „полезнијих словенских листова" да им пошаљу своје часописе, а мало

[41a] Грађа 1, 79-101; Ж. Милисавац 763

је вероватно да су то и учинили. Њима је могло бити знано да је таквим писмима морало претходити оснивање бар читаоничког или каквог другог омладинског друштва за неговање књижевности, а за рад таквог друштва било је нужно имати дозволе школских или државних власти. Да је такво друштво било основано, оно би се јамачно обратило и Матици да јој поклони књига и шаље *Летопис*, како су то чинила многа омладинска литерарна друштва, која су и завештала Матици своје библиотеке. Биће стога пре да пештански омладинци и нису писали никаква писма. Између писма омладинаца с почетка децембра 1857. и с краја марта 1858. није било прошло ни четири месеца, па и није било времена да се напишу писма уредништвима. Најзад, писмо од 21. марта, дан пред седницу у Матици српској, написано је у журби, па га је потписало само неколико омладинаца који су се нашли у Текелијануму када је било написано на брзину.

Да је писмо написано у хитњи за седницу наредног дана разлози могу бити само у томе што је неко пожелео да се оно напише, што је некоме било потребно. Не би се смело сумњати да је написано по жељи, вероватно и наговору, Јована Ђорђевића као подршка његовим намерама и жељама за оживљавање Матичиних библиотека. Да је написано баш стога сведочи и предлог о набавци књига Миклошића, Шафарика, Копитара и *Аркива за повестницу југославенску* Ивана Кукуљевића Сакцинског. У Ђорђевићевом писму написаном девет дана раније тражена је, такође, набавка тих књига. Додуше, Ђорђевић је предлагао набавку Коларових књига, а омладинци су тражили Копитареве. Та разлика, међутим, не мења карактер захтева.

Писмо пештанских омладинаца од 21. марта 1858. стога је више од молбе да им се омогући више читања и више од захтева за набавку књига. Оно је понајвише сведочанство да је Јован Ђорђевић имао намере да реформише Матицу. Почео је од њених библиотека, јер му се чинило да ће онде најлакше проћи. Наишао је, међутим, одмах на отпор. Није се, додуше, предавао. Потражио је помоћ, али му она није била од помоћи. Најзад, писмо сведочи и о упорности Јована Ђорђевића и његовом тражењу савезника, које је тражио међу младима. За годину и по, он је у Матици научио како му ваља радити и где ће налазити помоћ. То знање ће му и те како користити приликом оснивања Српског народног позоришта, али и приликом оснивања београдског Народног позоришта, као и свим његовим бројним активностима усмереним напретку српске културе.

Упорност Јована Ђорђевића у напорима око реформи Матичиних библиотека одиста је за поштовање. Колико је желео реформе показује и то што је и трећи пут писао о Матичиним библиотекама. И тај текст објавио је у *Летопису* у прегледу рада Матице српске током 1858. године. У том последњем виђењу проблема двеју Матичиних библиотека написао је:

(Предлог секретара у обзиру Библиотеке)

Под управом Матице српске налазе се две библиотеке: Матичина и Текелијина. Прва је сопственост Друштва, а друга јер сопственост Института Текелијиног.

Колико сам из дотични каталога разбрати могао, биће у Матичиној Библиотеци око 1700 књига и други мањи дела. Текелијина библиотека има близу 4000 нумера, од којих по гдекоји и више књига садржи.

Матичина Библиотека постала је скоро из сами п о к л о њ е н и књига. Тек погдекоји ретки трагови у протоколима Друштва показују да је кадикад и како по која књига за Библиотеку и к у п љ е н а била, али је број оваки књига мален, премален. - Текелијина библиотека скупљена трудом и трошком бесмртног родољупца Саве, после његове смрти (1842. год.) није више никаквом к у п љ е н о м књигом умножавана била, кадикад само ако

јој је уз Матичину Библиотеку по гдекоја п о к л о њ е н а књижица дошла, тако да је она још и добро, ако је ова библиотека у оном стању у ком је при смрти основатељевој била.

Из овога се види да сад обадве ове библиотеке доста незгодно стоје. Библиотеке, од који је једна од свога постања до сад само на поклоњене књиге изгледала, а друга кроз пуни шеснаест година никакав скоро прираштај добила није, - такове библиотеке нису заиста у стању својој цељи онако одговорити као што би требало.

Посмотримо мало цељ и једне и друге библиотеке.

Б и б л и о т е к а М а т и ч и н а, као преимућствено н а р о д н а библиотека, треба 1) да д о с т о ј н о п р е д с т а в љ а н а р о д н у л и т е р а т у р у. Кад помислимо како оскудно с нашом литературом још стојимо, како се наше књиге врло тешко продају и купују, и кад помислимо да изван ове Матичине никакве друге у правом смислу народне библиотеке немамо, то с правом желити можемо да се у Матичиној Библиотеки свака српска књига и свако српско повремено дело нађе ма у којем оно добу, ма у којем месту и ма каковим оно словима, правописом, наречјем и т.д. писано било. Тек онда ће се за Матичину Библиотеку казати моћи да свога народа литературу достојно представља. А овако као сад што је, где се у Матичиној Библиотеки не само толика знаменита дела наша, као *Народне песме, Пословице, Приповетке, Србијанка, Српски споменици, Коло, Аркив*, дубровачки песници и т.д. - но ни саме овде, у Пешти, излазивше *Српске народне новине* и *Лист*, шта више ни сви Матицом издавани *Летописи* потпуно не налазе; морамо признати да је иста Библиотека иза праве цељи своје доста далеко заостала. А ово је велика штета, јер се многе од ових књига сад већ ни по коју цену више добити не могу.

Има и један ближи узрок због чега је ово набављање српски књига за Матичину Библиотеку превећ нужно. Матица издаје *Летопис*, орган овај просвети народној и напретку литературе посвећен. Преглед литературе народне у разним епохама њеним верно и потпуно саопштавати једна је од најглавнији дужности уредникови. А откуд ће он да непосредно црпи потребна за то дата, ако не из Матичине Библиотеке, у коју, као ризницу какву, сваки производ књижевности наше треба смештен да буде.

Кад ову потребу намири онда треба да се обазре Матичина Библиотека 2) на л и т е р а т у р у о с т а л и с л а в е н с к и п л е м е н а и из сваке да оно набави што је у њој најглавније. - 3) из с т р а н и л и т е р а т у р а треба да набави најпре сва она дела која се нас или Славена ма у којем обиму тичу, а после тога бар из најзнатнији европски литература она класична дела која су у књижевном развитку дотичног народа епоху правила.

Даље од овог, мислим, да није нужно ићи. Дела строго научна морала би се искључити.

На овај начин имала би Матичина Библиотека уједно и н а р о д н и з н а ч а ј, а покрај тога представљала би по могућству и литературе остали европски и несловенски народа.

Б и б л и о т е к а Т е к е л и ј и н а има већ друго опредељење. Она је одређена за питомце Текелијине, дакле је нужно да се поглавито обзире на њиове потребе. Она треба да се понавља важним делима из они н а у ч н и струка које питомци Текелијини слушају, али не треба ни овде заборавити да је и о в о б и б л и о т е к а н а р о д н а, од Србина за Србе основана и по томе да се овде и на народну потребу обзирати морамо, ако и мањој мери но код Матичине Библиотеке. Тога се начела и покојни осниватељ држао, као што се то по књигама његове библиотеке види, у којој покрај латински, немачки, француски и други књига довољно и српски и славенски има.

Допуњавање и једне и друге библиотеке преко је, дакле, нужно и зато предлажем и молим да славно Друштво закључи обе ове библиотеке по горе изложеним околностима и потребама умножава. За ово се изискују велика новчана средства, а с овим, хвала Богу, у стању је и Матица српска и Заведеније располагати. Сматрајући дуго време у којем су ове библиотеке без прираштаја биле, предлажем ја да се на једну и на другу библиотеку за ову годину по 300 ф. ср. а у напредак сваке године по 100 ф. ср. определи. За Матичину Библиотеку зато предлажем тако малу годишњу суму што сам уверен да Матица неће бити принуђена све своје књиге за готове новце куповати, но да ће их већином или у промену за своје књиге, или од гдекоји родољубаца - као и досад - на поклон добијати.

А да би се једном т о ч н о и о п р е д е љ е н о знало какви књига и у једној и у другој библиотеци имамо за нужно налазим сл. Друштву предложити да се попис књига и уређење Матичине и Текелијине библиотеке што скорије нареди.

Ја ћу се овога посла драговољно примити.[42]

---

[42] [Јован Ђорђевић] *Делање Матице српске год. 1858. - Летопис*, год. 32, књ. 98, [Пешта] за 1858 [1859], свеска 2, 143-6

Два разлога била су да Јован Ђорђевић и по трећи пут пише о Матичиним библиотекама. Тај трећи текст написао је пошто је већ уредио две Матичине библиотеке, свеједно што их је ставио у контекст почетка интересовања за њих. Када је написао тај текст, он је о Матичиним библиотекама говорио као поузданији њихов познавалац, па је говорио и о њиховим каталозима, о књигама и часописима у њима. Скренуо је тако пажњу да Матична Библиотека нема, на пример, ни комплете *Сербскоī народноī листа* нити *Сербских народних новина* Теодора Павловића, а морао је знати да их је раније било. Због нечег, што није познато, о томе без доказа није хтео да говори. Уопште није говорио о томе зашто су Матичине библиотеке биле у онаквом стању у каквом их је затекао. Знао је јамачно за ангажовања Јована Суботића, епископа Платона Атанацковића и Теодора Павловића на њиховом подизању и организовању. Чини се највероватнијим да је могао веровати како су библиотеке доспеле у лоше стање због недовољног ангажовања библиотекара Суботе Младеновића. Он му, међутим, није ништа замерао, ваљда и стога што је знао да је он сачувао и Матицу и библиотеке у Буни 1848. и 1849. године. На њега није рачунао приликом преуређења Библиотеке. Могао је бити убеђен да њему, библиотекару, није нимало било блиско библиотекарство. Други разлог што је написао трећи прилог о Матичиним библиотекама можда треба видети у разлозима сасвим научне природе. Када је упознао каталоге и архивску грађу уверио се да је отпочетка о двема Матичиним библиотекама судио и поуздано и одговорно. Веровао је да то треба да саопшти, да је дужан да то учини, па је то и саопштио.

У свом трећем тексту о Матичиним библиотекама, Јован Ђорђевић се поново вратио мишљењу да је Библиотека Матице српске била потребна и да ће увек бити потребна и *Летопису*. Отишао је и даље. Веровао је да научна литература може да оптерећује Матичине библиотеке и да је не треба уносити у њу. Рекао је то мало неспретно. Он није мислио на науку уопште када је онако писао, јер што би се залагао да набаве сва дела Добровског, Шафарика, Кукуљевића и сва она дела која се тичу Срба и Словена када су она по свему научна дела. Он је држао да за Матичину Библиотеку не треба набављати дела примењених наука, медицине - на пример, или уџбенике, права, јер је њихово трајање у науци веома кратко. У библиотеци Текелијанума, међутим, такве књиге имале су практичну, текућу вредност, па их је ваљало набављати.

У Матици је лакше прихваћен предлог Јована Ђорђевића за организовање библиотеке Текелијанума. Новац намењен Текелијануму подлегао је контроли министарства просвете, па је и за рад библиотеке Завода више одговарао планирани буџет и његово наменско трошење. У таквој ситуацији

> Друштво је о нужди целисходног обновљења библиотеке Текелијине потпуно уверено, и тако исто готово у овоме погледу свакој правичној жељи и сваком упутном предлогу задоста учинити. Што се годишње суме тиче од 100 фор. ср. која би се на ову цељ обраћати имала пристаје Друштво на предлог секретарев под условијем ако то од вишег места одобрено буде, за које ће се одобрење обашка молба горе оправити. Само што се тиче суме за ову годину искане, т. јест 300 фр. ср. тиче, Друштво је тога мњенија да будући у овој првој години Текелијин фонд осим своји обични још и изванредне трошкове за припремање удобног квартира за шест нови питомаца сносити има, да ће се оба противна интереса ова, т.ј. и штедња и научна потреба питомаца, јошт на овај начин најбоље задовољити моћи ако се и за ову годину само 100 фр. на умножавање Текелијине библиотеке обрате.
>
> Секретар Друштва упућује се да списак они дела која би најпре требало за исту библиотеку набавити сачини и првој Друштвеној седници предложи.[43]

---

[43] Грађа 1, 103

Матица је 18. априла упутила Намесничком већу молбу да јој се дозволи финансирање библиотеке Текелијанума. У молби је речено:

Високославно Ц. Кр. одељење Намесничког већа!

Преминули краљевски саветник Сава од Текели је у корист васпитног Завода за стипендисте, који је он овде завештао, оставио после смрти и једну добро снабдевену библиотеку, која садржи око 4.000 књига из свих научних грана. Ова знатна збирка књига, одређена за помагање научног напретка Текелијиних питомаца, није од смрти завештача, т.ј. готово 16 година, добила никакав прираштај, а научна дела која она садржи не могу више да у ранијој мери задовоље данашње потребе школске омладине, јер су све гране у овом временском раздобљу знатно напредовале. Стога ранији радови могу сада да имају само још историјску вредност.

Дакле, да се остављањем ове библиотеке у досадашњем стању не би изгубио из вида прижељкивани циљ покојног дародавца Саве од Текели да установљавањем своје библиотеке пружи својим питомцима сву материјалну и моралну помоћ ради њиховог образовања, то се као постулат њеног постојања и њеног даљег опредељења испоставља неминовност попуњавања исте у духу времена.

Потписано се Друштво стога усуђује да замоли Високославно Ц. Кр. Одељење Намесничког већа за милостиво одобрење да за попуњавање Текелијине библиотеке може утрошити годишњу своту од 100 ф. сребра.[44]

Намесничко веће је 21. јуна 1858. дозволило коришћење 100 форинти сребра за потребе библиотеке Текелијанума с тим да се са задужбинским рачунима пошаље и каталог купљених књига.[45]

О Матичиним одлукама које су се односиле на библиотеке извештавао је новосадски *Српски дневник*. У допису из Пеште од 16/28. марта поред извештаја о одлукама речено је да је дописник видео библиотеке, што је могло да значи да је допис упутио Јован Ђорђевић. Ако је то било тако, онда би наду у скори напредак требало схватити као обећање да ће убрзо почети рад у обе библиотеке.[46]

Јован Ђорђевић је учинио све што је могао да се у *Српском дневнику* објаве одлуке о Матичиним библиотекама. У *Српском дневнику* бр. 30. од 17. априла, у бр. 31. од 20. априла и у бр. 32. од 23. априла штампани су огласи којима се позивају писци и издавачи на откуп и претплату свих српских књига, часописа и новина.

На заседању у Матици 24. маја/5. јуна 1858. било је већ много предмета о Библиотеци Матице српске. Иницијатива Јована Ђорђевића и позиви у *Српском дневнику* почели су већ давати резултате.

Под тачком 17. извештена је Матица на тој седници да је Друштво српске словесности из Београда послало 9. књигу *Гласника*, по један примерак за Текелијину и за Матичину Библиотеку. Под тачком 19. накнадно је одобрена куповина књига код књижара Р. Лампла, 6 ф.; Лауфера и Столпа 55 ф. 42 кр. и код антиквара Фишера 2 ф. и 24 кр, укупно 64 ф. и 6 кр. ср. На истој седници извештено је да је Константин Пејичић послао на дар један примерак свог дела *Житије Теодора Павловића* (Тачка 21). Вук је поклонио један примерак *Примери срйско-словенскоī језика* (Т. 22), а Ђорђе Рајковић је поклонио један примерак својег дела *Јед и мед* (Т. 24). Матица је извештена 12/24. јула (Т. 27/1) да је послао „г. Атанасије Чурлић, архимандрит манастира Крупе и проф. у ц.

---

[44] Ж. Милисавац 763-4

[45] Грађа 1, 108; Ж. Милисавац 764

[46] *Српски дневник*. - Нови Сад, 16. март 1858.

и кр. Заведенију клирикалном у Задру, преко г. Михаила Јовановића, протођакона будимског, један ексемплар своје књиге *Совершеноје ученије свјашшенаго ūисанија*". Карло Хинц је послао, извештена је Матица српска 12/24. јуна, „новија дела из печатње дра Данила Медаковића". Тада је одлучено: „Од послани књига за Библиотеку нека се само она задрже којих у Библиотеки још нема, а друге нека му се [...] натраг пошаљу. Ово ће секретар Друштва имати извршити" (Т. 28/I).[47]

Јован Ђорђевић је 9/21. јула упутио Матици извештај о припремама за уређење двеју Матичиних библиотека. То писмо гласи:

Славно књижевно Друштво!

По одлуци славнога Друштва од 10. марта т.г. бр. 8. јављам учтиво да сам ја све што се за попис књига Матичине Библиотеке изискује већ спремио, а имено:

1. Потребан број цедуља у формату октава за наслове књига (Titelcopie). Свако књижевно дело из Библиотеке треба да се на онакву једну цедуљицу обашка испише као што сам ја на овде приложеним цедуљицама обрасца ради учинио. Ово је механички посао, но иште мало више времена, међутим, могу га и више људи уједанпут радити.

2. Печат за Библиотеку с потписом „Матица српска", који ће се на сваку књигу и на сваку цедуљицу ударати.

3. Набавио сам и важно дело Bibliothekenlehre von Petzhold, које је за унапређење сваке библиотеке неопходно нужно.

Кад наслови књига готови буду, ја ћу с драге воље помоћи да се из њих потребни за библиотеку каталози зготове; и по томе не остаје ништа друго, но да славно Друштво изволи наредити да се ово исписивање титула што пре предузме. Остајем с највећим поштовањем

У Пешти 9. јулија 1858.

Славнога Друштва
покорни слуга
Јован Ђорђевић

На седници 17/29. јула закључено је:

Известије ово прима се са задовољством на знање, а што се пописа књига Матичине и Текелијине библиотеке и устројења нужни каталога по прописима библиотекарским тиче, то се Друштво на увиђење свога секретара сасвим ослања и њему препоручује да овај одвећ важан посао у смислу закљученија од 10. марта, т.г. бр. 8/I с помоћу библиотекара г. Младеновића и они питомаца који се својевољно понудили буду, с почетком идуће школске године без даљег одлагања започне и о течају пословања од времена на време известије даје.[48]

Каталогизирања је било и раније у Матичиним библиотекама, али се Јован Ђорђевић први пут послужио за ове послове једним уџбеником. Први пут употребљени су тада и печати да означе власништво књига Библиотеке Матице српске. Коначно, поводом овог извештаја Јована Ђорђевића, у Матици је први пут употребљен термин „прописи библиотекарски".

На седници у Матици, известио је Јован Ђорђевић 21. октобра/2. новембра 1858, на почетку школске године, „да је по обећању своме посао уређивања Матичине и Текелијине Библиотеке на себе већ примио, да су се на његов позив сви 18 питомаца своју помоћ драговољно понудили, да је попис књига Матичини већ готов, а књиге Текелијине библиотеке да се сад пописују" (Т. 48/I).

За уређење библиотеке Текелијанума Јован Ђорђевић је упутио Матици писмо 19/31. октобра у коме је рекао:

---

47 Грађа 1, 104-7; Ж. Милисављац 764

48 Грађа 1, 107-8

Славна Матице српска!

Предузето уређивање Библиотеке изискиваће неке ситне трошкове које ћу овде појединце навести, молећи да би ми их славно Друштво одобрити изволело:

1. Довољан број мали цедуљица на осмини табака ради исписивања титула сваке књиге.
2. Неколико табака папира туткалисаног ради нумерисања књига.
3. Печат (управо штемпл) за библиотеку Текелијину, који би се на сваку цедуљицу и на сваку књигу имао ударити.
4. Књижицу у коју би се уводила она дела која су из библиотеке на читање однесена.
5. Најпосле, ако би која књига требала да се у корице веже; овде разумевам, наравно, само она нова дела која заслужују да се везати даду и која вез овај заиста требају.

Осим ови, за Библиотеку подносећи се потреба, била би, такође, од велике нужде да се и у овом Заведенију - као што је то код свију други института у обичају - код врата сваке собе сходан натпис ставити [...]

Што се пак суме свију ови трошкова тиче, то су следујући:

1. и 2. Цедуљице и табаци коштају по приложеном рачуну књиговесца Кирша 5 ф. 39 к. ср.
3. Штемпл за библиотеку по рачуну 3 ф.
4. Књижицу сам набавио за 9 нов.
5. За увезивање шест томова Сауерове *Терапије* иште књиговезац Кирш 4 ф.

Друго код њега нисам наручивао ништа, но било би још једно 20 књига које би одма везати требало.

[...]

У Пешти 21. октобра 1858

Јован Ђорђевић,
Матице српске секретар

Сви онде „поименце избројани трошкови овим се одобравају" решено је на заседанију.[49]

На годишњој скупштини Матице српске 27. октобра/8. новембра у Извештају секретара стоји: „Наведене су књиге Матици на дар послате и новцем набављене; споменуто је да су обадве библиотеке (и Матичина и Текелијина) на употребљење младежи отворене и да су обадве под надзирањем известитељевим у ред доведене, да је умножење Текелијине библиотеке 100 ф. годишње дозвољено". У прегледу рада Матице српске известио је Јован Ђорђевић о књигама које је „добила Матица на поклон или у промену", као и које су „купљене [...] за Библиотеку Матичину". Поклоном и разменом увећана је Матичина Библиотека следећим књигама: „Псалтир *(Пророка и цара Давіда Псалтир*, православним епископом Платоном. - У Новом Саду 1857), Сочиненія Соломонова и Сірахова (*Сочиненія Соломонова* и *Сірахова*. Преведена Платоном Атанацковићем. - У Бечу, 1857), Архіерейское поученіе *(Архіерейское поученіе на свитце пресвитеру в хіротонисаніи*, Платономъ епіскопомъ сложенное по писаніямъ; Во Віенне, 1857), одъ Њег. ВПреосв. г. епископа Платона; - Гласник VIII и IX књига (*Гласник Друштва Српске словесности*), од Друштва српске словесности у Београду; - Болгарскія песни *(Болгарския пѣсни* изъ сборниковъ И. Венелина, Н. Д. Катранова и других Болгар. Издалъ Петр Бесонов. Выпуск 1-2. - Москва 1855); одъ г. О. Бодянског; - Исторія сербскаго языка *(Исторія сербскаго языка по памятникам писаннымъ кирилицею въ связы с исторіею народа*, Аполона Александровича Майкова, Москва 1857) одъ г. Майкова; - *Едъ и медъ (Едъ и медъ*. Написао Ђорђе Райковић, У Новом Саду 1858) одъ г. Ђ. Райковића; - *Примјере Срб. Слав.*

---

[49] Грађа 1, 110-1

језика (Примјери ср҃иско-словенскоѓ језика. Саставио их Вук. Стефановић Караџић, У Бечу 1857) одъ г. В. Караџића; - *Жит҃іє Теодора Павловића* (*Жит҃іе Теодора Павловића.* Списао Константин Пејчић, У Новом Саду 1857) одъ г. К. Пејчића; - *Совершенное ученіе Священнаѓо п҃исанія* (Јован Швердлинг, *Совершенное ученіе священнаѓо п҃исания.* Преведено Атанасіем Чурлић, Въ Задре 1858) одъ г. А. Чурлића; - *Духъ народа србскоѓъ (Духъ народа србскоѓъ.* одъ Іована Хаџића, У Карловци 1858) одъ г. І. Хаџића."

За Матичину Библиотеку биле су претплаћене новине: *Србски дневник* са *Седмицом* (из Новог Сада); *Србске новине* са прилогом (из Београда); Glasnik slovenski; Neven (из Загреба) долази у промену за *Лет҃опис*.

Купљене су следеће књиге; „Slovnik umietnikah jugoslavenskih od Kukuljevića (*Slovnik umietnikah jugoslavenskih* Ivana Kukuljevića Sakcinskog, Zagreb 1858); Люд. Штура Кньига о народнимъ песмама (Људевита Штура *Кньиѓа о народнимъ п҃есмама и п҃рип҃оведкама словенским.* С чешког превео Іован Бошковић, У Новом Саду 1857) одъ І. Бошковића; Араньов Толдия (Іована Араня *Толдия*, превео Іов. Іовановић, У Новом Саду 1858) одъ Іовановића; Rečnik ilirskog jezika *(Rečnik ilirskoga i nemačkoga jezika.* Deo 1-2. Sastavio ga Rad. V. Veselić, Beč, 1853-4) od Veselića; Osman od Gundulića (Zagreb 1854); Kolo; Saltjer slovinski od Gjorgjića (Zagreb 1851); Pjesme razlike od Đorđića (*Piesni razlike* Ign. Gjorgjića, Zagreb 1851); Kristiada od Palmotića (*Kristiada.* Spievana po Gionu Palmotiću, U Zagrebu 1852); Arkiv za poviestnicu jugoslavensku; *Diela* I. Gundulića, II knjiga (*Diela* Ivana Gundulića. Knjiga druga, Zagreb 1847); Hekuba od Vetranića (Mavro Vetranić, *Hekuba*, Zagreb 1853); Pjesme Kačića (Andrije Kačića *Pjesme.* Sv. 1-2. Zagreb 1851; Песме Бранка Радичевића (није јасно да ли је реч о прве две књиге, из 1847. и 1851, или само једној од њих); Побожна размишљаня Петрановића (*Побожна размишљяня п҃ри слушаню св. лит҃ѵрѓіе.* Извадіо из книжице издане подъ истымъ насловомъ У Москви и изъ други црковни книга Герасим Петрановићъ. У Новом Саду 1853); Златијнство одъ Славка Златојевића (У Златном Прагу 1851); *Позорищ҃тна дела* (Св. III) од І. С. Поповића (Іоанна С. Поповића *Нова п҃озорищ҃тна дела.* Свезка III. *Айдуцы. Женидба и удадба*, У Новом Саду 1853); Писма о служби божијој од Муравіева (Андріе Николаевића Муравіева *Писма о служби Божіой у п҃равославной цркви*, с руског превео Ђ. Даничић, У Новом Саду 1854); *Даракъ Србкиньи* одъ Б. Атанацковића (*Дарак Србкиньи. Новеле.* Од Б. Т. Атанацковића, свешчице 1-2. У Будиму и Суботици, 1845-6.); Песме М. С. Србкинь (II, у Земуњу 1855); Дечанскіи првенац (Од Гедеона Іосифа Јуришића, Нови Сад 1852); Пригодне беседе говорене [...] Урошом Милутиновићем, (Част I, У Новом Саду 1855); Еремит у Руссіи (од Е. Дипреа отъ Сент-Мор. С францускогъ на србски од Уроша Милутиновића. Св. 1. у Новом Саду 1856); Добри пастыръ (већом страном преведене и изведене Герасимом Петрановићем. Част 1-3. у Загребу, 1850, у Новом Саду 1853, у Карловцима 1859. Није јасно да ли реч о првој и другој књизи, или само о другој); Песме Іована Илића (св. 1-2. у Београду 1854. и у Новом Саду 1858. Није јасно да ли је реч о обе свеске или само о другој); Српске пословице [од В. Караџића] (*Ср҃іске народне п҃ословице и друѓе различне као оне у обичај узет҃е речи.* Издао их Вук Стеф. Караџић, У Бечу 1849; Српске приповиетке од В. Караџића (*Ср҃іске народне п҃рип҃овијет҃ке*, у Бечу 1853; Србска синтакса од ћ. Даничића (Београд 1858); Србска граматика одъ Вуића (По источноме говору сложио Владимир Вуић, у Београду 1856); Putovanje po Bosni od Kukuljevića; Concordia od Viktorina; Mickiewicz, Ballady [i romanse], Lipsk 1852); [Mickiewicz] Farys, Gražyna (*Gražyna*

Farys, Lipsk 1852); [Miskiewicz] Konrad Walenrod (Leipzig 1846); Malczewski, Maria (Lipsk 1857); Wilkoñska, *Obrazek poznañski*, (Lipsk 1857); Гушалевичь, Слово о полку Игоря Святославича (Львов (1850); Jordan, Polnisches Wörterbuch; Bloch, Ungarisches - Deutsch Wörterbuch; Mickiewicz, Vorlesungen über die slawische Literatur; Crempmann, Polnisches Elementarbuch; Schafarik, Slawiesche Alterthümer (1-2, Leipzig 1842, 1844); Palacky, Geschichte von Böhmen; Dobrowski, Geschichte der bömischee Sprache und Literatur; Schafarik, Urspung des Glagolitismus (*Über den Urspungen und die Heimath des Glagolitismus*, Prag 1858); Tkalac, Staatsrecht des Fürstenthums Serbien; Jordan, Geschichte der russischen Literatur; Hatvani, Történelmi zsebkönyv; Horváth, A Szlavinokról (Pest 1844); Érdi, Szerb régi érmek (*Boszna és szerb régi érmek*, Buda 1857); Kiss, Hunyadi János utolsó hadjárata (Pest 1857); Monumenta Hungariae Historica (Pest 1857-8); Kuhn und Schleicher, Beiträge zur Vergleichsprachforschung (Berlin 1856); Miklosich, Monumenta serbica; [Miklosich], Radices linguae Slovenicae; [Miklosich], Lexikon linguae Slovenicae."[50]

Матичина Библиотека је израстала у моћну српску библиотечку организацију, од 1826. Матичиним издањима, од 1830. иницијативом за размену књига, од 1832. разменом књига и поклонима, од 1838. претплатом на новине, а од 1839. све учесталијим и богатијим поклонима које су започели Арон Добровојевић, Константин Пејичић, Симеон Шићар, Георгије Николајевић, Сава Текелија, Вук Караџић и нарочито од 1841. великим поклонима Платона Атанацковића, Теодора Павловића и Саве Текелије. Куповином књига попуњавана је најмање. Зна се да је 1842. претплатом дошла до *Словенскоѓ народоūиса* Павла Јосифа Шафарика, 1843. куповином књиге *A Szerbzsupánok, királyok és czárok pénzei* Јаноша Луценбахера, а 1844, опет, претплатом до друге књиге *Срūских народних ūјесама* Вука Караџића. Крајем 1847. Матица је понављала позив да јој се поклањају књиге „али и иначе готово је Содружество за сваку књигу опредељену цену платити". Секретар, Теодор Павловић, предлагао је 6/18. јануара 1848. куповину књига за Библиотеку Текелијанума, Заведенија, а 26. јануара/7. фебруара и 5/17. фебруара за Матичину Библиотеку. После Мађарске буне, Матица је упућивала претплате за оновремене српске новине. Тек је Јован Ђорђевић 1858, десет година после Теодора Павловића, поново инсистирао на куповини књига. Он је, додуше, могао да зна за куповине које је пред Буну предлагао Теодор Павловић, јер је од школске 1844/45. године до Буне био Текелијанац. Да ли је заборавио на те куповине или му оне уистину и нису биле познате не зна се. У сваком случају, од 1858. залагањем Јована Ђорђевића започето је непрестано попуњавање Матичине Библиотеке куповином, које ће бити прекидано само током ратова, у временима када је и иначе престајала свака њена активност.

У јануару 1859. тражио је Јован Ђорђевић новац да би фотографисао Текелијин препис *Душанова закона* за *Леūоūис* и јавио „да је у Текелијиној библиотеци наишао на стари рукопис из кога је српски историк Рајић *Законик Душанов* у 4. књигу своје *Исūорије* с истога преписао".[51]

---

[50] [Јован Ђорђевић] *Делање Маūице срūске ѓод. 1858*, 159

[51] Грађа 1, 113; Јован Ђорђевић је објавио Текелијин препис *Душановоѓ законика* у *Леūоūису*, год. 33, књ. 99 [Пешта] 1859, свеска 1, 1-51: *Закони царева Консūанūина Великоѓ, Јусūинијана и Сūефана Душана*. В. и Јован Ђорђевић, *Један дан са Вуком, Бранково коло*, год. 3, Ср. Карловци 1897, св. 39-40, 1254-7.

На седници 24. јануара/5. фебруара 1859. предложио је Јован Ђорђевић „да се библиотека, коју је у Пожуну српска учећа се младеж године 1842/43. завела, а 1844. год. Матици српској уступила, будући да сад тамо никоме више на потребу не служи, као сопственост Матице српске овамо у Пешту пренесе". Решено је тада „на дирекцију тамошње евангелистичке гимназије писати у њу замолити да овоме друштву јави на који би се начин овај премештај најзгодније у дело привести могао".[52]

На оној истој седници „Секретар Друштва, г. Јован Ђорђевић, предлаже да се неколико важнији дела из Текелине библиотеке везати даду", на што је одлучено: „Одобрава се".[53]

На седници 14/26. маја реферисано је да „Друштво српске словесности из Београда 6. априла шиље 10. свеску *Гласника* на поклон у два ексемплара, један за Матичину а други за Текелину библиотеку".[54] То је била и последња принова Библиотеке за боравка Јована Ђорђевића у Матици и његовог ангажовања око њене Библиотеке. На тој истој седници

> Секретар Друштва, Јован Ђорђевић, јављајући да је за одговорног уредника Српског дневника у Новом Саду потврђен, подноси оставку на звање секретара и моли да од ове дужности што скорије буде решен. Уједно јавља да је библиотека Матичина и Текелина у ред доведена и да се дотични каталози преписију; прилаже списак они књига које су у старе каталоге уведене, али сад се у Библиотеки нису нашле; да би се убудуће свака неуредност избећи могла, предлаже да свагда један од старији питомаца, који су му при уређивању помагали, којима је - дакле - ново устројство библиотеке и начин руковања познат, за подбиблиотекара намести, предлажући засад за овај посао питомца Вукићевића.

Друштво је захвалило „Јовану Ђорђевићу на положеном труду око уређивања Матичине и Текелине библиотеке" које је „без икакве плате и награде свршио".[55]

После године и по дана проведених у Матици, радећи предано у *Летопису* и у самој Матици, Јован Ђорђевић је особито задужио Матичину Библиотеку. Истина, није успео у свим својим настојањима. Пре свега, није успео да обезбеди стална буџетска средства за Библиотеку Матице српске онако како му је пошло за руком да обезбеди за библиотеку Текелијанума. Није успео ни да се одреди подбиблиотекар у време када је напуштао Матицу. Сам није имао једнако разумевања за све циљеве које су одувек биле пред библиотекама. Док се бринуо о набавци књига, мислио је и на *Летопис*, и литературу и науку, кад се бринуо о повезивању књига, био је окренут будућности, али није много бринуо о оновременим читаоцима. Окренут према текућим литерарним и научним задацима, Јован Ђорђевић је настојао да организује такву Матичину Библиотеку која би набавком књига, њиховим чувањем, а потом организацијом пословања и обезбеђивањем средстава за систематски прираштај била у ствари н а р о д н а - национална - библиотека. То су чинили и желели пре њега још неки у Матици, понајвише епископ Платон Атанацковић. Међутим, и толико колико је успео од онога што је намеравао да учини за Матичину Библиотеку, место Јована Ђорђевића је изузетно и по величини и по замаху за Библиотеку Матице српске и за наше библиотекарство.

---

[52] Грађа 1, 113-4; Ж. Милисавац 767

[53] Грађа 1, 115-6

[54] Исто, 116

[55] Исто, 116-7

Не оцењујући рад Јована Ђорђевића на уређивању *Летописа* и у Матици, ваља рећи да и ништа више није учинио у Матици од онога што је учинио за њену Библиотеку, он би је задужио као ретко ко. Још треба додати да је Матичина Библиотека у Јовану Ђорђевићу, подоста времена после Буне, дочекала правог човека који јој је омогућио одиста изванредан напредак и изванредну будућност. Када је Јован Ђорђевић напустио Матицу, *Летопис* и Библиотеку више није било могућно зауставити у још квалитетнијем и бржем напредовању.

4.

Одласком Јована Ђорђевића из Матице било је место Матичиног секретара упражњено до 10/22. августа 1859. године. Тада је на Главној скупштини за то место изабран Антоније Хаџић, који се на посао јавио тек 12/24. октобра. Без сталног секретара није се могло очекивати чак ни уредно обављање текућих послова. У записницима из тог времена отуда и нема трагова о замашнијим пословима ни у Матици нити у њеним библиотекама.

Рад у нешто умањеном обиму у Библиотеци Матице српске не значи и поновно смањивање њеног рада. О њеном раду има података у записницима Матице. Забележено је тако да 27. јуна/8.јула 1859. „Суб. Младеновић, библиотекар, подноси назначеније српски књига које је књижар новосадски, Карл Хинц, Матици српској за њену Библиотеку послао; ови књига цена износи у аустр. вред. 29 ф. 35 нов." Судећи по овој пошиљци и по онима које ће следити из Новог Сада, морао је Карл, Драгутин, Хинц слати књиге за Библиотеку Матице српске често. Да је такве куповине било сведочи и решење да се књижари Лауфера и Штолпа у Пешти исплати рачун „сверху књига које је за Матичину Библиотеку од части још 1858. и од части 1859. год. издала у суми 25 ф и 63 кр. а вр".[56] Слично је било стање и за Библиотеку Текелијанума. И за ову библиотеку поднела је књижара Лауфера и Штолпа рачун „у суми 58 ф. 96 кр. а. вр."

Решавајући о исплати рачуна за књиге откупљене за Матичину Библиотеку од књижаре Лауфера и Штолпа, закључено је да ће „званије касе [...] за сада исплатити, но убудуће имаће деловодитељ настојавати да чим се какове књиге за Матицу набаве одма и рачуни набаве и ради исплате Друштву поднесу".[57] У одлуци о исплати рачуна за Текелијанум стоји: „На основу ц. кр. Намесништва будимског наредбе [...] којом се одобрава да понављање Текелијине библиотеке годишње 100 ф. одобрити могу, упућује се званије касе да поднешен рачун споменене књижаре [...] исплати. Будући пак да се у овоме рачуну једна позиција још од 1858. опажа, а и остале које се на прве месеце 1859. односе, доста су давнашње и давно би исплаћене имале бити, то се овом приликом секретару будућег свог управљања ради примечава, да књиге које би се за Текелину библиотеку набавити имале свагда у једном назначенију са ценом заједно предворително Друштву предложи, Друштво је пак по своме решенију одма званију касе ради исплате нужно упутство дати; дотична пак књижара имаће, такође, одма са издатим књигама и свој рачун измирења ради поднети. И овим ће се начином свако застарење и замршење рачуна избећи".[58]

---

[56] Исто, 123

[57] Грађа 1, 123; Ж. Милисавац 754

[58] Грађа 1, 124

Једна књижарска интервенција учинила је да је новом Матичином секретару и библиотекару скренута пажња на пропусте у пословању.

На Главној скупштини 10/22. августа 1859. било је речи у извештају и о Матичиној Библиотеци. Није било пропуштено да се каже: „Матичина Библиотека, хвала ревности и труду нашег бившег секретара, већ је у ред доведена, ми смо је са многим важним књигама умножили".[59]

И 1860. биране су књиге за Матичину Библиотеку. Када је стигла пошиљка књига из Новог Сада од Карла Хинца, одабране су оне књиге којих није било у Библиотеци.[60]

Секретар Антоније Хаџић почео је да предлаже књиге за откуп 31. јула/12. августа 1860, „у смислу закљученија Мат. српске бр. 8/И 1858." По том његовом предлогу купљено је књига за 17 форинти и 24 крајцаре аустријске вредности.[61] На истој седници одлучено је да се Карлу Хинцу исплати рачун у висини 4 ф. 73 нов. Он је тада забележен као „Главни комисионар Матице српске г Драгутин Хинц из Новог Сада".[62]

Субота Младеновић је 4/16. августа 1860. реферисао да су за Библиотеку набављене књиге у вредности 4 ф. и 24 кр.[63]

Решавајући ствари Текелијанума 4/16. августа „Секретар Матице српске А. Хаџић јавља да се у смислу одобреном од високосл. ц. кр. Намест. одел. буд. под 21. јунијом 1858. бр. 16.528 одобреног закљученија од 10. марта 1858. бр. 36/П по којем се 105 фр. а. вр. сваке године за библиотеку Текелијину издавати има, досад свега издало 186 фр. 77 нов. а. вр. да се тако за годину 1860. сума од 128 фр. 23.новч. а. вр. на куповање књига обратити може. По томе, с обзиром на научну потребу питомаца, предлаже књиге за набављање." У Матици као да нису делили његово мишљење, па су за ону прилику решили да се „за ове књиге по приложеним [...] нотама припадајућа сума од 41 фр. 38 нов. асигнује, а секретар се упућује да сваке године књиге за суму од 105 фр. а. вр. Друштву за набављање предложи, а не да остатак од те на библиотеку годишње опредељене суме, ако се иста за сваку годину потпуно издала, не би из једне у другу преноси[ла].[64] Ваљда да не измакну оних 104 фр. из текуће године, када већ није могао да искористи све што је преостало из претходне године, 31. децембра/12. јануара 1861. „секретар Друштва у смислу закљученија донешеног под. бр. 36/П 1858. и с обзиром на научну потребу" предложио је књиге за откуп, на што је „званије касе" упућено је „да за исте књиге по приложеном рачуну припадајућих 22 фр. 60 кр. из фонда Текелиног изда".[65]

Библиотека је 1860. обогаћена поклонима Ђорђа Урхазија,[66] Михајла Рајевског,[67] Петра Ацела,[68] Друштва српске словесности,[69] Г. Головацког[70] и Никола Крстића.[71]

---

59 Исто, 119
60 Исто, 122
61 Исто, 127
62 Исто, 128-9
63 Исто, 129-30
64 Исто, 131
65 Исто, 139-40
66 Исто, 121, 126-7, 130, 134
67 Исто, 123, 130, 134-5, 138
68 Исто, 126-7
69 Исто, 128
70 Исто, 132
71 Исто, 133

На последњој Матичиној седници 31. децембра 1860/12. јануара 1861. у Матици је одбијена куповина, односно, претплата, на друго издање Доситејевих дела Данила Медаковића. У записнику о томе стоји: „Деловодитељ г. Субота Младеновић предлаже да се дела Доситеја Обрадовића од Медаковића прештампана за Библиотеку Матичину набаве". Предлог је одбијен: „Будући да је Медаковић дела нашег неумрлог Доситеја по својој вољи поправљао и тек тако издао, и кад је у *Дневнику* и тако објављено да се споменута дела на ново прештампавају, то се од деловодитеља Друштва предложено издање не може набавити".[72] Том одлуком нарушен је принцип откупа и сабирања свих српских књига, који је прихваћен на предлог Јована Ђорђевића, ако је критички однос према издању и могао бити исправан.

На Главној скупштини 24. октобра/5. новембра 1860. у Извештају о раду у протеклој години речено је да је „Матица српска на поклон добила 198, а купила 75 књига различитог садржаја".[73] Укупно су 1860. у полице Матичине Библиотеке унете 273 књиге. За увез књига Матичине Библиотеке плаћено је те године 3 фр. 38 кр.,[74] а за увез књига из Библиотеке Текелијанума 17 фр. 94 кр.[75] Судећи по свему, Антоније Хаџић је 1860. умногоме наставио бригу о Матичиним библиотекама коју је започео Јован Ђорђевић пре њега.

5.

Библиотеци Матице српске поклонили су 1861. књиге: Друштво српске словесности,[76] Михајло Рајевски,[77] Јулијан Чокор,[78] Јован Ђорђевић,[79] Јефта Вукадиновић,[80] Јосиф Колар,[81] Александар Александрович Гиљфердинг[82] и Никанор Грујић.[83] Од Карла, Драгутина, Хинца, „главног комисионара Матице српске - књижара из Новог Сада" откупљено је у два маха књига за 36 форинти а. вр.[84] а на предлог секретара набављено је књига за 20 фр.[85]

Крајем 1861. послате су претплате за следеће новине и часописе: *Српски дневник, Србобран, Душан, Даница, Јавор, Комарац, Школски лист, Видовдан, Ost und West* за Матичину Библиотеку и *Sürgöny* за библиотеку Текелијанума.[86]

На Главној скупштини Матице српске одржаној 7/19. августа 1861. речено је у извештају за Матичину Библиотеку: „И Књижница Матичина лепо напредује. Тако је добила на поклон ове године од Ђорђа Урхази 9 књига на мађ.

---

72 Исто, 138-9
73 Исто, 133-4
74 Исто, 123-4
75 Исто, 125
76 Исто, 142
77 Исто, 143, 150
78 Исто, 143-4
79 Исто, 145
80 Исто, 145
81 Исто, 147
82 Исто, 149
83 Исто, 151
84 Исто, 147-8
85 Исто, 150
86 Исто, 151

језику, од Друштва Српске словесности 6 књига и један *Завет хилендарски*; од Јулијана Чокора, Јов. Ђорђевића и Ј. Вукадиновића по једну српску књигу; од П. Чортановића литографисану слику Девет Југовића; од Ст. Тодоровића литографисану слику монастира Манасије; купила је пак 26 различитог садржаја књига".[87]

Изузетан је те године, а и касније, поклон Косте Николајевића. У *Записницима* Матичиним о том поклону стоји: „Г. Коста Николајевић под 19. окт. т.г. захваљујући на почасти, која му је указана што га је Матица за свога почасног члана изабрала, обећава да ће од своје стране трудити се да Матицу у постизању цељи њене потпомогне и шиље за *Летопис* један чланак под насловом *Критички покушај у првим периодима српске историје* и један мандат за бечког књижара Франца Селха на Грабену од кога или преко кога да набави Матица за своју Библиотеку потребних књига у вредности од 100 ф. а. вр." После тога у Матици „секретару се налаже да према потреби Матичине Библиотеке од споменутог књижара књиге по свом увиђању набави".[88]

Ваљда је овај посао изискивао дужу преписку са књижаром у Бечу, а и преглед каталога и текућих библиографија одузео несумњиво доста времена, па је отуда тек 30. јула/11. августа 1862. могао секретар Матице српске да јави: „Да услед пуномоћења г. Косте Николајевића под бр. 113/I т.г. код Фрање Селха, бечког књижара, књиге у вредности од 100 фр. а. вр. наручене од које споменути књижар по приложеном рачуну за само књиге у вредности од 72 фр. 85. н. а. вр. с том изјавом послао да ће и осталу наруџбину што пре извршити". Тај секретаров извештај у Матици „узима се на пријатно знање и у знак захвалности и благоданог спомињања има библиотекар при увађању у каталог Матице српске на свакој књизи назначити да је поклон г. Косте Николајевића".[89]

Ако се поклон Косте Николајевића не да мерити са онима Платона Атанацковића нити са оставином Саве Текелије, он ипак заслужује пажњу и због уложеног новца - који је, несумњиво, значајан - и још више начином којим је реализован. Таква набавка обезбедила је Матичиној Библиотеци набавку која је искључивала дуплирање књига, а истовремено омогућила набавку књига по властитом избору и потребама, што је и основни циљ свих набавки у библиотекама. Најзад, поклон Косте Николајевића обележио је још један повод за окупљање и дародаваца њених установа.

Исто као и Матичина Библиотека, и библиотека Текелијанума је и надаље била брига Матице српске. За њу је 6/18. априла 1861. тражено „да секретар поднесе назначење свију за 1860. за књижницу набављених књига".[90] Месец дана доцније, 22. маја/3. јуна т.г. „Секретар Друштва по налогу добивеним под бр. 19/II т.г. подноси списак свију књига које су за Текелијину библиотеку 1860. набављене". Списак, нажалост, није сачуван, а одлучено је да се „тај поднешени списак изда [...] библиотекару ради употребљења".[91]

Из записника Матице српске не види се да ли је било какве куповине за библиотеку Текелијанума пре 16/28. дец. 1861. када је секретар „с обзиром на

---

87 Записник са Главне скупштине 1861, т. 46/1

88 Грађа 1, 149; Ж. Милисавац 760

89 Грађа 1, 160

90 Исто, 144

91 Исто, 144-5

научну потребу питомаца" предложио књиге за откуп, па је том приликом одлучено: „За споменуте књиге припадајућа сума од 52 ф. овим се асигнује".[92]

Уз већ поменути поклон Косте Николајевића, који је практично реализован 1862, те године је Матичина Библиотека обогаћена поклонима Ђорђа С. Бугарског,[93] Милана Миловука,[94] Михајла Рајевског,[95] Београдске лицејске омладине,[96] Јована Ђорђевића,[97] Друштва српске словесности,[98] Јована Хаџића,[99] Д. Шашкуа - мађарског књижевника,[100] Јована Петровића[101] и Сремскокарловачке гимназије.[102]

За своју и за библиотеку Текелијанума претплатила се Матица српска на 4. књигу *Народних пјесама* Вука Караџића,[103] и на две књиге, за обе библиотеке, *Списи саборски*.[104] За *Византијске споменике у Србији*[105] Феликса Каница послата је само једна претплата - за Матичину Библиотеку. Укупно је утрошено на претплате: 29 ф. за Матичину Библиотеку и 4 фр. за библиотеку Текелијанума.[106]

На предлог библиотекара и секретара Матице српске куповане су 1862. књиге у четири маха, за обе библиотеке и том приликом утрошено је даљих 40 фр.[107] Најзад, одлучено је да се за Матичину Библиотеку пошаљу претплате за следеће листове и часописе у наредној години: *Србобран, Српски дневник, Видовдан, Напредак, Даницу, Јавор, Комарац, Сељак, Школски лист* и *Путник*. За библиотеку Текелијанума уплаћена је и овом приликом претплата за Sürgöny.[108]

Године 1862. почиње и стална, систематска, сарадња и размена књига и часописа између Матице српске и сличних друштава. Истина, одраније је Друштво српске словесности редовно слало своје публикације Матици, чак и у два примерка - за Матичину и библиотеку Текелијанума. Пре Друштва српске словесности, Руска академија наука из Петрограда повремено је, такође, слала Матици неке од својих публикација. Сарадња са Друштвом српске словесности потекла је без претходних договора, а царска Руска академија наука из Петрограда слала је своје публикације као одговор на поклоне Матице српске из 1830, а тече од 1832. године.

---

92 Исто, 151-2
93 Грађа 1, 153; Ж. Милисавац 760
94 Грађа 1, 153; Ж. Милисавац 760
95 Грађа 1, 153, 156
96 Грађа 1, 155; Ж. Милисавац 760
97 Грађа 1, 155, 156, Ж. Милисавац 760
98 Грађа 1, 155, 157
99 Грађа 1, 158; Ж. Милисавац 761
100 Грађа 1, 158; Ж. Милисавац 761
101 Грађа 1, 158-9; Ж. Милисавац 761
102 Грађа 1, 163
103 Грађа 1, 152-3, 165; Ж. Милисавац 765
104 Грађа 1, 161-2
105 Исто, 162
106 Исто
107 Исто, 106-8
108 Исто, 167, 169, 170

Прву сарадњу са сличним друштвом предложила је Матица 1862. и њоме предвидела размену публикација од значаја за њену Библиотеку. О томе је у записнику са седнице 2/14. априла 1862. забележено: „Секретар Друштва предлаже да Матица ступи у свезу са Кишфалудиним друштвом у Пешти, које готово исту цељ има што и Матица". Одмах затим: „Предлог секретара прима се, а у знак жељене свезе шаљу се Кишфалудином друштву сва дела која су од 1850. о трошку Матичином изишла".[109]

Требало је да прође четири месеца да Матица припреми и пошаље књиге и одговарајуће предлоге за сарадњу и да затим Кишфалудијево друштво решава на својим седницама и пропрати одговарајућим предлозима, да би у записнику на седници 23. јуна/5. јула т.г. било забележено: „Кишфалудино друштво у Пешти под 22. јунијом о.г. јавља да је са радошћу и захвалношћу примило од Матице српске на поклон му послате књиге и да је одлучило братском позиву Матичином ради ступања у савез готовошћу одговорити, сходно тој одлуци шаље о свом трошку издане књиге уколико још има, с том изјавом да ће од сада свако дело Матици послати, које о његовом трошку света угледало буде". Овај одговор Кишфалудијевог друштва у Матици „узима се пријатно на знање [...], а деловодитељу се налаже да Кишфалудином друштву одсад сваку књигу на поклон пошље која о друштвеном трошку на свет изађе".[110]

Друга организована сарадња, те 1862, потекла је из Будишина. „Матица српска у Будишину, у Лужици [...] предлаже да ово Друштво ступи с њом у свезу измењивања књига", стоји у записнику Матице српске са седнице одржане 26. новембра/8. децембра 1862. За ову прилику, Матица српска из Будишина послала је писмо на лужичкосрпском језику, а уз њега и превод на „јужносрпски", онако како они зову наш језик. Писмо у „јужносрпском" преводу гласи:

> У Будишину дне 12. студенога 1862.
>
> Славној Матици србској у Пешти.
>
> Литерарна узајамност је главно гесло свих Славена, особито пако лужичких Срба. Подписано друштво си сбог тога дозвољује предложит понизно питање не били јужно Србска матица хтјела ступити с њиме у савез измјењивања издатих књига и тако учврстити братски савез међу подунајским и приспрјевским Србима? У случају пристајања на тај предлог, молимо да нам пошљете од вас издане књиге, оне старије што јих имате још̃те на складу књиготрговским путем кроз Липаск, а да нам јих убудуће пошиљате [...] Чим нам стигне од ваше стране пријав сугласија са нашим предлогом пошљемо вам одма на приобћену нам адресу по један ексемплар књиге наше Матице, које су још̃те на складу, као што цели Časopis у 24 свесцима и S. Stovnik у 5 свезцах и т.д. Препоручујући се вашему приатељству Одбор друштва Матице србске. Иван Е. Смолер, подпредсједник; М. Хорнаик, тајник.[111]

Сарадња на плану који је предложила лужичка Матица већ је у „јужносрбској Матици" дала позитивне резултате у сарадњи са Кишфалудијевим друштвом из Пеште, па је овај предлог могао проћи, и прошао је, већ из практичних разлога. Далеко важнији разлог за успех овог предлога је, међутим, у томе што се у овом случају радило о словенском друштву, које је уз то још било и *ср̄пско*, према коме су овдашњи Срби из времена романтизма

---

[109] Грађа 1, 153-4, Ж. Милисавац 756

[110] Грађа 1, 157-8

[111] Исто, 164

осећали некакву посебну наклоност, условљену и сличним националним именом. Зато природно „Друштво је ово с највећом радошћу примило братски предлог Матице српске из Будишина и радо и весело је на исти пристало дајући своме деловодитељу г. Суботи Младеновићу налог да споменутој Матици [...] бесплатно пошље све књиге које су досад о Друштвеном трошку изашла и да унапредак не пропусти то исто чинити".[112]

На Главној скупштини Матице српске одржаној 1/13. августа 1862. било је, опет, у извештају речи о Матичиној Библиотеци. Том приликом је речено „да је за своју Књижницу [Матица српска] на поклон добила од различити особа и друштава 68 ком. разног садржаја књига и 10 бројева листа *Ден*-а, а купила 58 књига" и мало даље „да је Текелијина књижница на поклон добила 4, а купила 24 различитог садржаја књиге.[113]

Библиотеци Текелијанума књиге су поклонили Ђорђе Бугарски,[114] Јован Ђорђевић,[115] Друштво српске словесности,[116] а крајем године на предлог секретара утрошено је даљих 79 ф. 96. н. а. вр. на куповину књига.[117]

6.

На седници Матице српске 16/28. фебруара 1863. „председник Друштва, г. Павао Којић, јавља да се Субота Младеновић, у многом погледу заслужни надзиратељ Заведенија Текелијиног и деловодитељ Матице српске 7. фебр. преставио".[118] Ниједном речи није том приликом рекао да је био и Матичин библиотекар.

Субота Младеновић је провео у Матици српској осамнаест година. Када је дошао у Матицу, уз звање надзиратеља Текелијанума ишло је и звање библиотекара обе библиотеке, и Матичине и Заведенија. Он је извештавао о поклонима, претплатама и ретким куповинама, инвентарисао је књиге и уносио их у одговарајуће каталоге. Слао је књиге које је Матица поклањала библиотекама или размењивала. За време Буне, сачувани су и Матичина Библиотека и сва Матичина имовина његовом личном заслугом, бригом и пожртвовањем. Субота Младеновић није, међутим, оставио ниједан траг о своме посебном интересовању за библиотекарство и развој Матичине Библиотеке.

Матичин библиотекар Тома Теодоровић, кога је наследио Субота Младеновић оставио је трагова из којих се јасно види да је ма у једном раздобљу свога живота био заинтересован за рад у библиотекарству и да је уложио бар мало напора да буде и добар Матичин библиотекар. Субота Младеновић пак, човек који је био и књижевник и педагог, имао је прилике да уз Платона Атанацковића, Теодора Павловића и Јована Ђорђевића, који су током његовог рада у Матици, поклонили много труда око унапређења Матичиних библиотека, упозна библиотекарство. Све је то он пропустио. Осим тога, у његово време не

---

[112] Грађа 1, 164; Ж. Милисавац 756

[113] Записник Главне скупштине 1862, т. 36/1

[114] Грађа 1, 156

[115] Исто, 156

[116] Исто, 157

[117] Исто, 168

[118] Записници о предметима Текелијанума, т. 13/2

негује се и не уздиже позив библиотекара, па је после његове смрти расписан конкурс само за „надзиратеља Текелијанума и деловодитеља Матичиног". Истина, и даље ће до одласка у Нови Сад надзиратељ и деловођа радити понешто и од библиотекарских послова, али тек у другом плану и узгред.

Један заслужни службеник, један вредни трудбеник Матице српске, Вуков пријатељ - због кога је Вук, с времена на време, слао на поклон књиге и Матичиној Библиотеци, човек, који је у тешким тренуцима не само за српско библиотекарство у Угарској него и за Србе уопште, знао да сачува Матичину Библиотеку, али и да својим незанимањем за библиотекарство успори рад, који је требало још више подстицати, отишао је. За двадесетак година рада Суботе Младеновића, за Матичину Библиотеку учинили су више њени секретари Теодор Павловић и Јован Ђорђевић, па и Антоније Хаџић, него њен библиотекар.

Узимајући на знање „смрт свог надзиратеља и деловодитеља Суботе Младеновића", Матица српска одмах „одређује да се за оба ова сада спојена звања стечај до 31. марта/12. априла о.г. отвори и у *Српском дневнику* трипут огласи, повишујући уједно и плату надзирателъеву од 482 ф. а. вр. на 500 ф. а деловодитељу од 84 ф. на 100 ф. а. вр. У стечају се има навести да надзиратељ има слободан стан, да се од деловодитеља уз то захтева вештина у рачунима и разумевање трговине с књигама и да ће проситељи који су или философске или јуридичке науке свршили имати првенство".[119] Очито су захтеви за новог деловођу и надзиратеља тако конструисани да би се могло наћи замена пословима које је обављао Субота Младеновић, а не онакви какве је замислио Платон Атанацковић, који је предложио и увео то звање.

Смрт Суботе Младеновића, а затим сеоба Матице српске у Нови Сад налагали су и тражења нових решења за пословање и вођење послова Библиотеке Матице српске. Избор деловође и надзиратеља Текелијанума иако је, стога, могао ма и кратко време имати значаја и за Матичину Библиотеку, неће оставити видљивијег трага у њеној делатности. Лица која су конкурисала за место деловође и надзорника, а потом и ушла у избор, Димитрије Јовановић, адвокат Тома Теодоровић (не треба га бркати са претходником Суботе Младеновића), Васа Бранковић, Јован Јовановић Змај, Јован Алексић и Јосиф Ференц могли су сваки за себе бити од користи и Матици српској и њеној Библиотеци. Приликом коначног избора нашло се „да између ових шест компетената за звање надзирателъства и деловодства изискиваним условима под бр. 50/II о.г. Јован Јовановић највећма и најбоље одговара, то га је Друштво за надзиратеља Текелијиног и деловодитеља Матице српске једногласно с тим додатком изабрало да ће му се припадајућа плата од оног дана одредити кад у звање уведен буде".[120] Да су прилике биле другачије, и поред тога што се од надзиратеља и деловође није тражило да буде и библиотекар, он је могао понешто радити и за Матичину Библиотеку. Уосталом, ни Теодор Павловић нити Јован Ђорђевић, секретари Матице и уредници *Летописа*, нису по службеној дужности морали да се ангажују у Библиотеци, а они су и поред библиотекара радили за њу више од њега.

---

[119] Исто

[120] Исто, т. 54/2

Библиотеку Матице српске задужили су поклонима у 1863. Јован М. Јовановић,[121] Учитељска школа у Сомбору,[122] Кишфалудијево друштво,[123] Ђорђе Натошевић,[124] Кр. угарско намесништво,[125] Јанко Шафарик,[126] Михајло Рајевски,[127] Јосип Викторин,[128] Друштво српске словесности,[129] Ђура Јакшић,[130] барон Александар Рајачић,[131] Никола Крстић,[132] Александар Андрић,[133] Јован Јовановић Змај,[134] Арист Аристович Куник из Петрограда[135] и Станоје Бошковић.[136]

У том времену купљен је *Рјечник из књижевних старина српских* Ђуре Даничића за 5 ф. а. вр. за обе библиотеке[137] и набављен је забавник *Слога* за 1862. за 1 ф. 20 кр, опет, у два примерка.[138] У два примерка купљено је *Православно црквено појање* 1-2 и *Српске народне песме за певање и клавир* Корнелија Станковића у вредности од 44 ф.[139] На предлог секретара обогаћена је Библиотека књигама за још 32 ф. 24 н. а. вр.[140] Укупно је утрошено за обе библиотеке 83 ф. 20 кр. Посебно је на предлог секретара откупљено још књига за библиотеку Текелијанума за 98 ф. 75 н. а. вр.[141] Свим овим издацима треба додати и новац издат претходне године за претплате за новине и часописе да би се добила права слика о улагањима за потребе обеју библиотека о којима је водила бригу Матица српска. Најзад, те године претплаћене су библиотеке на књиге, часописе и новине у 1864. години. Претплате су се односиле на: *Сеобу Срба*ља Ђуре Јакшића,[142] *Историју српског народа* др Николе Крстића,[143] *Српски дневник, Напредак, Видовдан, Даницу, Сељак, Комарац, Домишљан, Школски лист, Зорју, Ost und West, Гласоношу* и *Sürgöny*.[144]

Ни та, 1863, година није остала без нових контакта са сродним друштвима. Прво је 2. априла 1863. „преузет допис Матице далматинске из Задра под 31. дец. 1862. којим шаљу један ексемплар *Правила друштва Матице далматин-*

---

[121] Грађа 1, 181
[122] Исто, 181
[123] Исто, 183
[124] Исто, 185
[125] Исто, 178-9
[126] Исто, 171
[127] Исто, 173, 178, 182
[128] Исто, 176
[129] Исто, 177
[130] Исто, 177-8
[131] Исто, 181
[132] Исто, 187
[133] Исто, 188
[134] Исто, 190
[135] Исто, 188
[136] Исто, 188-9
[137] Исто, 174
[138] Исто, 176-7
[139] Исто, 178
[140] Исто, 185-6
[141] Исто, 189-90
[142] Исто, 174
[143] Записници за 1863, т. 38/1
[144] Грађа 1, 186-7

ске и о свом трошку издану књигу *Народни коледар* нови и стари за просту годину 1863, у Задру, и моле Друштво да би и оно у напредак достављало најмлађој други својој Матици далматинској по један истисак о свом трошку издани књига, што ће и она у замену братског родољубља од своје стране свесрдно чинити". „Матица је србска с највећом радошћу и искреним саучешћем примила овај позив Матице далматинске и у знак братске љубави и заједничке слоге и узајамности, од срца радо ступа у свезу измењивања књига, па чим јој иста јави, којим би јој се путем могле књиге најзгодније и најјефтиније достављати: то ће јој одмах сва досад о свом трошку издана дела у колико их још има на̀ поклон послати, а и у будуће тако исто чинити".[145]

Матица далматинска, обавештена о одлуци Матице српске „под 11. мартом о.г. захваљује се чувством најтоплијег признавања на обећаним књигама и изјављује у исто доба жељу и молбу да ће најјефтиније бити ако се обећане књиге по жељезници у Задар пошљу".[146] Мало касније, 14/26. јула 1863. „деловодитељ Друштва г. Јован Јовановић [...] јавља да је послао Матици далматинској 88 *Летописа* и 22 других књига".[147] На то „Управитељство Матице далматинске јавља да је на дар јој послате књиге примила, на чему искрено благодари".[148]

На седници Матице српске 2/14. новембра „читан је допис Матице словенске у Турчанском Светом Мартину, под 27. септ. о.г. бр. 47. овог садржаја:

> Како цељ овог нашег Друштва, тако и обзир на жељену узајамност словенских народа нуде нас да нашим подобним друштвима, која је његово величанство одобрило, а на властито словенским: дамо прилику како би своја дела међусобно мењати могла. С тога је закључила Прва скупштина Матице словенске у Турчанском Светом Мартину дне 4. августа о.г. да се председништво нашег Друштва у том смислу обрати на сва друштва која су нашем слична, а нарочито словенска у аустријском Царству и да се постара да ту узајамност међу нама и њима у живот проведе.
>
> И тако одбор Матичин у Турчанском Св. Мартину дне 24. септ. скупљен сматра за милу дужност у споменутој намери и Матици српској обратити се молећи је учтиво, и с братским поверењем, да би се на тај наш позив одазвала, да би нас повољним одговором што пре утешила и да би нам, ако је могуће, и уколико је могуће, досад од ње издана дела поклонити изволила.

После читања закључено је:

> „Матица је србска с великом радошћу и братском љубављу примила овај позив најмлађе друге своје словенске, и ради учвршћења духовне заједнице словенске и словенске узајамности од срца радо ступа у свезу измењивања књига, те према томе и свом деловодитељу налаже да бесплатно пошље Матици словенској у Турчанском Светом Мартину сва досад о Друштвеном трошку издана дела уколико их још и само Друштво има и да и одсад то исто чинити не пропусти".[149]

Главна скупштина 1863, одржана 2/14. септембра, извештена је да је „Књижница Матичина на поклон добила 97, а купила 49 различитог садржаја књига".[150]

На тој Главној скупштини донет је и нови *Устав Матице српске* у коме је у члану 1. тачки 9. речено: „Матица ће, такође, за своју Библиотеку ваљане

---

[145] Исто, 174-5
[146] Записници 1863, т. 33/1
[147] Грађа 1, 179-80
[148] Исто, 180-1
[149] Исто, 184-5
[150] Исто, 182-3

производе српске или словенске литературе, или иноплемене производе, који за ове литературе значаја имају, набављати". Тиме је и највишим Матичиним актом Матичина Библиотека добила своје коначно место. Овом приликом речено је у чл. 30. новог *Устава* да је уредник *Летописа*, уз остало, и „чуватељ Књижнице Друштвене".[151]

До пресељења у Нови Сад Матичину Библиотеку обогатили су: Михајло Рајевски,[152] Матица далматинска,[153] Кишфалудијево друштво,[154] Феликс Каниц,[155] Матица илирска,[156] Јосип Викторин,[157] Петар Александрович Лавровски[158] и Густав Венцел.[159] У међувремену Матица је била претплаћена код Дирана у Паризу на *Годишњак о ученим друштвима у Француској и ван ње* у 2 свеске за 12 франака.[160] У књижари Браће Лауфера и Штолпа купљено је књига за 7 ф. 42 н. а. вр. из фонда Матичиног.[161]

Библиотеку Текелијанума обогатио је у том времену поклон Ђорђа Урхазија.[162] За ту Библиотеку истовремено је купљено књига за 60 ф. 26 н.[163]

Последњи пут за боравка у Пешти обратила се Матици српској завештајући јој своју библиотеку сегединска школска омладина. О томе је забележено у Матичиним записницима: „Српска омладина што се у Сегедину учи под 4-тим јануаром о.г. јавља да се по начину Преоднице организовала, којем је задатак, осим душевне радње, утврдити још зарана млађане душе слоги и што више их приближити једној племенитој цељи да по чланку 8. Устава `Слоге` књижница њена Матици српској припада, ако би Друштво `Слога` којим год начином престало". Матица је одлучила да затражи од Слоге „да исти Устав у достоверном преписку да би могла Матица основу права својине на исту књижницу добити".[164]

С пролећа 1864. завршени су коначно сви послови око пресељења Матице српске у Нови Сад. На последњој седници „Секретар јавља да је ствари, акта и књиге из Библиотеке Матице српске у 16 сандука по инвентару с помоћу старешине Друштва Јована Трифуновића спаковао и да је на сваком сандуку споља шта све у њему има назначио".[165] Селидбом у Нови Сад окончан је живот Матице и њене Библиотеке у Пешти.

---

151 Устав Матице српске из 1863.
152 Грађа 1, 192
153 Исто, 193
154 Исто, 193
155 Исто, 193
156 Исто, 194
157 Исто, 195
158 Исто, 195
159 Исто, 198
160 Исто, 195
161 Исто, 197-8
162 Исто, 196
163 Исто, 196
164 Записници 1864, т. 16/1
165 Грађа 1, 196-7

* * *

Пештански период рада Библиотеке Матице српске зависио је, као што је увек бивало и биће, од људи који су били ангажовани око Матице. Када су ти људи попут Платона Атанацковића имали амбиција, па се стога изузетно ангажовали око Матичине Библиотеке, давало је то вредне резултате и у организовању и у богаћењу књигама. Ако су секретари Матице српске попут Теодора Павловића и Јована Ђорђевића, настојали да од Матичиних библиотека створе друштвене и научно литерарне и културне центре, онда су и они чинили да Библиотека Матице српске добије своје место не само у Матици него и у Пешти и међу Србима уопште. Скромни посленици, библиотекари Матичине Библиотеке селили су Матичине књиге, чували их у временима када је било тешко сачувати и животе и сређивали је по знању и спремношћу која су стицали у већ афирмисаним и сређеним пештанским библиотекама.

Књиге Матичине Библиотеке биле су у Пешти од године 1838. до селидбе у Нови Сад релативно добро смештене. Није увек било могућно обезбеђивати и просторије, а вероватно и намештај за читаоницу. Библиотекари су били истовремено и деловође Матице и надзорници у Текелијануму, а то им није дозвољавало шире контакте са читаоцима. Ипак, и у томе правцу било је напора. Теодор Павловић је чак настојао да у први план делатности Матичине Библиотеке стави њен рад са читаоцима. Несумњиво је да је његова акција утицала на стварање широке мреже српских читаоница међу Србима у Угарској.

Кад су библиотеке Матице српске и Текелијанума богатством књига, часописа и новина постале фактор значајан за научни и литерарни рад и живот, њима више није било места у Пешти. Јер у Пешти је било научних библиотека за потребе и студената Срба, а српски књижевни, друштвени и политички центар, коме је могла бити више од користи и једна и друга Матичина библиотека, престала је бити Пешта. Нови центар постао је Нови Сад. То што Јован Ђорђевић није показивао веће интересовање за окупљање ширег круга читалаца око Матичиних библиотека не треба схватити као његов недостатак. У тој ситуацији, он је учинио најбоље што је могао - уредио је библиотеке и обезбедио им стална улагања и припремио их тако да спремно дочекају тренутак кад ће најбоље послужити читаоцима.

У Пешти је Матичина Библиотека израсла у значајну установу о којој се морало водити рачуна. У Пешти, а и касније, она је још морала да чека да постане фактор који ће бити од значаја и као богат извор за рад и напредак литературе и науке и за напредак српског библиотекарства. Када ће она то постати, зависило је пре свега од ње. Оне, литература и наука, а и библиотекарство, нису, међутим, расле заједно са Библиотеком Матице српске. Срећом, овај раскорак није условио да се Матичина Библиотека запусти и заборави. Пештански пример је умногоме томе допринео. У томе је његов, може бити, и највећи значај.

Треба, најзад, рећи да је и Пешта са својим културним и научним установама умногоме допринела стварању лика у формирању Матичине Библиотеке. Један добар део Срба интелектуалаца дошао је у додир са књигом преко пештанских библиотека, па је према њима формирао и своје библиотеке. То што је Матица свој први поклон упутила пештанском Музеју и што је прва њена иницијатива за сарадњу била упућена Кишфалудијевом друштву казује о сасвим озбиљној сарадњи на културном и научном пољу насупрот

политичком, где Срби и Мађари често нису тако лако нлазили језик споразумевања и сарадње. Треба стога рећи да је пештански период рада Матице српске био од значаја за њен даљи животни пут. То што је речено за Матицу вреди и за њену Библиотеку.

ВЕК И ПО БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1.

Књигама и библиотекама територија данашње Војводине није у прошлости била особито наклоњена.

Територија данашње Војводине у историји духовног живота веома је необично острво. Ту су трајале велике културе, али ту се мало и веома касно нешто догађало у духовном животу. Књизи на овом необичном острву нису били наклоњени ни људи ни културе народа који су ту живели.

Пуна споменика римске писмености, Војводина је била извориште само за легенде о четири сремска светитеља из раног средњег века. Овуда су путовали Ћирило и Методије да покрсте делове западних Словена, а у повратку њихови ученици учинили су то са јужним Словенима. Туда су ишли римски мисионари да покрсте претке данашњих Румуна и грчки мисионари да крсте Мађаре. Ипак, из тих времена нема сачуваних књига. Као да их баш само овде нико није хтео да остави или прихвати.

У средњем веку имали су Мађари у Банату, Бачкој и Срему манастире, али већина њих није преживела татарска пустошења. У тим манастирима морало је бити књига, ако у њима и није било библиотека и мада се у њима нису преписивале књиге. Морале су те књиге бити на латинском језику. То је, међутим, све што би се о њима могло сасвим поуздано рећи, а то је одиста мало.

Тек у 14. веку почели су овде да преписују књиге Срби. У следећем веку двоје мађарских хусита, Тамаш и Балинт, почели су у Сремској Каменици да преводе на мађарски народни језик *Библију*. Из тих времена сачувано је нешто српских књига, а од каменичке мађарске *Библије* само каснији преписи. Да ли је у тим временима на територији данашње Војводине било школа и библиотека, нема података.

Што је све то било тако и не би било необично да иза граница данашње Војводине, и то одмах иза свих њених граница, није било великих духовних остварења, па и значајног рада на књизи. Да ли је ова територија била периферија Рима, Византије, Мађара, Срба или Румуна, или су овуда пролазиле такве силе које ништа нису остављале за собом, тешко је рећи. Било, међутим, да је то била периферија, било да су овуда ратови били жешћи и страшнији но другде, ова територија остала је без значајних писаних споменика, па и књига дабогме.

Од 15. века за књиге је овде било више брига и више среће. Срби су овде имали више, а Мађари мање нових или обновљених манастира у којима је било књига и у којима се радило на књизи. Зна се да су већ почетком тога века Срби преписивали књиге у Сланкамену и другде. Књига је тада морало бити и на

дворовима сремских деспота, који су морали бар мало опонашати и књигом мађарског краља Матију, једног од највећих оновремених мецена. Турску управу преживеле су, међутим, уз повремене тешкоће безмало све библиотеке православних манастира, а католички су то време преживели тако што су дошли под управу босанских фрањеваца, који су опет у њих донели и своје књиге. Зна се да је у време турске управе у православним манастирима било рада на књижевности и да су онде преписиване књиге. Ваљда ови манастири нису били сиромашни када су куповали рукописне књиге, али и књиге штампане у Венецији, Милешеви, Београду и другим штампаријама које су штампале српску књигу, не заобилазећи никако ни књиге из румунских штампарија.

У ратовима крајем 17. и почетком 18. века страдало је јамачно много књига на територији данашње Војводине. Много тежи ударац по несловенске књиге на овој територији дошао је, међутим, седамдесетих година 18. века када су после селекције ту остале само библиотеке двају католичких, фрањевачких, манастира - у Бачу и Суботици. Ако и није било штете од затварања манастира, ваља рећи да су књиге одавде занавек отишле пут Пеште, Братиславе и Беча и онде попуниле библиотеке. Још тужнију судбину доживеле су књиге средњовековних српских манастирских библиотека у Срему током Другог светског рата. Ниједна од њих није преживела рат. У рату су поштеђене само библиотеке у манастирима Баната и Бачке, па је тако Војводина остала данас само са неколико малих средњовековних библиотека и то више да буду доказ да су постојале него да буду чинилац за духовни и библиотечки живот.

Ипак ваља рећи да се од 18. века за књиге на територији данашње Војводине чинило доста, више но икада до тада. Зна се да је 1724. Владул Малеску, секретар београдског митрополита Мојсеја Петровића, донео из Русије 400 буквара Теофана Прокоповича за школе које је тек ваљало оснивати. И зна се да је 1726. у Сремске Карловце дошао из Русије учитељ Максим Суворов и ту основао прву модерну школу. Годину дана потом он је већ у Београду, разуме се у школи. Морало је оне 1726. бити и неких озбиљних разлога да се прештампају буквари Теофана Прокоповича за Србе. Или је опрезни митрополит Мојсеј Петровић пожелео да има уџбенике у којима се неће помињати руски цар и руска црква и да на тај начин отклони евентуална подозрења бечког двора, или у Русији после смрти Петра Великог више нису били наклоњени извозу књига царевог реформатора Теофана Прокоповича, а митрополит је желео баш те књиге, определивши се коначно и неопозиво за реформисано учење и у православној цркви, или нешто што није познато, а још се и не наслућује, могло је учинити да се 1726. прештампају буквари Теофана Прокоповича за Србе на руском језику. Било шта да је имао на уму, Мојсеј Петровић је штампањем буквара у Римнику обновио штампање српских књига, које више неће престајати.

За судбину књиге на овом тлу 1726. значајна је још и по томе што су те године рођена два значајна српска књижевника, Јован Рајић и Захарија Орфелин. Рођење ових двају писаца уклопило се тако у значајну годину за Србе, њихов духовни живот и њихову књигу.

У виђењу историјских оквира у којима је обновљено штампање српских књига у Римнику 1726, намењених пре свега потребама територије данашње Војводине, ваља рећи да је црква била још увек одлучујући чинилац на овом послу, а она је још увек упориште феудалних односа. Ипак, у новим историјс-

ким условима, у време када се формирају нови економски и друштвени односи, међу Србима у Аустрији, она се залаже за просвету ма она била и нова. Обнављајући штампање књига у Римнику 1726. она је тако прихватила неке од просветитељских идеја века, али је ипак настојала да очува монопол у духовном животу, тиме и у ширењу књиге, па и штампане. Веома често она је тражила дозволе за отварање штампарија, а када ју је напокон добила, 1751, она је није реализовала. Остаје, дакако, чињеница да је црква све до 1761, када је у Римнику штампана последња од пет онамошњих српских књига и када је у међувремену штампано нешто књига са бакрорезних плоча у Бечу и Сремским Карловцима, била једини чинилац у штампању српских књига за територију данашње Војводине.

Цркву као издавача замениће код Срба 1761. трговачки подухвати. Када је, наиме, Захарија Орфелин пожелео да штампа своје књиге и да их уопште издаје, он је у Венецији са Грком Димитријем Теодосијем, штампаром, започео штампање и модерно издавање српских књига. У почетку жива, ова издавачка делатност брзо је јењавала. Ипак и тако кратка, она је Србима поред књига и првих календара дала и први часопис, *Славеносербски магазин*.

У жељи да реформише и просвету, бечки двор је учинио много на затварању и католичких манастира и манастирских школа и отварању лаичких школа. Најлакши посао у овој акцији имао је Беч међу православним становништвом, јер је њихова црква имала најмање школа. Десило се тако да су школе у Банату, који је последњи ослобођен од Турака, постале понајбоље организоване народне школе у држави.

Да обезбеди потребне књиге за нове лаичке школе, двор више није хтео да се ослања на цркву, па је одлучио да за источне народе обезбеди штампарију и на тај начин сигурно и редовно штампање потребних књига. Мање него католички епископи, и део православних епископа није био одушевљен реформама Беча. Међу њима изузетак је био карловачки митрополит Јован Георгијевић, који ће од срца прихватити штампарију у Бечу, а са њиме су је прихватили и млади писци који ће књижевни рад започети после 1770. и који ће уза све славити Јосифа Другог.

Почетак рада бечке штампарије Јозефа Курцбека 1770. пратила је искључиво из економских разлога монополистичка привилегија, а њоме су српске, румунске и русинске књиге у Аустрији добиле исти штампарски кров макар и за најкраће време. За двадесет и две године, колико је штампао књиге и на источним језицима, Јозеф Курцбек је аустријским Србима поред књига, молитвеника и уџбеника штампао масовно и календаре и прве две српске новине.

Када је штампарију Јозефа Курцбека потом купио Стефан Новаковић, 1792, учинило се да су дошли још бољи дани српској књизи за територију данашње Војводине. Нажалост, није било тако. Не успевши да одржи штампарију, Новаковић је продаје са привилегијом и она 1795. доспева у Будим. Та привилегија спречава да концесију за штампање ћириличких књига 1791. добије и Емануил Јанковић за своју штампарију у Новом Саду. Предуго чекана, прва штампарија на територији данашње Војводине имала је ограничене могућности. Па и таква она је попунила празнину и задовољила део становништва.

Време монополистичких ћириличких штампарија у Аустрији између 1770. и 1830. време је у коме је и српска књига понајвише у служби двора. То је време

просвећених апсолутистичких владара Марије Терезије и Јосифа Другог, али и мање просвећених и више апсолутистичких њихових наследника.

2.

Поткрај рада монополистичких штампарија и релативне демократизације духовног живота после слабљења утицаја Свете алијансе, и духовни живот у Аустрији добијао је нови замах. За Србе је то значило обнову духовног живота коме носилац више нису били црква и држава него грађанско друштво.

Још нешто раније, поткрај 18. века, скромна и не много богата, а богата никада неће бити, српска грађанска класа појавиће се прво као оснивач карловачке гимназије, 1791, а потом и богословије, а почетком 19. века и сомборске учитељске школе и новосадске гимназије. То српско грађанство биће потом читав један век носилац свих просветних и других друштвених и политичких покрета аустријских Срба. И баш оно ће 1826, сто година пошто је у Римнику обновљено штампање српских књига и пошто су рођени Јован Рајић и Захарија Орфелин, основати Матицу да спасе *Летопис*, који је покренут 1824, један век пошто су из Русије дошли првих 400 примерака буквара Теофана Прокоповича.

Срби и српска грађанска класа имали су 1826. иза себе мање од века и по живота у другачијим економским и политичким условима него што су их имали раније под турском управом. Истина, они су били у бољем економском положају од већина аустријских народа. Насељени са Хрватима и Румунима у Војној граници, организовани у граничарске пукове, међу њима је једва било кметова. Ту своју релативну слободу, односно економску независност, они су плаћали најскупљом ценом, ратујући у одбрану царевине. Мањи део Срба трговао је или је држао мале занатске радње по граничарским местима или у слободним краљевским градовима уз Дунав и Тису, до Ђура и Коморана на северозападу и Јегре (Егер) на североистоку. Највећи део тих Срба касније је нестао, или је изумро, или је денационализован. У временима када су се још осећали Србима и док их је таквих било, ти мали трговци и занатлије били су веома везани за народ из кога су никли и чинили су много да га у свему изједначе са другим народима царевине. Много, међутим, они нису могли учинити. У музици су стигли до литургијских, грађанских и народних песама, у позоришту до школске драме, а у сликарству до икона и портрета. Обавезно школовање имали су већ крајем 18. века. Знали су за мађарско позориште, били су обавештени о чешком и мађарском Народном музеју и њиховим библиотекама, дабогме, били су сведоци доласка универзитета из Трнаве (Nagyszombat) у Будимпешту и оснивања Мађарске академије наука. Све је то за њих, ипак, било недостижно. Али ако већ нису могли да учине много, они су могли да чине темељно и тако су поступали. Ни резултати њихова рада нису били мали. Само педесет година пошто је Србима дошао из Русије учитељ Максим Суворов да у Сремским Карловцима и Београду оснује школе, син њиховог народа, Теодор Јанковић Миријевски, већ је отишао у Русију да реформише онамошње школе и у томе постигне веома високе резултате, вративши тако симболично дуг Русима што су помогли оснивање српских школа. Од 1794. ти грађани почињу да се претплаћују на књиге и тако помажу, онолико колико су могли и знали, српску књигу.

Ти мали грађани, никако и нипошто малограђани, нису имали никаквих предрасуда. Пословни, они су се кретали међу Немцима, Мађарима, Словаци-

ма, Румунима и другим народима, од њих су научили и њихове песме које су преписивали ћирилицом и певали на изворном језику. Знали су језике и читали су новине. Када су ојачали, они ће оснивати школе, библиотеке, позоришта и друго, који ће једино у границама данашње Војводине преживети све невоље. Много богатији и фаворизованији Немци нестаће после два века живота у Војводини, а да нису оставили ништа што је било трајније за њихова боравка.

3.

Историјски догађаји који су одређивали судбину и на ширењу књига и на њиховом чувању нису били једини који су одлучивали о судбини писане речи на територији данашње Војводине. Чини се да се ту и у миру у прошлости више водило рачуна о поделама и да се више припремало за сукобе. У католичком манастиру у Бачу, који је преживео и турску управу, нема тако ни једне српске књиге штампане ћирилицом. Као да су се бојали од ње више од ичега на свету. У православним манастирима било је, додуше, увек више латинских, немачких и мађарских књига од руских и српских (такав однос је и данас у манастирској библиотеци у Ковиљу), али и о њима није било превише бриге да трају и истрају, па је од свих несталих библиотека остало само неколико описа збирки рукописних књига.

У условима какви су били, једина библиотека на територији данашње Војводине која је истрајала све и увек успевала изнова да настави своју племениту мисију ширења и чувања књига, Библиотека Матице српске, и није основана ту него у Пешти, где је између мађарске Националне библиотеке „Сечењи" и Универзитетске библиотеке, а на домак Библиотеке Мађарске академије наука, преживела безмало првих четрдесет година. Само је она имала срећу да век и по, од тога више од сто и десет година у Новом Саду, буде корисна и као моћни чинилац у мисији читања књига и значајни фактор у сакупљању и чувању књига.

Век и по у служби књиге, време је само по себи вредно поштовања, а када је реч о Библиотеци Матице српске онда је то време и много више од значаја. Њено трајање у простору везано је за територију у којој је стварана и створена нова српска култура, култура која је толико пута била мост међу народима, у временима која јој нису увек била наклоњена ни политички, ни национално, ни социјално, управо стога што су сметали баш мостови ове културе.

У државама у којима није било довољно разумевања за духовни живот свих народа у границама данашње Војводине, Библиотека Матице српске ваљало је да служи култури под тежим условима. Основана у Пешти, у време Јана Колара и када онде сем ње није било других словенских библиотека, у њој је ваљало бринути и о књизи и о читаоцима Србима и осталим Словенима у главном граду Мађарске, а истовремено ваљало је мислити и на све оне који су се везивали за духовни живот Срба и Словена.

Већ на почетку морало је бити јасно људима у Матици да је Србима северно од Саве и Дунава била потребна национална библиотека, јер други о њима или нису хтели или нису умели да воде рачуна. Ваљда су књиге и у Матичиној Библиотеци, својим неопозивим и незаменљивим присуством, учиниле да су већ на почетку одређени сви њени будући задаци, њена словенска мисија и њена отвореност за све праве вредности духовног живота, пре свих оних народа у суседству са којима су живели и са којима је ваљало живети.

Неће бити случајно што је Матица већ 1830. послала књиге водећим библиотекама у Пешти, Бечу, Прагу и Петрограду. Из Петрограда су 1832. послате Матици „за Библиотеку заведенија" књиге из Руске академије наука и од академика и професора Харковског универзитета, Србина, Атанасија Стојковића. Није сачувано писмо о томе поклону, срећом оно је објављено у *Летопису*, а да ли је оно било прво и једино може се само нагађати. Но, ако Матица пре тога времена није добила ни једну књигу, није започела ни једну размену, па ако и није купила ни једну књигу, она је већ 1826. имала у полицама бар седам свезака *Летописа*.

Да је Библиотека Матице српске морала брзо постати чинилац о коме се водило рачуна има много података. Већ 1834. из Пшемисла је, право из штампарије, у Матицу стигла неувезана књига *Грамматика русинскоґ језика* са белешком да се упућује „Народном књигохранилишту сербском у Пешти". И још једног податка, лепог и драгоценог, ваља се сетити и овом приликом. У време забране рада Матице српске 1835-1837, то је и њен први прекид у раду, у време када није излазио ни *Летопис* и када није могла радити ни Библиотека, Сава Текелија је 1836. у Пешти, на једној конференцији, изложио свој програм о будућем заводу за школовање Срба у Пешти, Текелијануму, и изразио жељу да у згради коју ће купити буде места и за Матицу, ако јој, дабогме, буде поново дозвољен рад, а свакако за Библиотеку. Десет година, дакле, после почетка рада била је Библиотека Матице српске таква да јој је ваљало наћи кров и трајно је сачувати. Следила је потом логична одлука 26. августа 1838. да она отпочне са јавним радом, као што је логично у јануару 1839. одређена плата Матичином библиотекару.

То што је Библиотека Матице српске смештена у најлепше просторије Текелијанума, што је Платон Атанацковић 1841. поклонио до тада највећу збирку књига Библиотеци, чак 787, што су књиге почев од Атанасија Стојковића 1832. поклањали и други, и што су их поклањали и Вук и Његош, није више било необично. Ваља, међутим, рећи, да је после смрти Саве Текелије, крајем 1842, који је још у 18. веку писао о потреби реформе писма и изостављању непотребних знакова у српској ћирилици, а у 19. веку писао и о пореклу Румуна на румунском језику, Матица је постала једини и искључиви наследник његове имовине. Када је почетком 1843. из Арада пренета у Пешту његова лична библиотека, постала је Библиотека Матице српске највећа оновремена српска библиотека.

Да би се сасвим схватили оквири у којима је настала и у којима је чинила прве кораке Библиотека Матице српске, ваља имати на уму да је оновремена Пешта и значајни српски духовни центар. Између 1837. и 1848. онде су годишње излазила најмање по два књижевна листа, а у пет од тих дванаест година и по три таква листа. Било је то време и првих великих полемика у српској литератури од којих је увек био поштеђен само *Летопис*. Као да је свима већ тада било јасно да ће се његов животни пут мерити вековима. Није и не може отуда бити необично то што је баш у *Летопису* од 1842. до 1848. и баш према књигама Библиотеке Матице српске објављивана прва српско-хрватска текућа библиографија.

Онолико богат књижевни живот Срба у Пешти и толики њихови књижевни листови пред Мађарску револуцију 1848. учинили су да је онде 1838. и 1839. Антоније Арнот, никако случајно, у своме *Магазину за художество, књижество и моду* објављивао прву српску ретроспективну библиографију.

Дабогме да све то није могло да не остави трага и на Библиотеку Матице српске. Нико други до Јован Суботић, уз помоћ Симеона Шићара, ваљало је да, према одлуци од 24. новембра 1842, припреми каталог Библиотеке за штампу. Већ 26. фебруара 1843. поднео је он извештај да је са Шићаром уредио Матичину Библиотеку. Књиге је у полице сложио „по азбуки имена списатеља", а каталог је начинио „по азбучном титле реду". Књиге је у тако организованој Библиотеци било могућно наћи или по имену писца или по наслову књиге. Суботић није сигнирао књиге, предложио је да добију сигнатуру по месту смештаја (број полице, број реда и број књиге у низу), а нашао је за потребно да предложи да се на соби у којој је смештена библиотека стави натпис, дабогме да је предложио „реч српску - књижница".

Јован Суботић и Симеон Шићар нису припремили каталог књига Библиотеке за штампу, да су то учинили био би то и први каталог Матичине библиотеке и први српски каталог књига једне библиотеке. Јамачно их је у послу омело знатно увећавање Библиотеке пресељењем личне библиотеке Саве Текелије из Арада у Пешту почетком 1843. године. У Матици је стога, сасвим природно, одлучено да Библиотеку среди библиотекар, а овај је убудуће имао да буде надзиратељ Текелијанума. Први надзорник Текелијанума који је био и библиотекар, Тома Теодоровић, изнова је уредио библиотеку 1843-1844. године.

Ослобођен брига око рада у Библиотеци и припремања каталога за штампу, Јован Суботић је између 1842. и 1847. био у могућности да у *Летопису* објављује прву српско-хрватску текућу библиографију. Очигледно су и он и људи у Матици имали на уму да им је задатак да учине све што могу да од Матичине Библиотеке начине библиотеку националног типа. У том смислу успели су бар у две ствари: набављали су, прво, највише што је било могућно књига, које су изишле на српскохрватском језику и, друго, објављивали су прву српско-хрватску текућу библиографију. Било је то и највише што су могли без обавезног примерка и без средстава намењених за овако важне националне послове.

Револуција 1848. у Пешти прекинула је рад Матице српске, за извесно време обуставила излажење *Летописа* и, дабогме, прекинула је, макар и зачас, рад Матичине Библиотеке. Ваља, међутим, подвући, да је Библиотека између 1837. и 1848. изишла из оквира библиотеке једног друштва и већ на почетку, захваљујући пре свега Јовану Суботићу, постала библиотека каква је и те како била потребна и српском народу, његовој култури и, не мање и никако не на последњем месту, његовој књизи.

Када је 1850. Матица обновила рад у Пешти, а са њоме и њена Библиотека и када је наставио да излази *Летопис*, Пешта је већ престајала да буде духовни и друштвени центар Срба. Ипак, у Пешти ће Матица 1857-1858. још једном доживети ренесансу у време када је за секретара Матице српске дошао Јован Ђорђевић. И он је, истовремено када и Ђуро Даничић у Београду у Народној библиотеци, желео да од Матичине Библиотеке начини националну библиотеку Срба у Угарској. Ту своју жељу објашњавао је програмима и задацима у исто време на исти начин као и Ђуро Даничић. Васпитаван и школован у Пешти, Ђорђевић је везао још више Мађаре и мађарска научна и културна друштва за Матицу и, дакако, за Библиотеку. Не мање, он је проширио сарадњу Библиотеке и са другим словенским библиотекама и научним друштвима и тако на још један начин заокружио њену мисију у сакупљању и чувању књига.

Са Матицом и *Летопису*, Библиотека је 1864. пресељена у Нови Сад. Овај град је тада већ Српска Атина. Ту су гимназија, која је већ по свему прва по рангу у српском народу, ту је Српско народно позориште, ту су, коначно, и новине и листови који су сви заједно постали онај неопходни чинилац који је град учинио Српском Атином. И у Новом Саду су грађани водили прву реч у целокупном друштвеном животу. Политички живот Срба у граду је, разуме се, неупоредиво живљи но у Пешти, а на његовом челу био је најзначајнија личност српског друштвеног живота Светозар Милетић. Његовим личним залагањем у Новом Саду је за председника Матице изабран Платон Атанацковић, а за потпредседника Јован Хаџић, па ипак је баш тада, опет личним залагањем Светозара Милетића, непосредно после Вукове смрти у Матици прихваћено његово писмо и његов правопис, а Вукове идеје баш у Матици добијају тада најјаче упориште.

У Новом Саду у Милетићево време наћи ће се, стицајем прилика, и најзначајнији људи оновременог духовног живота Срба и Бугара, Светозар Марковић, сестре Нинковић, Ђока Мијатовић, Љубен Каравелов и многи други, да одавде шире социјалистичке идеје. У време Омладине, Матица је покренула лист *Матицу* да у свему буде гласило Уједињене омладине. Било је стога сасвим природно што је Светозар Марковић баш у листовима Матице српске објавио своје радове о књижевности и повео српску литературу новим путевима.

У Новом Саду од 1864. и Библиотека Матице српске је онај неопходни и важни чинилац који је граду давао пун допринос у друштвеном и духовном животу. Њени читаоци били су ту Иларион Руварац, Лаза Костић, Змај, Димитрије Руварац, Светозар Милетић, Светозар Марковић, Љубен Каравелов и многи други.

Седамдесетих година прошлог века, када се о Библиотеци бринуо Јован Бошковић, на реверсима Библиотеке било је штампано да је то „Народна библиотека при Матици српској". Уз помен Јована Бошковића, ваља рећи да је он из Матице, и из њене Библиотеке, отишао у београдску Народну библиотеку.

Бригом Антонија Хаџића, секретара Матице и Уједињене омладине српске, у време Омладине, у листовима *Матица* и *Млада Србадија*, опет је према књигама Матичине Библиотеке објављивана текућа српско-хрватска библиографија. Не мање, његовом бригом још је више проширена сарадња на размени књига са мађарским и словенским научним и културни друштвима (пре свега са Кишфалудијевим и Петефијевим).

Када се касније политички и духовни живот у Новом Саду полако гасио, а Тихомир Остојић, поткрај века, повео акцију да реформише Матицу, написао је Милутин Јакшић и расправу о задацима и мерама за унапређење рада у Библиотеци Матице српске. Доласком Јована Радонића у Библиотеку почео је улазак „покреташа" у Матицу који је завршен доласком Тихомира Остојића за секретара и уредника *Летописа*. И опет је тада у Матици оживело све. Ништа Тихомиру Остојићу није било довољно. Хтео је још бољи *Летопис*, пожелео је да Матица издаје још више књига и залагао се као нико до тада за Библиотеку, која му је увек била премала. Он и његови савременици и истомишљеници у Матици, Јован Радонић пре свих, пожелели су Библиотеку

која ће у свему задовољити модерне захтеве велике и добро организоване библиотеке националног типа. За стварање таквих услова нису, међутим, имали довољно времена. Првих дана Првог светског рата библиотекар Војин Срђанов отишао је на талијански фронт да се оданде више не врати, Остојић је интерниран у Стони Београд, у Новом Саду су престале да излазе српске новине... У тим данима остало је Библиотеци Матице српске само да затвори врата и сачека дане када ће их моћи поново отворити.

5.

После рата 1914-1918. била је Матица знатно осиромашена (ратни зајам, девалвације, инфлација и замена новца учинили су своје), а Нови Сад и Сремски Карловци остали су без оних људи који су били носиоци духовног живота Војводине. Све је ваљало почињати испочетка. И опет је све зависило од људи. У време када је секретар Матице српске био Марко Малетин, непосредно после рата, достигао је *Летопис* највиши ниво до тада. Са књигама је у Матици ишло знатно теже, ваљда их никада она није тако мало издала као између два рата.

У новој држави Библиотека Матице српске није остварила давнашњу жељу да обавезним примерком реши непрестано повећавање својих збирки. Новаца за куповину није било, а издавачка делатност Матице није обезбеђивала битнију размену књига и листова. Уза све, традиционални партнери Библиотеке у размени књига изостали су. У Мађарској је тек ваљало обновити односе, а из прве социјалистичке земље у свету, из СССР-а, нова држава није дозвољавала улаз књига. Све то није било без последица за даљи рад Библиотеке. И у њој је, стога, ваљало почињати испочетка. Ипак захваљујући обновљеном *Летопису* а потом и *Гласнику Историског друштва у Новом Саду*, када је основано то друштво, Новом Саду и Војводини враћан је полако и духовни живот. Првих дана априлског рата 1941. и то је, међутим, прекинуто. Библиотека је по четврти пут затворила врата да опет почека крај рата и боље дане да поново настави своју племениту мисију.

6.

Војводину су у рату поделила три окупатора, а народ је у огромној већини остао на светлијој страни света.Са већином народа делила је судбину и Матица, и њен *Летопис* и њена Библиотека. Мир је Матици донео нове бриге и нове дилеме. Ваљало је наћи место и улогу најстаријој културној институцији код нас, најстаријем живом часопису у свету и богатој Библиотеци. Оставши без имања и новаца, Матица је баш после рата започела делатност какву су само могли пожелети њени најбољи посленици. Ратници и револуционари на пример Матице показали су своје праве намере и своју највишу свест у области духовног стваралаштва. У данима када је толико тога било потребно и пре обновљен је *Летопис*, а издавачка делатност достигла је неслућене размере. Из Матице је издвајањем њене музејске збирке основан данашњи Војвођански музеј, а њена Галерија је постала једна од најугледнијих установа своје врсте у земљи. У ходу са нараслим пословима и уважавајући све друштвене промене почело је да ради самостално и Издавачко предузеће.

У новим условима и Матица је престала да буде просветно друштво. У новим приликама, просвета је постала брига државе. Матици је тако остало да буде књижевно и научно друштво и да на томе плану даје свој допринос

духовном животу. Оно што је тада учинила Матица на организовању научног рада без преседана је. Обновивши *Летопис*, Матица му је наменила да буде искључиво књижевни лист. Покренувши, међутим, прво *Зборник за друштвене науке*, а потом заредом: *Зборник за природне науке, Зборник Матице српске за књижевност и језик, Зборник за филологију, Зборник за ликовне уметности, Зборник за славистику* и *Зборник за историју*, учинила је она за науку више од иједне академије или више од било ког универзитета у земљи.

Још неколико крупних послова реализовала је Матица управо тада. Пре свега израдила је нови правопис. Не мањег значаја је и њен *Речник српскохрватског књижевног језика*, а убрзо је издала и прву свеску *Лексикона писаца Југославије*. У припреми је и израда *Српског биографског лексикона*. Коначно, запажен је рад Матице на изради библиографија. Међу стручњацима већ се говори о новосадској библиографској школи, што је, нема сумње, лепо признање за ову делатност.

Уз Матицу, од почетка и Библиотека Матице српске остваривала је све најлепше задатке управо после Другог светског рата. Прво се на њеном челу нашао Младен Лесковац, чијом бригом је из Пеште 1945. коначно враћена библиотека Саве Текелије и Текелијанума. Мудро је, потом, одлучено да се овој Библиотеци прикључи Централна библиотека Војводине, која је била основана одмах после рата. Дошла је Библиотека Матице српске први пут у својој дугој историји до обавезног примерка, тада само из Србије, и до нових библиотекара, међу којима је био и др Димитрије Кириловић, и тако и на тај начин ушла у ред водећих југословенских библиотека. Већ 1950. она је прва од југословенских библиотека после рата почела са издавањем каталога својих књига. Из ње је, такође, потекла идеја да се штампају фототипска издања и ту су започети разговори са др Георгијем Михаиловићем о изради *Српске библиографије XVIII* века. Тих година у Библиотеци је основана и прва југословенска служба за изучавање и унапређивање библиотекарства, која је потом постала родоначелником таквих служби у свим оновременим републикама и на Космету. Она је прва међу југословенским библиотекама организовала своју књиговезницу и службу за конзервацију и рестаурацију књига. Када је у Новом Саду стварана градска народна библиотека, из Библиотеке Матице српске је издвојена њена позајмна библиотека и њени радници из те службе, за те нове циљеве и задатке у ширењу масовног библиотекарства. Коначно, она је од 1964. почела да добија обавезни примерак свега штампаног материјала који се штампа у Југославији.

На стручном плану она је, такође, међу водећим библиотекама у Југославији. Највише библиографија у југословенским библиотекама израдили су библиотекари ове Библиотеке. Служба за унапређење библиотекарства Библиотеке Матице српске издавала је први лист у нашој земљи за народно библиотекарство, *Књижничар*, и једина у земљи билтен информација о библиотекарству.

Све то умногоме је проширило границе рада Библиотеке Матице српске. Разменом књига и повремених публикација, пре свега *Летописа* и Матичиних зборника, Библиотека знатно доприноси пласирању наше писане речи и наше научне и друштвене мисли у свету. Тој богатој размени књига са библиотекама у свету она је додала и сасвим нову и у много чему изузетну размену књига са националним библиотекама Мађарске и Румуније. Овакву размену, потврђену уговорним обавезама, нема ни једна југословенска библиотека, а њоме се у

великој мери решава проблем књига на језицима Мађара и Румуна код нас и истовремено упознавање мађарске и румунске културе са духовним остварењима југословенских Мађара и Румуна.

Овај осврт на пређени пут Библиотеке Матице српске, никако само пригодан и свечарски, ваља завршити и напоменом да је она после рата имала издашну помоћ и у комплетирању збирки. Њене збирке старих ћириличких рукописних књига, штампаних србуља и српских књига XVIII века захваљујући томе данас су највеће у југословенским јавним библиотекама. Њене збирке српских листова до 1880. године и друге збирке више су него удвостручене после рата и иду у ред највећих библиотечких збирки код нас. И њене збирке славистичких, мађарских, румунских и других књига иду у ред највећих и најзначајнијих таквих збирки код нас. Збирка књига штампаних током Првог светског рата ван земље и књига из НОБ заузимају посебно место у третману Библиотеке Матице српске. У новије време она прима и докторске дисертације одбрањене на факултетима у Војводини.

***

Уза све тешкоће условљене брзим порастом послова (приливом књига и повећавањем броја читалаца), Библиотека има највеће тешкоће у недостатку простора и радника. Годишњи прилив од преко 20.000 књига, 4.000 наслова листова и 10.000 примерака другог библиотечког материјала тражи нова ангажовања друштва. По броју књига и по значају збирки књига ова Библиотека иде у три или четири водеће југословенске библиотеке, а по броју радника она је међу три такве библиотеке са зачеља. Када се свему дода да она за 150 година никада није имала зграду зидану за потребе Библиотеке, добиће се потпуна слика о њеним потребама. Надати се ваља да ће друштво, које је за њу учинило више но и једно до сада, наћи решење и за преостале њене потребе и обезбедити њен несметани рад у интересу свих култура народа Војводине, целе наше земље и свих оних који су упућени на књиге Библиотеке Матице српске. Њени радници учиниће, надати се ваља, све да је припреме и за све новије и за све одговорније задатке и у струци и у друштву коме неопозиво припадају.

Важнија литература

1. Фрушкогорски мученици / Никола Вулић. - Гласник историског друштва у Новом Саду, IV, Нови Сад, 1931, стр. 359-373
2. Српска књижевност у Војводини до Велике сеобе / Младен Лесковац. - Војводина I, Нови Сад, 1939, стр. 415-440
3. Бечкеречки типик 14. века / Иванка Веселинов. - Симпозијум 1100 годишната од смртта на Кирил Солунски I, Скопје, 1970, стр. 35-49
4. Библиотека манастира Ковиља / Иванка Веселинов. - Зборник Матице српске за друштвене науке, 53, Нови Сад, 1969, стр. 156-170
5. Библиотека Матице српске / написао Павле Малетин. - Нови Сад, 1964.
6. На стодвадесетпету годишњицу Библиотеке Матице српске / Живан Милисавац. - Библиотекар, год. XV, Београд, 1963, стр. 341-345
7. Доприноси Јована Суботића нашој библиографији и Библиотеци Матице српске / Лазар Чурчић. - Библиотекар, год. XV, Београд, 1963, стр. 346-354
8. Настојања Јована Ђорђевића за реформу Библиотеке Матице српске / Божидар Ковачек. - Библиотекар, год. XV, Београд, 1963, стр. 355-359

9. Јован Радонић и афирмација научног угледа Библиотеке Матице српске / Трива Милитар. - Библиотекар, год. XV, Београд, 1963, стр. 360-364
10. Преглед стручног рада у Библиотеци Матице српске / Нада Радонић. - Библиотекар, год. XV, Београд, 1963, стр. 365-382
11. Значајне рукописне књиге Библиотеке Матице српске / Иванка Веселинов. - Библиотекар, год. XV, Београд, 1963, стр. 385-391
12. Старе и ретке књиге Библиотеке Матице српске / Иванка Веселинов. - Рад Матице српске, 2, Нови Сад, 1971, стр. 41-44
13. Матичина библиотека и популарно библиотекарство / Десанка Мидић. - Библиотекар, год. XV, Београд, 1963, стр. 382-396
14. Штампани каталози Библиотеке Матице српске / Александра Крекић. - Зборник Матице српске за друштвене науке, 20, Нови Сад, 1958.
15. Библиографија издања Библиотеке Матице српске / Јелена Николић. - Библиотекар, год. XXV, Београд, 1973, стр. 685-690
16. Библиотека Матице српске и руске библиотеке / Лазар Чурчић. - Рад Матице српске, 4, Нови Сад, 1972, стр. 58-71
17. Заштита књига у Библиотеци Матице српске / Нада Ђокић. - Рад Матице српске, 6, Нови Сад, 1972, стр. 28-34
18. Музејски фонд књига, часописа и новина Библиотеке Матице српске / Марија Чурчић. - Рад Матице српске, 5, Нови Сад, 1972, стр. 43-47
19. Грађа за историју Библиотеке Матице српске I-IV. - Нови Сад, 1965-1969.

ДОПРИНОСИ ЈОВАНА СУБОТИЋА НАШОЈ БИБЛИОГРАФИЈИ И БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Међу утемељачима Библиотеке Матице српске помињу се, с разлогом, они који су поклонима допринели да се она формира. Помињани су, такође с разлогом, и људи који су, радећи у Матици, допринели развитку ове Библиотеке. Један од оних који су заиста допринели обликовању Матичине Библиотеке био је и Јован Суботић, који је остао, нажалост прилично анониман.

Није требало да рад Јована Суботића у Библиотеци Матице српске буде толико непознат. Што је то било тако много је допринео и он сам. У својој *Аутобиографији* он доста говори о своме раду у Матици, о раду на *Летопису*, али баш ништа о своме доприносу за Матичину Библиотеку. Сви његови биографи служили су се *Аутобиографијом* као грађом када говоре о њему, па стога не помињу, такође, његов допринос Библиотеци Матице српске. Изузетак је једино Теодора Петровић, која помиње да је у *Летопису* редовно доносио библиографску грађу. Природа њеног рада и интересовања нису је, међутим, упутили да оцени и овај његов рад.[1]

Рад Јована Суботића на унапређењу Библиотеке Матице српске и његов пионирски подухват на текућој српској библиографији нису никако такви да би се преко њих смело прелазити. Вредан књижевни посленик, аутор драмских дела, која су чинила добар део репертоара Српског народног позоришта, запажени уредник *Летописа* и један од оних људи који су доприносили добрим односима Срба и Хрвата, Јован Суботић је много допринео развоју и Библиотеке Матице српске и наше библиографије.[2]

Све његове делатности данас су, махом, превазиђене. Време пак у коме је живео и није тражило врхунска дела, иако су и таква била стварана. Требало је тада, пре свега, одомаћити код Срба оне плодове цивилизације који су у других народа били већ свакодневни. Тим текућим пословима служио је одано и савесно Јован Суботић. Радећи тако он је задужио и наше библиотекарство онолико колико се то могло. Једно је несумњиво. Библиотека Матице српске је израсла из темеља које је и он градио.

---

[1] Теодора Петровић, *Јован Суботић као уредник Летописа*, Летопис, 366, 1950, 119.

[2] У *Зборнику Матице српске за друштвене науке* бр. 23, 1959, 33, огрешио се о Јована Суботића и аутор ових редова тврдећи да: „није желео да ради на уређењу библиотеке". Тада му није био познат Извештај Матици српској од 26. фебруара 1842. године, који је био загубљен.

1

Када је и како Јован Суботић почео да се интересује за библиографске и библиотекарске послове, тешко је установити. Сасвим поуздано је само то да је 56. частици *Летописа* објавио под насловом: *Књижество србско* садржај неколико српских и хрватских листова и да је затим, у току уредниковања у *Летопису*, објављивао библиографску грађу у свакој његовој књизи.

Код првог посла он је забележио: „Овде ћемо навести само периодическа Списанија, која у нашем србском језику излазе: и то *С. Н. Листа* от целог времена, како се издаје, *Додатак к' С. Новинама*, и *Илирску Даницу*, от г. 1841. Друге ће године у другим частицама изложене бити."[3] Пред садржајем првог годишта *Сербскоґ народноґ листа* приметио је: „Већи и изворни производи у простом писању назначују се поименце." На крају пописа из 1835. г. додао је: „За годину 1836. Списаније ово излазило није". Следи затим садржај по годинама. Иза подвучене године за коју доноси садржај наводи место где су новине штампане, штампарију и примедбу да ли уз новине иду и илустрације. Пре садржаја забележен је и уредник, односно уредници ако су се мењали, а у неколико реченица дата је и карактеристика листа. Бележећи чланке за садржај, навео је код 1835. године *Сербскоґ народноґ листа* само садржај, а за остале године и код друга два листа бележи, у загради, и ауторе. Никада у овом раду није забележио ни страницу, ни број или датум листа из којег је чланак регистрован.

Од овог, биће случајног, посла Јован Суботић није макао даље. Да ли му се посао учинио превелик или је, што ће бити пре, закључио да овакав његов избор није најбоље што је требало пружити радозналим читаоцима или педантним истраживачима, остаће засад тајна. Но ако је одустао од обећаног објављивања садржаја српских и хрватских листова, он није одустао и од библиографских послова. Већ у 57. частици *Летописа* он ће библиографски регистровати шест српских књига.

Зачас само, напустиће Јован Суботић и овај други библиографски посао. У 58. частици *Летописа* регистроваће, прихватајући се још једног посла, српске књиге штампане од 1829. до 183... „по азбучном реду списатеља (По назначенију у *Магазину за художество, књижество и моду* 1838 и 1839 год)." Овај рад је у ствари допуна српске библиографије Павла Берића у 18. частици *Летописа* из 1828. године. Пожелевши да у *Летопису* попуни празнину насталу у времену од објављивања библиографије Павла Берића до почетка његова посла у претходној частици *Летописа*, начинио је Јован Суботић ову допуну. Библиографија Павла Берића имала је, објављивањем ове допуне, бити зачетак систематског библиографског бележења у *Летопису*. Овим трећим библиографским послом Јован Суботић завршава тражење пута у овом послу.

Прихватајући да у *Летопису* објављује текућу библиографију, морао је Јован Суботић уложити доста труда. Требало је, пре свега, определити се за оно што је најнеопходније регистровати, а затим изнаћи начин како би се посао обављао најбоље и најзад савладати технику овог не баш тако лаког посла. Уреднику *Летописа* се није учинило најбољим да пође путевима Павла Берића и Антонија Арнота, те је одбацио идеју да грађу региструје по азбучном реду презимена писаца. Њему се учинило највредније „кад би се после у свакој

---

3 *Летопис*, 56, 1842, 128.

години под различним родовима по својој материји назначили (књиге Л. Ч.), имали би таки преглед и саме внутарње силе, поступања и поредка литературе. Посао, за који би нам Сочинитељ повеснице књижества нашег сила благодарити имао."[4] Није најзад пропустио да дода: „још би пуније живота цело било, кад би, гди то ствар допусти, содержаније књиге назначено, и мнениje каквог безпристрасног и достојног судије о важности дела наведено било".

Пожелео је много, схватио углавном најбоље користи библиографског рада, обавестио се понајбоље о овом послу и начинио је добар план рада. Већ у првим радовима он се уверио да радови Павла Јосифа Шафарика, Павла Берића и Антонија Арнота нису дефинитивни, па је могао и сам очекивати пропусте. Да би их избегао или да би их бар свео на најмању меру, он тражи излаз и пише: „Што се пак они књига каса, које су већ изишле, на то гледајући дају се сообштено и једно и друго назначеније допунити, само нека сваки Списатељ наш, који свој дело назначено ненађе, или који себи познату какву књигу забележену не види, то своје примечаније заједно са назначени књигама назначенијем Учредничеству *С. Летойиса* сообшти". Чак ни на овом неће стати амбициозни уредник и додаће: „Осим тога и наша браћа Хорвати печатају књиге... нужно је и те назначене имати",[5] и заиста он ће проширити своју библиографију и њиховим књигама.

Стеченим искуством, припремљен за вођење библиографије, отпочео је Јован Суботић од 59. частице *Летойиса* објављивати прву српску текућу библиографију. У 60. частици он ће објавити и први одзив на допуњавање библиографије. Јавио му се, први, Никола Вујиновић из Трста са четири књиге, које нису биле раније забележене. У следећим свескама јавиће му И. Рукавина да у Трсту штампа неколико својих књига. Из Пеште је донео вест о штампању *Српских споменика из Византијске историје* од Исидора Николића, а из Новог Сада јављају му да је у штампи *Касандра* Тимотеја Илића. Допуне за библиографију послао му је Александар Андрић, али њих није узео све у обзир, јер је међу њима било већ објављене библиографске грађе.

Када се анализира библиографски рад Јована Суботића, треба рећи да се није држао у свему онога што је најавио. Можда је током рада на текућој српској библиографији дошао до још једног, последњег, закључка: схватио је да је број књига на српскохрватском језику био толико мали да би свака систематизација била претенциозна. Одлучио се стога да бележи без икаква реда. Ваља рећи да је, почевши регистровање хрватских књига, одвојено бележио књиге штампане латиницом од ћирилских књига. И та му се подела морала учинити сувишном, па је напушта и наставља да бележи једне за другим књиге штампане латиницом и ћирилицом. Задржао је до краја само обичај да на крају године региструје одвојено повремене публикације из текуће године и календаре штампане за следећу годину.

Библиографске јединице бележио је без одредница. Попису се, међутим, нема шта замерити. Понекад је, ипак, погрешно бележио годину издања, најчешће за своје књиге, али доноси све податке које и данас бележе библиографије. Боље од њега овај посао није радио ни Стојан Новаковић, коме је,

---

4 *Летойис* 58, 1842, 147.

5 Исто, 145.

по свему судећи, био и значајан извор и користан узор. Највише је грешио што је књиге штампане латиницом доносио транскрибоване ћирилицом и то још са јатом, јеровима и другим знацима којих никада није било у латиници. Док је овако чудно поступао са латиничким књигама, Вукове и Даничићеве књиге је регистровао новим правописом. Понеке библиографске описе допунио је примедбама које и данас могу бити узор у својој врсти.

Библиографски рад у *Летопису* завршио је Јован Суботић са уређивањем последње частице *Летописа* у 1847. години. Тај последњи посао није му и сасвим оригиналан. Првих шест књига навео је у том прилогу по примерцима из Библиотеке Матице српске. Даље је преписивао, изостављајући оне књиге које је већ регистровао, из библиографије за 1845. и 1846. годину у I свесци *Гласника Друштва српске словесности*. Допуњујући празнине у својим претходним библиографијама преписивањем из *Гласника*, он је као задњи оригинални библиографски прилог побележио календаре и повремене публикације из Библиотеке Матице српске.

Јован Суботић није уредио 80. частицу *Летописа* из 1848. године и у њој већ нема текуће библиографије. Када се иза Буне поново прихватио уређивања *Летописа*, није више ни он наставио да објављује текућу српско-хрватску библиографију. Препустио је тај посао *Гласнику Друштва српске словесности*. Ово му је било утолико лакше што је тамо библиографија била вођена као и његова, без одредница, неуазбучена и несистематизована. Уосталом, *Гласнику* је за овај посао највише узор и био рад Јована Суботића у *Летопису*.

Извештавајући читаоца *Летописа* о новостима из српске и хрватске књижевности, савладао је Јован Суботић релативно брзо технику библиографског информисања. Тешкоће је имао на другој страни. Радећи допуну библиографије Павла Берића, он се користио радом Антонија Арнота, допунивши га, наравно, колико је могао. Тиме је убрзао посао који је даље водити било немогуће без библиотеке која би му омогућавала и довољно брза у довољно поуздана обавештења о текућој српској и хрватској књизи. Желећи да обавештава читаоце *Летописа*, српску читалачку публику и све оне који су били упућени на српску писану реч, почео је Јован Суботић са објављивањем текуће српско-хрватске библиографије; у жељи пак да тај посао обавља на најбољи могући начин, морао је тражити боља и поузданија решења од случајних, највише из пасије рађених, библиографија и још случајнијих и по правилу несистематски снабдевених српских библиотека. И латио се јединог што му је преостало, латио се да поради нешто за једну добро снабдевену српску библиотеку. „Није то другчије", каже он у том циљу, „но можно: а неће ни бити можно, док средоточије у овој ствари неузимамо. То средоточије може от сад бити *Библиотека Матице српске*. Сваки списатељ, који што изда, нека по 1 екс. пошље у Библиотеку Матичину, па самим тим већ је његово дело ушло у назначеније књига које се у Библиотеки Матице водити има".[6]

Радећи текућу библиографију за *Летопис*, морао је Јован Суботић мислити и радити више но слични последници у других народа који су за собом већ имали добро вођене и уредно снабдеване библиотеке. Морао се стога

---

6 *Летопис*, 58, 1842, 144-145.

бринути не само за развитак наше библиографије него и за развитак нашег библиотекарства у ужем смислу те речи.

Почетак библиографског рада Јована Суботића пада у 1842. годину, пошто је Платон Атанацковић, поклоном од 787 књига, преконоћ учинио Библиотеку Матице српске, у оно време, изузетно значајном.[7] На предлог првог великог мецене Библиотеке Матице српске 1842. године, одлучено је, да се среди Матичина Библиотека. За сређивање библиотеке одређени су Георгије Марго, Михајло Костић и Јован Суботић.[8] Врло брзо, већ 26. фебруара 1843, по старом календару, известиће[9] Јован Суботић да је са Симом Шићаром и Амвросијем Шимићем обавио део посла сређивања Библиотеке и да, извештавајући о учињеном, очекује нове инструкције. У извештају је речено: „Књиге су у каталог по азбучном титле реду пописане, који се у рукама Г. Симе Шићара налази, предан њему, да га везати или, ако је можно, на чисто преписати даде. На сваки случај и тај се Каталог употребити може. У истом каталогу опредељена је једна рубрика за имена ГГ. Прилагатеља књига". На много што шта је, види се, мислио Јован Суботић.

„Књиге су у рафове сложене, вели се даље у извештају, по азбуки имена списатеља понамешћане, на који начин, или заискао ко књигу по имену списатеља, или само по титли дела, лако се књига изнаћи и употребити може".

Нешто даље у извештају је речено: „Рафове је Г. С. Шићар по предњем себи даном налогу дао нове начинити, о чему се рачуни при њему налазе".

Иза обављених послова остало је у Библиотеци још несвршених послова и о њима је у извештају речено: „Числа на књигама метнута нису. Ако Матица Сербска одобри, долуподписани мисли, да ће целисходно бити почетком сваког фаха и числа изнова почети: на овај начин преглед библиотеке веома лак постаје и таки се приметити даје, ако је која књига с места ма куд уклоњена".

„Добро би било, речено је најзад, у извештају, на собе, гди је библиотека, поставити надпис, да је посештавајући таки наћи могу. Долеподписати по своме уверенију препоручује реч сербску 'књижница'".

Вероватно су послови настали у Матици после смрти Саве Текелије одложили низ послова, па је и предмет о уређењу Матичине Библиотеке доспео на решавање знатно касније него што је то било уобичајено и много касније него што је требало о томе решавати. Предмет је узет на разматрање после девет месеци пошто је предлог доспео у Матицу српску, тек 20. новембра. Када је овог пута било речи о Библиотеци, одлучено је да Јован Суботић и Сима Шићар уреде Библиотеку, ваљда да обаве преостале послове сигнирања, и да припреме каталог за штампање.[10]

Могуће је да ова мања екипа и није ништа урадила у Библиотеци. Очекивана је већ лична библиотека Саве Текелије из Арада, која је била знатно већа од постојеће Библиотеке Матице српске. Јован Суботић и Сима Шићар могли су закључити тим поводом да ће бити боље да осигурају обе библиотеке заједно. Слично је стојало и са каталогом. Најзад, овоме је могло допринети и то што је Јован Суботић у *Летопису* већ увелико објављивао

---

7 *Зборник за друштвене науке* 23, 1959, 32.

8 Исто, 33.

9 Архива Матице српске, 163/1842.

10 *Зборник за друштвене науке* 23, 1959, 33.

текућу српско-хрватску библиографију, која је понајвише била и каталог Матичине Библиотеке. Могло се Јовану Суботићу чинити да је корисно објављивати текућу принову аналогно текућој библиографији као најкориснијем од библиотекарских каталога а други би у оном тренутку био заиста сувишан.

Текућа библиографија Јована Суботића у *Летопису* треба дакле, да буде схваћена и истовремено и као текући, делимичан наравно, каталог принова у Библиотеци Матице српске. Суботић је у *Летопису* бележио и оне књиге за које су му само јављали да ће изаћи или да су изашле. О својим књигама извештавао је пошто их је дао у штампу, па отуда код њих најчешће бележи погрешно годину, ону када је књига дата у штампу, и код њих бележи по правилу мањи број страна, ваљда онај по предрачуну. У библиографији Јована Суботића се дају доста лако уочити оне књиге које није имала Библиотека Матице српске. Те обично немају све библиографске податке, најчешће им недостаје број страна и формат.

Онако како је предложио да каталогизира књиге по наслову, Јован Субботић бележио је књиге и у својој библиографији. Стил рада није мењао, дакле, у различитим пословима.

Када је из Арада у Пешту пренета библиотека Саве Текелије и када је било потребно ангажовати се око Матичине Библиотеке више него што су то могли Јован Суботић и Сима Шиђар, одлучено је у Матици да се отвори ново радно место за лице које би било истовремено и библиотекар Матице и надзиратељ Текелијанума. Први плаћени библиотекар у Библиотеци Матице српске није могао задржати ни облик ни начин рада какав јој је дао Јован Суботић. Знатно већа и уз знатно интензивнију принову није могла бити Матичина Библиотека уређивана више практично него целисходно. У сваком случају, велика библиотека није могла више бити онаква каква је била раније, морала је стога попримити новине.

Те новине у Библиотеци Матице српске не умањују никако значај рада Јована Суботића у њој. Први њен стручни сарадник имао је пред собом једну релативно малу библиотеку којој је желео обезбедити значајнију будућност. Настојао је да она буде практично сређена и у томе је, нема сумње, успео. Судећи по свему, била је то на свој начин уређена библиотека, по сличним захтевима по којима се данас уређују мање специјализоване библиотеке. У развитку Библиотеке Матице српске требало је очекивати и оваква решења, као што је касније требало очекивати и друга, практичнија.

БИБЛИОГРАФИЈА БИБЛИОГРАФСКИХ РАДОВА ЈОВАНА СУБОТИЋА У ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ

1. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Летопис, 56, 1842, 128-134.
   Садржаји: Српског народног листа, Пешта, за 1835, 1837-1841. г. и Додатка к Српским новинама и Илирске Данице за 1841. г.
2. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Летопис, 57, 1842, 140-141.
   Регистровао 6 библиографских јединица, 2 из 1840. и 4 из 1841.
3. СЕРБСКА БИБЛИОГРАФИА ОТЪ ГОДИНЕ 1829 ДО 183... СЛОЖЕНА ПО АЗБУЧНОМ РЕДУ СПИСАТЕЛЯ (По назначению у Магазину за Художество Књижество и Моду 1838 и 1839 год.) Летопис, 58, 1842, 128-147.
   Арнотовој грађи додао је: Селима и Мериму М. Видаковића, Пешта, 1839; Голдшмитову Историју Римску, Н. Сад, 1841; I и II књигу Стихотворенија Лукијана Мушицког, Пешта, 1838, 1840; збирку стихова Милоша Поповића: Фрулица, Н. Сад, 1839; превод Павла Стаматовића: Сматрање дела Божија, Сегедин, 1841; Преглед битке косовопољске Василија Суботића, Нови Сад, 1840. На стр. 144-147 је позив српским и хрватским писцима и штампарима српских књига да шаљу књиге Библиотеци Матице српске како би биле регистроване у библиографији.
4. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. а.) Съ Куриллски писменьи. б.) Съ Латінски писмены. Летопис, 59, 1842, 134-137.
   Ст. Новаковић нема забележене књ. под. бр. 3. а Дим. Кириловић бр. 5. Нигде нема регистроване II књиге Касандре Тимотеја Илића.
5. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Нове кньиге. (С кирилски писмени), С Латінски писмены. Летопис, 60, 1843, 129-130.
6. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. (С. кирилски писмени) Съ латінски писмены. Летопис, 61, 1843, 134-136.
   Дим. Кириловић нема забележену књ. бр. 6, 9 и 12.
7. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Нове кньиге. Летопис, 62, 1843, 145-146.
   Дим. Кириловић нема забележене књ. бр. 5-7.
8. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Летопис, 63, 1843, 126-128.
   У библиографији је поновљена нумерација бр. 5-6.
   Ст. Новаковић није забележио књ. бр. 2, а Дим. Кириловић такође бр. 2.
9. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Летопис, 64, 1844, 138-139.
   Ст. Новаковић нема бр. 8, а Дим. Кириловић бр. 7-9.
10. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Летопис, 65, 1844, 124-128.
    Овом прилогу додата је допуна А. Андрића на стр. 126-128.
11. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Летопис, 66, 1844, 165-167.
    Ст. Новаковић нема бр. 4, а Дим. Кириловић бр. 4, 8, 11, 12.
12. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Летопис, 67, 1844, 160-162.
    Дим. Кириловић нема бр. 1, и календаре које је забележио. Ст. Новаковић под бр. 1355, 1354, 1358.
13. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. (Нове кньиге). Летопис, 68, 1845, 144-146.
    Библиографска јединица бр. 11 је на словеначком језику.
14. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Нове кньиге. Летопис, 69, 1845, 139-140.
    Поред 12 књига штампаних латиницом и ћирилицом забележена је и 1 карта.
15. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Нове кньиге. Летопис, 70, 1845, 139-140.
    Дим. Кириловић нема бр. 3 и 6.

16. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Нове кньиге. Летопис, 71, 1845, 141-143.
Ст. Новаковић нема календар бр. 1, а Дим. Кириловић бр. 1, 2, 5.
17. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. Нове кньиге. Летопис, 72, 1845, 130.
18. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. а.) Нове кньиге. Летопис 73, 1846, 128.
19. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. а.) Нове кньиге. Летопис, 74, 1846, 123. Забележене само 3 ћириличке књиге, ону под бр. 2 немају ни Ст. Новаковић ни Дим. Кириловић.
20. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. а.) Нове кньиге. Летопис, 75, 1846, 132-136.
21. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. а.) Нове кньиге. Летопис, 76, 1847, 141-142.
На стр. 142-152 Јован Суботић брани начин заједничког регистровања српских и хрватских књига.
22. КНЬИЖЕСТВО СЕРБСКО. а.) Нове кньиге. Летопис, 77, 1847, 117-118.
23. СЕРБСКО КНЬИЖЕСТВО. а.) Нове кньиге. Летопис, 78, 1847, 125-126.
24. СЕРБСКО КНЬИЖЕСТВО. Летопис, 79, 1847, 123-128.

Само су првих 6 књига, као и 11 календара и 11 новина и часописа, из Библиотеке Матице српске, остало је према библиографији за 1845. и 1845. годину у Гласнику Друштва српске словесности.

Напомена: У овој библиографији дате су примедбе о томе да ли је књига забележена у Ст. Новаковића и Дим. Кириловића. У првом случају да би се видео однос Библиографије Ст. Новаковића према библиографском раду Јована Суботића, а у другом да би се видело колика је била принова у Библиотеци Матице српске и колико се рад Ј. Суботића може узети и као каталог принова.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ И РУСКЕ БИБЛИОТЕКЕ

1.

Између 8. новембра 1830. године и 14. јуна 1832, по старом календару, којим су се служили оновремени и Руси и Срби, отворено је ново, могућно је, најзначајније поглавље у дугој, богатој и у свету једва познатој размени књига између двају народа, двеју култура. Прво је у Матици српској, 1830, одлучено да се „посредством в. превасходительства г. Татишчева, русијско-императорског у Бечу посланика Русијско-императорској академији у Петрограду *Сербске Лѣтописи* за 1826, 1827, 1828, 1829. и 1830. год. такође и књиге: *Свѣтислав и Милева, Касија Царица, Бој на Косову, Задиг* [и] *Писма Доситејева* на дар" пошаљу. Тој одлуци претходила је смишљена, безмало годину дана вођена, а данас би се рекло помало и наивна, акција за остваривање прве организоване, широко замишљене и трајно вођене размене књига између високих културних институција Руса и Срба. Цела акција започета је, још 14. јануара 1830. године, одлуком да се сви до тада изишли *Лѣтописи* и Матичине књиге поклоне библиотеци пештанског Народног музеја. Срачунато је, потом, одлучено, 10. марта, да Матица пошаље *Лѣтописе* и књиге које је издала и бечкој Царској библиотеци. Следећи поклон био је већ ван оквира првих двају, упућен је библиотеци Народног музеја у Прагу, одлуком од 9. маја. Тим поклоном упућене су из Матице прве књиге једној словенској библиотеци, свакако не и јединој од оних у којима су у Матици држали да је нужно да се нађу њихове књиге. Било је, затим, потребно више од пола године, то ће рећи много више времена него за прве три одлуке, да би се у Матици осмелили и одлучили за ону праву одлуку, због које су, да заварају проруску оријентацију, или бар симпатије према Русији, и донете прве три.

У Матици су одиста морали веровати, морали су се надати, да ће се у Руској академији наука наћи људи који ће знати да схвате прави смисао одлуке и поруке из Пеште, где је основана и где је тада деловала најстарија књижевна и културна институција Срба. То што се Матица обратила баш Руској академији наука значило је да се она одмах определила и за научни поред књижевног и просветног рада.

Матичин поклон Руској академији наука и њена не и забележена порука примљени су у оновременом Петрограду онако како се у Пешти и желело, вероватно, и залагањем Атанасија Стојковића, Србина професора на Харковском универзитету и члана Руске академије наука. Следио је тако и, очекивани, други акт у овом преважном и корисном послу. Писмом Руске академије наука, од 14. јуна 1832. године, обавештена је Матица да јој Академија и Атанасије Стојковић шаљу књиге за „Библиотеку заведенија". То писмо, као и толика друга из оног времена, није сачувано у Матичној архиви. Срећом, међутим,

оно је објављено у *Летопису* да трајно сведочи о још једном корисном послу који је нашао одзив и о првој размени књига и листова једне руске и једне српске библиотеке, размене која с прекидима, које нису желеле ниједна од библиотека, траје век и четири деценије.

2.

Почетком трајне размене књига између Библиотеке Матице српске и Библиотеке Руске академије наука завршена је дугогодишња, или још боље речено, вековна, међу културним народима једва позната, а ипак не и довољно систематска, размена књига. Никада се, вероватно неће сазнати када су кренуле и којим путем су пошле и ишле књиге од Срба Русима и обратно, у оним далеким данима и вековима у којима су књиге искључиво преписиване. Неће се, разуме се, никада утврдити ни које су све то биле књиге, као што се неће знати ни колико их је све било. Мало их никада није било на путевима од једног народа другом и из једне културе другој. Ништа више не зна се ни о путевима књига које су Срби почели да штампају 1493. и које су све ређе штампали у време када су Руси и Украјинци почели да штампају књиге 1564. године. Извесно је, међутим, да су штампане књиге и иначе живу размену још више увећале и две блиске културе учиниле још ближим

Упоредо са развојем руске славистике добили су и Срби, почев од Вука Караџића, Ђуре Даничића и Стојана Новаковића своју славистичку науку, којој је била пре свих потребна руска писана реч. Изникла на терену где је руски културни утицај у 18. веку био највећи, Библиотека Матице српске била је прва од српских библиотека која је управо настојала да дође до словенских и, дабогме, руских књига. У свом дугогодишњем раду, ту своју прву намену и поруку, Библиотека Матице српске није никада напуштала, ако је већ и морала, никако својом вољом, да тај свој основни задатак смањује.

3.

Први дани Библиотеке Матице српске нису познати. Српски културни историчари њене прве кораке виде у времену када је основана Матица српска, 1826. године. Не зна се, међутим, где је у Пешти била смештена Матица српска до 1838. године, а ипак, сачуване су све књиге које су Библиотеци Матице српске послали Руска академија наука и Атанасије Стојковић 1832. године. За тих првих тридесет и осам пештанских година, Библиотека Матице српске није радила у два маха и у томе изгубила пет година. Први пут она није радила јер је био забрањен рад Матици српској, 1835-1837, а други пут није радила у време Мађарске револуције, 1848-1849. и 1850. године. У то време из ње нису слате нити су примане књиге.

Када је Сава Текелија обезбедио у Пешти, 1838. године, дом Матици српској, створени су услови да Библиотека Матице српске буде отворена и за јавност. Тада је, 14. августа 1838, забележено да ће у њој „сваки најпаче Славјанин буди ког наречја и колена син био свободан приступ имати и књиге читати моћи". Том приликом одлучено је у Матици да се „сав Словенски а особито Србски род о заведенију ове Библиотеке известивши позив учини, да би сваки ког нибуд језика и наречја и буди ког содержанија књиге своје Библиотеки поклонио". И опет се на овај позив прва одазвала Руска академија наука. Писмом од 17. новембра 1838. године, она је јавила да је послала књиге Матици српској у Пешту.

Године 1842, 4. марта, предложио је оновремени потпредседник Матице српске Платон Атанацковић институције којима би ваљало слати *Летопис Матице српске*. Тај предлог је једнодушно примљен. Према предлогу Платона Атанацковића и одлуци Матице српске, *Летопис* се у Русију слао Руској академији наука и содружествима историческим у Одеси и Москви.

Није јасно да ли је размена књига са Руском академијом наука застала или је из неког, данас непознатог разлога, тражено објашњење како је та размена започета, тек 6. октобра 1845. године известио је Јован Суботић Матицу српску о одлуци од 8. новембра 1830. године, да се Руској академији наука пошаљу *Летописи* и књиге које је до тада издавала Матица српска.

После пријема Летописа у Обшчеству историји и древности росијских у Москви, при Универзитету, Матици је Јосип Максимович Бодјански послао 1846. орган друштва *Чтенија*. Тиме је започета размена *Летописа* за *Чтенија* између Матице и Московског универзитета.

Године 1847, 14. октобра, у Матици је обновљен позив на „Све списатеље Србске и Словенске... да сваки од своји већ издати или новоиздајеми дела за ову Библиотеку послати изволи". И опет су прве књиге Библиотеци Матице српске стигле из Русије, и овог пута из Москве. Те књиге су, занимљиво, упућене у Праг Павлу Јосифу Шафарику да их он пошаље у Пешту, у Матицу. То, одиста, неће бити и једина пошиљка књига из Русије са, намерно или не, изгубљеним извештајем о томе ко је и шта је послао. У сваком случају, ово обавештење ваља примити и као доказ о непрекидном ланцу књига које су из Русије стизале у Матицу, а о њима нема увек поузданих трагова.

Одеско Обшчество историји одговорило је Матици на примљене *Летописе* почев од 1842. године тек 1858. пошиљком четврте књиге својих *Записки*, посредством руског посланства у Бечу. У Матици је и овај поклон поздрављен, а одмах је изражена жеља да се добију и прва три тома *Записки*, предложено је одмах да је Матица спремна да у размену пошаље и књиге које је издала. Следеће године, 16. децембра, реферисано је у Матици да је одеско Друштво за историју и старине послало прва три тома *Записки*, па је одмах одлучено да се у Одесу пошаљу и све књиге које је Матица издала, а било их је још нераспродатих.

Важан датум за Библиотеку Матице српске био је и дан када јој је почео слати књиге и листове Михајло Рајевски, тада на служби у руском посланству у Бечу. Прве књиге од Рајевског стигле су из Беча у Пешту, у Матичину Библиотеку, пре половине марта 1860. године. Његове пошиљке, чини се, бележене су у Матици уредније од других, а он је, биће, слао књиге и листове уредније од других. Могућно је да ове пошиљке Рајевског и не треба убрајати међу везе Библиотеке Матице српске са руским библиотекама. Чини се, међутим, да њих не треба у овим разговорима изоставити, јер они указују да се у Русији, у руској култури, рачунало на Матичину Библиотеку као што се у њој рачунало на руску књигу.

О поклонима Рајевског Библиотеци Матице српске било је речи на седницама у Матици српској 4. августа, 10. новембра и 31. децембра 1860. године, 11. фебруара 1861. године, два пута 2. априла 1862. године, 5. фебруара, 14. јуна и 31. августа 1863. године. Последњи пут у пештанску Матицу послао је Рајевски књиге и листове пре 5. фебруара 1864. године.

О томе како су Библиотеку Матице примили руски научници и књижевници сведоче њихове пошиљке књига и листова. После Србина Атанасија

Стојковића књиге су почели да шаљу и други. Међу првима били су пре 6. априла 1844. година Алексеј Кубарев, Јосип Максимович Бодјански и Михајло Петрович Погодин. Пре 9. октобра 1857. књиге је опет послао Бодјански а нов је дародавац Аполон Александрович Мајков. Пре 3. октобра 1861. послао је две књиге Александар Александрович Гиљфердинг. Руски историчар Арист Аристович Куник послао је пре 18. децембра 1863. чак 7 књига, међу којима и *Хронологическая росписъ славянскихъ книгъ* Каратајева. Најзад, пре 5. марта 1864. послао је две књиге и Петар Александрович Лавровски. И ти поклони несумњиво доказују да је већ у пештанском периоду Матичина Библиотека стекла углед у Русији.

4.

Године 1864. изгубила је српска култура Вука Стефановића Караџића, највреднију личност новије епохе. Те исте године пресељена је из Пеште у Нови Сад Матица српска да ту настави издавање свог *Летописа* новим, Вуковим, писмом и правописом. Та два датума на свој начин, и сваки за себе, бележе крај бечке и пештанске ере у српском духовном животу.

Нови Сад је, нема сумње, после Мађарске револуције, 1848-1849, постао најзначајнији српски духовни центар. Од покретања *Србског дневника* и његовог књижевног додатка *Седмице*, 1852, све најважније српске новине и књижевни листови до краја прошлог века биће издавани у Новом Саду. Крај Бахове апсолутистичке владавине у Аустрији обележен је у Новом Саду оснивањем Српског народног позоришта, 1861. године, најстаријег професионалног театра на Балкану, као и покретањем књижевног листа *Данице*. То је истовремено и време када је Нови Сад постао и најзначајнији оновремени српски политички центар. Уз већ афирмисану Српску велику гимназију и Српску читаоницу било је природно што су Новосађани желели да у свом граду виде Матицу српску и *Летопис*, који је уосталом и покренут у Новом Саду. Није било ничег необичног ни у томе што је и Матица своју будућност видела у Новом Саду, привредном и новом духовном а ускоро и политичком центру, у коме ће се планирати и реализовати много од онога што је било најзначајније у духовном животу Срба и не само њих.

У реализовању тако крупне одлуке каква је била она о пресељењу Матице српске из Пеште у Нови Сад, 1864. године, могућно је да нико и није посебно мислио на Библиотеку Матице српске. Уосталом, у Новом Саду је у Српској великој гимназији постојала добро уређена и богата библиотека коју је основао Павле Јосиф Шафарик. За оновремене српске научнике и књижевнике, за потребе *Летописа* и оновремене новосадске публицистике она је могла бити и сасвим довољна. Ако гимназијска библиотека у понечему и није могла задовољити све захтеве у књигама, постојала је у близини, у Сремским Карловцима, још већа и још богатија Патријарашка библиотека. Па ипак, ако је у Новом Саду и Сремским Карловцима било значајних библиотека, ако се на Матичину Библиотеку можда и није много рачунало, ваља рећи да њој више није било места у Пешти. И за њу, за њену даљу судбину, било је најбоље, и чини се једино решење, да се нађе у центру нових и одлучујућих догађаја у целокупном српском духовном животу. Само у Новом Саду она се поново могла наћи у центру српског литерарног и научног стваралаштва, српске публицистике, уметничког рада и издавачке делатности. Било стога што се

планирало, или не, пресељење Библиотеке Матице српске у Нови Сад било је најбоље решење.

Није, дабогме, јасно шта је пресељење Матице српске у Нови Сад значило за сва она научна и књижевна друштва, за академије и универзитете са којима је одржавала везе и размењивала књиге и листове. Јер Пешта је морала значити много за све, а за Нови Сад могућно је да многи нису никада ни чули. И за оне најдобронамерније, пресељење Матице српске у Нови Сад могло је значити одлазак у провинцију и напуштање високих циљева. Да ли је таквих дилема било, и да ли их је било у Русији, ваљаће тек утврдити. Но ако је у Русији понегде и било дилема о провинцијализацији Матице српске, ваља одмах рећи да бар Михајло Рајевски, било какво мишљење да је имао о новом седишту Матице српске, није прекидао, ни једног тренутка, слање књига у Матицу. До новосадске Матице он је држао чини се, колико и до пештанске. О том његовом непромењеном ставу да се наслутити према рефератима, на Матичиним седницама од 11. јуна 1864. до 30. августа 1876. године, у којима су помињани његови поклони. Попут Рајевског наставио је да шаље књиге и новосадској Библиотеци Матице српске и Бодјански, од новембра 1864. до августа 1865. године. Пре краја 1865. године послала је своје *Записки* у Нови Сад и Руска академија наука, већ по традицији посредством бечког руског посланства. Чини се да је Руска академија наука наставила да шаље књиге уредно и касније. Следећу свеску *Записки* послала је пре 6. августа 1866. године. Нове пошиљке упутила је она Библиотеци Матице српске и пре 27. октобра, 29. децембра 1866. и 28. марта 1868. године.

Михајло Рајевски је писмом, 10. марта 1866, посредовао у остваривању размене књига између московског Антрополошког друштва и Матице. У Матици је та понуда, као и све раније и касније, прихваћена, па је одлучено да се Антрополошком друштву, у Москву, убудуће шаљу сва Матичина издања.

Руско географско друштво из Петрограда поклонило је, 10. јуна 1867. године, атласе и своје *Записки.*

Пре 28. марта 1866. године стигле су у Матицу и књиге од московског Обшчества любителей российской словесности, као и од Нила Попова и од А. Богданова.

Југозападни одсек Руског географског друштва из Кијева предложио је, писмом од 24. новембра 1873, размену својих *Записки* за издања Матице српске. И тај предлог је „с радошћу" примљен. Није јасно како је реализована та одлука, тек 31. маја 1876. године Југозападно одељење Руског географског друштва из Кијева обратило се поново Матици с предлогом о размени књига и захтевом да му се пошаљу књиге за њихову библиотеку. Том приликом је одлучено да се „имају послати сви *Летописи*, уколико их Друштво има, а тако исто и остала издања".

Из кијевске Универзитетске библиотеке упућен је предлог Матици српској, 1. децембра 1882, о размени *Летописа* и универзитетских *Известија.* Матица српска је, разуме се, прихватила и тај предлог и одлучила да *Летопис* убудуће шаље и кијевској Универзитетској библиотеци.

Петроградско Словенско друштво обавестило је, 15. априла 1883, Матицу да уредно шаље *Московские ведомости* и *Християнское чтение*, али је у Матици реферисано, 27. јуна 1883. године, да *Московские ведомости* никако не стижу а да *Християнска чтения* долазе веома неуредно. Када је то друштво

послало прву пошиљку Матици српској, није јасно, као што, уосталом, није јасно када и како је слало поменуте листове.

Универзитетска библиотека из Петрограда је, писмом 16. децембра 1885. године, изразило жељу да обнови размену књига са Матицом. Судећи по том писму, та је размена, са прекидима, остваривана 1866, 1872-1873. и 1884-1885. године. У Матици је прихваћен и тај предлог из Петрограда, па је одлучено да се Универзитетској библиотеци у Петрограду пошаљу све свеске *Летописа* и све књиге од оних којих је још било у Матици, као и да се убудуће сва Матичина издања уредно шаљу.

Године 1899. изабран је за библиотекара Матичине Библиотеке Јован Радонић, историчар, будући професор Београдског универзитета и члан Српске академије наука. У дугој делатности Библиотеке Матице српске био је он до тада најзначајнији, најобразованији и најамбициознији библиотекар. Више но ико пре њега, он је унео реда и система у рад Матичине Библиотеке. У том његовом многоструко корисном раду није изостала, и није могла изостати, брига о размени књига и сарадњи са другим библиотекама. Разуме се, није изостала ни размена књига са руским библиотекама. Већ 1900. године, 31. маја, он је у стилу искусног библиотекара известио о ономе што је већ на почетку свога рада учинио за размену књига. Био је, нема сумње, уверен да је Матица дужна да „негује историју са литературом и филологијом" и да је „потребно имати стручних органа и часописа" за такве послове. До потребних часописа држао је да је било могућно доћи и заменом за *Летопис* и друга Матичина издања. Посао размене он је схватио као један од најважнијих својих задатака у Библиотеци Матице српске.

Као и сви ранији библиотекари и људи који су бринули бригу о Матичиној Библиотеци, и Јован Радонић је своје прве кораке у размени усмерио ка руским библиотекама. О томе је он известио Књижевни одбор речима: „Пошто се, пак, у Русији од неколико деценија са особитом радошћу изучавају словенске старине и културни живот Словена, између којих особиту пажњу привлаче на се Јужни Словени са својим старијим периодима литерарне продукције, природно је било да је библиотекар Друштвени одмах дошао на мисао да активирањем руских учених публикација да обилан извор будућим радницима у литерарном и научном раду." Мало даље он је објаснио: „Почетком ове (1900) године обратио се библиотекар Друштвени писмом на универзитет професору Кирпичникову у Москви са молбом да посредује код Московског археолошког друштва не би ли нам како ово друштво хтело давати у замену своја издања за наша. Московско археолошко друштво, на челу са председником др Уваровим, одазвало се нашој жељи управивши на библиотекара, 6. марта, писмо у коме га извештава да пристаје на замену, шаљући му уједно своја најновија издања, која се већ налазе у Библиотеци Матичиној. Дознавши из писма библиотекара, проф. Кирпичникова да Библиотека Матице српске жели ступити у лит. везе са страним институтима изразио је, писмом од 16. марта, директор Московског публичног и Румјанцовског музеја, Велетинов, жељу да ступи у везе са Матицом, тражећи њена издања и нудећи своја. Библиот[екар] је из приложеног списка издања овог института одабрао она која Библиотека матичина ваља да има, те је у споразуму са првим секретаром расположио да се истом музеју пошаљу Летописи за последњих десет година. Библиотекар уједно јавља сл. Књижевном одбору да назначена издања још̃те нису стигла. Сем овим институтима, обратио се библиотекар ради размене издања на

Историјско-филолошко друштво при Харковском универзитету. Секретар тог друштва, доцент Харковског универзитета Рјеђин, дописом својим од 14. марта о.г., известио је библиотекара да ће речено друштво отпослати свој орган Зборник чим буде из штампе изашао, на што је реченом друштву, у споразуму са секретаром, библиотекар послао Летопис за последњих десет година. Са Историјско-филолошким друштвом књаза Безбородка ступио је библиотекар у везу посредством проф. В. Качан[овског], 21. марта добио је библиотекар допис од управе истог института у коме јавља да је за Матичину библиотеку отпослао 13 томова својих Известија, молећи уједно старије књиге Летописа. Априла 15. известио је библиотекара и проф. Кач[ановски] о повољном успеху свог посредовања код реченог института да детаљније назначи које књиге Летописа жели имати, те ће им се ове послати. Но одговор од управе до сада још није стигао, а тако исто ни књиге од института ради којих ће библиотекар ових дана учинити потребне кораке да дозна шта је са њима. Особиту пажњу обратио је библиотекар издањима одеског универзитета, те се ради тога обратио проф. П. Лаврову, те му је овај одговорио, 25. априла, извештајући га да је допис библиотекарев поднео Ист. Фил. друштву реченог универзитета, уверавајући га да ће речено друштво свакако пристати на измену, само ваља ову ствар да реши у једној од идућих седница".

Извештај Јован Радонића, његови предлози и објашњења о обновљеним и новим разменама књига у Русији прихваћени су и одобрени, а већ 27. јуна он је известио Књижевни одбор, који је био надлежан за послове Матичине Библиотеке, да је Московски публични и Румјанцовски музеј послао у размену 40 свезака својих издања. Том приликом није пропустио да каже: „У овој пошиљци су од велике важности по нас она издања где су описани рукописи разних збирки, као: опис рукописне збирке Севестрјанова од Викторова; опис рукописа Дидолског етс". Крајем године, 23. октобра, известио је председник Матице српске, Антоније Хаџић, да је одеско Историјско-филолошко друштво потврдило пријем 8. частице *Летописа* и да је тражило и првих седам. Том приликом из Одесе је јављено да су послати *Труди* Историјско-филолошког друштва.

У годишњем извештају о раду Библиотеке Матице српске, 10. септембра 1902, у одељку о размени књига, Јован Радонић је забележио да је Матичина Библиотека размењивала књиге у Русији са библиотекама у: Казану, Универзитетска; Кијеву, Универзитетска; Москви, Московског археолошког друштва, Публичног и Румјанцовског музеја; Њежину, Историјско-филолошког друштва; Одеси, Универзитетска и Петрограду, Руске академије наука, Универзитетска и министарства просвете.

За Матицу није био необичан захтев Друштва српске академске омладине у Петрограду да им се бесплатно шаљу *Летопис* и Матичина издања. У Матици је 10. септембра 1902. године позитивно решена и ова молба, а Српском кружоку, у Звенградској улици дом 24, у Петрограду, слата су Матичина издања. Ове пошиљке књига у Петроград и не треба убрајати међу везе Библиотеке Матице српске са руским библиотекама, оне се овде, ипак, бележе, јер је могућно да су те књиге доспеле касније у неку од петроградских библиотека и тако посредно обогатиле контакте Матичних књига и руских читалаца.

Године 1905. изабран је Јован Радонић за професора на новом Београдском универзитету, а на његово место у Библиотеци Матице српске изабран је

нови библиотекар, Војин Срећанов. За новог библиотекара било је на новом послу довољно задатака, ваљало је само наставити оно што је његов претходник већ започео.

Биће да се и у Русији стекло уверење током рада Јована Радонића у Библиотеци Матице српске да је Матичина Библиотека добар сарадник, да нуди у размену вредна издања и да ће се све то још више поправљати, па ће сарадњу са њоме бити могућно остваривати и много шире. Разуме се, никако не ваља губити из вида да су и *Летопис* и Матичина издања умногоме одређивали став руских библиотека према Библиотеци Матице српске. Да је све то морало бити тако доказ је и боравак библиотекара I одељења Библиотеке Руске академије наука Едварда Александровича Вољтера у Новом Саду од 25. до 27. јуна 1908. године. Том приликом остварио је Вољтер до тада незабележену размену књига Библиотеке Матице српске и једне руске библиотеке. Он је том приликом одабрао и понео 502 српске књиге 18. и 19. века од оних које је Библиотека Матице српске имала у два или више примерака. Могућно је да у Матици том приликом и нису рачунали на вредност размене. Стиче се утисак да су у Матици више били заинтересовани да српске књиге доспеју у Петроград него да рачунају на вредност онога што дају и онога што примају. Ипак, већ 30. септембра, известио је Војин Срећанов да су из Петрограда по Матичином избору стигле значајне књиге. Срећанов је очито имао потребу да том приликом примети да „нека од ових дела нису, истина, издања Академије, али је Вољтер обећао набавити их и послати за нашу Библиотеку, нпр, Бјељинског и др."

Године 1911. Библиотека Матице српске размењивала је књиге у Русији у: Воронежу за *Филологические записки*, у Кијеву са Универзитетском библиотеком и Украјинским научним друштвом, у Москви са Публичним и Румјанцовским музејом, у Њежину са Историјско-филолошким институтом, у Петрограду са Библиотеком Руске академије наука, Археолошким институтом и др.

Непосредно пред Први светски рат Библиотека Матице српске је имала већ уходане односе и везе у Русији. Сви облици сарадње трајали су уз, разумљиве, мале прекиде. Забележени су, на пример, извештаји Војина Срећанова да је П. А. Заболотски послао из Њежина пет дела 20. септембра 1913. године, а 1. децембра, те исте године, јавио је да је из Библиотеке Руске академије наука стигла I књига *Обозрения трудов по славяноведению.*

Сарадњу Библиотеке Матице српске са руским библиотекама до Првог светског рата завршиће уочи самог његовог почетка опет Руска академија наука, она са којом је пре 84 године и започела своју прву размену књига у Русији. Ту последњу размену, опет велику и драгоцену, остварио је, као и претходну, Едвард Александрович Вољтер. Он је 5. јуна 1914. посетио Нови Сад и одабрао 209 српских дела 18. и 19. века из Матичине Библиотеке и однео у Библиотеку Руске академије наука. Извештавајући о тој размени књига забележио је Војин Срећанов да је Матица српска том приликом обавезала „Руску академију наука на узајамну измену издања у ширем смислу". Додуше, он је, с разлогом, већ тада могао да каже: „И до сада нам се Е. А. Волтер свагда показао предусретљивим кад год смо што преко њега тражили... а сада је обећао и у будуће то чинити још у већој мери. Он је донекле испунио то обећање што нам је већ унапред послао двадесетак опсежних дела..." Биле су то, међутим, и последње књиге које су из Русије стигле у Нови Сад, у

Библиотеку Матице српске, пред Први светски рат. Ако је нова пошиљка књига из Петрограда и била упућена у Нови Сад, она никада није стигла до Библиотеке Матице српске. Већ првих дана рата, као и у свим претходним и будућим ратовима, била су затворена сва врата Библиотеке Матице српске, да буду отворена тек после рата и тек у једној другој, новој, држави, створеној на рушевинама Аустро-Угарске. Међутим, Краљевина СХС за читавог свог постојања, једва је дозвољавала повремене контакте Библиотеке Матице српске са библиотекама нове, совјетске, државе са којима је традиционално, веома корисно и успешно сарађивала у племенитом послу ширења књига.

5.

У јесен 1918. године, пред крај Првог светског рата нашао се и Нови Сад у новој држави Јужних Словена. По традицији значајни духовни центар, не без разлога назван Српска Атина, Нови Сад је ушао у нову државу са угледном стогодишњом гимназијом, са најстаријим професионалним позориштем на Балкану и његовим одличним глумцима, ушао је и са Матицом српском и њеним *Летописом* и њеном богатом Библиотеком и Галеријом, са развијеном дневном и другом штампом, са, у оно време, развијеном привредом и са нескривеним амбицијама да све то још више унапређује. Морали су Новосађани веровати тада да све што је у њиховом граду већ било уходано неће имати, у новој држави, већих препрека. Међутим, наде у ново и боље остале су понајчешће неостварене. Србија која је највише учинила за стварање нове државе, обећавала је за почетак боље дане свима. Век раније она је решила аграрно питање а у образовању имала је организовану једино профану наставу, за почетак нове државе то је могло бити чак и много. Победа у рату, међутим, није донела много бољег ни свим оним српским сељацима-ратницима који су више но ико други плаћали цену слободе. Разочарани су остали и сви они који су на рушевинама Аустро-Угарске очекивали да виде праведније политичке, националне и социјалне односе.

У времену између два рата, Нови Сад је умногоме бележио своје најтужније дане. Већ 1926. године престала је да излази новосадска *Застава*, најстарији оновремени српски дневни лист, орган владајуће партије, којој такав лист у Новом Саду више није био потребан. Српско народно позориште није знало за више тешкоћа него у времену од 1918. до 1941. године. Одржавао се и одржао једино *Летопис*. Њега или нико није смео нити покушао да дира или су га Новосађани и Војвођани толико чували да му нико није могао ништа. Матичина Библиотека у новој држави није остварила настојања, из многих десетина година, да обезбеди обавезни примерак и тиме дефинитивно оконча бригу око набавке домаћих књига и правно реши своје место и мисију као једна од двеју српских националних библиотека. Остало је тада да и Матичина Библиотека дели судбину Новог Сада, који је од Српске Атине постајао српска провинција.

Уз све тешкоће између два рата остала је Библиотека Матице српске и без књига из СССР. Нигде се више него у Краљевини Југославији нису бојали свега што је долазило из Совјетског Савеза. Тај страх ишао је тако далеко да су прекинуте и све оне везе које су, нема сумње, биле далеко корисније Југославији. Није потребно доказивати да су само југословенска наука, литература и уметност губили тиме што су прекинуте традиционалне везе двеју култура. То, међутим, што је прекинуто ненормалним политичким односима није било никада прихваћено у југословенској култури, и не само у њој. И

Библиотека Матице српске је, на свој начин, тражила начине да отклони све препреке које су се нашле на путевима између двеју култура. Много, разуме се, није успела. Али ако и није много успела, ваља рећи да се никако није мирила са чињеницом да остане без руских совјетских књига. На Матичине књиге и *Летопис* рачунале су, свакако, и библиотеке СССР. И онде се људи од науке и књижевности нису мирили са могућношћу да остану без југословенске, и разуме се Матичине, књиге. Све то, нажалост, није било довољно, па су сви напори библиотекара остали без резултата.

Жељу да се обнови размена књига између библиотека СССР и Библиотеке Матице српске изразило је прво Друштво за културне везе СССР са иностранством писмом од 21. јуна 1927. године. У Матици је тај предлог одмах прихваћен на седници 5. септембра. По документацији у Матичиној архиви јасно је да је Матица послала одговор у Москву. Резултата чини се, није било. Где је прекинута ова веза, већ на самом почетку, да се само наслућивати. Највероватније је Матичин одговор задржан на југословенској граници. Цензура га, по свему судећи, и није пустила да пређе границу. У таквој ситуацији остала је већ тада Библиотека Матице српске без књига из Совјетског Савеза.

Биће да у Матици нису могли да се помире са прекидом у размени књига са библиотекама СССР па су највероватније, отпочели да шаљу књиге Библиотеци Академије наука СССР у Лењинграду, не би ли оданде, могућно је, и без посебних договора, добили њихове књиге. Књижевни савет је, ипак, 30. новембра 1932. године нашао за потребно да обавести Академију наука СССР у Лењинграду да јој „Матица српска редовно шаље своје публикације", али да већ дуго није добила ништа од њих. Интересовања за издања Академије наука СССР нису могла бити мала када је било нужно да се у писму каже: „Најљубазније вас молимо да нам пошаљете, уколико вам је могућно, све ваше публикације, а ми вам унапред захваљујемо". Библиотека Академије наука СССР одговорила је Матици писмом, 9. марта 1933, да ће слати своја издања за издања Матице српске. Биће да је Библиотека Матице српске известила Академију наука СССР, 21. априла, да није примила пошиљку књига из Лењинграда, тражећи, вероватно, објашњење где су настале сметње. Већ 11. маја из Лењинграда је упућено објашњење да је пошиљка књига Академија наука СССР враћена са југословенске границе са жигом „Суботица 2-22. III 1933". У Лењинграду су могли схватити да је пошиљка из Суботице враћена грешком, па су наставили слање књига у Нови Сад. Писмом од 28. јуна 1933. јавила је Библиотека Академије наука СССР да је по други пут послала оне књиге које су враћене из Суботице. Могућно је да и те књиге нису стигле до Библиотеке Матице српске, али се она тада није обраћала Библиотеци Академије науке СССР, него Централном пресбироу у Београду да интервенише да се у Суботици не спречава улазак књига из СССР за Матичину Библиотеку. Узалуд је Библиотека Матице српске уверавала Централни пребиро да се њене књиге читају само у читаоницама и да их читају само научници и књижевници, помоћ, очигледно је, није стизала ни са те стране, иако је, свакако, било уверавања да ће тешкоће бити отклоњене. У нади да тешкоћа више нема Библиотека Матице српске упутила је 13. фебруара 1935. године ново писмо Библиотеци Академије наука СССР у коме је поново јавила да редовно шаље Матичина издања, а да из Лењинграда „публикације прима нередовно". По слову тог писма дало би се закључити да је цензура у Суботици понешто из СССР и пропуштала. Библиотека Академије наука СССР је, међутим, 28 фебруара и

19. јуна 1935. обавестила Библиотеку Матице српске да је уредно слала своје публикације у Нови Сад, али да су оне враћене из Суботице. Биће да је и њима било доста југословенске суботичке цензуре, па су у другом писму најавили и могућност прекида размене. Вероватно је 13. новембра 1935. Библиотека Матице српске обавестила Библиотеку Академије наука СССР да је учинила све што је могла да се одржи размена, на што је из Лењинграда 27. фебруара 1936. следило писмо у коме је Библиотека Академије наука СССР јавила да ће президијуму Академије наука СССР поставити питање о користи даљег слања књига у Нови Сад. Одмах по пријему тог писма затражио је библиотекар Матичине Библиотеке од Библиотеке Академије наука СССР седму књигу Пушкинових дела, јер Библиотека Матице није имала нових издања великог песника. Писмом од 28. априла 1936. Библиотека Академије наука СССР јавила је да не може послати сабрана дела А. С. Пушкина. Више их, чини се, није било.

Библиотека Матице српске потврдила је, 2. фебруара 1937. године, пријем неких публикација Академије наука СССР „док остала издања нису добивена". Тада је било јасно да је југословенска цензура спречавала улазак совјетских књига у Југославију, па је библиотекар Библиотеке Матице српске нашао за потребно да напише у Лењинград и следеће: „Уједно молимо да нам пошаљете и остала ваша издања за која мислите да би их југословенска цензура пропустила". Било је, види се, јасно и у Новом Саду и у Лењинграду да су напори библиотекара били узалудни пред безобзирном оновременом југословенскм цензуром те су се морали задовољавати чак и могућношћу да одрже какву такву размену и не прекину везе које су ушле већ у други век. И једни и други морали су бити уверени да ће наићи и бољи дани за размену књига, и да је вредело чекати их.

Нешто бољи дани за размену књига Библиотеке Матице српске са библиотекама СССР наишли су 1940. године. Тада више ни Краљевина Југославија није имала куд и морала је признати постојање прве социјалистичке земље, па је са њом установила и дипломатске односе. У таквој новој ситуацији створени су и нешто повољнији услови и за обнављање односа међу традиционално блиским културама. И тада, и на исти начин као и југословенске, реаговале су и совјетске институције. Библиотека Матице српске је и тада била иницијатор. Она се већ 15. јуна 1940. обратила Библиотеци Академије наука СССР у Лењинграду и замолила да јој се пошаљу *Известия Академии Наук* и *Труды Славяноведения* од 1934. односно 1935. године. Очигледно је да су у Библиотеци Матице српске веровали да више неће бити цензуре на књиге из СССР, или да ће она бити бар много блажа, те су пожурили да обнове жељену размену публикација са Академијом наука СССР. И више од тога, у Библиотеци Матице српске као да више нису желели ништа да препусте случају, па су 7. августа 1940. упутили писмо и аташеу за штампу посланства СССР у Београду, Аркадију Александровичу Полетајеву, коме су написали: „Пре рата Матица српска стајала је у вези са многим научним установама у Русији, са којима је измењивала публикације. Све до данас Матица шаље своја издања Академији наука СССР у Лењинграду, али од ње не прима ништа услед прилика које су до сада владале. Академија СССР у Лењинграду јавила нам је своједобно да ће нам сва своја издања послати кад буду прилике допустиле. Стога Вас најлепше молимо да нам изволите омогућити да путем посланства СССР у Београду дођемо до књига Академије наука СССР у Лењинграду, као

и да ступимо у везу са другим институцијама ради размене књига и повремених публикација. Од Академијиних издања недостају нам: Известия Академии Наук од 1934. године, Труды Академии Наук од 1935. године, Словар Академии Наук од 1930. године, Сборник по русскому языку и словесности од 1928. године... Обраћајући Вам се овом молбом, уверавамо Вас да је код нас интерес са савремену совјетску литературу веома велики, па бисмо Вам били неизмерно захвални ако бисте нам омогућили да дођемо до књига из савремене совјетске књижевности и науке. О добивеним књигама ми бисмо реферисали у нашем органу – Летопису Матице српске. Свакој совјетској институцији која би нам слала своја издања, ми бисмо слали наше публикације". Већ 28. августа 1940. године први секретар посланства СССР у Београду, Патрикјев, обавестио је управника Библиотеке Матице српске да је писмо Матице српске упутио у Академију наука СССР у Лењинград. Веома брзо, 18. септембра, јавило је Библиотеци Матице српске Друштво за културне везе СССР са иностранством да Академија наука СССР радо прихвата обнову размене књига.

У Библиотеци Матице српске морали су били задовољни током обнављања веза са Академијом наука СССР, али, поучени ранијим искуством, и уверени у спорост администрације, нису желели да ризикују да им из Суботице макар и грешком поново буду враћене књиге у Лењинград, те се управник Библиотеке Матице српске обратио суботичком адвокату др Александру Магарашевићу да у суботичкој царинарници провери да ли су стигле књиге из СССР за Матичину Библиотеку. Др Александар Магарашевић је, вероватно, замољен да учини и све што може да књиге из СССР буду без сметњи упућене у Нови Сад. Др Александар Магарашевић је морао ову молбу Библиотеке Матице српске примити срцу, те је у царинарници проверио има ли књига из СССР и јавио, 24. септембра, да очекиване књиге још нису биле стигле. Очигледно је да је интервенција у Суботици нестрпљивог управника Библиотеке Матице српске била преурањена, јер је тек 26. септембра из Библиотеке Академије наука СССР јављено да су књиге послате Библиотеци Матице српске. Истовремено са извештајем о пошиљци књига из Библиотеке Академије наука СССР упућен је и захтев да им се пошаљу оне свеске *Летописа* које нису стигле у Лењинград. Биће да и Библиотека Академије наука СССР више није хтела да ризикује у размени публикација са Библиотеком Матице српске, те је своју пошиљку упутила посредством београдског посланства СССР. Посланство СССР у Београду јавило је 20. новембра 1940. године у Нови Сад да су књиге за Библиотеку Матице српске из Академије наука СССР приспеле у посланство и да се онде могу преузети. На овом посредовању посланства СССР у Београду захвалио се лично председник Матице српске, Александар Моч, писмом 26. новембра. У исто време предложила је Библиотека Матице српске Библиотеци Академије наука СССР у Лењинграду програм будуће размене књига и повремених публикација. Том приликом јављено је Библиотеци Академије наука СССР да су јој послате оне свеске *Летописа* које су јој недостајеле, као и комплети *Гласа Матице српске, Годишњака* и друго. Биће да су и у Библиотеци Матице српске били уверени да је најсигурније да размену публикација са совјетским библиотекама обављају посредством посланства СССР у Београду, те су своје пошиљке за совјетске библиотеке упућивали посредством посланства СССР у Београду.

Председник Матице српске захвалио се на пошиљци књига и Свесавезном друштву за културне везе са иностранством. У Матичиној архиви нема података о којим се то књигама ради и када су оне доспеле у Библиотеку Матице српске, сигурно је, међутим, да су и оне у Нови Сад упућене посредством посланства СССР. У том писму председник Матице српске изражава и наду да ће Друштво и даље посредовати у слању књига Матичиној Библиотеци, да би се њени читаоци упознали са резултатима совјетске науке, литературе и уметности. Најзад, он је захвалио и на помоћи коју је Друштво учинило за обнову веза Матице српске и совјетских институција које су трајале више од једног века.

Друштво за културне везе са иностранством посредовало је и на обнављању размене књиге између Државне библиотеке „В. И. Лењин" и Матичине Библиотеке. Писмом од 4. децембра 1940. обавештена је Библиотека Матице српске о захтеву Библиотеке „В. И. Лењин", да им се пошаљу *Летопис* и књиге које су желели да добију из Новог Сада.

Последњи пут пред Други светски рат захвалио се председник Матице српске Друштву за културну сарадњу СССР са иностранством на поклоњеним књигама 20. децембра 1940. године. Више није било времена за нове иницијативе. Уосталом Краљевина Југославија чинила је тих дана још један корак удесно, припремала се за још тешњу сарадњу са фашистичким државама. Југословенска влада потписала је 25. марта 1941. Тројни пакт, а већ 27. марта била је оборена. Био је то први и једини отказ Тројног пакта. Убрзо потом, 6. априла, Хитлеровом наредбом почео је напад на Југославију. Нови Сад су у рату окупирале мађарске трупе, а Библиотека Матице српске затворила је врата за следеће четири године.

Одлукама од 4. јула и јулским устанцима, народи Југославије отворили су нову страницу своје историје. Те и следеће године само су совјетски војници и југословенски партизански борци директно ратовали са Немачком у Европи. У тим данима је и Нови Сад, који је 1919. године почео да замире, још једном нашао снаге да уз незапамћени терор и небројене жртве каже своју реч отпора. У том отпору није изостала ни писана реч. Била је та писана реч снажан отпор окупатору али истовремено и најава бољих дана и за Библиотеку Матице српске и за њене везе са совјетским библиотекама.

6.

Библиотека Матице српске обновила је после Другог светског рата размену књига са Библиотеком Академије наука СССР у Лењинграду, Универзитетском библиотеком „М. Горки" у Лењинграду, Државном библиотеком „В. И. Лењин" у Москви и Универзитетском библиотеком „В. М. Ломоносов" у Москви. У овом времену започета је размена књига са Централном библиотеком Академије наука УССР у Кијеву, Основном библиотеком Академије наука БССР „Јакуб Колас" у Минску, Основном библиотеком друштвених наука Академије наука СССР „В. П. Волгин" у Москви, Свесавезном државном библиотеком иностране литературе у Москви, Државном научном библиотеком у Лавову и Универзитетском библиотеком у Ужгороду. Преглед садашњих размена књига са библиотекама СССР-а упућује на закључак да је Библиотека Матице српске после Другог светског рата обновила најстарије и најзначајније везе у Совјетском Савезу, да је отпочела неке нове контакте и да су неке старије везе прекинуте. Све се то, разуме се, може примити и као нормално,

јер је време морало оставити, и оставило је, извесних трагова у свему, па и у сарадњи совјетских библиотека са Библиотеком Матице српске. Нешто новог у тој сарадњи донеле су и неке нове совјетке библиотеке, а много новог учиниле су и старе библиотеке које су онде стекле нови и већи значај и доживеле неслућени развој.

И после Другог светског рата Библиотека Матице српске наставила је да шаље совјетским библиотекама пре свега *Летопис* и Матичина издања. Неким совјетским библиотекама шаљу се и друга издања са територије Војводине. Са библиотекама Академије наука СССР, Академије наука УССР, Академије наука БССР, универзитета у Лењинграду и Москви и библиотеком друштвених наука Академије СССР у Москви, Библиотека Матице размењује издања академија и универзитета за Матичина издања. Државној библиотеци „В. И. Лењин" шаљу се издања Матице српске а из Москве се обезбеђује југославистика издата у СССР-у и издања из библиотекарства највеће совјетске библиотеке, Свесавезној државној библиотеци иностране литературе у Москви Библиотека Матице српске шаље издања Матице српске, публикације из књижевности на српском, мађарском, словачком, румунском и русинском језику издате у Војводини и сва издања која се односе на антифашистичку борбу Војводине. Од те Библиотеке Матичина Библиотека обезбеђује славистичке публикације из СССР-а и нека издања из библиотекарства. Ваља рећи да је ова Библиотека много учинила на комплетирању оних славистичких публикација које нису стизале у разним приликама у Библиотеку Матице српске. Библиотекама у Лавову и Ужгороду шаље Библиотека Матице српске издања на русинском језику.

Размена књига и повремених публикација Библиотеке Матице српске са библиотекама Совјетског Савеза није никако мала, па, ипак, ваља рећи да она још увек није довољна, да није потпуна, да не обухвата све оне који су за њу заинтересовани и да је потребно, баш због свега тога, још много учинити да се задовоље бар најважнији циљеви. Било би нужно и корисно и за Библиотеку Матице српске и за совјетске библиотеке да се цео проблем размена и веза проучи и реши тако да не остане никаквих празнина. У Библиотеци Матице српске склони су да верују да *Летопис*, научни *Зборници* (за друштвене науке, за књижевност и језик, за филологију и лингвистику, за ликовне уметности, за историју, за славистику и за природне науке) и друга научна и књижевна издања могу бити од користи свим библиотекама академија наука, универзитета, литерарних института и научним библиотекама у Совјетском Савезу у којима се изучава славистика, византологија и балканистика. Тим славистичким библиотекама могла би Библиотека Матице српске обезбедити и издања на словачком и русинском језику.

У СССР-у постоје, вероватно, и центри за изучавање хунгаристике и романистике којима би могла бити од користи издања на мађарском и румунском језику која се издају у Војводини. Библиотекама којима су потребне књиге из мађарске и румунске књижевности, историје и историје књижевности издате у Војводини Библиотека Матице српске могла би обезбедити све што им је потребно.

Не мало, било би корисно утврдити каква је ситуација са *Летописом Матице српске* и Матичиним издањима у библиотекама Одесе и Харкова, а и другде, где су до 1919. године стизала. Тим библиотекама понешто би се још

увек могло комплетирати од онога што немају, а обострано би било корисно обновити некадашње везе.

Није потребно посебно указивати на користи које би имала Библиотека Матице српске обезбеђивањем совјетских издања која су јој потребна. Ово је за њу тим важније што се за понека од совјетских издања, и уз најбољу вољу, никако не може бити довољно брз у набавци. То се пре и изнад свега односи на славистику у њеном најширем значењу, то ће рећи и на историју, историју књижевности, уметности, културе, на филологију, етнографију, позориште и све друго. Разуме се, у тако схваћеној славистици најзначајније место имају и књиге које се односе на Русе, Украјинце, Бјелорусе и све друге словенске, византолошке и балканолошке студије у СССР-у. Све то, свакако, није могућно, и неће бити никада могућно, обезбедити и обезбеђивати тако да не буде пропуста, али ако се не може учинити најбоље ваља се бар ангажовати за оно што ће дати најбоље могуће резултате. Сваки резултат у таквој сарадњи између совјетских библиотека и Библиотеке Матице српске био би од трајне вредности, а, свакако, није ни нужно доказивати да би вишеструко користио науци.

За развитак односа Библиотеке Матице српске и совјетских библиотека ваљало би утврдити и чешће контакте библиотекара. Војводина мора бити интересантна за совјетске библиотекаре по томе што је ту од краја 17. до половине 19. века стигло понајвише руских књига ван Русије. И у Русију је током 19. века стигло много српских рукописних књига, књига штампаних од 15. до 17. века и других књига и листова. У совјетским библиотекама је, вероватно, сачувано и много оних књига и повремених публикација које су у ратовима, који су пролазили Југославијом, занавек нестале.

Од сусрета руских библиотекара и библиотекара Библиотеке Матице српске било је користи и пре Првог светског рата, те нема разлога да их сада не буде и више и још кориснијих. Нешто сусрета библиотекара Библиотеке Матице српске и совјетских библиотекара остварено је, додуше, у последњих десетак година. Из Новог Сада било је у Совјетском Савезу, у разним приликама, неколико библиотекара. Они су посетили библиотеке Кијева, Москве и Лењинграда. И неколико совјетских библиотекара посетило је Нови Сад. Обично су совјетски библиотекари долазили у Библиотеку Матице српске приликом путовања у Београд. Сви ти сусрети, најчешће веома кратки, омогућили су тек да се упознају неки текући послови, проблеми и планови. Ипак, забележени су већ и вредни резултати после таквих сусрета. Највише је учињено на размени књига. Понешто је, после тих сусрета, написано и у стручној библиотекарској штампи. То, међутим, није све, и нарочито није довољно, за све оно што би још требало да се уради. Библиотекари Совјетског Савеза и библиотекари Библиотеке Матице српске могли би и дужни су да учине и много више за две блиске културе. Можда би било хитно да се начине програми заједничких послова и, евентуалних, заједничких издања.

Прилика је, најзад, да се у деценији која дели Библиотеку Матице српске од сто и педесете године сарадње са Библиотеком Академије наука СССР коначно уобличи сарадња и тих двеју библиотека и сарадња Библиотеке Матице српске са совјетским библиотекама. Толико дугих веза међу библиотекама и међу књигама једва да је и било у свету, па је и нужно и корисно залагати се, неговати их и унапређивати. Ако је Библиотека Матице српске и много мања од својих совјетских партнера, њена мисија није мање важна и никако мање значајна, те се не треба бојати ни послова ни обавеза. За две традиционално блиске културе то ће бити од несумњиве користи и од трајне вредности.

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ И НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ У ИСТОРИЈСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ

1.

Библиотеке средњовековног типа трајале су код Срба до последњих деценија 18. века. Историја најстаријих српских средњовековних библиотека још увек је сасвим непозната. Ипак, до хиландарске библиотеке, утемељене последњих година 12. или првих година 13. века, на територији коју се насељавали Срби у Византији било је у црквама и манастирима несумњиво обавезних литургијских и других грчких црквених књига, а уза њих и нешто уџбеника за ђаке који су онде учили писање и читање. У дворовима раних српских владара и ране српске властеле морало је, такође, бити нешто црквених књига, ако их је и било мање него у црквама и манастирима, али је у њима било и нешто профаних књига. Најкасније од 10. века литургијским књигама на грчком језику почеле су, прво, да се прикључују, а потом да их замењују, да би их, на крају, сасвим истисле, старословенске књиге српске редакције.

Књига у оновременим црквама, манастирима и дворима није могло бити много. Пре је онде било неопходних обредних књига и књига потребних за текуће послове него што је било књига за читање. Па, ипак, и онако малобројне, биле су оне књиге први примерци у најранијим српским библиотекама. Уосталом, нигде у средњем веку и није било великих библиотека, ако су и биле веће од српских.

Од почетка књижевног рада у Хиландару и од почетка рада онамошње скрипторије, као и од првих корака хиландарске библиотеке, историја српских библиотека је много јаснија и поред тога што су многе старе српске књиге и многе од давних српских библиотека данас сасвим непознате. Извесно је, дабогме, да су после хиландарске библиотеке од 13. века па надаље осниване српске средњовековне библиотеке у манастирима Студеници, Жичи, Сопоћанима, Милешеви, Дечанима, Пећи, Грачаници, Раваници, Манасији, Морачи, Пиви, Светој Тројици крај Пљеваља и другде на југу, па у Српском Ковину испод Пеште, Крушедолу, Хопову и другде на северу и, такође, у Крки, Драговићу, Гомирју, Лепавини и другде на западу. Неке од тих библиотека јамачно нису заостајале за хиландарском, а понеке су, као оне у Пећи и Манасији, могле у извесним тренуцима бити и испред ње.

Књиге у библиотекама на дворовима српских средњовековних владара и властеле имају своју приближну јасну историју од 12. века. Извесно је да је библиотеку имао у Рибници, потоњој Подгорици, отац Стефана Немање и хумског кнеза Мирослава, Завида. Књиге из његове библиотеке морале су учинити да је кнез Мирослав рано и ваљано упознао и заволео књиге, па је

пожелео и остварио жељу да финансира преписивање и илустровање једног јеванђеља, које ће затим постати можда и најлепша књига српске средњовековне писмености и која ће се у науци звати по његовом имену *Мирослављево јеванђеље*. Везаност за књигу из библиотеке у Рибници понео је у Рашку јамачно и Стефан Немања, који је у двору, у Расу, морао имати библиотеку из које су љубав према књизи и писаној речи понели његови синови Растко, потоњи Свети Сава, аутор првих оригиналних текстова српске књижевности, и његов брат Стефан Првовенчани, такође српски писац. Библиотеке ће потом имати и други српски владари и друга српска властела. Међу њима ће понајвреднију библиотеку имати деспот Стефан Лазаревић. Овај песник и мецена организовао је, како се до данас зна, највећу српску средњовековну скриптоторију у манастиру Манасији, која је, попут оне савремене угарског краља Матије Корвина у Будиму, могла бити центар оновремене ренесансне културе код Срба, а из које је и он попуњавао књигама своју библиотеку. Са библиотекама деспота Ђурђа Смедеревца, сремских Бранковића, банатских Јакшића и још неке властеле завршена је историја српских средњовековних дворских библиотека. Све су оне нестале, а да од њих нема никаквих трагова, па ниједна од њих није могла да утиче на стварање будуће националне библиотеке Срба.

Српске манастирске библиотеке у време турске управе у Србији, Црној Гори, Босни и Угарској наставиле су да трају и развијају се некада интензивније, а понекад и сасвим скромно. Неке су, дабогме, тада и сасвим нестале, као и манастири у којима су биле. У тим манастирским библиотекама сачувано је тек нешто профаних књига међу бројним црквеним. Ни штампане српске књиге почев од 1494. нису измениле карактер садржаја српских манастирских и црквених библиотека. Све српске штампане књиге између 1494. и 1638. су црквеног, литургијског, садржаја и, оно што је још важније, све су у традицији византијско-српске средњовековне рукописне књиге. Ништа у тим библиотекама није остало од оних књига које су модом долазиле у српске средњовековне дворске и личне библиотеке. Такве какве су биле, а једине које су трајале непрестано код Срба, црквене и манастирске библиотеке, које су истрајале све своје и туђе недаће, биле су најзначајнији мост између српских средњовековних и нових чинилаца књижевног и културног стваралаштва писаном речи. Основна намена ових библиотека није се могла мењати и није мењана. Из њих су могле нестајати књиге и нестајале су. Оне су могле нестајати у целини, и нестајале су комплетне, и у новијој историји Срба. Али су оне увек, док су трајале, морале бити и биле су манастирске. И такве оне су користиле науци, уметности и култури уопште, али су и оне остајале библиотеке од којих нису могле настати, нити су настале, велике националне библиотеке.

2.

Поткрај 17. века један део Србије и сви Срби у Угарској нашли су се у Аустрији. За мање од пола века, од 1688. до 1739, у непрестаним ратовима, том делу Срба било је намењено да започне историју новог духовног живота српског народа. То што је ваљало чинити било је и сасвим непознато и исто толико неочекивано, а уза све морало је бити и са крупним последицама. Најтеже је било што се много морало прихватити вољом других. Управо у то време коначно је реализована замена старословенских литургија на старословенском језику домаћих редакција рускословенском литургијом код свих словенских православних народа на Балкану. Под изговором о потреби замене

старих књига исправљеним текстовима, и код Срба је рускословенски језик заменио србуљски у цркви, а са том заменом потиснуте се и србуљске књиге. Русификација српске православне цркве обављена је, судећи по свему ефикасно. Рускословенски језик у цркви учинио је да је започето и превођење на рускословенски језик са србуљског оних књига које се нису штампале у Русији. Врло рано преведен је тако на рускословенски *Душанов законик*, а потом и службе Србима светитељима, којих није било у *Минејима* штампаним у Москви или Кијеву. Најкасније 1718. започето је и штампање српских књига на рускословенском језику. Те године је, наиме, штампан један бакрорезни месецослов, календар, за Србе.

Неспречавана, и неспречена, у цркви, русификација српског духовног живота настављена је у школи. Већ 1726, за време митрополита Вићентија Поповића Јањевца, дошли су из Кијева у Сремске Карловце учитељи и ту основали прве школе са наставом на рускословенском језику, у којима се учило из руских буквара Теофана Прокоповича и из руских граматика Мелетија Смотрицког. Убрзо је, међутим, запретила опасност да се остане без ових уџбеника. После смрти Петра Великог, 1725, престало је штампање уџбеника Теофана Прокоповича у Русији, а Срби нису, чини се, имали намеру да их се одрекну, па су морали организовати њихово штампање за своје потребе. Београдски митрополит Мојсеј Петровић штампао је стога у Римнику, у Румунији, 1726. и 1727. а, такође, и београдски митрополит, Викентије Јовановић штампао је 1734, буквар Теофана Прокоповича на рускословенском за Србе. Било је очигледно да су београдски и сремскокарловачки митрополити оних година започели модернизацију српских школа, а са њоме и њихову русификацију.

Замена литургијских књига и у Српској православној цркви и организовање модернијег школства донели су и бржи и већи прилив књига из Русије. Бржи раст, у оној ситуацији, нису могле да избегну, нити су избегле, митрополијске библиотеке у Сремским Карловцима и Београду. Оној у Београду, међутим, није било дато да и потраје дуже. Већ 1737. она је морала бити пресељена у Сремске Карловце да онде, од тих двеју библиотека, буде основана нова, Библиотека Београдско-карловачке митрополије. Већ пре оснивања ове нове библиотеке, Емануил Козачински је у Сремским Карловцима основао латинску школу, прву модернију српску средњу школу. Највероватније 1734. написао је он и школску драму, *Траедокомедију*, и њоме започео историју књижевности рускословенског језика код Срба и историју новог српског световног позоришта.

Догађаји после 1737. учинили су да су Емануил Козачински и други руски учитељи и професори из Украјине морали напустити Сремске Карловце. Нема сумње, у Бечу су, ако и мало касно, схватили да је русификација српског духовног живота обављена а да је нису приметили. Ваљало је зато тражити и наћи начина да се Срби одвоје од културе коју су тако брзо и широко прихватили. Требало их је, пре свега, приволети на народни језик. Од тада до Вукових реформи, Аустрија је чинила све што је могла да српски духовни живот одвоји од Руса. Сем настојања да Срби прихвате народни језик у школи и литератури, Аустрија је покушавала да Србима наметне и латиницу. Успехе у тим настојањима није, дабогме, било могућно очекивати тако брзо.

Патријарх Арсеније IV Јовановић Шакабента, а потом и архиепископи Павле Ненадовић и Јован Георгијевић били су проаустријски расположени,

али су и они желели да сачувају јединство православног словенског света. Нико од њих стога и није брзо покушао да дира у рускословенски језик у цркви, просвети и књижевности. При том, ваља имати на уму да и друга страна није седела скрштених руку. Из Кијева је у Нови Сад, у нову латинску школу, одмах, 1739. дошао Дионисије Новаковић, Србин, који је чак десет година боравио у Кијеву, студирајући, али где је јамачно и припреман да у неком тренутку крене међу своје сународнике. Дошав у Нови Сад, Дионисије Новаковић је био неупоредиво строжији у употреби руског језика од Емануила Козачинског. Док се код ученог Украјинца Емануила Козачинског могу наћи србизми, њих никако нема код Дионисија Новаковића. Било је стога нужно да се Дионисије Новаковић одстрани из школе, између осталог, и због односа према језику у српским школама, и он је одстрањен.

У онаквим приликама и у оном времену умножио је 1741. у Бечу, Христофор Џефаровић са бакрорезних плоча *Стематографију*, а Дионисије Новаковић је диктирао у Новом Саду уџбенике на рускословенском језику. Џефаровић ће од 1742. до 1748. умножити са бакрорезних плоча још пет српских књига на рускословенском, а 1744. јамачно и десетерачку песму којој је Вук, доста касније, дао наслов *Срби у Донаверту*, на добром српском народном језику. Тих година преводио је на рускословенски језик и преписивао Бранковићеве *Хронике* Константин Студеничанин, а следеће деценије, 1755, штампана је у Римнику рускословенска *Граматика* Мелетија Смотрицког за Србе. Убрзо потом, 1758, у Сремским Карловцима, започео је умножавање књига са бакрорезних плóча и Захарија Орфелин, *Краткоје настављеније*, које је 1758. умножио са бакрорезних плоча Захарија Орфелин, архиепископ Павле Ненадовић је тражио да свештеници науче напамет.

Године 1761. биће најзначајнија за историју новије српске књиге. Те године у Римнику је штампан *Србљак* као допуна руским *Минејима*, а те године започео је Захарија Орфелин у Венецији, у штампарији Димитрија Теодосија, Грка, штампање својих песама. Тим првим штампаним стиховима Захарије Орфелина пошла је српска књижевност новијег времена својим путем у историју. Та година биће значајна и за српске библиотеке. О њима се од тада морала водити и другачија, властита, брига. Ваљда је Захарија Орфелин брзо, ако и није био први, видео да је српска књига 1761, коначно и неопозиво, кренула новим путем, па је већ у календару који је издао за 1766. започео објављивање прве српске текуће библиографије. Најавио је тако потребу и за библиотекама у којима ће бити чуване, али и читане, српске књиге.

Карловачка архиепископска библиотека прешла је између 1737. и 1761. другачији пут развитка од оних које су прешле српске библиотеке у средњем веку и поред тога што је још увек била у традицији баш таквих библиотека. Те њене године биле су године преласка из средњовековне у модерну библиотеку ученог 18. века. Уосталом, она више и није била усамљена међу српским библиотекама. И не само то, поред ње стваране су опет лаичке библиотеке. Ваљда су прве лаичке библиотеке стварали у томе времену мали аустријски племићи, Текелије, Рашковићи и други, а одмах потом и српски писци Јован Рајић, Захарија Орфелин и други.

Није сасвим јасно када је архиепископска библиотека у Сремским Карловцима почела да бива средиште за сакупљање књига. Извесно је, међутим, да је у њој четрдесетих година 18. века Константин Студеничанин преводио и преписивао Бранковићеве *Хронике* на рускословенски језик, да је онде између

1759. и 1762. у њој читао Бранковићеве *Хронике* и Јован Рајић, а јамачно тада и Захарија Орфелин. Није познато када је *Хронике* читао Павле Јулинац, али их је читао свакако пре 1765. године. Само нешто касније, 1772. преписивао је за ту библиотеку *Душанов законик* Јован Фелдвари по налогу архиепископа Јована Георгијевића. Извесно је да је у томе времену ова библиотека постала она врста библиотеке какве су биле дворске библиотеке на Западу. По томе она је пошла путем којим је могла постати национална библиотека. Штампање српских књига у Венецији између 1761. и 1772. а и касније, и почетак штампања српских књига у Бечу од 1770. који је убрзано повећао број српских књига, још више је водио ову библиотеку ка типу националне библиотеке Срба. О томе су јамачно водили рачуна, морали су то чинити, архиепископи Павле Ненадовић, Јован Георгијевић и, нарочито, Стефан Стратимировић. Овај последњи улагао је и знатна властита средства за њено богаћење књигама и листовима. Држао је, свакако, да ће она бити неопходна ђацима Карловачке гимназије и студентима Карловачке богословије, као и научницима уопште. Морао се суочити и са чињеницом да су 1791, у години у којој је основана Српска велика гимназија у Сремским Карловцима, покренуте и прве српске новине и да је и за њих ваљало наћи места у библиотекама за будућност. Ваљда су све то били разлози да се већ у првим годинама његова боравка у Сремским Карловцима архиепископска библиотека почела звати *Народном библиотеком*. И Јован Рајић је 1796. бележи као *Народну библиотеку*. Стефан Стратимировић и Јован Рајић јамачно нису били усамљени у начину како јој бележе име, а све је то било само коју годину после Француске револуције и пошто је Краљевска библиотека у Паризу постала Националном библиотеком. И без револуције, у Сремским Карловцима је дворска библиотека архиепископа почела да бива српска Народна библиотека. Био је то први случај код Срба да се једна библиотека назива *народна* у смислу национална.

Не би требало сумњати да су карловачки архиепископи Павле Ненадовић, Јован Георгијевић и Стефан Стратимировић познавали Царску библиотеку у Бечу, а ипак је Стефан Стратимировић почео да карловачку архиепископску библиотеку зове веома рано *народном* и тиме пре 1804. када је гроф Сечењи основао мађарски Национални музеј и уз њега Националну библиотеку, показао да је погледима на књиге и библиотеке био међу најнапреднијим људима свога времена. Није, дакако, само реч о називу *Народна библиотека* него је реч и о библиотеци која би служила за ширење духовних вредности у народу. Да је ова библиотека бар извесно време била усмеравана на пут националне библиотеке доказ је и српска библиографија коју је најпре према књигама ове библиотеке састављао Лукијан Мушицки. У њој је о српским и словенским књигама морао добити прва обавештења и Павле Јосиф Шафарик, а и Вук је у њој морао први пут срести књиге које ће га одвести у свет науке.

Стефан Стратимировић због нечега, што није познато, није истрајао у претварању карловачке архиепископске библиотеке у српску Народну библиотеку. Може бити да је у почетку, док је био млађи, рационалнији и искључивији, више желео да црквене институције начини, попут Доситеја, народним установама за ширење просвете и науке. Ако је тако било, онда је касније, како је старио, све више постајао конзервативнији и све више везан за цркву. Није искључено да га је и Вук својим односом према њему уплашио, што га је натерало да се повлачи и одрекне неких младалачких опредељења.

У другој деценији 19. века покушало се и у Сомбору са оснивањем српске Народне библиотеке. Током 1817, сомборски свештеник и професор Учитељске школе, Павле Атанацковић, потоњи епископ Платон Атанацковић, пожелео је, такође, да реши проблем српске библиотеке националног типа. Њему се тада, мирском свештенику, морало учинити да таквој библиотеци није месту у двору карловачких архиепископа. Он је о библиотекама морао знати више, а до књига је држао бар колико и Стефан Стратимировић, па је био тада убеђен да је будућност националним библиотекама уз универзитете, а како Срби нису имали универзитет, држао је да је место таквој библиотеци уз сомборску Учитељску школу, јер је она образовала људе за најнепосреднији контакт са народом. У том уверењу, он је покренуо идеју о оснивању Народне библиотеке у Сомбору и за њу добио потребна одобрења и учинио прве кораке за њено оснивање. Оставши удов, Платон Атанацковић се 1829. закалуђерио и напустио Сомбор, а са тиме је, свакако, онде и престала жеља да се од школске библиотеке начини српска Народна библиотека.

Прва два покушаја да се од постојећих, уходаних и добро финансијски стојећих библиотека начини српска национална библиотека била су, судећи по свему, и ваљана и на добром путу да реше значајни проблем српске културе. Није била кривица само до Стефана Стратимировића и Платона Атанацковића што своје планове о таквој библиотеци нису до краја реализовали. Оно што они нису успели дуго се није могло одлагати и морало се трајно и ефикасно решити, и брзо је решено.

3.

У првој половини 19. века Срби су већ имали две библиотеке националног типа, као што ће у другој половини тога века имати и два национална позоришта. Једна од тих библиотека биће Библиотека Матице српске, основана у Пешти, а пресељена у Нови Сад, а друга ће бити Народна библиотека у Београду. О Библиотеци Матице српске има подоста поуздане архивске грађе, а о Народној библиотеци такве грађе нема, њу није познавао 1888. ни Милан Ђ. Милићевић. Ратови 1914-1918. и 1941-1944. уништили су још много архивске грађе о Народној библиотеци. Нешто ће се за историју ове библиотеке морати наћи у архивама Србије, али и нешто ван Србије и Југославије, у архивама библиотека са којима је Народна библиотека остваривала контакте. Извесно је: много празнина из њене историје остаће занавек.

Две српске националне библиотеке, Библиотека Матице српске и Народна библиотека нису ишле ни истим ни сличним путем развоја. То једноставно није било могућно. Библиотека Матице српске почела је са радом пошто су Срби у Угарској већ два пута покушали да реше питање српске националне библиотеке, пошто је, потом, онде српско школство од седамедесетих година 18. века већ било веома развијено, пошто је, нарочито од друге половине тога века, за Србе штампано много књига, што су од 1766. почели да добијају календаре, од 1768. часописе, од 1791. новине, а од 1813. и алманахе. Од Јована Рајића и Захарије Орфелина до Доситеја Обрадовића и од Георгија Магарашевића до Стерије, Срби су већ имали бројне писце, али и широку читалачку публику. Ту читалачку публику снабдевали су књигама књижари још од прве половине 18. века, а 1790. у Новом Саду је Емануил Јанковић имао књижару у којој је продавао књиге и на немачком, француском и енглеском језику и, већ те 1790. штампао свој књижарски каталог. Покретање *Летописа* 1824. у

Новом Саду иза кога је стајао и Павле Јосиф Шафарик дошло је стога не више као покушај да се још једном нешто започне и покуша, него да се коначно истраје у духовном животу који је већ био и веома развијен и укорењен. Оснивање Матице српске 1826. у Пешти дошло је, такође, као нужна последица потреба који се више нису могли одлагати, нити избећи. У туђој држави, али и на својој земљи, угарски Срби су морали мало подаље, у Пешти, да траже и нађу начина да организују свој књижевни, културни и научни живот, а уз њих, дабогме, и библиотеку, без које се, исто тако, више није могло. Библиотека Матице српске морала је, дакле, бити основана, и морала је бити основана са амбицијама, ако се спочетка и није знало каква ће бити и како ће трајати. Дакако, као и *Летопис*, и Матицу и Библиотеку је ваљало неговати, одржавати и развијати бригом оданих и заљубљених у писану реч. Ваљало је и за њу налазити мецене и са њима књиге и новац, а уза све требало је бити и непрестано мобилан да се ништа не угаси, нигде закасни, али и да се брзо обнови ход када се гасило, и када се морало гасити.

У Србији, Београду или у Крагујевцу у другој четвртини 19. века било је све другачије. Духовни живот у младој држави тек се организовао, али је био у предности што је иза њега трајно стајала држава, њен ауторитет, њене економске могућности и њени људи. У земљи у којој је и владајући кнез био неписмен био је пре проблем наћи људе да организују друштвени, просветни, културни и научни живот него што је било тешко наћи подршку и средства за њихово организовање, напредовање и трајање. И иза прве штампарије, и иза првих књига, и иза првих новина и првих алманаха у Србији била је држава, што је обезбеђивало сигурност, али и носило клице демобилизације и гушење личне иницијативе, а не мање и предуслов за рађање бирократских тенденција онде где их је смело бити и најмање.

Срећна је, дабогме, околност што су у Србију одмах доспевали људи који неће бити само чиновници, што је међу њима било просветних радника, писаца, новинара и књижара, па је издавачка делатност бар делом остала у рукама иницијативе ван бирократског апарата, који се брзо рађао и ефикасно наметнуо. У таквим приликама, сложенијим на други начин него код угарских Срба, ваљало је тражити и наћи место друге националне библиотеке Срба.

Када је 1826. у Пешти основана Матица српска, њени оснивачи нису могли, а јамачно нису ни желели, да избегну оснивање Библиотеке. Нису је ни избегли. Знали су, међутим, они нешто што пре њих нису имали на уму други у пословањима око библиотека. Људи у Матици, бар на почетку, нису имали на уму само сакупљање књига у својој Библиотеци, нису желели само књиго-хранилиште, као што су пре њих то настојали да организују у Сремским Карловцима и, може бити, у Сомбору. Више од свега, они су, увек практични, желели да њихове књиге стигну и у библиотеке. Знали су они, у Пешти, добро да за њих, њихове књиге и њихов народ нико неће знати ништа ако се буду само затварали. Да ли су тада рачунали да ће им се такав однос вишеструко исплатити, није јасно. А исплатило им се одиста и на најлепши и најбољи начин.

Матичина архива из њене прве деценије рада сачувана је веома скромно. Постоје, међутим, подаци из те скромне архиве да су из Матице 1830. упућене Матичине књиге и *Летописи* у водеће библиотеке Пеште – Сечењијеву, Беча – Царску, Прага – Народног музеја и Петрограда – Академије наука. Ваљда су пошиљке књига и *Летописа* онамо наставиле да путују и следећих година. И зна се, из Петрограда је, из Библиотеке Академије наука, упућена 1832.

пошиљка књига у Матицу, "для Библиотеки заведения". Уза те књиге, стигле су у Матицу и књиге које је послао Атанасије Стојковић, академик и професор Харковског универзитета, родом из Руме. У Арнотовом *Магазину за художество, књежество и моду* забележено је да је 1832. Матица послала књиге у Београд, у библиотеку коју је основао Глигорије Возаровић. У Матичиној архиви о томе, нажалост, нема података. Али у Арнотов податак не треба сумњати. Он је био поуздан у информисању, а нико га није демантовао иако је то могао, да је говорио неистину. Да је Арнот говорио истину дало би се закључити и по томе што је у *Летопису* 1832. забележено да је у Београду Глигорије Возаровић основао библиотеку. Матици је могао јавити да је библиотеку отворио и сам Возаровић, који је том приликом могао обећати и слање књига које је намеравао издавати, ако већ и није у Пешту упутио прву књигу коју је објавио. Ако Матицу о новој библиотеци у Београду и није обавестио Возаровић, она никако није пропустила прилику да за ту библиотеку пошаље књиге, као што није пропустила да обавести о њеном почетку рада.

Веома рано Библиотека Матице српске биће бележена као Народна библиотека. Из Пшемисла је, наиме, 1834. право из штампарије упућена у Пешту, у Матицу, русинска граматика, још у табацима, са посветом: "Народном књигохранилишту српском у Пешти". Ова пошиљка и посвета на њој доказ су бар да је Матичина Библиотека већ 1834. осам година после оснивања, држана и за српску националну библиотеку у Угарској и да је већ тада била несумњиво тако позната, или би бар таква требало да буде позната. И још нешто; у Матичиној архиви нема података ни о овој пошиљци из Пшемисла. Биће, стога, књига и посвета на њој доказ да су у Матичину Библиотеку долазиле књиге и пре 1834, ваљда и пре 1832, понајпре из Прага из Народног музеја. Чешки и словачки панслависти морали су о њој водити бригу и ширити гласове.

Матици је 1835-1837. био забрањен рад. Тих година она није издавала ни *Летопис*, ни књиге. Није тада могла слати ни књиге у библиотеке, нити их је могла примити за своју Библиотеку. Ипак, из тог времена постоји један драгоцени и веома леп податак о Библиотеци Матице српске. У Пешти је, наиме, 30. августа 1836. несумњиво по старом календару, одржана конференција на којој се разговарало о намери Саве Текелије да оснује завод за школовање младих Срба на Пештанском универзитету. Том приликом изразио је овај велики мецена намеру да у будућем заводу који је намеравао да оснује нађе места и за Матицу, дабогме, ако јој буде дозвољен рад, а свакако за њену Библиотеку. Одиста, она, тада, десет година пошто су у њу доспеле прве књиге, више није била мала библиотека када се о њој водило рачуна чак и ван судбине Матице. Очигледно, она је брзо постала бригом оновремених књижевника у Пешти, Милована Видаковића, Јована Пачића, Михајла Витковића и других, али и оновремених српских књижара, Каулицијевих из Новог Сада, првих издавача *Летописа*, Глигорија Возаровића из Београда, Јосифа Миловука из Пеште и других.

О раду Библиотеке Матице српске од 1838. има већ много података. Зна се: смештена јје у најлепше просторије Текелијанума, камо је усељена пошто је 1837. Матици дозвољена обнова рада. Већ 26. августа (14. по старом календару) 1838. одлучено је у Матици да Библиотека почне са јавним радом, а у јануару 1839. имала је већ и плаћеног библиотекара. Све је говорило да ће Библиотека и даље ићи брзо напред. А нови скок доживела је веома брзо.

Године 1842. дошао је у Матицу за уредника *Летописа* Јован Суботић, човек који ће потом урадити много корисног у српској књижевности и култури. Већ преузимањем *Летописа*, Суботића је одмах и добро знао да ће му задатак приликом уређивања *Летописа* бити и информисање о српским књигама. Одлучио се на најнеопходније и најегзактније информисање, на објављивање текуће српске библиографије у уверењу да ће му будући историчари књижевности „сила благодарити". У овоме није погрешио. Када је почињао рад на библиографији за *Летопис*, Суботић јамачно није знао за све тешкоће на које ће наилазити. Најпре је тачно и далековидо приметио да ће му у послу највећа препрека бити сакупљање књига које су му биле нужне за израду библиографије. Морао је тако да решава и проблем националне библиотеке; из његове перспективе то никако није могло бити само национално књигохранилиште и институција у којој ће се читати и налазити све што је потребно за стваралаштво. Њему је требала библиотека за још један преважан и актуелан национални посао, за библиографију. Видео је да „није можно другчије но можно, а неће ни бити можно, док средоточије у овој ствари не узимамо. То средоточије може одсад бити Библиотека Матице српске. Сваки списатељ, који што изда нека по 1 екс. пошље у Библиотеку Матице српске, па самим тим већ је његово дело ушло у познаније књига које у Библиотеки Матице српске водити има". Пре њега то нико код Срба није тако рекао, нити осетио потребу да то и тако каже. И не само то, оне 1842. и 1843, он је са двојицом сарадника уређивао Библиотеку Матице српске. Било је то, очигледно, нужно, јер је у августу 1841. Библиотеци поклонио Платон Атанацковић, тада већ епископ будимски, чак 787 књига и тиме још једном показао своје интересовање за судбину српске националне библиотеке. Очигледно је после неуспеха у Сомбору двадесетих година, сада и он у Матичиној Библиотеци видео нову националну библиотеку Срба у Угарској. У складу са његовим поклоном и потребама за библиографским пословима Суботића, ваљало је Матичину Библиотеку изнова средити. Суботић је то учинио тако што је књиге средио по азбучном реду писаца и што је начинио каталоге по наслову књига. У каталогу је додао и рубрику за имена "прилагатела", толико је држао до њих. Колико је Суботић успео на пословима прикупљања књига за Библиотеку Матице српске најбоље показује његова текућа библиографија у *Летопису*. И њему, и писцима, и издавачима, и науци она служи на част.

Јован Суботић је учинио одиста много за ширење појма националне библиотеке код Срба. За Библиотеку Матице српске била је срећна околност што је ширење задатака националне библиотеке остваривао баш у њој. Тај значај не може умањити ни то што он више није могао да прати све видове развоја Матичине Библиотеке. Рад на *Летопису* и на библиографији више му није дозвољавао да поклања пажњу и укупном развоју Библиотеке. А она се развијала одиста брзо. После смрти Саве Текелије, 21. септембра 1842, и пресељења његове личне библиотеке, од око 4000 књига, из Арада у Пешту последњих дана 1842. или првих дана 1843. постала је Матичина Библиотека највећом оновременом српском библиотеком.

Поткрај 1843. 11. децембра по старом календару, пожунска омладина изразила је жељу да своју библиотеку преда у власништво Матице српске. Матица је то радо прихватила и опет проширила делатност Библиотеке, а за надзиратеља њеног огранка у Братислави одредила је Људевита Штура.

Богаћење Библиотеке више није био проблем. Поклони, размене и куповина толико су се усталили да је Библиотека захтевала и нову организацију, ново преуређење. На предлог Платона Атанацковића одлучено је да надзиратељ Текелијанума буде истовремено и библиотекар Матичине Библиотеке. Први надзиратељ Текелијанума и Матичине Библиотеке био је 1843-1844. Тома Теодоровић, који је изнова уредио Матичину Библиотеку. Он је књиге сада сместио по формату, а новине, рукописе и географске карте издвојио и посебно сместио. За преуређену библиотеку начинио је и нови ауторски каталог. Овај Матични библиотекар умро је у јесен 1844. и оставио за собом добро уређену Библиотеку Матице српске.

Није познато где је Тома Теодоровић упознао библиотекарство да би уредио Матичину Библиотеку. Текелијанум, и Матица у њему, био је у Пешти на пола пута између мађарске Националне библиотеке „Сечењи" и Универзитетске библиотеке у Пешти. Да ли је Тома Теодоровић у њима видео како ваља уредити Матичину Библиотеку, није јасно, ако би то било и вероватно.

Ово историјско раздобље Библиотеке Матице српске имало је скоро истовремене и безмало исте програме у Београду, ако они и нису остварени са истиме успехом. Атанасије Николић, рођен 1803. у Бачком Брестовцу, а школован у Сомбору, Пожуну (Братислави) и Бечу, предложио је 11. јула 1842. да се у Београду установи Народна библиотека, да се за њу подигне зграда и да се за њу потраже прилози у новцу и књигама. Ако и није имао све оно на уму што је некако у то време излагао о Библиотеци Матице српске Јован Суботић, Николић није био далеко од њега.

У време док је Тома Теодоровић 1843. и 1844. изнова уређивао Библиотеку Матице српске, у Београду је Милан Спасић 1844. уређивао библиотеку Попечитељства просвештенија. Он је књиге у тој библиотеци средио по језицима, онако како ће Матичину Библиотеку уредити 1858. и 1859. Јован Ђорђевић.

Активност Матичине Библиотеке у следећим годинама неће престајати и неће се смањивати. Из ње ће и даље ићи књиге у размену. Октобра 1845. подсетио је Јован Суботић на књиге које је Матица 1830. послала Академији наука у Петроград, а новембра 1847. закључено је у Матици да се настави слање књига Народном музеју у Прагу, загребачком Друштву за читање, Читалишту београдском и „учећој се младежи у Пожуну". Књиге је, пак, настављао да поклања Платон Атанацковић, а од 1847. и Теодор Павловић, Јован Суботић, Јан Кадави, Исидор Николић, Јосип Бодјански, Павле Јосиф Шафарик, Вук Караџић и Његош.

У време Мађарске буне 1848. и 1849. Матица по други пут није радила. Матичину имовину и Библиотеку, такође, спасавао је и спасао тада личним залагањем надзорник Текелијанума и Матичин библиотекар Субота Младеновић.

Када је Матица 1850. обновила рад њена Библиотека могла је без већих тешкоћа и сметњи да настави рад, иако то није могло да буде оним замахом какав је био пред Мађарску буну. Рад је обновљен првом разменом са пештанском Универзитетском библиотеком, а настављен је поклонима и куповинама. Није јасно када су у Матичину Библиотеку почеле да стижу књиге из Друштва српске словесности, али се зна да је земунски штампар и књижар Игњат Сопрон послао пре 5. септембра 1855. четири књиге, 3,4,5. и 6, *Гласника*, ваљда по налогу Друштва српске словесности. Нема података ни када је и како у

Матичину Библиотеку стигла 7. књига *Гласника*, али је 1. маја 1857. Друштво јавило да је послало 8. књигу, тада без посредника.

Године 1858. дошао је у Матицу за секретара Јован Ђорђевић, а тиме и за уредника *Летописа*. Један од најугледнијих културних радника омладинске епохе, он је, као и Јован Суботић пре петнаестак година, одмах нашао за потребно да истакне како ће му за рад на *Летопису* бити неопходна добро снабдевена и вођена библиотека. Без околишања је приметио: „Текелијина библиотека није се попуњавала, у њој се не налазе књиге које су после Текелијине смрти (1842) изишле. Матичина је Библиотека већином из поклона попуњавана. Ни једна ни друга није се по известном каквом библиотекарском плану, или по каквој специјалној нужди купила; прираштај њихов више је од случаја зависио. И зато покрај овог лепог броја књига наћиће се много такови дела који Библиотека нема". И одмах потом предложио је: „Ако се, дакле, с овим библиотекама каква год виша цељ постићи намерава, тада је прека нужда да се попуњавање њиово предузме и то с обзиром на њиово опредељење као библиотеке српске, од Срба и за Србе основане". И онда закључио: „Свака српска књига, свако српско повремено дело или лист треба да у овој Библиотеки место добије. Од словенске литературе треба да се набаве сва класична дела у свим књижевним наречјима словенским од сваког племена бар једно знаменито повремено дело. Од несловенске литературе требало би да се набаве сва знаменита дела која о Србима или Славенима говоре".

Два месеца пошто је дошао у Матицу, 1. марта 1858, Ђорђевић је још јасније указао на књиге којих није било у Матичиној Библиотеци: „Ми немамо", рекао је тада, „овде од Миклошићевих дела ништа, немамо ни од Палацког ништа, немамо ни сва Шафарикова дела, немамо *Српске спомен*ике, немамо *Коло, Аркив*, немамо ни све дубровачке песнике, немамо најзнаменитија од Коларови дела, немамо Мицкијевича, Њемчевића, Љермонтова, Жуковског и још млоге, млоге друге! А ово је велика штета, јер књиге ове приватни човек (а посебно млађи и оскудни) сам себи набавити не може, а нема их нигде да их читати добије, па му зато већином и остану непознате". А онда је предложио да „Матица путем јавни листова обзнани... да се она одсад на сваку српску књигу и сваке српске новине, излазиле те књиге или новине ма у којем нашем пределу, писане биле кирилицом или латиницом, стално пренумерира". На поклоне је и он рачунао, као што је рачунао и на размену, али је куповину, с разлогом, ставио у први план. Није заборавио ни оно што је раније објављено, а није стигло у Матичину Библиотеку, па је рекао: „А што се досад издани наши књига тиче, то би могла Матица мало по мало куповати и додавати".

Јован Ђорђевић није заборавио ни Текелијину библиотеку, веровао је да је и њу потребно развијати с тим што би требало водити рачуна да у њој буде и књига „други народа" и да се у њој ваља бринути и о књигама других научних струја. Истакао је стога: „При попуњавању ове библиотеке имало би се још на то пазити да се у њу онака дела купују, која су питомцима Текелиног заведенија и другим овде учећим се Србима за ону научну струку потребна, којој се посвећују". Дабогме, ни у томе није занемарио основну намену ове библиотеке и написао: „Никада не би ни код ове библиотеке требало са ума сметати да је и она народно добро и да и у њој све оно треба да се нађе што се народа нашег тиче – ма то у мањој мери било него у Матичиној Библиотеци, код које је 'народни' карактер претежнији".

Да би се обезбедило даље попуњавање Библиотека књигама, Ђорђевић је предложио да се одмах издвоји 300 форинти, а потом за сваку следећу годину по 100 форинти. Овај његов предлог је одмах прихваћен, па је почела реализација његовог предлога.

Биће да Ђорђевић није био задовољан ни уређењем Матичине Библиотеке, па је предложио да се Библиотека изнова уреди и за њу начине нови каталози. По његовом предлогу од 1. марта 1858. књиге би у Библиотеци биле смештене по језицима, 1. српске, 2. славенске и 3. књиге на другим језицима. И ови његови предлози су прихваћени, а он је о новим одлукама дао оглас у *Српски дневник*. Резултата је било одмах, а куповином је знатно повећан прилив књига у Матичину Библиотеку.

Јамачно Ђорђевић није желео ништа да остави случају и да се рад у Библиотеци импровизује. Предложио је одмах да се набави Пецхолдов Katichisis der Biblioteklehre, свакако да би послужио за рад на новом уређивању Библиотеке, а пожуривао је и рад на уређивању Библиотеке. Очигледно је да је Библиотека и раније сређивана по неким системима, никако то није чињено напамет, а ипак је тек сада за уређење Библиотеке био коришћен један угледан библиотекарски уџбеник. Већ 19. октобра 1858. предложио је Ђорђевић да се за потребе Библиотеке купи довољан број „мали цедуљица на осмини ради исписивања наслова од књига", па „штемпл за Библиотеку", а и да добије „књижицу за уписивање однесени књига".

На почетку нове школске године, 21. октобра/2. новембра 1858. почео је Ђорђевић рад на преуређивању и Матичине и Текелијине библиотеке уз добровољну помоћ свих 18 питомаца Текелијанума. За обе библиотеке почео је први пут да употребљава печате и отпочео је, исто први пут, да исписује лисни каталог. Матичину Библиотеку средио је по језицима како је и био предложио, а сигнатуру је исписивао на насловним страницама изнад печата. У Матици су знали да позитивно оцене ангажовање Ђорђевића „на положеном труду око уређивања Матичине Библиотеке, које је без икакве плате и награде свршио".

Радећи на уређивању Матичине Библиотеке, Ђорђевић је такође, приметио да би се књиге које стижу могле искористити и за вођење нове српске текуће библиографије. Начинио је само један библиографски прилог, у првој свесци *Летописа* који је уредио, и одмах престао да ради на њему. Томе је узрок мање то што је већ 1859. напустио Матицу него што је Ђуро Даничић истовремено, од 1857, почео да објављује текућу библиографију у *Гласнику Друштва српске словесности*.

Није тешко приметити да је Ђорђевић приликом уређивања Матичиних библиотека имао на уму једну библиотеку националног типа, а једну универзитетског типа. Пре њега, а и дуго после њега, то тако нико није дефинисао. Код нас те две врсте библиотека једва да је ко и разликовао сем библиотекара. Ваља рећи да је одређујући задатке Матичине Библиотеке и предлажући њено уређење Јован Ђорђевић то чинио на најбољи могући начин. Једва да би и данас то неко могао учинити боље.

Антоније Хаџић, који је дошао у Матицу за секретара после Јована Ђорђевића, наставио је да у свему води Библиотеку Матице српске онако како је то чинио Ђорђевић. Ипак, њему се морало учинити корисним да, поред оних књига које је Ђорђевић желео да се набављају за Библиотеку Матице српске, дода и мађарске књиге, па је од 1862. организовао размену књига сај Кишфа-

лудијевим друштвом у Пешти, а касније и са другим сличним и научним друштвима.

Почетком 1863, 7. фебруара, умро је у Пешти Субота Младеновић, надзиратељ Текелијанума и Матичин библиотекар, који је водио Матичину Библиотеку кад боље, кад мање успешно, али који ју је личним залагањем спасао 1848-1849. године. Вуков пријатељ, он је много учинио да у Матичину Библиотеку доспевају и књиге Вука Караџића и његових следбеника.

На место надзорника Текелијанума и Матичиног библиотекара изабран је после Суботе Младеновића Јован Јовановић, потоњи Змај. На челу Матичине Библиотеке он није остао дуго. Већ 1864. обе Матичине библиотеке пресељене су са Матицом у Нови Сад, а будућем великом песнику остало је да организује нову библиотеку за Текелијанце.

У Београду је у времену од 1853. до 1856. библиотекар Попечитељства просвештенија био Филип Николић, рођен у Бачком Брестовцу. Био је то образован човек, али чудна, и духовно болесна, личност. Ипак, он је знао да води библиотечке послове и знао је да се о њима обавести, па је први, чини се, за српске библиотеке набавио потребну стручну библиотекарску литературу. Немиран и несталан, он је брзо, већ 1856, напустио Библиотеку.

На место Филипа Николића за библиотекара Попечитељства просвештенија постављен је, 16. маја 1856, Ђуро Даничић. Нигде на југословенском терену тада, а и много потом, није било библиотекара његова ранга. Образован, амбициозан и спреман за сваке народне послове. Даничић је хтео да учини много за српско библиотекарство. Прионуо је на нови посао брзо. Одмах је потражио да се Библиотека попуни књигама које није послала Државна штампарија. Настојао је да реши и проблем односа читалаца и Библиотеке. Не мање ангажовао се на томе да Библиотека добије име Народна библиотека. Много није успео. Ваљда му је најтеже морало пасти што није успео да реши проблем имена Библиотеке. Није био ни први ни последњи који је изгубио битку са бирократијом, која има особину да се прва устоличи, прва прилагоди и највише истраје.

Даничићев рад у Библиотеци дао је бар два резултата. Он је успео да одреди оквире набавке Библиотеке и започео је рад на издавању нове текуће српске библиографије.

У одређивању набавне политике, најважнијег задатка свих библиотека, Даничић је истовремено када и Јован Ђорђевић желео исто, ако и мање прецизно. Додуше, он је правним актима могао да реши један од задатака у набавци књига, новина и часописа, могао је да утиче да Библиотека долази уредно до књига штампаних у Државној штампарији применом законских прописа. Али, српске књиге, новине и часописи штампали су се још увек више ван Србије, па нису могли доспевати у Библиотеку обавезним примерком. У таквој ситуацији и те су се књиге морале куповати, када се већ за њу желела свака српска књига и свака књига других култура, која се тиче Срба.

Исте године, 1859. напустили су библиотеке Јован Ђорђевић, Матичину, и Ђуро Даничић, Попечитељства просвештенија. За обе библиотеке од тада био је само један пут, пут сталног напретка, ако он и није могао бити уједначен и сталан.

Даничића је у београдској Библиотеци 1861. заменио Јанко Шафарик, који је у њој остао до 8. септембра 1869. године. Током његова рада, Библио-

тека је добила лисни каталог, а књиге су у њој смештене по формату. Први пут добила је она и посебне просторије за смештај књига и за читање.

Матичина Библиотека пресељена је 1864. у Нови Сад, који је брзим кораком постајао Српска Атина. Од 4. јула 1865. до 1867. Матичину Библиотеку водио је Јован Београдац, а њега је заменио до 1871. Ђира Бабин.

Нема сумње да су у Новом Саду омладина и њени циљеви знатно утицали и на Библиотеку Матице српске, пре свега на набавку књига и на читање књига. Већ 1865. покренула је Матица српска лист *Матицу* да буде у служби Уједињене омладине српске, у којој ће Антоније Хаџић, оновремени секретар Матице и Омладине, водити од првог броја српску текућу библиографију, а завршиће је 1870. у *Младој србадији*. Нема сумње, за израду ове библиографије Хаџић се највише користио књигама Библиотеке Матице српске и Народне библиотеке. Према преписци са Стојаном Новаковићем јасно је да је Хаџић добијао из Београда, јамачно из Народне библиотеке, библиографску грађу коју му је исписивао Стојан Новаковић.

Матичин библиотекар од 18. јуна 1871. био је други секретар и уредник *Летописа* Јован Бошковић. О његовом раду у Матичиној Библиотеци је мало архивских и других података. Зна се, ипак, да је оне 1871. он дао да се штампају реверси за Библиотеку Матице српске на којима је стојало да се она зове Народна библиотека при Матици српској. На основу архивске грађе могло би се закључити да је потпредседник Матице српске др Милан Јовановић те године предложио и преуређење Матичине Библиотеке, а за овај посао ангажовао је Јован Бошковић професора Филипа Оберкнежевића, који је преуређење започео 1. јула 1873. по старом календару. На Главној скупштини 18. и 19. септембра расправљано је о везивању послова уредника и *Летописа* за послове библиотекара, а већ 29. октобра постављен је за привременог библиотекара, Бошковићевог помоћника, Данило Ј. Прица, који је на том послу остао до октобра следеће, 1875. године. Пре њега напустио је Матичину Библиотеку Јован Бошковић. Он је, наиме, 16. (28) фебруара поднео оставку на положај уредника *Летописа* и Матичиног библиотекара, јер је у Београду био рехабилитован и именован за библиотекара Народне библиотеке.

У Београду је, у међувремену, 1869. заменио Јанка Шафарика у Народној библиотеци Стојан Новаковић, кога је заменио Јован Бошковић 1875. по доласку из Матичине Библиотеке.

За Матичину Библиотеку настале су тешкоће када је 23. маја 1874. мађарско министарство вера и просвете упутило наредбу о руковању Текелијиним фондом. Већ 25. августа тражило је министарство да се Текелијина библиотека врати у Пешту, а следеће, 1875. она је спакована у 19 сандука и враћена у Пешту, у Текелијанум. Библиотека Матице српске је тако преполовљена. Био је то, очигледно, акт уперен против српске културе, који није било могућно избећи. Ваљало га је парирати враћањем угледа Библиотеке Матице српске.

После одласка Јована Бошковића у београдску Народну библиотеку у Матици је задуго остало упражњено место библиотекара. После пресељења Текелијине библиотеке у Будимпешту, Матичина Библиотека је уистину била веома смањена, преполовљена, па су је, одувек штедљиви, људи у Матици поново дали у надлежност секретара и уредника *Летописа*, прво Антонију Хаџићу, а потом Милану Савићу. Књиге су и у томе времену стизале у Библиотеку у све већем броју разменом и поклонима, али и куповином. Ипак,

биће да је читање у Матичиној Библиотеци било све теже. Антоније Хаџић је и тада поклањао много пажње Библиотеци, али он је био секретар Матице и поново уредник *Летописа* после одласка Бошковића у Народну библиотеку, а био је и на челу Српског народног позоришта и угледан друштвени радник у Новом Саду и Војводини. Милан Савић био је после њега од 1896. само секретар Матице, уредник *Летописа* и Матичин библиотекар, али је био и веома активан писац, те му је рад у Библиотеци одиста морао одузимати много времена. Стизао је ипак да обави све текуће послове. Све то, дабогме, није могло бити довољно. Сви они који су били упућени на књиге из Библиотеке Матице српске морала су осећати да је требало нешто учинити како би се у њој брже и лакше долазило до књига. Стеван В. Поповић био је први који је 10. августа 1877. предложио да се попуни упражњено место Матичиног библиотекара, а њега су потом у следећим година следили други.

Године 1888. пресељена је Матица у своју зграду на главном градском тргу, коју је откупила за своје потребе. Пресељење Библиотеке водио је тада као привремени библиотекар, сликар Новак Радонић, који је књиге спаковао у 140 сандука и обавестио Матицу да ће бити потребно „три-четири месеца док се књиге сместе у рафове Библиотеке".

Књижевни одбор Матице српске прихватио је 13. августа 1888. *Правила књижнице Матице српске* и упутио их Управном одбору и Главној скупштини.

Године 1897. Матица је у својој згради изградила просторије за своју Библиотеку, а 1898. наручила је ормане за књиге. Секретар Матице, Милан Савић, предложио је стога 16. (28) марта 1898. да се за пресељење Библиотеке ангажује Геца Кон, помоћник у књижари Арсе Пајевића, али је 21. марта (2. априла) допунио предлог тиме што би се за пресељење ангажовао професор физике и математике на новосадској Српској великој гимназији Стеван Милованов, а за његовог помоћника Геца Кон.

Пресељење у нове просторије Библиотеке обавио је Стеван Милованов, који је том приликом по свом предлогу обавио и ревизију књига и каталога, допунио каталоге и припремио ауторски каталог за штампу. Он је, очигледно је, на овом послу радио веома брзо, па је већ 1899. био одштампан каталог. Са њиме се десио један немио случај. Пошто је одштампан, установљено је да је лоше стручно урађен, па је после реферата Јована Грчића и Тихомира Остојић одлучено да се не пушта у продају, а да буде уступљен на коришћење само научним радницима.

Кризу духовног и друштвеног живота у Новом Саду и Војводини покушали су поткрај 19. века да реше Тихомир Остојић и његови истомишљеници, Милутин Јакшић, Јован Радонић и Станоје Станојевић. У њиховом повременом листу *Покрет*, од кога је до 1912. изишло свега шест бројева и по коме су његови сарадници називани „покреташима", предложио је Милутин Јакшић преуређење Библиотеке Матице српске и ангажовање библиотекара у њој. Те исте године, 25. јуна 1899. упутио је он о томе и предлог Књижевном одбору Матице српске а овај прихватио предлог и упутио га Књижевном одељењу и Главној скупштини. Одлуком од 12. (24) августа 1898. одлучено је да се Библиотека Матица српске припреми за рад и да се установи место архивара и библиотекара. Током јула 1899. расписан је конкурс за то ново радно место, а на стечај се пријавило шест кандидата, међу њима и Корнел Јовановић и Јован Радонић. Одлуком Главне скупштине 26. августа (7. септембра) 1899. изабран је за Матичиног архивара и библиотекара Јован Радонић, један од

„покреташа". Већ 6. децембра те године нови архивар и библиотекар поднео је предлог за уређење Матичине архиве, али је одлучено да се прво уреди Библиотека, па тек потом архива. Радонић је стога почетком фебруара 1900. поднео *Правила за Библиотеку Матице српске* која је завршио још 11. новембра претходне, 1899. године. Било је јамачно неких разлога да Радонић одлучи да прво понуди уређење архиве, а тек потом Библиотеке и поред тога што је прво завршио правила за Библиотеку.

Ако је Матичина Библиотека морала да чека близу четврт века да би добила поново библиотекара, она је доласком Јована Радонића добила највише што је могла. Образован, а одличан научник, Радонић је личним залагањем чинио све што је могао, а могао је и знао је одиста много, да Матичина Библиотека поново заузме високо место међу српским библиотекама. Никада до тада у Библиотеку Матице српске није стизало онолико књига разменом као у време његова рада. И поклона је у томе времену било више но икада раније, а куповина није заостајала за разменом и поклонима. О томе раду оставио је трагове објављујући од 1901. у *Летопису* списак нових књига, као и *Прираштај књига у Библиотеци Матице српске од 1899*, који је објавио у два наставка, 1903. и 1904. у Раду Матице српске.

Од почетка рада Библиотеке Матице српске до 1914, она није имала бољег библиотекара од Јована Радонића. Његовом заслугом она је преболела и губитак Текелијине библиотеке.

Јован Радонић је провео у Библиотеци Матице српске нешто више од пет година. Конкурисао је зај место библиотекара и 6. (19) јула 1905, али из формалних разлога, да би остварио приходе приликом одласка на други посао. А већ је био изабран за професора на београдском Филозофском факултету, камо је и отишао из Матичине Библиотеке. На овом стечају за место библиотекара конкурисало је 11 кандидата, а међу њима и Марко Цар, Алекса Ивић и Каменко Суботић. За библиотекара је, међутим, изабран Војин Срећанов, који је од 19. октобра 1904. већ радио у Матици, а од 19. фебруара 1905. и у Библиотеци као помоћник Јовану Радонићу.

Војин Срећанов је студирао медицину у Инсбруку и Бечу, али није завршио студије, јер није имао средстава, па се запослио у Сентомашу (Србобрану), а потом у Матици и Библиотеци. Матичин библиотекар био је од 1905. до 1914. када је пошао у рат из кога се није вратио. Библиотекарско образовање стекао је он уз Јована Радонића, чијег стила се држао и све време рада у Матичиној Библиотеци. Као и Радонић, и он је за 1907. и 1908. објавио одлични *Прираштај књига у Библиотеци Матице српске.*

Доласком Тихомира Остојића за секретара Матице 1911. поново је веома много рађено на даљем унапређењу Матичине Библиотеке. И тада се о њој говорило као о централној, националној, библиотеци Срба у Угарској. Првих ратних дана 1914. Библиотека Матице српске морала је, међутим, престати са радом. Ваљало јој је да сачека крај рата да обнови рад са другим људима и у другој држави.

У Народној библиотеци су после Јована Бошковића (1875-1880), на њеном челу били Нићифор Дучић (1880-1886), Милан Ђ. Милићевић (1886-1897), Драгиша Станојевић (1897-1900), Стојан Протић (1900-1901) и Љубомир Јовановић (1901-1903), да би 1. септембра 1903. на то место био постављен Јован Томић и на њему остао до 20. септембра 1927. године.

Између 1875. и почетка Првог светског рата, Народна библиотека је, 1881, добила први *Закон о Народној библиотеци* којим је, коначно, озакоњено и њено име. *Основним законом о Српској академији наука* 1886. Народна библиотеке и Народни музеј дошли су у надлежност Српске академије наука. Године 1900. донета су *Правила о унутрашњем уређењу и раду у Народној Библиотеци*, а 1901. и нови *Закон о Народној библиотеци*. Било је извесно да се новим законским и другим актима настојало да се реше неки нерешени проблеми Библиотеке, али и да се унапреди њен рад, који је напредовањем тражио ефикаснију организацију. У том циљу 1901. започета је израда новог лисног каталога, издвојене су старе и рукописне књиге у посебан одељак.

У времену од 1871. до 1903. Народна библиотека је објавила и седам каталога својих књига и знатно унапредила и попуњавање збирки и стручни рад. Без већих тешкоћа у финансирању, суочена само са проблемом простора, а увек вођена ваљаним библиотекарима, она је непрестано напредовала. Рат 1914. знатно је уназадио све што је у њој урађено током многих деценија. Већ током 1914. Народна библиотека је бомбардована, а потом евакуисана у Ниш. Један део књига упућен је у Косовску Митровицу, где је нестао један сандук са рукописним књигама. Оно што је остало у Нишу запленили су Бугари и однели у Софију. Само један део књига остао је у Београду, у згради Врачарске задруге. После Првог светског рата враћене су књиге које су однете у Софију, а једна рукописна књиге из Немачке, камо је стигао сандук са рукописима из Косовске Митровице, доспела је у београдску Универзитетску библиотеку. Неколико рукописа из тог сандука стигло је после Другог светског рата, опет из Немачке, у Народну библиотеку. Ваљда ниједна европска библиотека није током Првог светског рата страдала више од београдске Народне библиотеке.

Између два светска рата Библиотека Матице српске и Народна библиотека имале су сасвим различите путеве. Обновљена Народна библиотека је у новој држави обавезним примерком коначно добијала све српске и југословенске књиге, Библиотеци Матице српске ваљало је, међутим, да тражи и нађе своје место у тој новој држави. Ипак, она није изостала у крупним националним пословима. Непосредно после рата из ње су упућене пошиљке дупликата старих књига новим библиотекама филозофских факултета у Љубљани и Скопљу.

Народну библиотеку водили су после Првог светског рата, почев од Јована Томића, одлични библиотекари, а у Библиотеку Матице српске дошао је непосредно после рата за библиотекара Каменко Суботић, свакако најпроблематичнија личност која је до тада радила у њој. Њега је заменио Фрањо Малин, који је у тражењу места и улоге Библиотеке Матице српске пронашао одлуку из 1847. о оснивању Музеја Матице српске у чијем саставу би била и Библиотека Матице српске, слично Народном музеју у Прагу и Британском музеју у Лондону. Држао је, ваљда, да Библиотека Матице српске не може више бити национална библиотека, каква је била до рата, па је настојао да јој одржи високи углед и место у култури изједначујући је по мисији са библиотекама у Прагу и Лондону.

Првих дана априлског рата 1941. Народна библиотека је бомбардовањем спаљена и тако постала једна од највећих жртава Другог светског рата. Њеним уништењем остали су српска култура и српски духовни живот без свог највред-

нијег представника. Библиотека Матице српске опет је „само" престала са радом. И једној и другој библиотеци остало је стога да чекају ослобођење и са њиме боље дане. У ослобођеном Београду 1944. Народна библиотека је почињала из почетка, или скоро из почетка. Библиотека Матице српске почела је тиме што је на Будимпеште коначно пресељена библиотека Саве Текелије и Текелијанума. Непосредно после рата у Новом Саду је основана Централна библиотека Војводине, али је она краје 1948. припојена Библиотеци Матице српске. Од тада је она централна библиотека Војводине и од тада она добија обавезним примерком штампарску продукцију Србије. Том обавезном примерку прикључио се и обавезни примерак Југославије 1964. године. Народна библиотека је после много година и деценија добила 1973. и нову зграду и тако на један леп начин обележила своје дуго трајање и своју незаменљиву мисију у новијој историји Срба, али и своју изузетну способност да превазилази све недаће којима је бивала изложена.

4.

У можда најбоље очуваној архивској грађи међу југословенским библиотекама, у архиви Матице српске, једва да има помена београдске Народне библиотеке. Зашто је то тако тешко је рећи. Необично је свакако. Матица је свакако, у то не треба сумњати, послала 1832. књиге у библиотеку коју је основао Глигорије Возаровић. Од оснивања Друштва српске словесности и од покретања његовог *Гласника*, 1847. размењиване су књиге између библиотека Матице и Друштва српске словесности, Матица је слала књиге и *Летопис* Читалишту београдском и од њега добијала извештаје и јамачно *Новине читалишта београдског*. Књиге су од почетка ишле из Матице и у Српску академију наука, Српску књижевну задругу и у Универзитетску библиотеку. Нема, међутим, података када су и како почеле да иду Матичине књиге и *Летопис* у Народну библиотеку.

Зна се да је Стојан Новаковић у својој библиографији бележио и књиге из Библиотеке Матице српске, али се не зна да ли је долазио у Нови Сад да их побележи или му је грађу слао Антоније Хаџић. Тада, када је радио *Српску библијографију*, није био библиотекар Народне библиотеке, а и иначе није могао користити услуге Народне библиотеке за ове послове, јер тада нико није користи услуге међубиблиотечке позајмице. Извесно је да је Новаковић слао Антонију Хаџићу библиографску грађу за *Матицу* и *Младу србадију*. У једном писму 1869. јављао је Новаковић Хаџићу да ће му послати за који дан *Српску библијографију*. Коначно, Јанко Шафарик и Стојан Новаковић потписивали су писма Друштва српске словесности у којима су извештавали и пошиљкама *Гласника* за Матичину Библиотеку, Библиотеку Саве Текелије и Библиотеку Српске велике гимназије, али нема ни једнога писма које су они писали Матици у време када су били библиотекари Народне библиотеке.

Мираш Кићовић је забележио да је Матица српска слала књиге Народној библиотеци између 1871. и 1914. године, али не бележи извор. Ако је тај податак црпао из списка размене са Српском академијом наука, онда се он и не би морао односити на Народну библиотеку.

Чини се да је Јован Радонић 1905. први поменуо Народну библиотеку у актима Матице српске. Он је 5. августа 1905. у извештају о раду Библиотеке Матице српске у пословној 1904-5 години рекао: „Када буде готов списак дупликата моћи ће се ступити у везу у тој ствари са Народном библиотеком у Београду и Универзитетском библиотеком у Загребу". Међутим, већ у јесен

1905. Јован Радонић је прешао у Београд за професора на Београдском универзитету, а његовим одласком као да је заборављен и његов предлог о размени дупликата са београдском Народном библиотеком и са загребачком Свеучилишном књижницом. То што су, чини се, заборавили у Матици није заборавио и Јован Радонић, па је јамачно он обавестио Павла Поповића о дупликатима Матичине Библиотеке и могућној размени са Српским семинаром Београдског универзитета. У Матици је на предлог Српског семинара од 19. октобра 1905. Управни одбор Матице српске одлучио 3. новембра да се прихвати понуђена размена старих свезака *Летописа*. Ваљда због неприлика које је потом имао са Матицом, Јован Радонић дуго неће ништа чинити у Београду за сарадњу са Матичином Библиотеком. Све до Првог светског рата имала је Библиотека Матице српске понајбољег сарадника у размени са Библиотеком Српске академије наука.

Иза Првог светског рата је Народна библиотека морала отпочети свој рад сасвим испочетка. Библиотеци Матице српске било је, чинило се, лакше, њој је ваљало само да настави онде где је стала пре четири године. У новој југословенској држави, међутим, значајну подршку добили су само Народна библиотека у Београду, Свеучилишна у Загребу и Народна ин универзитетна у Љубљани. Библиотека Матице српске остала је без подршке. Додуше, нешто књига добијала је бесплатно од судова, који су их добијали по законским прописима. Но то је било мало и нередовно, а само са територије данашње Војводине. Финансијску помоћ добијала је само од града Новог Сада. Када се томе дода да су из Новосадске и Карловачке гимназије најзначајнији професори отишли у Скопље, Љубљану и Београд, па су се ове две угледне школе изједначиле у свему са свим другим гимназијама у Војводини, а и читавој земљи, добиће се бар приближна слика о књижевном и научном животу у Новом Саду, а самим тиме и о месту Библиотеке Матице српске. Додуше, по збиркама књига и листова, она је постајала све значајнија, али је по месту и улози у струци постојала све више провинцијална библиотека. Њено место као друге националне библиотеке Срба било је брзо заборављено.

После Првог светског рата и Народна библиотека и Библиотека Матице српске морале су, поред обнове рада и текућих послова, да се побрину и за књиге и листове који су током рата штампани на фронтовима, на Крфу и азилима у Француској, Алжиру и другде. Тај посао започет на време и добро вођен омогућио је да се већина књига и листова ратника нађу у полицама ових двеју библиотека и тако буду сведоци рата у коме су у српској војсци учествовали и припадници свих народа будуће државе Јужних Словена.

Главни задаци Народне библиотеке и Библиотеке Матице српске били су у новој држави сасвим различити. Народна библиотека је ваљало да се обнавља пошто је гро књига враћен из Софије. Библиотека Матице српске била је поштеђена таквих послова. Њој је било потребно само да се среди, попуни и релативно брзо започне рад. Веома брзо, она је наставила успешно један део своје активности на најлепши начин. У првим поратним годинама, Тихомир Остојић, већ професор у Скопљу, и Никола Радојчић, професор у Љубљани, обратили се Матици да се из Матичине Библиотеке издвоје дупликати књига и листова за библиотеке семинара у Љубљани и Скопљу. Матица је позитивно одговорила на овај захтев, па је Никола Радојчић 28. јула 1920. потврдио пријем 249 књига и листова за семинар у Љубљани, а 29. јула 1920. потврдио је и Мита Костић пријем 555 књига и листова за семинар у Скопљу.

Ако су потом Народна библиотека и Библиотека Матице српске пошле и нешто различитијим путевима, решавајући различите проблеме, и налазећи различита решења за проблеме и тешкоће пред којима су се налазили, оне су често биле упућиване једна на другу. Прва стручна сарадња између ових двеју библиотека остварена је 1925. године. У Матици су, наиме, 10. септембра 1925. одлучили да са прегледа стручни рад у Библиотеци, па су позвали београдску Народну библиотеку и Универзитетску библиотеку да у том циљу пошаљу по „једног стручњака, који ће прегледати стање и уређење Библиотеке Матице српске и о налазу писмено известити Књижевно одељење". Народна библиотека послала је у ову мисију помоћника управника Светозара Матића, а Универзитетска библиотека Уроша Јонића. Већ 25. септембра, по пријему извештаја о стручном раду у Матичиној Библиотеци, секретар Књижевног одељења Матице српске Марко Малетин захвалио се управнику Народне библиотеке Јовану Томићу на помоћи коју је Матици пружио Светозар Матић.

Историчарима нашег библиотекарства ваља ће тек да утврде када је и како је започела организована међубиблиотечка позајмица књига. О овом послу између Народне библиотеке и Библиотеке Матице српске могућно је да је најранији податак од 7. августа 1928. године. Тада је оновремени управник Народне библиотеке Милош Зечевић упутио Управи Матице српске писмо тражећи позајмицу новина за једног читаоца у Београду. То писмо заслужује да буде цело цитирано, како би се схватило како се улазило у овај важан библиотечки посао. У писму је речено ово:

> Народној Библиотеци недостаје новосадска *Застава* за 1912, јер јој је то неко узео за време рата. Та година *Заставе* неопходно је потребна г. Андри Гавриловићу, професору у пензији, јер жели да из тога листа испише неке своје саставе.
>
> Народна Библиотека, желећи свакоме да олакша рад на науци и књижевности, а по молби г. Гавриловића, слободна је да замоли Управу Матице српске да изволи послати Народној Библиотеци на послугу поменуту годину *Заставе*, ако је у Матичиној Библиотеци има. Народна Библиотека ставила би *Заставу* на расположење г. Гавиловићу у својој читаоници, и он би је употребио под контролом библиотечког чиновника. Пошто г. Гавриловић изјављује да има много ствари да преписује, Библиотека би ту годину *Заставе* задржала највише два месеца, па би је вратила Матици чисту и неоштећену, у стању каквом је добије.
>
> Ако пак Матица у својој Библиотеци нема *Заставу* за 1912. годину, слободан сам замолити је да је изволи затражити од уредништва *Заставе*, јер, по обавештењу, уредништво је има.
>
> Потписани се нада да ће се Управа Матице Српске изволети одазвати овој молби, па јој врло радо стављам на расположење сличне услуге од стране Народне Библиотеке која и иначе радо чини овакве услуге библиотекама и другим просветним и научним установама и у нашој земљи и на страни.
>
> Управник Народне Библиотеке
>
> Мил. Л. Зечевић

Писмо је заведно у деловодник Матице српске под бр. 665/КО 8. августа, а у деловодни протокол Библиотеке Матице српске под бр. 49/1928, а 16. августа, јамачно после консултација, забележено је на полеђини писма: „Може се изнимно посудити на 10-15 дана, али би било добро питати за мишљење и г. Васу Стајићу, којем едиција *Заставе* сваки час треба. Нови Сад, 16. VIII. 928. К. Суботић, библиотекар М.С."

Испод тога записа, већ следећег дана забележено је: „Мишљења сам да овакве услуге треба да чини једна библиотека другој. Нови Сад, 17. VIII 1928. Васа Стајић."

Биће да је Каменко Суботић још неког консултовао о овој позајмици, па је било закључено да би слање *Заставе* из 1912. поштом било опасно, јер би

се новине, великог формата каква је била *Застава*, у транспорту могле знатно оштетити. Андри Гавриловићу су у Матици свакако желели да буду при руци, јер им је било јасно да је већ био у годинама када се лако не креће на пут, а имао је знатних заслуга за историју српске књижевности, па је одлучено да се са њиме договори како да се нађе решење за тај његов захтев. Биће да је и Андри Гавриловићу било јасно каквом би се ризику изложила Библиотека Матице српске слањем *Заставе* поштом, па је договорено да му се препише у Новом Саду текст који му је био потребан. О томе је Каменко Суботић забележио: „Споразумео сам се са г. Библиотекаром Народне библиотеке да се подлистак за г. Андру Гавриловића овде препише. 1. XI 928. К. Суботић". Ваљда је Каменко Суботић забележио грешком XI уместо IX месец.

Позајмица књига између Народне библиотеке и Библиотеке Матице српске заслужује посебно изучавање, овде ће стога бити наведено само неколико примера како би се добила слика о томе како је текао овај посао. Тако је, на пример, 30. маја 1936. Народна библиотека тражила „на послугу књигу *Српкиња, њезин живот и рад, њезин културни резвитак и њезина уметност до данас.* Наклада: Добротворне задруге Српкиња у Иригу, Сарајево, 1913".

Народна библиотека јавила се Библиотеци Матице српске за позајмицу 13. фебруара 1937. тражећи „на употребу од месец дана *Пентикостар* старе српске штампе, који је нађен међу књигама Адама Драгосављевића". Данас такав затев ниједна библиотека не би постављала.

Није јасно ни када су наше библиотеке почеле да траже и пружају информације једна другој. Има податак да је Народна библиотека за потребе Светозара Матића тражила 5. децембра 1939. информацију „о ћирилици, слов. језику, о народним песмама нашим и о народном језику" у делу Теодора Јанковића Миријевског. Да ли је оваквих захтева и сарадње било и раније, ваља ће тек утврдити.

У време када је већ био започео Други светски рат, 21. децембра 1939. Библиотека Матице српске је коначно понудила Народној библиотеци и размену дупликата. Из Народне библиотеке одговорено је већ 26. децембра да прихватају предлог, али да их интересују „само књиге из српско-хрватске књижевности и то оне које се првенствено односе на Србију или Југославију".

Када су из Матичине Библиотеке послати спискови дупликата, из Народне библиотеке је 17. фебруара 1940. одговорено „да је Библиотека побележила све што би је интересовало. Кад се буде прегледао каталог ове Библиотеке и утврди шта у Библиотеци нема, послаће вам списак". У писму је додато и ово: „Молите се да нам пошаљете списак југословенских часописа, који вам недостају, па ће вам се одмах послати ради комплетирања, пошто Библиотека располаже са сувишцима југосл. часописа". Из Библиотеке Матице српске послали су 8. априла 1940 „списак југословенских часописа који надостају... с молбом да нам их пошаљете као замену за наше дупликате, које ћемо вам одмах доставити чим нам пошаљете попис књига које сте изабрали из нашег списка дупликата". Без обзира на обим ове размене, ваља рећи да су Народна библиотека и Библиотека Матице српске пред Други светски рат чиниле напоре за што потпунију сарадњу.

Првог дана априлског рата 1941. Народна библиотека је бомбардована и спаљена до темеља. Библиотека Матице српске затворила је своја врата и за књиге и за читаоце када су у Нови Сад дошли мађарски окупатори. Обе

библиотеке обновиле су свој рад тек после Другог светског рата, у условима који ће им омогућити да реше и најважније задатке у раду.

И после Другог светског рата Народна библиотека морала је поћи из почетка, али сада није било наде да ће се ишта моћи вратити. Морало се изнова сакупљати све што је писано и штампано вековима, у уверењу да се много тога никада више неће наћи. И опет је ваљало сакупити све што је објављивано у време рата од Ужица, Дринића и Јајца до ослобођеног Београда, Загреба, Љубљане и Истре. И још је ваљало све то што се скупљало давати читаоцима, који никада нису могли да одлажу своје послове. Све је то Народна библиотека пребродила и поново постала једна од водећих библиотека у земљи.

Библиотека Матице је и после Другог светског рата ваљало само да настави онде где је стала пре четири године. Требало је, додуше, и њој да попуни празнине из времена рата, што никако није било лако. У Војводини је то, може бити, било и понајтеже. Било је то мало земље подељено чак на три окупатора, а везано у целину само надом и борбом. Ослобођењем су и Библиотеци Матице створени услови за рад и развој о којем су маштали они који су јој желели најбоље.

У новим економским и духовним односима, Нови Сад и Војводина постали су значајни чинилац и у Србији и у Југославији. За Библиотеку Матице српске то је значило и пут до једне од осам југословенских библиотека националног типа.

Библиотеци Матице српске после Другог светског рата коначно је враћена Библиотека Текелијанума са личном библиотеком Саве Текелије, са којом је 1842. она била највећај српска библиотека. Убрзо, 1947. Централна библиотека Војводине, основана две године раније, прикључена је Библиотеци Матице српске, па је она, приметно кадровски ојачана, правно поставши централна библиотека Војводине, знатно финансијски ојачана, добила и, прво само из Србије, обавезни примерак штампаних публикација.

Уза све задатке које је ваљало да решава Библиотека Матице српске после Другог светског рата, људи који су радили и бринули о њој имали су на уму и једну крупну културну и солидарну обавезу. Ваљало је да и она пружи свој прилог обнови Народне библиотеке. Имајући на уму ту обавезу, тај крупни задатак, ма како скромно могао бити реализован, први послератни управник Библиотеке Матице српске обавестио је управника Народне библиотеке Душана З. Милачића о томе писмом 8. новембра 1951. у коме је рекао:

Поштовани друже Управниче,

ја добро знам да би једна од првих дужности Матице српске била да, колико год може, помогне Народну библиотеку у попуњавању оних празнина у њеном књижноме фонду које је проузроковао последњи рат; па ипак, ми до данас у томе правцу нисмо могли учинити ништа, јер ни сами нисмо знали тачно које књиге и часописе имамо у дупликату, па према томе које бисмо вам од њих могли издвојити. Данас нам је, међутим, стање у нашој Библиотеци у томе погледу већ јасније. Зато сам ја на последњој седници Извршног одбора Матице српске предложио: да Матица српска поклони београдској Народној библиотеци све оне старије српске књиге и часописе које Матица има у дупликату а Народна библиотека их никако нема. Извршни одбор се једнодушно сложио са овим предлогом. Остаје сад само да се констатује које су то новине, часописи и књиге, да потом поднесем конкретан предлог Извршном одбору (тачан списак поклоњених новина, часописа и књига). Све то потребно је да спремим за наредну седницу Извршног одбора, која ће бити почетком децембра месеца. Због свега тога, потребно је да претходно обавимо следећи посао:

1. Молим Вас да нам, по Каталогу Библиотеке Матице српске, I, Српске књиге 1494-1847, побележите бројеве оних књига које немате – уколико их имамо у дупликату, добићете их;

2. пред крај овог месеца послаћу Вам списак српских књига изишлих 1848-1880. које имамо у дупликату: у томе списку ћете, такође, морати побележити књиге које немате; и

3. послаћу Вам истовремено и списак српских новина и часописа које имамо у дупликату: у њима ћете нам, такође, обележити оно што немате.

Овај посао треба да обавимо до краја овог месеца, најдаље до 1. или 2. децембра, како би се могао окончати на наредној седници Извршног одбора Матице српске. Ја данас још не могу рећи колико ће бити оно што ћемо вам моћи дати – могуће је да ће то изнети веома мало; али Вас уверавам да би Извршни одбор Матице српске био веома срећан да београдску Народну библиотеку може помоћи и попунити.

Управник,

Младен Лесковац

Већ 12. новембра послао је управник Народне библиотеке Душан З. Милачић управнику Библиотеке Матице српске Младену Лесковцу одговор у коме му је јавио:

Ваше писмо од 8. о.м. веома је дирнуло и мене и све моје сараднике. Ваш предлог и једногласна одлука Извршног одбора Матице српске да се Народној библиотеци у Београду поклоне све оне старије српске књиге и часописи које Матице има у дупликату, а Народна библиотека уопште нема, изузетан је гест једне библиотеке према нашој Библиотеци, трагичној жртви последњег рата. Ма колики био број тих књига, Народна библиотека остаје дубоко захвална и Вама лично, као иницијатору тог поклона, и Извршном одбору Матице српске, који се сагласио са Вама.

У свему ћемо поступити по Вашим директивама.

Са срдачном захвалношћу и другарским поздравом,

Управник Народне библиотеке

Душан З. Милачић

Преписка је потом веома учестала и брза. Младен Лесковац је 17. новембра јавио Душану Милачићу:

У прилогу Вам достављам списак новина и часописа које наша Библиотека има у дупликату. Молим Вас да ме известите која годишта од наведених немате.

Исто Вас тако молим да ми посебно јавите да ли Вам недостаје ишта од *Летописа*, а такође и од осталих Матичиних издања (наведених у књизи *Библиографија издања Матице српске 1826 – 1949*, Нови Сад, 1950, стр. 157).

Обећани списак наших српских дупликата 1848-1880. послаћу Вам накнадно, док се изради.

Управник,

Младен Лесковац

Писмом од 26. новембра јављао је Младен Лесковац Душану Милачићу:

Примио сам Ваше писмо К. Бр. 1505 од 20. новембра. Од књига које вам недостају моћићемо вам дати 69, јер толико имамо у дупликату.

Сада се код нас израђује списак наших дупликата од 1848-1880; чим буде готов, послаћу Вам га.

У прилогу Вам достављам списак новина и часописа који нису ушли у првобитни, који сам Вам раније послао; молим Вас да ме известите да ли Вам од овде побројаних годишта које недостаје.

Управник,

Младен Лесковац

Два дана потом, 28. новембра, послао је Младен Лесковац ново писмо Душану Милачићу и јавио му:

У прилогу Вам достављам списак дупликата српских књига изишлих до 1880. које има наша Библиотека; молим Вас да ме што пре известите које од ових 746 књига немате.

Очекујем и Ваш извештај у вези са мојим актом Бр. 2007. од 26. о.м.

Управник

Младен Лесковац.

Из Народне библиотеке упутили су Библиотеци Матице српске писма 20. новембра и 8. децембра и у њима известили о књигама које немају и које би радо имали ако их има у дупликатима Библиотеке Матице српске. Овај посао, очигледно је, није могао бити окончан онако брзо како је то пожелео Младен Лесковац, те је прешао и у следећу, 1952. годину. Цео овај посао, међутим, не може бити предмет овог рада, он се мора обрадити као посебна расправа. Овде је пак на њега ваљало скренути пажњу како би се схватило осећање дужности и обавеза према Народној библиотеци у Библиотеци Матице српске и Матици српској после Другог светског рата. Бар о томе, ако не и о књигама, мора се рећи да је био и најплеменитији и највише могућно обавезујући.

Крајем четрдесетих година и почетком педесетих, из Библиотеке Матице српске прешли су у Народну библиотеку библиотекари Нада Стевин-Новак, Дивна Глумац и Биљана Јовановић (Стипчевић). Но и иначе су контакти библиотекара двеју библиотека бивали све чешћи и све кориснији. Нарочито много и успешно рађено је на унапређивању народног библиотекарства. Саветовања и други стручни скупови били су прилике за плодну сарадњу двеју библиотека. Библиотека Матице српске била је иницијатор оснивања Заједнице матичних библиотека у Војводини, а пружила је и знатну подршку Народној библиотеци приликом оснивања Заједнице матичних библиотека Србије.

Од 1964. две библиотеке заједнички организују многе изложбе у Новом Саду и Београду. У новије време оне се појављују и као заједнички издавачи стручних публикација.

Корисним, плодним и срдачним односима између Библиотеке Матице српске и Народне библиотеке после Младена Лесковца и Душана Милачића дали су допринос и други управници, а међу њима понајвише Павле Малетин, Милорад Панић Суреп и Светислав Ђурић. Веома много чинила је за сарадњу и Олга Перић док је била помоћник управника Библиотеке Матице српске. Међу библиотекарима су у тој сарадњи нарочито допринели Нада Стевин-Новак, Миодраг Живанов, Радмила Шуљагић, Десанка Мидић и многи други.

Ваља, ипак, истаћи да су Народна библиотека и Библиотека Матице српске после Другог светског рата коначно обликовале и усталиле своје делатности. Уместо националних библиотека Срба, оне су добиле угледна места у систему националних библиотека Југославије, која су им омогућила непрестани развојни пут и најважније задатке у библиотекарству, али и у укупној културној делатности. Све то, додуше, не значи да се може задовољан стати. Биће потребно још много рада на коначној доградњи система, али и на сталном неговању све новијих и трајнијих облика у развоју ових двеју библиотека. Уз неопходна финансијска средства за решавања тих проблема биће потребна и многа нова знања и још више добре воље.

Нови Сад и Београд никада нису били удаљени један од другог, а захваљујући све ефикаснијем саобраћају, они су све ближи. За будуће рационализације у пословима о томе ће се убудуће морати водити све више рачуна.

И све новија техника, која ће и у библиотекама чинити све послове ефикаснијим, учиниће да Народна библиотека и Библиотека Матице српске буду све више упућене једна на другу.

Године рада у служби писане речи, али и свих духовних достигнућа, који су иза Библиотеке Матице српске и Народне библиотеке, гаранција су да ће оне и у будућности знати да одговоре својим задацима. Не треба се бојати да ли ће оне у томе и успети и истрајати, тим пре што ће тешкоће у њиховом даљем раду бити све мање.

СЕЋАЊА О ДОКТОРУ ГЕОРГИЈУ МИХАИЛОВИЋУ

Пре тридесет година, пошто сам радећи на свим пословима у Библиотеци Матице српске упознао основе библиотечких послова, доспео сам на послове старе и ретке књиге, за које сам и примљен у Библиотеку. Те послове водио је веома добро од 1948. др Димитрије Кириловић, одличан научник и значајан библиотечки посленик. Пре мене на том послу радио је кратко време и др Драгољуб Новаков, који је после кратког времена проведеног у Библиотеци Матице српске отишао у Зрењанин за професора Више педагошке школе. Мој рад са Димитријем Кириловићем, нажалост, није трајао дуго. Ипак, оно кратко време које сам провео на раду са одличним научником и добрим зналцем старе и ретке књиге, са изузетним педагогом и дивним пријатељем није било довољно да стекнем ни основна знања нужна за посао који је био преда мном. Није то време било довољно ни да упознам људе који су долазили у Одељење старе и ретке књиге да нађу потребне књиге, да дођу до обавештења о њима и да се информишу није ли Библиотека дошла до које од књига које су им биле потребне за мукотрпан и увек неизвестан научни рад. Да би ствар била још компликованија, ја сам се оних година био ангажовао око оснивања новосадске Трибине младих и покретања листа *Поља*. Чинило ми се да ми је био задатак да гледам унапред, а посао ме је водио да гледам унатраг. Нисам тада још знао да једно без другог не иде.

Дошав у Одељење старе и ретке књиге Библиотеке Матице српске упознао сам Димитрија Кириловића, који је налазио начина да од мене чује нешто о новим песницима, Васку Попи, Миодрагу Павловићу, Стевану Раичковићу и другима, и да ме истовремено упозна са Николом Радојчићем, Митом Костићем, Ђорђем Сп. Радојичићем, Петром Ђорђићем, Светиславом Марићем и другима, али пре свега са др Георгијем Михаиловићем, који је већ увелике радио на својој *Српској библиографији XVIII века*. Када се сада сећам оних дана, није сасвим јасно да ли сам успевао да што објасним Димитрију Кириловићу о новој поезији и да ли сам успео да схватим нешто о људима са којима ме је упознао.

Дилеме о мом оновременом раду односе се на веома кратко време. За нешто више од године дана колико сам радио са Димитријем Кириловићем, мој оновремени руководилац и учитељ је тешко оболео, онда се учинило да ће оздравити, а дошла је још тежа болест, коју није прележао. Током болести одлазио сам веома често, радним даном свакодневно, Димитрију Кириловићу или у болницу или његовој кући, а када је био здравији од њега сам још увек сазнавао понешто и о људима и о књигама. У штампи је тада била друга књига *Каталога Библиотеке Матице српске*, о којој смо доста разговарали. Носио сам му тада шифове на ревизију или односио цедуљице за штампу. Нажалост,

он није дочекао да види и одштампану књигу, иако на њој стоји да је изишла из штампе 1955. године. У оновременим разговорима са Кириловићем, реферисао сам му о новим књигама и посетама. Њему је, јамачно, било јасно да ја људе који су били упућени на стару и ретку књигу не познајем. Трудио се стога да ми о њима понешто каже не би ли ми олакшао бар контакте са њима. Знао је добро да их ја морам сам упознати, али и да ми може олакшати разговоре са њима указујући ми на неке њихове особине. Држао је, на пример, да са Николом Радојчићем, Митом Костићем или Петром Ђорђићем нећу имати никаквих тешкоћа, да ће ми Ђорђе Сп. Радојичић моћи бити на помоћи, а скренуо ми је пажњу да ћу много моћи да сазнам од др Георгија Михаиловића, али да је он и најкомпликованија личност од оних које ћу сретати на послу. Уистину је све и било тако. И не само то; док су други долазили много ређе, Никола Радојчић и Мита Костић, на пример, само приликом долазака у Нови Сад, а Ђорђе Сп. Радојичић и Петар Ђорђић само послом или када сам их замолио да дођу, др Георгије Михаиловић је обавезно долазио једном недељно, уторком или петком. Једном недељно одлазио је и у Београд, слободним уторком или петком. У Београду је био много ангажованији, ишао је у Народну библиотеку, Библиотеку Српске академије наука и уметности, Универзитетску библиотеку, Вуков и Доситејев музеј, а посећивао је и Дејана Медаковића, Боривоја Маринковића и друге. Онде је понекад ручао или са Митом Костићем и Федором Никићем у стану код Мите Костића, или са Браном Петронијевићем у ресторану хотела „Мажестик".

Његове новосадске посете сводиле су се, међутим, углавном на боравак у Библиотеци Матице српске и кратке, али обавезне, одласке Нешићевој посластичарници, где би обавезно појео две „кремшните", како је он говорио. Понекад се састојао са Тодором (Тошом) Веселиновићем, веома ретко је одлазио у Централну библиотеку Филозофског факултета где се састајао са Миланом Токиним и још ређе је одлазио у Галерију Матице српске где би разговарао са Динком Давидовим. Неколико пута од 1956. до 1969. посетио је лекара др Угљешу Крстића и једном или два пута његовог брата, такође лекара, др Васу Крстића, више пута од њих састајао се са лекаром др Ђорђем Јовановићем. Током обавезних боравака у Библиотеци Матице српске одлазио је често, али не и увек, Триви Милитару у Рукописно одељење. За болести Димитрија Кириловића, др Георгије Михаиловић га је посетио неколико пута. Највише времена је у Новом Саду и у Библиотеци проводио у Одељењу старе и ретке књиге. Враћао је књиге, узимао неке само да прегледа, а неке да понесе у Инђију. У време тих његових посета није било времена ни за какав други рад.

Ја не знам када је др Георгије Михаиловић почео после рата да долази редовно у Нови Сад и Библиотеку Матице српске, али је пре 1955. долазио овамо већ годинама. Матица је 1950. објавила прву књигу *Каталога Библиотеке Матице српске, Српске књиге 1493-1847.* коју је саставио Димитрије Кириловић. Тај *Каталог* је настао и бригом Младена Лесковца, у жељи да се после рата, у коме су уништене многе библиотеке, од београдске Народне до манастирских библиотека у Фрушкој гори, информишу научници и писци, а и сви други који су били упућени на стару српску књигу, о оним књигама које су у збирци Библиотеке Матице српске све срећно преживеле рат и непосредно после рата још знатно биле обогаћене књигама из личне библиотеке Саве Текелије и Текелијанума. Тај *Каталог* умногоме је пратио *Српску библијографију* Стојана Новаковића, разуме се у оним деловима где су се та два дела поклапала. Од Новаковићеве *Библијографије* Матичин *Каталог* се разлико-

вао битније само по томе што је у њему Димитрије Кириловић за све књиге давао одредницу под именом стварног аутора, а не и на Србина преводиоца. Др Георгије Михаиловић ми је говорио да је на такав став при изради Матичиног *Каталога* највише утицао он лично. Ја о томе нисам разговарао са Димитријем Кириловићем, или се бар не сећам да сам од њега чуо што о томе.

Да ли је др Геогрије Михаиловић одиста утицао на опредељења Димитрија Кириловића, и Младена Лесковца дабогме, за одступање од Новаковићеве праксе бележења одреднице, тешко је поуздано тврдити. Ипак, приближно тако је могло бити. Извесно је да је др Георгије Михаиловић тако бележио ауторе у својој *Српској библиографији XVIII века* и да је отпочетка био начисто да ће његово дело бити нешто другачије од Новаковићевог. Није искључено да ће се ово питање моћи и поуздано решити. Мени је случај Матичиног *Каталога* значајан више да утврдим када је др Георгије Михиловић почео да долази после рата у Нови Сад, него да нађем одговор о бележењу одредница. По његовом сведочењу, то је било свакако пре 1950. године.

Има, међутим, један поузданији доказ да је др Геогрије Михаиловић долазио је у Нови Сад пре 1950. године. Он ми је, наиме, говорио да је рад на *Српској библиографији XVIII века* започео по наговору Младена Лесковца и Димитрија Кириловића пошто је у Шибенику 1948. дошао до неколико ванредно добро очуваних примерака песама Захарије Орфелина. Те песме је издала Матица српска фототипски, опет ангажовањем Младена Лесковца и Димитрија Кириловића, 1950. године. По налажењу ових књига и по њиховом фототипском издању могло би се закључити да је др Георгије Михаиловић долазио једном недељно најкасније од 1948. године. Ваљда је некако те или непосредно после те године започео рад и на својој *Библиографији*. Када је реч о почетку тог његовог рада на *Библиографији*, ваља ми рећи да је др Георгије Михаиловић увек истицао улогу Младена Лесковца у наговарању да се прихвати тог посла, али и његово ангажовање да Управни одбор Матице српске донесе одлуку да му се дозволи изношење књига 18. века из Библиотеке за рад на *Библиографији*. По примеру Матице, сличну одлуку донела је потом и Српска академија наука, а потом и београдска Народна библиотека и Универзитетска библиотека.

Када сам ја упознао др Георгија Михаиловића 1955, он је увелике радио на *Српској библиографији XVIII века*. Радећи на *Библиографији*, он је утврдио да међу српским књигама 18. века постоје разлике, односно да постоје варијанте истих издања, што га је, опет, навело, да је упорно упоређивао све примерке књига до којих је могао доћи, не би ли утврдио варијанте. У време када сам га ја упознао, обновљен је увоз књига из СССР-а, па је у радовима совјетских библиографа нашао потврду нужности бележења и свих типографских вредности у књигама у библиографском опису. Тако је почео брижљиво да бележи сигнатуре свешчица и илустрације, виньете, заставице, иницијале и минијатуре, па и њихово уметничко порекло (дрворез или бакрорез). О свему овоме није тада могао разговарати са Димитријем Кириловићем, коме радови Татјане Александровне Бикове, Антонине Сергејевне Зернове и других совјетских библиографа књига 18. века нису били познати. Највише му је о искуствима совјетских библиографа могла рећи оновремена управница Централне библиотеке Српске академије наука Смиља Мишић, јер је прва упознала њихове радове.

Ја, такође, не знам када је др Георгије Михаиловић почео да размишља о књигама које ће унети у своју *Српску библиографију XVIII* века. Извесно је да су му најмање тешкоће задавале књиге објављене на језику српске књижевности 18. века. На томе није остао, није могао остати, и ту се издвојио опет од Стојана Новаковића. Додао је, пре свега, књиге Срба аутора на латинском, немачком и мађарском језику, па службене публикације (привилегије и регуламенте) који су се односили на Србе, а штампане су на немачком, али није унео књиге Срба писане и објављене у Русији у 18. веку. Поткрај живота, пошто је одштампана његова *Српска библиографија XVIII века*, путовао је два пута у СССР и интензивне бележио књиге Срба аутора на руском језику у 18. веку. Спремао је допуну својој *Библиографији*.

У *Српску библиографију XVIII века* унео је др Георгије Михаиловић књиге босанских фрањеваца штампане варијантом ћирилице, босанчицом. Током његова рада на библиографији ја нисам са њиме разговарао о проблему књига које треба да уђу у *Библиографију*. Када је изишла из штампе, приметио сам му да није требало да у њу унесе књиге босанских фрањеваца, а он ми је кратко одговорио да ја о томе не знам ништа и да је он те књиге унео према мишљењу Петра Колендића, који је то знао боље но ја.

Др Георгија Михаиловића је, у раду на *Библиографији*, непрестано заокупљала мисао о што бољем решавању проблема бележења аутора. Тај сложени посао морали би најпре да решавају и реше историчари књижевности, а не библиографи. Како код нас многи проблеми ауторства нису били решени у историји литературе, ваљало је да их решава библиограф др Георгије Михаиловић. У том одговорном послу није умео да реши и нека једноставна питања, а решио је веома крупна. Описујући *Робинсона* из 1799. он је бележио да је то Кампеова варијанта, јамачно стога што је то био превод са немачког. Мираш Кићовић га је убедио да то неће бити Кампеова варијанта и да је ваља дати без аутора. А било је лако утврдити да је реч о преводу Дефоовог *Робинсона*, али не са енглеског него посредно са немачког. Када је књига изшла и када сам приметио како је та књига забележена и показао му превод *Робинсона* Владете Поповића из 1955, у коме је Ото Бихаљи Мерин забележио да је први српски превод *Робинсона* из 1799, он није умео ништа да одговори.

Прештампани буквари за Србе из Русије нису, такође, давали мира др Георгију Михаиловићу. Приликом одлазака у Русију, трагао је за издањима тих буквара и за њиховим ауторима, али је умро да то питање није начео, а камоли решио.

Мени је ваљало да овде кажем нешто више о себи и др Георгију Михаиловићу из времена пре но што смо се упознали, да би се схватило где смо били пре тога и да би се схватили наши каснији топли и пријатељски односи. Наши почетни контакти били су оптерећени његовим знањем и мојим незнатним познавањем српских књига 18. века и проблема библиографије. Њему је при том ваљало да долази у Библиотеку Матице српске, а мени је опет требало да му будем при руци. Лако ми одиста није било. Интересовање за нову литературу ваљало ми је да потискујем и да њено место уступам старијој и старој књизи и библиографији. Мени све то није било лако. Но те, не мале, тешкоће премостио сам и премошћавао са др Георгијом Михаиловићем, али и са Николом Радојчићем, Митом Костићем, Ђорђем Сп. Радојичићем, Петром Ђорђићем, Бориславом Михајловићем Михизом, Дејаном Медаковићем, Љубомиром Дурковићем Јакшићем и многим другима, па сам касније могао

постати информатор о тим књигама и новим песницима, али и млађим научницима и библиотекарима.

Првих својих сусрета са др Георгијем Михаиловићем више се не сећам. Ипак, сећам се добро да је он долазио Димитрију Кириловићу, да су разговарали о књигама и библиографијама и да су ти њихови разговори мени били једва разумљиви. После тих првих посета, Димитрије Кириловић ми је рекао како др Георгије Михаиловић ради на *Српској библиографији XVIII века*, како је лично сакупио највреднију збирку српских књига 18. века, али и србуља, новина и часописа, па календара и грамофонских плоча. Више сам од тада о Георгију Михаиловићу сазнао од Димитрија Кириловића. Сазнао сам тако о његовом путу у Шибеник да би купио неколико ванредних примерака Орфелинових песама, о фототипском издању тих песама и другом.

Од Димитрија Кириловиће сам сазнао и о контактима Георгија Михаиловића са познатим колекционарима књига, Алексом Ивићем, Јашом Продановићем, Милорадом Панићем Сурепом и другима, као и о његовим односима са београдским антикварима Драгославом Петковићем, Јанком Хркаловићем и другима. По казивању Димитрија Кириловића, током рата и у првим послератним годинама, када је цена књиге пала веома много, Георгије Михаиловић није колекционарима плаћао новцем, него животним намирницама, које је стицао наплаћајући лекарске услуге. Димитрије Кириловић ми је рекао још једну битну карактеристику Георгија Михаиловића. Рекао ми је да Георгије Михаиловић не краде књиге и да могу увек бити сигуран у њега и тада када ми ослаби пажња. Да ми ово каже, Кириловић је знао јамачно из искуства. Он је наиме знао да је Георгије Михаиловић имао неодољиву потребу да се хвали набављеним књигама, а онај који краде не хвали се. Но ако није крао, др Георгије Михаиловић, као и већина колекционара, није бирао средства да дође до књиге. Од Димитрија Кириловића сам чуо причу, имена се – нажалост – више не сећам, како је током рата др Георгије Михаиловић лечио сина једне попадије, удовице, којој су убили мужа, и како га је излечио. Несрећна жена, у оним тренуцима срећна мајка, била је спремна да плати сваку цену за лечење, а др Георгије Михаиловић је пожелео да му она уместо новца да један молитвеник из 18. века и да јој он још доплати. Није било друге, за лечење је др Георгије Михаиловић добио молитвеник и још доплатио 100 динара. Њему је то било довољно да би се још истог дана хвалио како је дошао до још једне вредне књиге.

О томе како је др Геогргије Михаиловић долазио до књига чуо сам и једну причу учесника у послу. Доктор ме је упознао са некадашњим београдским антикваром Драгославом Петковићем, који је некада имао антикварницу у Балканској улици, а имала је име „Доситеј Обрадовић". Као и сви антиквари и Петковић је волео да продаје књиге и био посебно задовољан када их је продавао колекционарима, обезбеђивао им је тако најдуже трајање. Петковић је, међутим, имао неколико Доситејевих књига које никако није желео да прода. Међу тим књигама био је један адлигат са неколико Доситејевих књига првих издања, које је опет Георгије Михаиловић желео да купи по било коју цену. Приликом доласка у Петковићеву антикварницу он је одмах узимао у руке тај алигат и превртао га тражећи начине да га купи. Његова упорност се исплатила. До књиге је дошао тако што је 1944, приликом једне узбуне због надлетања савезничких авиона, понео у склониште адлигат Доситејевих књига низ Балканску улицу према склоништу од ваздушног напада и, у оном тренутку

пуног страха, тражио да му Петковић прода књигу. У страху, Петковић му је рекао ето му књиге. Када је узбуна прошла, Петковић је остао без речи, а др Георгије Михаиловић није уважио његов страх.

Др Георгије Михаиловић није волео да плаћа много за књиге, а настојао је да их прода што скупље. И у томе није био изузетак међу колекционарима. Њему су се обраћали многи да би му продали књиге, а он је највише волео да купује од посредника типа Тодора Веселиновића. То је тип оних необичних посредника и скупљача који до књига долазе неким својим путевима који су необјашњиви а никада се не прекидају. Такви продавци никада књиге не продају скупо и пре им треба понудити који динар више но што они то очекују. Колекционари и антиквари добро знају овакве људе и никада не прекидају контакте са њима.

До књига је Георгије Михаиловић долазио и заменом дупликата. Када је утврдио да постоје варијанте књига, он је једном приликом предложио Библиотеци Матице српске да размене дупликате. Из те размене имао је највише користи баш он. Добио је једини примерак варијанте.

Ваља, дакако, имати на уму да др Георгије Михаиловић није куповао књиге другачије од других. У већини случајева он није плаћао ни мање од других. Био је, међутим, страснији сакупљач од многих, а изнад свега био је покретнији и ефикаснији. Ниједан професионални библиотекар није могао стићи онде где би стигао он, а брже од њега није могао стићи нико. Стизао је тако и до Шибеника, Загреба, Љубљане и другде пре свих и куповао књиге. Једва је таквог колекционара и било код нас.

Упорност и ефикасност показивао је др Георгије Михаиловић и када му је ваљало да дође до књига да би их библиографски описао. Од јавних библиотека у Новом Саду и Београду добио је књиге да носи у Инђију. Од индивидуалних власника долазио је до књига много теже. Већина од њих била је према њему неповерљива. У Новом Саду му је лекар др Васа Крстић, наследник породичне библиотеке из Руме чије је порекло из 18. века, давао књиге само на дан-два уз кауцију, а некада ни толико, чак му није давао ни да види понеку књигу.

Када му је ваљало да дође до књиге, др Георгије Михаиловић је знао понекад да бива невероватно упоран. Знао је, на пример, за неке књиге у Библиотеци Српске православне црквене општине у Трсту, па је једном стигао онамо да би дошао до књига. Тршћанску црквену општину држали су тада људи који нису примали никог ко би дошао са југословенским пасошем. Мало шанси да дође до књига из те библиотеке имао је и др Георгије Михаиловић. Његова упорност била је, међутим, оном приликом таква да је дала резултате и у онаквој ситуацији. У Библиотеци тршћанске црквене општине он је наишао на једну службеницу која му је показала књиге не би ли га се што пре ослободила и пре но што би наишао председник општине Вурдеља. Да му да књиге није ни смела ни могла. Доктор јој је, ипак узео књиге и донео у Инђију, где их је искористио за библиографски опис, а онда поштом вратио у Трст.

Током једне од двеју посета СССР-у искористио је прилику да из Библиотеке Украјинске академије наука изнесе једну књигу. Књигу је држао и у Лењинграду и Москви, камо је путовао из Кијева. Пред повратак у Београд донео је књигу Смиљи Мишић и Олги Перић да би му помогле да врати књигу у Кијев. Две изузетне управнице библиотека биле су пренеражене када су добиле књигу у руке. Једва су дошле к себи, а када су се прибрале, нашле су

начина да уз помоћ људи из Државне библиотеке СССР „В.И. Лењин" врате књигу у Кијев. Око те његове позајмице било је после невероватних прича од којих многе нису имале ничег заједничког са правим догађајем. Ипак, ваља рећи да се овај поступак др Георгија Михаиловића може објаснити али не и правдати. Но и то је део живота за библиографију, а мало је веровати да и други не би учинили нешто слично, ако би јамачно и поступили другачије.

Др Георгије Михаиловић је волео да позајмљује књиге, али никада на дуго време. Када би позајмио коме књигу, почињао би стално да мисли на њу, а потом би убрзавао њен повратак. Још више је волео да показује књиге и да о њима говори. Ваљда код нас није било библиотекара који би толико стрпљиво пружао информације о књигама као што је то чинио он. Њему су се обраћали за књиге многи, Вељко Петровић, Никола Радојчић, Мита Костић, али и, тада млади, Радмила Ненин, Вида Зеремски и многи други.

О позајмљеним књигама није Георгије Михаиловић остављао никаквих бележака. Ослањао се на вазда несигурно памћење, а више је памтио да је понеку књигу позајмио него да му је враћена. Некада је због тога био и веома неправедан. Сећам се да је једном позајмио једну књигу Љубомиру Дурковићу Јакшићу и да је после дуго и упорно тражио да му је овај врати. Ништа нису вредела Дурковићева уверавања да му је књигу вратио. Био је уверен да је био оштећен. Једном приликом када сам био у Инђији, затражио је да се попнем и додам му књиге које су биле изнад једне полице, хтео је да потражи једну књигу. Међу тим књигама које сам му скинуо била је и она коју је позајмио Дурковићу. Рекао је само: „Гле вратио је књигу." Ако ме сећање не вара, Дурковићу се никада није извинио за неправедне оптужбе.

Георгије Михаиловић је од новина редовно читао само *Политику* и *НИН*. Имао сам утисак да га особито нису занимале никакве вести. Читао је по навици. Био је само један изузетак у његовој лектири. У *Политици* је волео да чита хумористичке текстове рано преминулог и већ заборављеног сарадника Михаила Хабула. Некада је знао да исече Хабулов текст и да га носи по неколико дана читајући га и показујући га.

Више од политичких догађаја занимала су га реакције на њих. Приликом обавезних долазака у Нови Сад волео је да једном библиотекару помене нешто о оновременим председницима САД Џонсону, а потом Ајзенхауеру, на шта би овај плануо и у температури говорио о америчком империјализму. Доктору је то било довољно. Није реаговао и није даље подстицао то реаговање.

Доктор је волео да гледа телевизијски програм, али није хтео да купи телевизор. Новаца је имао и могао је лако да плаћа оновремену малу прет–плату, али није хтео да га телевизор оптерећује. Ваљда се бојао кварова и тражења мајстора, а то није подносио. Уосталом, није имао ни радио. Када сам му једном приликом рекао што не купи телевизор одговорио ми је да га има апотекарка и да он одлази к њој свако вече да види вести и неки од програма. Када сам му рекао да су му ти одласци били везани и за лоше време, провале облака, ветрове или снежне вејавице, одговорио ми је да он има кишобран и баканџе (ципеле). А када сам га подсетио на поледицу, рекао ми је да има баканџе са шунеглама (гвозденим клинцима за ципеле). Више нисам умео да га што запитам.

Живећи сам, Георгије Михајловић је знао да одлази предвече пријатељима, лекарима и адвокатима, на картање. Никада се, међутим, није картао на озбиљније суме.

Уопште, Георгије Михаиловић није волео да троши новац. Односно није волео да га троши за ствари до којих није држао. Не би се смело рећи да је био тврдица, циција. Али је у неким случајевима био и те како тврдица. Никада, на пример, није волео да купује намештај, нарочито не нов. Годину или две пред смрт купио је један половни кухињски орман и био веома љут што га је уопште купио. Није волео да улаже новац ни за постељину, а колики је био шкртац у томе једва је могућно и поверовати. Једном приликом рекла ми је његова служавка Анушка, Мађарица – одлична куварица и домаћица, да кажем доктору да јој дозволи да опере постељину. Био сам од ретких који му је то смео да каже, али ми није вредело што сам му рекао. Одговорио ми је – ако да постељину на прање, поцепаће се.

Опет пред смрт, ваљало му је да се пресели. Зграда у којој је становао, велика, лепа и јака, али запуштена, требало је да уступи место новој грађевини, када је завршена видело се да није лепа, али је на спратове и делује градски. Њему су адаптирали један стан, увели су му воду, изградили купатило и уопште много учинили да му живот у том стану буде много удобнији. Ваљало ми је да са једним или двојицом радника Библиотеке Матице српске долазим у Инђију, да му преселимо књиге. Пожелели смо једном приликом да одемо у Сланкамен на рибљу чорбу и пржену рибу, а он никако није хтео да пристане на наш предлог. Није то хтео ни тада када смо му рекли да ћемо му ми платити ручак, јер смо од Библиотеке Матице српске добијали пола дневнице за одласке у Инђију. Некако смо га, ипак, одвели у Сланкамен где нам је показао ресторан у коме су држали шаране и сомове у текућој води и где су се на лицу места бирали, али није хтео да руча са нама. Ништа није вредело наше убеђивање. Невоља је била и у томе што је он волео да поједе добро, али га је у томе оном приликом спречио тврдичлук.

Иако је на свој начин био тврдица, Георгије Михаиловић је био симпатична и драга личност. Умео је да се неочекивано и резнежи више но што би се то очекивало. Сећам се да је доктору једном ваљало да остане у Новом Саду и по подне, позвао сам га на ручак, што он није баш лако прихватио, јер је уопште нерадо одлазио некоме на обед. Оном приликом ваљало му је да скрати време, те је дошао к нама. После ручка, наша најмлађа ћерка, било јој је тада нешто више од три године, показала му је на поштанској марки лик председника Тита и рекла му: „То си ти.” Њега је то толико одушевило и разнежило да је одмах одлучио да јој купи лопту.

Из једне крајности, тврдичлука, Георгије Михаиловић је ишао у другу крајност, расипништво. Једном приликом дао је једном угледном књижевнику дукат да га промени у банци за девизни новац (то је било тада када су Југословени добијали једном годишње прилику да откупе 32 долара приликом одласка у иностранство), да би му купио флашу кечапа. Када би путовао у Италију, Аустрију или Француску пио је пепси-колу и кока-колу као дете, а када су се та пића појавила у продаји и код нас на тржишту, није их пио.

Причао ми је да је пре рата знао да путује и у Пешту да би гледао представе Художественог театра. Једном је покушао да доведе и Шаљапина на гостовање у Пазову, а у томе није успео само стога што је велики певач био назебао, те није могао да пева. Са неким художественицима се дописивао и касније, а део те преписке данас је у Рукописном одељењу Матице српске.

Иако никада није купио радио и телевизор, Георгије Михаиловић је имао један велики стари грамофон. Трошио је много новаца на куповину грамофон-

ских плоча док није почела производња нових лонгплеј плоча. Када је добијао госте, радо је укључивао грамофон да би гостима приређивао концерте са плоча. Нарочито је држао до једне плоче на којој је био снимак српске химне коју је певао један велики француски певач током Првог светског рата. Посебно је волео да ту плочу емитује угледним гостима на положајима. Причао је да су је слушали Митра Митровић, Милорад Панић Суреп, Чедомир Миндеровић и многи други.

О својој штедљивости Георгије Михаиловић ми је причао и ово. Пошто је завршио основну школу у Старој Пазови, где му је живео отац – пореклом из угледне вуковарске породице Михаиловића – која је помагала Вука и из које је била мати Бранка Радичевића, наставио је школовање у новосадској Српској великој гимназији. Током школовања становао је у Дунавској улици у којој је на почетку, с леве стране, на којој је била кућа у којој је и он становао, била и књижара Арсе Пајевића. Књижара је имала два дела, у једном, вишем за степеник, продаване су стране књиге, а у другом, нижем, књиге на српском језику. Доктор је рано почео да чита, највише филозофска дела. Куповао их је код Арсе Пајевића, у одељењу страних књига где је купце услуживао Геца Кон, између два рата најугледнији југословенски издавач. Да би дошао до што више новаца за куповину књига, он је – био је тада у вишим гимназијским разредима – предложио оцу да не станује више у Новом Саду, него да путује возом из Пазове у школу, а да новац користи за куповину књига. Ко зна како и зашто, отац му је прихватио тај предлог, а млади Михаиловић је постајао, а да то можда и није знао, страсни читалац и библиофил.

За књигама је доктор путовао касније и дуго и упорно, и читалац је бивао све мање. Поред редовних путовања у Нови Сад и у Београд, неколико пута годишње путовао је и у Загреб. Књиге је добро памтио, а никада не би куповао оне које су излазиле из круга његова интересовања, по чему је био веома уски специјалист за књиге. Он никада није био од оних колекционара који су скупо плаћали књиге. Више је волео да пронађе ретку књигу на непознатом месту и да је јевтино купи него да подиже цену. Познавао је већину наших колекционара књига и од њих би куповао или са њима мењао књиге. Од њих је, од Алексе Ивића до Слободана Комадинића, дознавао где постоје понеке књиге за које је вредело потрудити се.

На почетку је Георгије Михаиловић куповао књиге из филозофије, њима је потом додао књиге из медицине, а на крају се определио за српске штампане књиге од 1495. до 1850. године. Изузетак су били календари – њих је скупљао до најновијих времена, као и књиге које су на неки други начин биле ретке.

Насупрот неодољивој потреби да књиге купи што јевтиније, Георгије Михаиловић је настојао да своје књиге прода што скупље. Прву збирку књига коју је продао чиниле су српске књиге 18. века. Када је предао рукопис *Срūске библиоīрафије 18. века* у штампу, интензивно је разговарао о продаји збирке. Потенцијални купци тих књига били су Народна библиотека Србије и Библиотека Матице српске. Тражио је за ту збирку четири милиона динара. Толико је тада отприлике трошила Народна библиотека годишње за куповину књига, а Библиотека Матице трошила је нешто више од половине те суме за годишњу куповину књига. Доктор је имао тада неке обавезе према Библиотеци Матице српске због оног фиктивног поклона, али му у Матици на томе нису инсистирали. Народна библиотека је рачунала да може обезбедити за куповину три милиона, а то је била сума коју није могла да смањи ни Библиотека Матице

српске. Управник Народне библиотеке био је тада Чедомир Миндеровић, а Библиотеке Матице српске Борислав Михајловић Михиз. И једном и другом ваљало је тада да се ангажују око набавке новца за куповину књига и још да приволе Михаиловића да баш њима прода књиге. Михизу је тада успело да обезбеди три милиона уз свесрдну помоћ Стевана Дороњског, с тим што је Извршно веће Војводине тражило да се дупликати тих књига уступе Градској библиотеци у Суботици. Ишао сам тада са Бориславом Михајловићем Михизом и Петром Вујичићем, тада библиотекаром Библиотеке Матице српске и руководиоцем набавке, у Инђију на разговоре о куповини књига 18. века. Током разговора говорио је само Михиз. А говорио је надахнуто, духовито и пленећи. Нико му тада не би умео одговорити са бољим разлозима. Ни доктор. Уосталом тада му није ни одговорио. Био је јамачно збуњен Михизовим речима и уживао је у њима. У онаквој ситуацији он је пред Михизовом лепоречитошћу тражио само времена да се прибере, да не подлегне тренутном утиску, па је обећао да ће одговорити следеће недеље, приликом редовног доласка у Нови Сад. Вратили смо се из Инђије сумњајући да смо успели. И Михиз је сумњао да је нашао пута до доктора. Ипак, следеће недеље доктор је отишао Михизу и рекао му да је одлучио да књиге прода Библиотеци Матице српске.

У следећим куповинама књига – србуља, календара, књига 19. века и повремених публикација – разговарао је са Георгијем Михаиловићем следећи управник Библиотеке Матице српске, Павле Малетин. Био је он човек сасвим друге врсте. Мудар и тактичан, он је рачунао да доктор неће много уступати у цени, али је држао да време и односи Библиотеке Матице српске према доктору могу учинити своје. И Павлу Малетину је било јасно да је обезбеђивање новаца за куповину књига од Георгија Михаиловића био сложен и тежак део посла. Приликом куповине штампаних србуља избора није било, па је Библиотека Матице српске морала набавити сав новац. Када су, међутим, дошле на ред куповине других збирки, Павле Малетин је, практичан какав је одиста био, обезбеђивао куповину увек са Антикварницом Матице српске. Директор Издавачког предузећа Матице српске био је тада Сава Јосић, човек сличних квалитета као и Павле Малетин, а руководилац Антикварнице био је Милан Давидовић, који је увек умео да схвати путеве књига када доспеју у Антикварницу. Са њима је Павле Малетин обезбеђивао средства за куповину с тим што је Библиотека Матице српске задржавала књиге за први и други примерак ако их није имала, а све друго је узимала Антикварница. Рачуница је била корисна и за једне и друге.

Са Георгијем Михаиловићем је Павле Малетин одржавао односе на дуге стазе. Библиотека му је у свим приликама давала предност, у свему му је била наклоњена. То доктору никада нико није рекао, али је он то добро знао, осећао.

Све старијем, њему је ваљало поклањати све више пажње. Његови доласци у Нови Сад били су увек исти. Стизао је у Библиотеку пре седам часова и бивао љут ако бих ја и најмање закаснио, а ја сам веома ретко каснио. Једном сам му, ваљда незадовољан његовим замеркама на мала закашњења, рекао зашто не долази у Нови Сад којим каснијим аутобусом, а он ми је на то одговорио да њега у 12 часова чека на столу ручак и да у 11 часова мора да крене из Новог Сада. Нисам умео да му одговорим на такво његово објашњење и никада му више нисам помињао распоред његових долазакак и одлазака.

Ваљало ми је често да одлазим у Инђију иако није било послова због којих ми је требало да га посећујем. Њему је усамљеном било све теже, па ми је ваљало да му одлазим на обичне разговоре, да му скратим дане. Слушао сам

тако његове приче о књигама, колекционарима и научницима који су од њега тражили књиге и информације, о његовом школовању, куповању књига и раду на библиографији и по неколико пута. Нарочито је понављао читање неких књига. Помагао сам му у оним приликама понекад да премести неке књиге, али је иза свих тих посета у његовој библиотеци остајао онај прекрасни неред у који могу доспети само књиге.

Када сам се враћао у Нови Сад, редовно би ме испратио на аутобус, у центру Инђије, увек беспрекорно обучен, у чистој кошуљи и са машном, у оделу од најквалитетнијег штофа, у тамноплавом мантилу – ако је с пролећа или с јесени било хладније – и са скупоценим шеширом на глави. Знао је све поласке аутобуса, па смо аутобусе чекали дуже само ако су каснили.

У Инђију сам одлазио по подне, јер ми је пре подне ваљало бити у Библиотеци Матице српске. Та путовања ми нису била лака, јер сам морао поклањати пажњу и породици, а ваљало ми је и читати и писати. Нисам сигуран да је доктор то умео да разуме. Писао је једном Бори Маринковићу у Београд да му не долазим већ дуже и да ће се посвађати са мноме. Сазнао сам то много касније, после његове смрти, а и да сам сазнао раније ништа не бих могао да учиним више за њега.

Георгију Михаиловићу је ваљало да још у једном будем на помоћи. Када је писао своје библиографске описе често је доносио да их прекуцам. Доносио је своје рукописе у којима је слова исцртавао руком, јер његов рукопис једва је ко могао да прочита. Није ми, међутим, давао да ја прекуцавам. Диктирао ми је и тако добијао још у времену да понешто дотера. Једном прекуцани текст није био и коначан. Он је увек исправљао и допуњавао оно што је написао, па је то опет прекуцавао, некад и по неколико пута. Нешто мање пута је прекуцавао текстове намењене часописима, а није мењао само прекуцана писма.

Доктор није писао много и на писање се одлучивао тешко, а писао је споро и веома прецизно. Полемисао је само са Мирашем Кићовићем, руководиоцем Одељења старе и ретке књиге у Народној библиотеци Србије. Кићовић није било научник већег формата, али је био веома искључив. Георгије Михаиловић је у науци био аматер, али је био генијалан. То што је он умео да примети и открије умели су да цене само одиста велики научници, Димитрије Кириловић, Мита Костић, Дејан Медаковић и други.

Сукоб Георгија Михаиловића са Кићовићем није завршен полемиком о издању Доситејева *Писма љубезном Хараламӣију*. Доктор је, наиме, одлучио да своју *Срӣску библиоӷрафију XVIII века* да за објављивање Народној библиотеци Србије, па је ту његов рукопис дошао на редакцију Мирашу Кићовићу, а овај је толико редиговао рукопис да је потражио да буде и коаутор библиографије. Све је тада кренуло нежељеним путем и завршило се тиме што су за редакторе именовани Душица Стошић и Владан Недић. Кићовић је остао и даље главни редактор, али више није инсистирао на коауторству нити је сарађивао са Михаиловићем. Новим редакторима није било лако, више су тражили компромисе уместо да траже права решења. Ипак, само захваљујући њима, њиховом стрпљењу и тактичности књига је доведена у стање да је могла бити објављена.

Када је књига изишла из штампе, највише је њоме био незадовољан Георгије Михаиловић. Хтео је чак да се одрекне и ауторства. Пријатељи су га наговарали да од тога одустане, јер Кићовић није могао и све да упропасти.

Цео случај завршен је тиме што је објавио исправке и тиме што је *Библиографијом* остао незадовољан до краја живота. Волео је што је за књигу добио октобарске награде Београда и Инђије, али интимно је остао незадовољник. Када су објављени осврти на његову библиографију Мите Костића, Звонимира Кулунџића и Младена Бошњака, на последња два сам му ја скренуо пажњу, није никако реаговао. После његових полемика са Кићовићем то ме је изненадило. Никако није реаговао ни када сам ја објавио осврт на текстове Звонимира Кулунџића и Младена Бошњака. Но ако више није реаговао на посао који је већ био иза њега, он је и даље радио, онолико колико је то могао, на изналажењу књига и на бележењу нове библиографске грађе за допуну *Српске библиографије XVIII века*. Надао се ваљда да би могао објавити допуне својим трошком без редактора. Остао је, међутим, само на њима, а оне су, срећом, учиниле да историја српске библиографије дође до једног Душана Панковића.

Из дугогодишњих састајања са Георгијем Михаиловићем ваља ми овом приликом подсетити и на његова причања о себи. О себи он није причао много, а рекао ми је тек понешто. Ја, опет, ваљда нисам умео да га подстакнем да ми исприча још понешто што би вредело знати. Моја сећања о његову животу су стога само посредни фрагменти који су бар мени веома драги.

Сећајући се детињства у родном Вуковару, Георгије Михаиловић ми је казивао да је нарочито волео да тражи старе књиге по полицама и на тавану и да их цепа. Касније се сећао да је тако морао уништити многе Вукове и Бранкове књиге које су вуковарски Михаиловићи тако здушно скупљали и брижно чували. Будући колекционар и библиограф почео је дружење са књигама тако што их је уништавао. Можда је и то неки наук педагозима.

Георгије Михаиловић је рано заволео филозофију. Са ученицима Новосадске гимназије путовао је једном на екскурзију у Београд само да би видео Брану Петронијевића.

Путујући једном возом из Новог Сада у Стару Пазову, седео је у купеу до Сремских Карловаца са једним човеком који је прелепо говорио. Казивао ми је да никада није чуо до тада да неко тако лепо говори. Када је тај човек изишао из воза, запитао је једног његовог саговорника ко је то био. Чуо је да је то био Јаша Томић. Оцу је још то вече рекао да се определио за радикале и да ће читати *Заставу*. Његов отац је, попут већине образованих Војвођана, био либерал и читао је *Браник*.

По завршеној гимназији, Георгије Михаиловић је желео да студира филозофију у Бечу, али је његов отац намеравао да га упише на медицину. Уписао је, по очевој жељи, медицину и слушао филозофију. Изгубио је тада годину дана у неповрат. Прешао је потом у Грац и уредно студирао медицину.

Између два рата често се састајао са својим друговима из гимназије. Једном су се тако састали у Тителу. Расположени, чули су у једном тренутку питање Радивоја Кашанина упућено среском лекару Чеди Сувајџићу: „Где је ту куплерај?" На то је добио одговор: „Питај поп Ђоку (Парабућског), он је надлежан за куплераје."

Димитрије Кириловић ми је већ у првим разговорима о Георгију Михаиловићу рекао да га не питам ништа о женама, да је био жењен и да о томе не воли да прича. Ја сам то уважавао. Ипак, једном сам га запитао да ли је и какве је волео жене. То моје питање није чуо. Није хтео да чује.

Као што је био у свему особен у битним стварима, био је Георгије Михаиловић особен и у сасвим малим стварима. Сећам се, када је последњих година живота почео да одржава срдачније везе са ћерком у Осијеку, почео је да купује кекс „Јадро", који се производи у Осијеку.

Муве никако није могао да подноси ни Георгије Михаиловић. Лети, за топлих и спарних дана спуштао би завесе на прозоре тако да му је у собама био скоро путпуни мрак. Када би у том мраку зачуо муву одмах би узимао палицу са гуменом плочом и тражио муву. Не би се смиривао док је не би убио.

Шале Георгија Михаиловића личиле су сасвим на њега. Једног јутра рекао ми је да је нашао другу свеску *Славено-сербског магазина.* Рекао сам му да је то немогућно, да она не постоји, да је то измислио и ко зна шта сам му све у том смислу говорио. Био сам ваљда ван себе доказујући да такве свеске не може да буде. Уживао је у томе како ја реагујем, како се понашам. Тек када је пошао код Нешића на кремпиту, рекао ми је да је само желео да се нашали са мноме.

Није било лако збунити Георгија Михаиловића. Приликом свог првог путовања у Хиландар 1967, ја сам у онамошњој библиотеци наишао између осталог и на дотада небележени *Канон воскресни* Христофора Цефаровића из 1742. године. Динко Давидов и ја смо пожелели да проверимо неће ли доктор посумњати у налаз. На једној разгледници насписали смо само библиографске податке књижице и потписали се. Били смо убеђени да ће Георгије Михаиловић рећи како смо све то измислили да бисмо га збунили. Преварили смо се. Докторово богато искуство у изналажењу књига и у библиографским пословим научило га је да верује како има још много књига које ће бити пронађене. Држао је потом још и да на разгледници није било места за друго него за библиографске податке и потписе.

Све до последње две године живота Георгије Михаиловић није пио. А онда је у једном немачком медицинском часопису, био је до краја живота претплаћен на тај часопис, прочитао да старији људи треба да попију пред спавање чашу вињака. О пићу он није знао ништа, те је одлучио да пије домаћу ракију, коју је куповао код познаника, виноградара, из оближњег села. Било му је јевтиније да пије ракију, али и мање корисно.

До неких људи Георгије Михаиловић је држао веома много. До неких, опет, није држао нимало. Мрзео их је. Веома је много држао, на пример, до Бране Петронијевића, Мите Костића, Николе Радојчића, Младена Лесковца, Димитрија Кириловића, Смиље Мишић, Дејана Медаковића, Боре Маринковића, Милорада Панића Сурепа, Петра Колендића, Бернарда Џонсона, Бориславa Михајловића Михиза, Олге Перић и Павла Малетина. Са симпатијама је говорио о антикварима Петковићу и Јанку Хркаловићу, које је често посећивао. Веома је волео да се налази са Јеремијом Митровићем у Народној библиотеци и нарочито је волео његове полемике са Кићовићем.

У овим сећањима дужан сам рећи да ја нисам био од оних до којих је Георгије Михаиловић посебно држао. Налазио је да је по службеној дужности треба да му будем при руци. Никада се, додуше, није посебно љутио на мене, оно неколико случајева његове љутње поменуо сам напред. Од мојих радова ценио је само текст о Алексију Везилићу. Када сам писао о другом издању *Месјацослова*, Венеција, 1765, говорио је како сам погрешно интерпретирао расправу Мирослава Пантића о венецијанском штампару Димитрију Теодосију. У додатку своје *Срйске библиоīрафије* навео је то издање, али чак није ни

поменуо мој рад. Када сам му јавио да постоји одломак историје о Босни Мавра Орбина у преводу Саве Владиславића, објављен у Пешти 1770. латиницом и додао томе моје виђење проблема, рекао ми је да ја то не разумем и да тако мисли и Мита Костић. Нисам никада реаговао на његова негативна мишљења ни у случајевима других људи, ни када би ружно говорио о Мирашу Кићовићу, па нисам реаговао ни када је говорио о мени. Но дужан сам да кажем да ни он није инсистирао на заоштравању. Сачували смо тако лепе и срдачне односе.

Завршавајући ова сећања ваља ми рећи и коју о последњим данима и смрти Георгија Михаиловића. Тек што се у пролеће 1969. преселио у нови стан и тек што смо му сместили библиотеку у којој су остала дела из библиографије, филозофије и медицине, разболео се и пренет је у земунску болницу. Посетио сам га онде два пута. Бојао сам се да ће ме кривити за болест ако је настала због селидбе. Тај страх ми је отклонио тврдећи да је болест дошла сама. Убрзо је умро.

Био сам на годишњем одмору, оног дана када је умро изишао сам на Дунав, на некадашњи новосадски бећар-штранд, да се освежим када су дошли да ми јаве да је доктор умро. Сутрадан је сахрањен у Старој Пазови, у породичној гробници. На погреб сам кренуо пошто је невреме већ захватило Нови Сад. Негде пред Инђијом, пред рестораном „Бранковина", сачекали смо да прође невреме. Када смо наставили пут до Пазове, ишло је тешко, јер је на путу било порушених топола. Када смо стигли у Пазову, затекли смо онде Душицу Стошић, Ксенију Лазић и Миодрага Живанова лако обучене. Нису очекивали невреме. Опело у пазовачкој цркви одржао је свештеник из Инђије до кога није много држао. Из цркве смо кренули аутомобилима до гробља. На гробљу смо затекли Павла Малетина, моју супругу Марију и Светислава Лакићевића. Стигли су у последњем тренутку са венцем Библиотеке Матице српске. Над гробом сам се под кишобраном опростио од Георгија Михаиловића.

Замољен да напишем за *Библиотекар* некролог одазвао сам се и тим текстом прекинуо ћутање у листу које је потрајало неколико година.

Када је потом откупљен последњи део Михаиловићеве библиотеке; скупљао сам по поду писма његове преписке у једну картонску кутију и донео их у Рукописно одељење Матице српске. Том приликом донео сам и један халбцилиндар који сам држао у канцеларији док сам био у њој, а онда сам изгубио и његов траг.

1985.

БОРИСЛАВ МИХАЈЛОВИЋ МИХИЗ

О првом могућном сусрету са Михизом сазнао сам не тако давно. Уосталом, то и није био прави сусрет. Он је априла 1941, осмошколац, гледао колону интернираца из Бачке и био забринут за њихову судбину бар исто онолико колико и они сами. Тешко да ме је у тој колони могао и посебно приметити, ако је, када сам пролазио, и посматрао колону интернираца. Из колоне ни ја, пред малом матуром, нисам могао приметити њега, ако сам у чуду које ме је снашло и посматрао Ирижане у њиховом граду по коме сам тада први пут ходао.

Михиз се сећа да је гледао дуге колоне интернираца из Бачке; рекао је то у једном аутобиографском разговору. Запамтио је да су у колони били добровољци насељени у Бачкој после 1918, које окупатор није желео на својој територији. О интернирцима колонистима писало се и у научним студијама, а колониста је у колонама било најмање. Било је ту додуше Бачвана и мојих Шајкаша који су из аустроугарских пукова прелазили Србима или Русима па доспевали на Солунски фронт или на фронт у Добруџи. Понајвише је међу њима, ипак, било логоша, оних које су у Срему звали припадницима зеленог кадра, а који су ратовали и на Србији, и на Галицији, и на Италији, и завршили рат властитом одлуком не чекајући и не слушајући власти. Али њих нико није протеривао због тога. Нико их није проверавао. Није им судио. У колоне су доспели да их на родном тлу буде мање. У ту колону доспела је из моје Шајкашке огромна већина старих Шајкаша. И моји родитељи са децом. Ти моји земљаци који су имали кола били су смештени у дворишта иришких земљорадника, да би се склонили од кише. Ми без кола смештени смо на кров млина. Војска је чувала само нас у млину. Оне ноћи, коју смо провели у Иригу, падала је пролећна кишица којој су се одувек радовали ратари, а тада није развеселила никог. Мојим Шајкашима са колима киша је, ипак, помогла да се искраду из Ирига и раселе по селима низ Дунав до под Земун, да бар гледају завичајне домове и поља на којима је толико генерација проливало зној. Само дисциплинованији власници кола и ми из млина напустили смо Ириг пут Мачве у пратњи мађарске војске.

Други пут срео сам Михиза 1948. у Београду на Универзитету. Веома брзо сам онде чуо за његову збирку песама из 1947. у којој је певао о „Десанки радованки" и о томе како „Крклец Густав учи устав". У његовој генерацији била је из Тителa Радмила Ненин, сада удата Пешић, професор књижевности усмене предаје на Филозофском факултету у Београду. Уз њу сам упознао Михизову генерацију: Милку и Павла Ивића, Ирену Грицкат, Ивана Поповића, Веру Бранковић и друге. Из тих дана Михиз ме је морао заборавити веома брзо. А ја се сећам како ме је водио мој колега Драгољуб Накић, родом из

Сврљига, гимназијски професор у Нишу, да слушамо дипломски испит, јер је полагао Михиз. О томе испиту написао је Михиз прелепа сећања и рекао много више од свега онога што су бруцоши, међу њима и ја, могли и схватити и запамтити.

Трећи пут срео сам Михиза у Новом Саду на Трибини младих. Позвали смо га прве године рада Трибине међу првима, као афирмисаног и поузданог тумача савременог књижевног стваралаштва. У новом *НИН-у* он је већ био стекао углед и водеће место текућег критичара. У Нови Сад, на Трибину младих, дошао је једног прохладног недељног преподнева. Слушаоце књижевног матинеа, Михиз је начас загрејао. Говорио је о савременој српској поезији до које је држао и која је високо подигла углед новијег песништва. Своје излагање почео је цитирањем текста Богдана Поповића о једној песми Алексе Шантића за коју је угледни естета рекао да је модернистичка и неразумљива. Све што је потом рекао била је умна, мудра, духовита, сјајна и златоуста афирмација савремене поезије и савременог поетског тренутка. То што је рекао није написао, а тада није било магнетофона, па је то, као и много тога другог што је рекао, остало незабележено и осуђено на заборав.

Четврти пут и заувек срео сам Михиза када је дошао у Нови Сад за управника Библиотеке Матице српске. На чело угледне Библиотеке дошао је он после једног Младена Лесковца. Никада га нисам чуо да је што рекао како се осећао као наследник такве личности, а лако му ваљда није било, и није могло бити. За долазак у Нови Сад, на нов посао, спремао се извесно онолико колико је могао, то би морало да значи да се спремао ваљано, али да се није спремао дуго. Када је дошао у Матичину Библиотеку, изрекао је свој програм најкраће, онако како само он може и уме. Рекао је да ће за његове управе:

1. у Библиотеци читаоци имати сваку предност,

2. да у њој претходни управник наслеђује све погодности које је имао док је био на челу Библиотеке и

3. да ће у свему наставити набавку књига и листова каква је била пре његова доласка.

То што је о своме програму рекао онолико мало било је, ипак, веома много. Страсни читалац, он се определио да свим читаоцима у Библиотеци обезбеди предност у односу на све. Мудар, пак, желео је да настави онде где су умни пре њега стали. Боље и више не може се започети ниједан посао.

О људима, о односу према људима са којима ће радити, Михиз није рекао ништа оних дана када је започео управу у Библиотеци Матице српске. Обавестио се о њима свакако. Знам то по томе што је одмах пожелео да посети тешко болесног Димитрија Кириловића. Михиз је морао одраније знати радове овог врсног научника. Нешто је њему могао чути и од оца, проте Гојка Михајловића. Кириловић је читао *НИН* и знао Михизове текстове о савременој књижевности коју је желео да прихвати, али је није до краја и у свему резумевао. Био сам сведок тог сусрета. Лепшег у животу нисам видео. Михиз је био још млад, а једва да је било тајни за које није имао одговор, а Кириловић је био у зрелим мужевним годинама, леп и радан, а највише строг према самом себи и своме раду. Михиз је, уверен сам, искрено и од срца пожелео оздрављење Кириловићу и изразио жељу да му буде сарадник у пословима које је отпочињао. Кириловић је, нескривено задовољан, и топло и искрено пожелео Михизу корисне и лепе дане у Матичиној Библиотеци.

У данима који су следили, Михиз је непрестано бринуо о здрављу Кириловића. У сваком нашем сусрету ваљало му је да одговорим коју о њему. Нажалост, ни та брига, ни ангажовања врсних београдских лекара поред новосадских, нису му помогли.

Некако у време Михизовог доласка у Нови Сад донет је нови *Закон о библиотекама Србије*, који је ваљало да помогне и уједначи уређење и рад ових важних културних институција. Ја не знам колико је Михиз пажљиво читао тај закон. Знам, међутим, да је онај део *Закона* који се односио на мој посао прочитао више него добро. Само руководилац његовог кова и његове интелигенције могао је да схвати бесмислице оних који су одређивали ту област библиотечке делатности. Он је, дабогме, знао да су библиотекари – предлагачи *Закона* – морали имати на уму најбоље намере, а да се онда то у процедури правног и бирократског усаглашавања сасвим вулгаризовало. У *Закону* је тако било записано, а потом преписивано, да су књиге објављене до 1867. заштићене као старе и да су поред њих заштићене као ретке књиге и листови штампани у времену 1914-1918. и 1941-1944. године. Михизу је било јасно да су такве законске одредбе сасвим бесмислене. Он је, наиме, добро знао да у Француској, Немачкој, Италији, Шпанији и другде никоме не би пало на памет да законом заштити књиге 18. века. Још мање би неком пало на памет да заштићује књиге и листове окупатора и квислинга. Њему је било јасно да се она 1867. година може односити само на српску књигу, а да се књиге из Првог и Другог светског рата могу штитити само из избеглиштва у време Првог светског рата и само књиге отпора у Другом светском рату. За ратне књиге одмах је на стручним састанцима добио подршку, а за граничне године тражио је да се утврде године у матичним земљама. Утврдио сам тада да је гранична година за стару књигу у већини земаља 1700, али да има и изузетака. У Мађарској су то књиге до 1711, у Румунији до 1830, у Хрватској до 1835, у Словенији до 1850, у Македонији до 1944. године. Михизу није било тешко да одлучи о заштити према пракси у матичним земљама. Направио је изузетак само код хрватске књиге. За граничну годину тих књига узео је 1850, као и код Словенаца, држао је да је то и гранична година српске књиге, али у 1867. није хтео да дира.

У време док је био на челу Матичине Библиотеке, Михиз је био ангажован на откупу неколико изузетних збирки. У тим куповинама био је максимално ангажован и изузетно шкрт у одређивању цена. Био сам сведок целог тока куповине збирке српских књига 18. века др Георгија Михаиловића из Инђије. Овај лекар, страсни библиофил и знаменити библиограф, успео је да сакупи током Другог светског рата и после њега највећу збирку српских књига 18. века до сада. Те књиге су му послужиле за основу *Српске библиографије 18. века* коју је саставио. По завршетку рада на библиографији, ваљда помало сит њих, одлучио је да их прода. Продају је договарао са београдском Народном библиотеком и Библиотеком Матице српске. Страсни библиофил био је велики особењак и велика шкртица. Волео је, као и сви страсни колекционари, да купи јефтино и прода најскупље. Уосталом, збирка му је уистину вредела много. Тражио је за њу оновремених пет милиона, што је било знатно више но што је Матичина Библиотека имала за куповину током целе године. Откуп збирке био је, међутим, изузетна прилика и ваљао је ангажовања једног Михиза. Вођени су дуги, сложени и у много чему непоновљиви преговори. Михиз је др Михаиловићу одмах понудио половину од тражене суме. Дуго је све личило на преговоре глувих који неће дати резултате. Михиз је био одиста

упоран, али ни стари шкртац није попуштао. У том погађању Михиз је уложио сву своју речитост и неодољиви шарм. Говорио је Михаиловићу да је Матица била прва која му је дозволила да књиге 18. века за израду библиографије 18. века односи у Инђију и да су тек њеним примером то учиниле Библиотека Српске академије наука, Народна библиотека и Универзитетска библиотека у Београду. Подсећао га је да је идеју и подстрек за израду библиографије добио у Матичиној Библиотеци од Младена Лесковца, да му је много при руци био Димитрије Кириловић, да му је ето, и он, Михиз, био наклоњен. На нешто што је требало да буде завршни разговор ишли смо у Инђију Михиз, Петар Вујичић и ја. Мимо очекивања, др Михаиловић је припремио гала ручак. На старинском грамофону слушали смо тада музику са старих плоча, и српску химну снимљену у Паризу током Првог светског рата. А др Михаиловић је слушао Михиза. Слушали смо га Петар Вујичић и ја. Лепорек, златоуст, Михиз је причао, пленио и заводио. У повратку закључио је да од куповине неће јамачно бити ништа. Прошао је један дан, а следећег дана Михаиловић је дошао и прихватио цену за своју збирку у висини од три милиона.

Сада је Михизу ваљало да обезбеди та три милиона. Стигао је до Стевана Дорођског и убедио га да је потребно да учини све што је до њега да би обезбедио новац, а да све књиге неће ићи у Матичину Библиотеку, односно да ће књиге које је имала Библиотека Матице српске, тј. дупликати, бити депоновани у Градској библиотеци у Суботици. Не знам ниједног југословенског управника библиотеке који је на овакав начин бринуо за своју и још једну библиотеку. Помало не схватајући тада Михиза, није ми било јасно зашто се толико бринуо за Суботицу, али сам касније у свим приликама водио рачуна да тако ваља поступати.

Михиз, дакако, није бринуо само за Суботицу. У Сомбору је оних година обележена стогодишњица Градске библиотеке. Михиз је са осећањем дужности одлучио да оде у Сомбор. Празних руку није ни мислио ни хтео да иде. Тражио је да му се издвоји једна штампана србуља од којих има више примерака. Нађен му је *Празнични минеј* Божидара Вуковића из 1536-38. да њиме обележи сомборски јубилеј. Само је он, оне године, рачунао да ће и сомборска библиотека некада у будућности бити чинилац у чувању књига. Ја то нисам умео да схватим. Срећан сам бар што сам умео да чујем Михиза.

Да не буде забуне, Михиз није растурао Матичину Библиотеку. Он не би могао да растури ни једну једину библиотеку у свету. За њега је Матична Библиотека била кошница из које су матице размножавале пчеле радилице, а то је највише што може да буде једна библиотека.

Колико је Матичину Библиотеку Михиз држао пчелињаком показаће још један пример. Нови Сад није дуго имао градску библиотеку. У граду су постојале две неугледне рејонске библиотеке и доста моћно позајмно одељење Библиотеке Матице српске. Морао је Нови Сад добити и градску библиотеку, последњу у Војводини додуше. За њу је Михиз учинио све што је могао ангажовањем да Матица уступи позајмну библиотеку новој библиотеци града. И у томе није погрешио. Напротив.

Колико је Михиз штедео новац ево још једног примера. Једном приликом понуђен је Матичиној Библиотеци на откуп први број *Слободне Војводине*. Власник је знао да до тада није био познат ниједан примерак тог првог броја листа, а у науци је коришћен превод полицијског текста на мађарски. Био је

то тада, а остао је и до данас, једини примерак првог броја *Слободне Војводине*. Не треба помињати колико смо били изненађени када смо добили тај број на откуп. Ваљало нам је одредити за њега и цену. Петар Вујичић се као и увек није журио да предложи цену, а ја сам по савести предложио оновремени милион динара. Михиз је на то реаговао ценом од триста хиљада. Рекао је да се број никако не враћа и да за њега ваља платити и милион, ако власник не буде задовољан понуђеном ценом. Био је, међутим, задовољан оном сумом коју је предложио Михиз.

Михиз није био библиотекар по струци и опредељењу. Нешто је о библиотекарству знао као и сви образовани људи, а нешто је, по својој прилици, сазнао пред долазак у Нови Сад. Више од тога, међутим, он је осећао и књигу и њено место у библиотеци. Када је у Матичину Библиотеку стигла збирка књига др Михаиловића тражио је да упоредим сваку књигу из ње са примерком који је Библиотека већ поседовала и утврдим евентуална непозната издања или варијанте. Баш тако је упућивао да се са старим књигама поступа Павле Јосиф Шафарик још 1829, такође у Новом Саду. Ако то није прочитао код Шафарика, а мало је вероватно да је прочитао, онда ваља рећи да је Михиз у истој ситуацији касније од Шафарика, на удаљености од 500 метара, реаговао на сасвим исти начин.

О његовом поимању библиотекарских послова ваља ми рећи и ово. Ваљало ми је једном приликом да нађем решења о српским књигама 18. века, па сам прочитао оно што сам нашао у Новом Саду и нисам нашао излаз. Нашавши ме забринутог, Михиз ме је запитао о чему то толико лупам главу. Одговарајући му, нисам ни завршио мисао, ни реченицу, а он ми је нашао решење. То није могао прочитати. Једноставно је умео да мисли библиотекарски. Од њега сам научио да нигде нема једноставних решења, а да најмање једноставни могу да буду смештај књига и њихово обележавање.

***

У време док је био у Новом Саду упознао сам изблиза и како Михиз ради, како пише. Сваке друге недеље он је у *НИН-у* објављивао по један осврт на нову књигу. Текстове је диктирао ходајући по канцеларији. Када је било завршено куцање, рекао би да се текст стави у коверат и пошаље у Београд. Читао га је први пут кад и сви читаоци.

Михиз је и тада, као и данас, био свестан вредности и значаја својих текстова. Волео је да каже, никако из самољубља, да је аутентичнији и бољи тумач савремене књижевности од, на пример, Зорана Мишића.

Читао је брзо и још брже непогрешиво реаговао налазећи увек најбоље вредности. Рећи, међутим, да је Михиз био велики читалац и не би морало да значи много. Великих читалаца је било одувек и на свим просторима. Чита се одувек и свугде и свашта. Михиз припада оном кругу читалаца који има непогрешиво осећање књижевних вредности. Али и по томе није изузетак. Оно по чему је он изузетак то је у томе што је одувек знао да прочита највредније. А и у највреднијем знао је одувек да процени шта је прави племенити метал или драгоцено камење. Још више и боље од свега зна и осећа дужност да афирмише вредности. Убеђен је да му је то и задатак и обавеза. Попут Ђуре Даничића, он зна да има и жеља и дужности, а ове друге, дужности, увек су му испред првих, жеља.

Ја не знам ниједне вредности наше савремене књижевности која је промакла Михизу у време најживље београдске и новосадске активности. Некада сам се чудио што је писао о неким књигама. Нисам, на пример, умео да прочитам прву књигу Ћамила Сијарића, а он је писао о њој и сачекао моје питање да ли се није залетео. Нисам ни могао очекивати да би се он помакао ни за педаљ уназад, и боље би било да му нисам ни постављао такво питање.

Михиз је умео да реагује одушевљено и на неке текуће прилике преко очекивања. У науку је веровао као што је веровао и у уметничко стваралаштво, али ми није јасно како је понекад веровао и у могућни прогрес друштва под овим небом. А понекад је поверовао. У *Летопису*, где је био један од уредника, а у коме је тада главни уредник био Младен Лесковац, објавио је сјајан есеј *Кукуруз*. Тај есеј је израз његовог поверења у науку и њен могућни допринос бољим данима ратара, али је, ма и најмање, био и израз поверења у онај историјски тренутак ових простора, који, нажалост, није одмакао даље од надања. Михиз је и тај трачак наде поздравио најлепшим текстом посвећеним хлебу насушном.

***

Не знам када је Михиз почео да се интересује позориштем. У Новом Саду је, међутим, начинио први текст за сцену. Ваљда, или баш сасвим одређено, под утицајем *Антологије старије српске поезије* Младена Лесковца начинио је избор песама за извођење на сцени под насловом *Војводина*. Тај поетски избор режирао је Јован, Бата, Коњовић, који је био убеђен да се на позорници може све, а коме наша култура дугује књигу ваљаних песама.

Са Коњовићем је Михиз проводио и многе новосадске, а касније и београдске дане. Био је то несвакидашњи боемски пар. Из Коњовићевих причања исписујем два сећања. После једне позоришне представе на једном од првих Стеријиних позорја, Михиз и Коњовић су ноћ окончали у бару и напустили га пред затварање. Купили су онде неколико пута скупље цигарете, па их убацивали кроз отворене новосадске прозоре. Цицију за државне паре, Михиз није осећао своје ама баш нимало.

Михиз је одувек волео картање. На картама је најчешће губио. Једном се, међутим, у Београдау заинатио код једног од водећих ратних команданата и нешто добио. Залуду му је Бата Коњовић говорио да попусти. Добивши на картама наљутио је команданта, на што га је овај избацио са Батом Коњовићем. Поноћ је већ била прошла, напољу кошава, она београдска, неиздржљива. Градски саобраћај још није радио, а таксија ниоткуда. Ваљда је Михиза од кошаве успевао да задржи само огромни, снажни и доброћудни Бата Коњовић. Откад сам чуо ову причу, кад год се сетим ње, зажалим што нисам сликар да насликам најлепшу слику са Михизом и Батом Коњовићем ноћу на кошави.

***

Михиз је волео да посећује спортске приредбе. Не знам да ли је ту страст задржао и после одласка из Новог Сада. Био сам са њиме на атлетском мечу Југославија – Енглеска на Партизановом стадиону. Никада у Београду ваљда није било више гледалаца на једном атлетском такмичењу дотад. У енглеској екипи трчао је тада на 1500 метара Роџер Банистер, који је неколико дана раније трчао светски рекорд на 1000 јарди. Уосталом, он је у Београду трчао класичну енглеску дисциплину, па је његова трка чекана са нестрпљењем.

Наша спортска штампа писала је и надугачко и нашироко о Банистеру и постављала питање да ли ће наш Церар моћи да му буде равноправан. На атлетској стази, међутим, десило се нешто неочекивано. Трку је отпочетка повео наш Отенхајмер. Спочетка се чинило да је његов задатак био да трку учини бржом, а десило се чудо, и Отенхајмер је победио. Био је први Југословен који је трчао 1500 метара за мање од четири минута. Пред крај трке, Отенхајмера је гледалиште дочекало на ногама. Не знам да се икада код нас онако бучно поздрављао један наш атлетичар. Мени се тада учинило, а и сада ми се чини, да се у оном часу највише чуо Михизов глас.

Једном на утакмици Војводине са Црвеном звездом, новосадски халф Бланарик није фаулирао Рајка Митића само када није био поред њега, а био је непрестано уз њега. Михиза је то толико нервирало, да је и гласно и страсно реаговао. То ваљда није бунило навијаче. Међутим, када је Михиз почео да се залаже за новосадског центра Крстића, кога су звали Камила, устао је један Салајчанин или Клисанин, не висок, али крупан и снажан, и повикао на Михиза. Сукоб је брзо спласнуо, иако сам се ја мало уплашио. Све ово забележио сам, међутим, да бих рекао како је Михиз видео у Крстићу великог фудбалера, а он је убрзо постао и члан државне репрезентације. Новосађани га тада још нису волели. За Салајчане, Клисане и Подбарце постојао је само Тошкара, Тодор Веселиновић, и знатно мање Бошков и Рајков.

***

Михиз је био изузетно одан породици. Приликом једне посете Иригу срео сам са онамошњим библиотекаром Миланом Јелкићем Михизовог оца, проту Гојка Михајловића. Јелкић је нашао за потребно да проти каже да сам ја библиотекар у Библиотеци којој је његов син челник. Прота на то није обраћао нарочито пажњу и одмах ме запитао за име. Рекох му, а он ми онда поче да тумачи порекло и значење имена Лазар на хебрејском.

Када сам Михизу рекао за сусрет са оцем, одмах ме је запитао да ли ме је прота питао за име и јер ми тумачио порекло и значење. Смејали смо се радосни и од срца и без злобе једној слабости иришког проте.

Михиз је имао дивну супругу. По томе је био од најсрећнијих људи. У новосадским годинама више од свега волео је ћерку. Када је једном пожелео да каже колико је воли, рекао је да је то његова љубав толика да би, када би му ваљало да се одлучи да пропадне свет или његова ћерка, он би био зато да се уништи свет. И питање и одговор су, дакако, немогућни и не треба их узети као реалне, а лепо је сведочанство о очинској љубави једног Михиза.

***

Од одласка у Београд ретко, веома ретко, сретао сам Михиза. Ти ретки сусрети за мене су увек били незаборавни. Једном сам га у Антикварници Матице српске, у Кнез Михајловој улици, слушао како процењује да је српска савремена проза најбоља у Европи. Последњи пут сам га онде слушао како говори о Пречанима. Објашњавао је, после пада Сремаца у Војводини, крајем 1988, да Сремци и иначе нису особити људи. Много значајни су, казивао је, Банаћани. Наизглед тихи и неприметни они крију неслућену температуру. Бачвани су, причао је, рационалнији, питомији и одмеренији. Из Бачке су зато могли изићи Змај, Вељко Петровић и Исидора Секулић. Банат је, међутим, дао вулкане, Ђуру Јакшића и Црњанског, чак и Душана Васиљева, Тодора

Манојловића и Милету Јакшића. Неспретно опет сам покушао да му противуречим, па рекох да таква подела не може издржати критичкији суд. У Срему су рођени Иларион Руварац и он, Михиз. Одмах ми је одговорио да се наука и естетика не пореде са вулканима. Не умевши да станем, додао сам да је бар Бранко Радичевић Сремац. И то је одбио, јер је рођен у Славонском Броду, свеједно што памти само Срем. Није ми вредело ништа што сам приметио да би по тој подели Доситеј морао бити Бачванин, а Лаза Костић Банаћанин. За све је имао одговор и потврду да су Банаћани међу Пречанима најаутентичнији. Једина корист од мог неспретног реаговања у том разговору је то што сам бар слушао све нове и неочекиваније мисли и све лепше разлоге човека вансеријског дара.

***

У годинама, деценијама и вековима који ће доћи, о Михизу ће се писати студије и расправе. Рећи ће се о њему много тога што је неизбежно за познавање и његовог стваралаштва али и књижевности његова времена. Биће о њему написано много одговорних оцена. Ја, међутим, нисам умео да очутим и да им не одмогнем у њиховом часном и одговорном послу. Жао ми је због тога, а радујем се што сам познавао Бориславa Михајловића Михиза – изблиза – и што сам био поштовалац њега и његовог дела бар онолико колико је он уважавао многе и многе.

П.С.

У једноме тексту, Борислав Михајловић Михиз писао је како само код нас прихватају писце најинтиминије и помињу их само по имену, на пример, Бранко, Лаза, Змај, Дис и др. И његово име, Михиз, прихваћено је код нас баш на такав начин. Тако је оно бележено и у овом тексту.

Делови ових *сведочења* прочитани су 23. октобра 1989. у свечаној сали Матице српске на трибини Друштва књижевника Војводине.

ПЕТАР ВУЈИЧИЋ ПЈОТР

Петра Вујичића упознао сам током прве године студија, школске 1948/49. године. Он је студирао славистику, а ја српскохрватски језик и јужнословенске књижевности. Те две катедре биле су тада, као и коју годину раније, под снажним утицајем Александра Белића и Кирила Тарановског. За њих су студије на те две катедре биле два дела славистике. Прве године слушали смо стога исте предмете из филологије: старословенски, упоредну граматику словенских језика, лингвистику, граматике руског и српскохрватског народног и књижевног језика. Слависти су слушали још и пољски, а ми македонски. Ниједан предмет из књижевности нисмо слушали заједно. Ипак, предмети из филологије окупљали су нас свакодневно. Знали смо се сви међусобно.

У оновременој Југославији тада је било само четири универзитета, у Београду, Загребу, Љубљани и Скопљу, па нас је у Београду било из свих крајева. Брзо смо се упознавали и многи лако спријатељили, онако како то умеју само млади људи. Оне године славистику су студирали поред Петра Вујичића и Душан Панковић и Вељимир – Вења Михајловић. Сву тројицу сам брзо упознао. Петар Вујичић, најстарији, и Душан Панковић били су Сремци и приближно истог раста. Мени су импоновали обојица. Петра Вујичића су сви звали Пјотр. Није било могућно да га и ја не зовем тако.

Од треће године студија више се са Пјотром нисам виђао на предавањима. Он се уза све определио и за студије пољског, за разлику од већине студената славистике. Мој је утисак да се за пољски определио стога што је студената руског било много, а он је био велики индивидуалиста и определио се за студије где су се студенти могли избројати на прсте. Не мање, био је и незадовољан професорима руске књижевности. Пољску књижевност предавао је тада Крешимир Георгијевић, до кога је држао више. Досовјетску руску књижевност је волео. Због ње је и уписао славистику. Не сећам се да је уважавао неке од руских писаца после Цветајеве, Ане Ахматове, Бориса Пастернака, Јесењина и Леонова. У савременој пољској књижевности, коју сам тада једва познавао, он је налазио писце које је уважавао и за које је држао да су европског формата.

Не сећам се више ни када је Пјотр дипломирао. Биће да је пре мене. Изгубио сам га потом из вида, као и многе друге. Он је потом доспео у неко сремачко село и предавао руски у осмогодишњој школи. Ја сам се половином децембра 1953, сасвим случајно, запослио у Библиотеци Матице српске. Покушао сам следеће године да прећем у гимназију, али сам, ипак, остао у Матичиној Библиотеци. Те године из Библиотеке је отишао на новосадски Филозофски факултет Младен Лесковац, а његове послове, као вршилац дужности управника, наставила је да води помоћник управника Олга Перић, и амбициозно и успешно. Од ње сам негде 1956. или 1957. чуо да ће нам за

библиотекара дођи Петар Вујичић. Она је његов долазак најавила као значајан. Мени је његов долазак био веома драг и рад поновног сусрета са њиме, а тада и стога што ћемо радити на истом послу. Учинило ми се да ће ми са Пјотром бити и лакше у Библиотеци, јер још нисам био прихватио библиотекарство као животни позив. Пјотр је оправдао наде које су полагане у њега и брзо дошао на чело Одељења набавке књига и листова. Њему је тај посао лежао, а Библиотека је у њему добила једног од најбољих руководилаца набавке које је имала до тада. Златне године његовог рада у Матичиној Библиотеци биле су у време када је за управника Библиотеке дошао Борислав Михајловић Михиз. Пјотру је Михиз био руководилац по мери, а Михиз је, опет, имао неограничено поверење у Пјотра. Обојица су, уза све, поседовали и једну особину која је мени недостајала. Волели су књиге и волели су да купују нову књигу, а били су пробирачи и мислили су само на највредније књиге, све сам то волео и ја. Разликовали смо се по томе што су они више од свега волели да купе вредне старе и старије књиге, до којих су веома држали, за мало новаца, што је било сасвим супротно моме односу приликом куповине таквих књига. Пјотр је добро знао за ту моју слабост и уживао би када је Михиз ризиковао да понуди мању суму и успевао да тако откупи оно што нам је понуђено. Сећам се да смо обојица уживали када се Михиз, за незаборав, цењкао са др Георгијем Михаиловићем око откупа његове збирке српских књига 18. века. Разлика међу нама била је у томе што је Пјотр прижељкивао да се збирка откупи за што мању цену, а ја сам се залагао да се плати реална цена. Сећам се и једне куповине за коју сам ја израчунао да је вредела оновремених 3-4 милиона динара. Михиз је, међутим, понудио 300.000 динара. Био сам запрепашћен, а Пјотр је ликовао. Књиге су купљене за суму коју је понудио Михиз на Пјотрову радост.

Мени је Пјотр импоновао највише изборором старих књига за Матичину Библиотеку. За куповину таквих књига и часописа добијало се тада веома тешко и мало девизног новца, па су Пјотр и Михиз по три пута морали окретати динар не би ли откупили највредније и најнеопходније. Михиз је, попут Младена Лесковца, држао до француске едиције *Плејада*. Пјотр је увек налазио рачуницу да се купе књиге те едиције. Али, његове амбиције биле су увек веће. Сећам се да је чинио све што је могао да се откупи нови француски превод *Талмуда*. Слично се ангажовао и приликом куповине многих других књига.

У Новом Саду је Пјотр становао у једном дворишном стану у Доситејевој улици број 9. Међу првима је, када је то било могућно, купио писаћу машину и почео да преводи са пољског. Од почетка је преводио директно у машину. Од њега сам упознао, разуме се у преводу, савремене пољске писце Пшибоша, Ивашкијевича, Ружевича и многе друге. Имао сам утисак да је преводио претежно мисаону поезију. Једном приликом сам му то рекао, више да га запитам зашто не преводи и љубавну поезију, коју сам увек држао најинтимнијом и, по томе, најличнијом. Није ми тада одговорио ништа, али је касније преводио и понеку љубавну песму. У Пољској је брзо примећен Пјотров преводилачки рад, па су му веома уредно слали часописе и књиге, ако се добро сећам и недељни лист *Политику*. Његова пољска библиотека веома је брзо расла.

У Новом Саду се Пјотр дружио понајвише са младима окупљеним око Трибине младих и *Поља*. Ја сам се у то време све више приближавао старој књизи и старијој књижевности. Његов утицај на младе у Новом Саду био је

знатан. Слушали су га и следили многи и не само они којима је била блиска књижевност, него и други, Жилник, на пример, кога је увек занимао филм.

Са Пјотром сам често одлазио у биоскоп. Једва да смо пропустили који филм. Одлазили смо и у позориште и, ређе, на концерте. Често смо вечери проводили по ресторанима и кафанама. Он је волео да увече добро вечера и бирао је отмене ресторане са добрим кухињама. Када нам није било до ноћног рада и читања, одлазили бисмо у кафане које су касно затваране. У таквим кафанама свирана је више него слаба музика. Када смо навраћали у Занатски дом, где су слаби тамбураши знали да запевају и *Устај, устај, Србине*, чудили смо се и онима који су то свирали и певали и онима којима су то свирали и певали. Нама није било избора, није нам се одлазило у станове, па нам је остало да се чудимо и трпимо.

По одласку Михиза, убрзо је из Библиотеке Матице српске и Новог Сада, 31. октобра 1961, отишао и Пјотр. Одселио се у Београд и живео отада искључиво од књижевног рада и превођења. Било му је и најлепше и најпријатније да буде сам са собом. Само је он знао како је тежак такав живот. Веома ретко сам га сретао у Београду, а онде је био створен култ посета његовом стану, односно њему. Последњи пут срео сам га у Народној библиотеци, где сам радио, по невољи, последњих година. Наш последњи сусрет био је, као и сви ранији, и топао и срдачан. Пјотр је био исти онакав какав је био када сам га упознао или какав је био када смо радећи у Библиотеци Матице српске одлазили у Инђију рад куповине књига од др Георгија Михаиловића. Подсетио ме је и тада, као и много пута раније, на лепе младалачке дане у Матичиној Библиотеци, која нам је, свакоме на свој начин, била тада веома далеко. Када је умро, био сам већ у Тителу, а и времена су била таква да никако нисам могао у Београд да га отпратим на вечни починак.

У моме животу био је Пјотр светионик трајног зрачења, ако и није био дуг, хоћу да верујем да је његов рад у Библиотеци Матице српске био за памћење. Он га је увек имао на уму.

ПАВЛУ МАЛЕТИНУ УЗ СЕДАМДЕСЕТИ РОЂЕНДАН

Трећи пут у овој години Матица српска бележи седам деценија живота и много година плодног рада својим најодличнијим привржениицима, Матичарима, како би их једноставно и тачно волео да зове Александар Тишма. Сви они рођени су друге године Првог светског рата и сви ће они, још млади, преживети још тежи и погубнији Други светски рат, и сви у тим ратовима изгубити очеве, а опет између ратова и после њега, налазиће довољно мотива да уче и стварају. Узбуђујем се увек пред њиховим делом и не умем да нађем речи да бар приближно тачно кажем колико је вредно што су учинили, што је изишло из њихових руку.

Да ли ћу у овој прилици умети да кажем праве речи о Павлу Малетину његовим поштоваоцима и пријатељима и свима којима је на срцу Матица, тешко ми је рећи. Срећан сам, међутим, што ми је указана част и дата прилика да поводом седамдесетог рођендана могу да се подсетим његова живота и његова рада. Свестан сам, дакако да у Матици има оних који су Павла Малетина познавали дуже од мене, многи од пре рата, да има и оних који су са њиме радили и пре и непосредно после рата. Сви они могли би да овом приликом о њему кажу и бољу и позванију реч него што то могу ја. Но и моја обавеза да кажем своју реч о Павлу Малетину није мала, па ми то бар мало олакшава да је изговорим.

За разлику од његових вршњака и његових послератних сарадника, ја сам Павла Малетина упознао пре него он мене. Упознао сам га додуше једнострано, али одиста више него лепо. За својих студентских дана, због рата више не млад, читајући обновљени, сада већ стари добри, *НИН* где се није јављао одвећ често, али се јављао текстовима са овог равничарског поднебља откривајући ми га сасвим непознатог. Није то било само стога што сам био из Шајкашке, те ми много тога из Паорије није било познато, а било је дабогме и тога. У његовим репортажама било је много онога што је тражило права знања, и што пре припада науци, што је тражило истраживачки поступак, што је код њега било обликовано у новинску репортажу. Тих година је нарочито *НИН* неговао лепу литерарну репортажу, која га је начинила вреднијим листом, а његове читаоце богатила лепим. Павле Малетин је желео да изиђе из оквира такве репортаже, он је желео и можда остварио више. За ову прилику подсетићу се само репортаже о Богдану Дунђерском, поседнику из Бечеја, који никада између два рата, иако Србин, није отишао у Београд, а пожурио је у Пешту, у горњи дом, одмах по уласку окупатора у Бачку. Време ми не дозвољава да кажем коју више о овој, или о којој другој његовој репортажи, али ми се чини да ми ваља рећи да су оне као писане за школске уџбенике новинарства.

Радећи већ подуже у Библиотеци Матице српске, упознао сам 1961. Павла Малетина и лично. Он је дошао у Библиотеку као њен трећи послератни управник. После два изузетно умна и литерарно афирмисана управника, који су Библиотеку и библиотекарство задужили веома много, и задуго јој обезбедили високо место у нашој култури, Павлу Малетину је ваљало да одржи високи ниво развојног пута Библиотеке и да пође још даље, напред. Лако му одиста није могло бити, нити му је било. Имао је он, међутим, већ знатна искуства у раду и познавао је бар народно библиотекарство, а веровао је и у писану реч и у мисију књиге. Било је то довољно да уђе у Библиотеку Матице српске и да и у њој и у библиотекарству обезбеди властито место.

Павле Малетин је рођен 9. јула 1915. у Турији, друге године Првог светског рата, а већ 1916. остао је без оца, који је после ратовања по Галицији и Буковини доспео до болнице и онде умро. Живима је увек ваљало наставити живот, и они су га у оним данима настављали, ако им то и није било лако. После рата дошле су Павлу Малетину године школовања. Основну школу завршио је у родној Турији, у разреду са најбољим другом, Петром Драпшином, будућим шпанским интербригадистом, партизанским командантом и народним херојем. Гимназијско школовање наставио је у Новом Саду издржавајући се подучавањем млађих ученика. На Београдском универзитету уписао је потом права и издржавао се продајом легалних и илегалних књига у аули Правног факултета. Прошао је у оним годинама пут члана СКОЈ-а и Партије, али ће највише бити ангажован у културном животу родне Турије, као и у Београду. У Турији је две и по године био секретар Српске народне читаонице, у којој је са десетак најближих пријатеља развијао значајну активност. Лично је држао предавања у Читаоници и учествовао на окупљању Туринаца око ње. Ишао је 1938. у Шабац на сабор библиотекара и онде упознао Жику Поповића, који је око шабачке библиотеке окупио чак 63 сеоска огранка из Подриња и тако створио библиотекарску организацију која ни у чему није заостајала за сличним библиотекама оновременог света.

Када је и Павлу Малетину ваљало у ОМПОК, његова опредељења била су уз оно његово крило које је било за савез омладинских и културних организација, а не уз оне који су били за стварање сасвим нових организација. Показало се касније да су нове организације брзо пале у очи полиције, па је још брже следила њихова забрана. Оне, међутим, организације, које су се наслањале на традиционалне установе, наставиле су свој рад и после забране ОМПОК-а, тако под удар режима није дошла ни туринска Читаоница.

Одлазећи у Београд, Павле Малетин приступа, онамошњој организацији ОМПОК-а и постаје секретар организације. У Београду се храни у Војвођанској трпези, и један је од њених активних чланова. И из Београда је Павле Малетин одлазио у Турију и даље учествовао у раду Читаонице. Са Војом Мидићем с пролећа 1940. учествовао је у Турији у организовању велике изложбе књига. За изложбу су набавили 70 метара платна и начинили много графикона да би илустровали живот у свету и код нас. Успех изложбе био је такав да су је посећивали и ђаци из Србобрана и Надаља. Професор из Србобрана Вења Вучић писао је у њој у *Политици*. Током изложбе одржано је књижевно вече на коме су учествовали Јован Поповић и Милан Петровић. На друго књижевно вече није био дозвољен долазак Радовану Зоговићу и Пјеру Крижанићу.

Радећи у Читаоници, ОМПОК-у и Војвођанској трпези упознао је пре рата Павле Малетин и Бошка Петровића, Живана Милисавца, Јована Поповића, Жику Поповића, Чеду Миндеровића и многе друге.

Ваљало ми је да о активностима младог Павла Малетина кажем нешто више да би се лакше схватиле његове касније активности и његов, ипак помало случајан, долазак у Библиотеку Матице српске. До доласка у Библиотеку Матице српске Павле Малетин прошао је занимљив и вредан пут јавног и културног радника. Демобилисан из ЈНА, он је 17. септембра 1945. доспео у уредништво *Слободне Војводине*. Тек за два месеца и који дан више прешао је 30 година када је први пут дошао у новине и одмах за главног уредника. Но и други су тада почињали у новинарству Новог Сада на сличан начин. Нешто мало искуства имао је од пре рата само Слободан Глумац, који је у лист прекомандован крајем августа 1945, коју недељу пре Павла Малетина. Без новинарског искуства био је и Александар Тишма, који је у редакцију стигао после демобилизације новембра 1945. године. Лако им није било, а ваљало им је правити дневни лист и мислити на будућност. Да би налазили будуће новинаре, прегледали су писмене задатке матураната и писменије доводили у редакцију. Из Суботице су тако довели Стеву Раичковића, који је, међутим, брзо отишао у Београд, на универзитет. Да би дошли до новинара, организовали су и семинаре за ученике гимназија и понекад успевали. Павле Малетин је стизао тада свугде и радио много, а ваљало му је уза све да и сам учи занат новинара.

Рад у *Слободној Војводини* завршио је Павле Малетин крајем јула 1947. и био премештен за управника Војвођанског, данас поново Српског народног позоришта, које је тада имало ансамбл највиших вредности и започињало припреме за обнову опере. У Позоришту Павле Малетин није остао дуго. С јесени 1947, после две новосадске године, он ће се наћи у београдском *Гласу*. Ако је судити по овоме и пословима које ће потом обављати, из Новога Сада Павле Малетин је отишао као новинар, а не човек позоришта.

Од 1947. до 1951. радио је Павле Малетин у *Гласу*, а онда је прешао у Радио Београд 2. Био му је то опет нови посао и нови изазов. Нова радио-станица била је прва у земљи која је била паралелна већ уходаној старијој. Новој радио-станици било је намењено да се обраћа ужем подручју, само Србији, па је ваљало за њу налазити нова решења. У њој су на почетку радили још и Јован Шћекић, Милан Ковачевић и други од оних који ће постати водећи новинари радија и телевизије. У Радио Београду 2 био је Павле Малетин уредник културних и уметничких програма. Са тог положаја прешао је следеће године на исти положај у Радио Београду 1. Радећи у две београдске радио-станице ваљало је Павлу Малетину да савлада и однос према говорној речи. Систематичан и упоран, а у жељи да емисије буду што боље, он је ангажовао и професоре Београдског универзитета да образују спикере. Ипак, највише му је ваљало да обезбеђује ваљане текстове. Стизао је тако до Вељка Петровића, Иве Андрића, Бранка Ћопића и многих других. Морао је имати и стила и такта да би са њима одржавао контакте за сарадњу, којих је судећи по свему имао више него довољно. Волео је, међутим, увек да мисли на сутра. Окупио је стога око себе младе – Стевана Раичковића, Драгослава Грбића и још неке за сталне сараднике, а Петра Џаџића, Милорада Павића и друге за повремене. Не знам ниједног од њих који и сада уз помен имена Павла Малетина не штеди речи хвале за негдашњег уредника.

Године 1955. Павле Малетин је био међу оним уредницима који су почели припреме за почетак рада телевизије. Следиле су нове две године учења, упознавања нове технике и припремања људи за нешто сасвим ново што ће нам свима брзо ући у куће. Било му је тада 40 година и још је био спреман за нове изазове. Већ 1957. уредник културних и уметничких програма Београдске телевизије Павле Малетин видео је прве резултате свога новог рада. Задовољан је био свакако. На томе новом послу остао је до половине марта 1961. а онда је дошао у Библиотеку Матице српске, вратио се у Нови Сад.

Дошавши 15. марта 1961. у Библиотеку Матице српске, вратио се Павле Малетин завичају у коме је стекао прва знања, у коме је почињао стваралаштво и из кога је полазио у свет коме је дао и много знања и много рада. Његов долазак у Библиотеку Матице српске био је, чини се, и његов повратак књизи и њеној мисији, својим најранијим љубавима. За њега тада више није било дилема о књизи и читању. То је знао одавно, и знао је добро. Имао је и знатна искуства у раду и организовању послова. Не мање, знао је да се за сваки развитак, библиотеке у томе нису могле бити никакв изузетак, траже и знања и људи који ће знати да буду непрестано у текућим токовима нових сазнања, као што је знао да се не може ни без оних људи који ће ваљано обављати делове својих послова.

За библиотекарско знање, то ће рећи за науку о библиотекама, знао је он још тада када је добровољно радио у народном библиотекарству. У Библиотеци Матице српске то му није било довољно, ваљало му је да зна више из науке, која је две године пре његова доласка у Библиотеку Матице српске, 1958-59, напунила век и по непрестаног развитка. Морао је стога да ради и да учи. И не само то. Дошав у Библиотеку Матице српске, Павле Малетин се у њој нашао две године пошто је она по новим законским одредбама почела да ради као самостална институција. За њега то није био проблем. Он је знао да Матица српска мора да има своју Библиотеку, као што је знао да Војводини треба централна библиотека. Веровао је да таква два задатка не противрече један другоме. Тако су морали веровати и они који су 1947. сјединили Библиотеку Матице српске и Централну библиотеку Војводине. Свакоме ко је био ангажован око тога спајања двеју библиотека било је јасно да Новом Саду и Војводини не треба да расипају снаге и новац. Две или више библиотека само су могле да воде расипању и новаца и знања. Да би се то избегло, учињено је најбоље што је било могућно и што би и данас било нужно. У време када је Павле Малетин дошао у Библиотеку Матице српске као да је било људи у Матици и ван ње који су жалили или за Матичином Библиотеком или за Централном библиотеком. Павле Малетин је чинио све што је умео и могао да отклони такве дилеме. Настојао је, касније, да уз две постојеће функције библиотеке дода и трећу, функцију универзитетске библиотеке, али у томе није успео. Ни данас, када се слави четврт века Универзитета, у Новом Саду нема универзитетске библиотеке, а такве библиотеке постоје у свим млађим универзитетским градовима, у Подгорици, Нишу, Ријеци, Мостару, Крагујевцу, Бањалуци, Осијеку и Сплиту. Када ово бележим, ваља ми рећи да бар Павле Малетин није крив што је то тако, а добро није. Но ваља ми се вратити претходној мисли и рећи да је не знам човека оданијег Матици и човека коме би више но њему било јасно да Матица и Војводина морају да имају своје библиотеке и да би то могла и морала да буде једна библиотека.

Сећајући се сада доласка Павла Малетина у Библиотеку Матице српске, многи су ми сада његови поступци јаснији, тачнији и мудрији. Тада су ме, и не само мене, збуњивали. Првих месеци он је био неприметан. И како то бива, једни су покушавали да му се наметну, а други су чекали да их он открије. Не знам како је он нас видео. Извесно је да је пажљиво и до детаља проучавао и Библиотеку Матице српске. Желео је да сазна њене изворе, њене оквире, њене путеве и њено место. Уверен сам да му није било тешко да открије све њене оквире и све њене путеве. У Новом Саду и Војводини то није тешко. Брзо је морао закључити да је Библиотека Матице српске у Пешти могла и морала започети као словенски оријентисана библиотека, којој су морали бити блиски сви суседи Срба, најпре Мађари. Сазнао је, затим, а и то му није морало бити тешко, да је овострана српска култура била дуго везана за културу немачког језичког подручја и да је почетком овог века почела да се окреће и Француз има, а у новије време и енглеском језичком подручју. Однекуд је он лично био наклоњен и Италијанима и њиховој култури. Када је све то открио, није му било тешко да нађе одговоре о путевима како су његова два предходника на челу Матичине Библиотеке усмеравали њену будућност. Било му је дакако јасно да су то чинили на најбољи могући начин, као што је знао да ни он није желео да заостаје, а по властитој природи није ни могао, да се враћа. Желео је колико и његови претходници к томе још и више. Времена, нажалост, није имао много. Никада га велики радници и немају довољно. У години када је дошао у Библиотеку Матице српске, 1961, октобра, био је донет нови *Закон о библиотекама Србије*, који је умногоме побољшао положај Библиотеке Матице српске, али и налагао још више послова. Већ 1962. уместо укинутог и помало заборављеног Библиотечког центра, који се бринуо о унапређењу библиотекарства у Војводини, основано је у Библиотеци Матице српске Одељење за изучавање и унапређење библиотекарства. Рад у Одељењу је почео са једним човеком, а Павле Малетин је веровао да ће то једном постати прави институт, научни завод.

Павле Малетин је био одувек уверен да нема појединачног развоја ниједне библиотеке. Веровао је, такође, да нема развитка Библиотеке Матице српске без развитка библиотека у целој Војводини. Чинио је стога све што је могао да окупи библиотеке у Војводини, па је на његову личну иницијативу 1962. основана Заједница матичних библиотека Војводине, као прва таква библиотечка заједница у земљи. Његовим личним залагањем Одељење за изучавање библиотекарства и Заједница матичних библиотека Војводине били су организатори састанака војвођанских библиотекара два пута годишње, по правилу у другом граду. На тим саветовањима озбиљно се расправљало о набавкама књига, о заштити библиотечких збирки, о завичајним збиркама, о библиографијама, о књигама на језицима националних мањина, о обради књига, о матичним библиотекама и многим другим актуелним проблемима библиотечке делатности. Ти сусрети коришћени су и за додељивање награда библиотекарима и за дружење библиотекара. Никада библиотекари Војводине нису били блиски једни другима као у време када је на челу Библиотеке Матице српске и Заједнице матичних библиотека био Павле Малетин.

Доласком Павла Малетина, Библиотека Матице српске почела је систематско организовање изложби књига у циљу упознавања јавности са њеним збиркама, али и да би се установиле и попуњавале празнине у кључним збиркама. Већ 1962. Библиотека је организовала, поводом двадесетогодишњи-

це *Слободне Војводине* изложбу штампе и књига објављених током НОБ у Војводини. За изложбу је објављена и *Грађа за библиографију штампе НОБ у Војводини* коју су написали Душан Попов и Сава Паланчанин. Највећи резултат изложбе био је тај што је Библиотека убрзо дошла у посед јединог до сада познатог примерка броја *Слободне Војводине* из новембра 1942. године.

Убрзо потом, 1964, приредила је Библиотека Матице српске са Народном библиотеком из Београда у Новом Саду и Београду изложбу Српска штампана књига 18. века. За изложбу је штампан као каталог – зборник радова о проблемима српске књиге објављене у 18. веку, а нешто потом снимљен је и документарни филм о тој књизи. Касније је Библиотека организовала велике изложбе књига Вељка Петровића, Јована Поповића и Иве Андрића. Као резултат тих изложби настале су библиографије Јована Поповића и Вељка Петровића, а поводом изложбе о Андрићу, Библиотека је дошла до вредних докумената и филмова о нашем нобеловцу.

Од 1964. до 1968. издала је Библиотека Матице српске *Грађу за историју Библиотеке Матице српске*. Ниједна наша библиотека није то урадила, а мало их је и у свету које су публиковале архивску грађу за своју историју, онако како је то учинила Библиотека Матице српске. Када је примио прву књигу *Грађе*, Матко Ројнић, управник Националне и свеучилишне књижнице из Загреба, писао је Павлу Малетину да би био срећан када би библиотека којој је био на челу имала тако публиковану грађу.

Већ 1965, уз свесрдно залагање Станке Веселинов, успело је Павлу Малетину да за Библиотеку Матице српске обезбеди обавезним примерком југословенску штампарску продукцију.

Чини се да Павлу Малетину никада није било довољно што је урадио. Волео је да каже како управник Библиотеке Матице српске не може да ради осам часова, његова је дужност да ради свих 24 часова. Имао је још једну вредну особину. Веровао је да Библиотека Матице српске мора да има организацију као и све велике библиотеке у свету и да мора имати властито искуство и властита решења за своје специфичне проблеме ако жели да напредује. Био је убеђен да се ништа није могло постићи одлагањима и остављањем другима да решавају властите проблеме. Најмање се смело било што препуштати случају. Тако рачунајући и тако се опредељујући, учинио је све што је могао да Библиотека дође до одељења за рестаурацију, централног каталога, библиографског одељења, завичајне збирке и збирке посебног библиотечког материјала са по једним библиотекаром или специјалистом, у уверењу да ће се само тако моћи послови ширити у будућности и да ће се само тако стицати властито и незамењиво искуство.

Једно старо убеђење никако није напуштало Павла Малетина. Био је убеђен да се мора мислити сваког тренутка на будућност Библиотеке и да се за ту будућност мора непрестано учити. Организовао је стога месечне стручне састанке библиотекара, покренуо *Преглед библиотекарских новости*, штампан на гештетнеру, анимирао сарадњу у библиотечким публикацијама, слао библиотекаре у свет макар могли да посете велике библиотеке само у једном дану. Најбоље и највредније је највише ангажовао, од њих је највише очекивао и највише тражио.

Ничег се Павле Малетин није бојао као од изолованости. Користио је све могуће прилике да успостави контакте са националним, универзитетским и

библиотекама академија наука, али и са градским и стручним библиотекама, као и Централном библиотеком ЈНА. И он и библиотекари Библиотеке Матице српске стизали су, у време док је он био на њеном челу, и у Охрид, Скопље, Цетиње, Мостар, Сарајево, Загреб, Ријеку, Љубљану, Марибор и другде, а у Библиотеку су долазили библиотекари из многих и многих места.

Нарочито је Павле Малетин држао до добрих односа са београдском Народном библиотеком. Ваљда ти односи никада нису били бољи као у време када је на челу Народне библиотеке био Душан Милачић а на челу Библиотеке Матице српске Младен Лесковац и када је на челу Народне библиотеке био Милорад Панић Суреп а на челу Библиотеке Матице српске Павле Малетин. Ова двојица су много учинила и на оснивању Заједнице матичних библиотека Србије којој је први председник био Павле Малетин. Њих двојица заједнички су били домаћини неколиким саветовањима у Србији. У Крагујевцу су на једном таквом саветовању били последњи пут. Ако ме сећање не вара, срели су се још једном. Један боравак у Београду завршио је Павле Малетин посетом градилишту нове зграде Народне библиотеке са Милорадом Панићем Суре-пом. Попели су се оном приликом на бетонску конструкцију будуће зграде и посматрали облагање крова бакарним лимом. Гледао сам их том приликом радосне као децу. Више се нису срели. На свечаном отварању Народне библиотеке био је само Павле Малетин.

Већ сам рекао да је Павле Малетин изузетно држао до свога места у Матици српској. Уверен сам да никада није изостао ни са једне седнице Управног одбора чији је био члан.

Већ четврврт века знам Павла Малетина, а збуњен сам пред његовим радом откада сам га први пут упознао. Ни сада, а био сам сведок, не могу да схватим енергију и богатство његових идеја, као и уверење у оно што ради. Једва могу да схватим колико је брзо морао да стиче знање да би обезбедио даљи развој Библиотеке, али и да би налазио решења за текуће проблеме стицања личног дохотка. Захваљујући томе што је непрестано био у токовима библиотекарства и са урођеним осећањем такта, он је и најсложеније проблеме решавао на најбољи могући начин. При свему никада није остављао утисак журбе. Волео је увек да свако решење донесе тек пошто преспава.

Радећи у новинарству, Библиотеци Матице српске и у Матици српској, Павле Малетин је непрестано имао на уму нужност остављања трајних података о садашњем тренутку, као и информисање савременика о раду. У Београду је због тога био уредник листа *Радио Београд*, у Заједници матичних библиотека Војводине уређивао је службени билтен *Матична библиотека*, а у Матици је био покретач и први уредник *Рада Матице српске*. У Библиотеци Матице српске старао се да остави документе о изложбама, читаоницама, магазинима, чак и о људима. Само је он дао да се фотографишу сви радници Библиотеке Матице српске да би се сачували и њихови ликови у временима која ће тек доћи.

Коначно ваља ми рећи да је Павле Малетин био и особити чистунац. Никако није могао да поднесе прљаве ходнике, каталог, коров пред зградом или неочишћен снег.

Павле Малетин је од оних људи који се држи начела мудрог Волтера: да буде добар муж, добар отац, добар сусед, добар поданик и добар баштован, преко тога није хтео да иде никако даље. Ваљаније, мудрије и честитије тешко да се може ићи. Па ако ми још ваља рећи да Павле Малетин није увек ходао

путевима засутим цвећем, он га је другима од срца садио. Том и таквом Павлу Малетину, поред Матице српске, њеног Управног и Извршног одбора и његових пријатеља упућује честитке са најлепшим жељама и његов пријатељ Лазар Чурчић.

1985.

БОРА МИЛИЋ

О Бори Милићу чуо сам први пут од Живана Милисавца, тада уредника *Летописа Матице српске*. Рекао ми је да би било добро да му се нађе неко место у Библиотеци Матице српске. Ја нисам ни тада, а ни касније, могао да учиним нешто да се неко запосли у Матичиној Библиотеци. Могао сам да кажем лепу реч управницима или члановима комисије за пријем нових радника, и то сам чинио увек. Онде где сам се највише ангажовао прошао сам, додуше, и најгоре по себе. Ја верујем да је и уредник *Летописа Матице српске* Живан Милисавац мени рекао да Бору Милића треба запослити више да се чује глас него што је очекивао да ја могу, у оној прилици, нешто учинити. Да је баш тако мислио судио сам по томе што ми је оном приликом рекао да је песник Бора Милић „будући нобеловац". Била је то шала, каквих је увек било, и биће, на рачун још неафирмисаних песника.

Не сећам се више када је Бора Милић доспео у Библиотеку Матице српске, али је то било убрзо пошто сам први пут чуо о њему, а знам да је то било у време када је управник Библиотеке био Борислав Михајловић Михиз. Већ угледни арбитар нове српске књижевности допринео је да песник Бора Милић дође у Матичину Библиотеку.

Са Бором Милићем сам се брзо спријатељио. Он је радио у магазину, одакле је односио књиге и листове у читаоницу и оданде их враћао на стално одредиште, како се то одувек чинило и чиниће се у библиотекама. Доносио их је и мени. Сретали смо се, међутим, и без тога по неколико пута дневно. Разговарали смо само о поезији. Или боље речено, слушао сам његове монологе о поезији, најчешће о његовој, коју је некако у оно време, 1955, почео да објављује у *Пољима*. Када је било прилике, читао ми је своје песме, понекад и понеку пародију, а пред неке светковине и песме о људима са којима смо радили.

О себи лично, Бора Милић је говорио веома ретко, а и тада је једва што казивао. Од других сам сазнао да због неке болести није служио војску, а био је јак и лепо развијен. Чинило ми се да ће бити и дуговечан. Само у ретким приликама подсетио би се дечјих игара на Салајци и поменуо фудбалера Тодора, Тошкару, Веселиновића. Још ређе је причао о кући. Најређе је причао о учењу књиговезачког заната. Имао сам утисак да је био срећан што се запослио у Библиотеци и поред тога што је радио напоран посао неквалификованог радника за малу плату. Понекад је у оном времену стизао до Михиза покушавајући да чује коју реч о својој поезији. Давно сам заборавио шта ми је причао о тим сусретима, али се сећам да су њихови разговори били пријатељски. Михиз је умео да разговара и знао је да поклони пажњу песнику, и Бори Милићу такође.

Михиз је био у уредништву *Летописа* између 1958. и 1960, када је главни уредник био Младен Лесковац, али у том времену није у Матичином часопису објављена ниједна песма Боре Милића. Прва његова песма објављена је у *Летопису* 1962, када Михиз већ више није био у Новом Саду. Није пак искључено да је пре Михизовог одласка из Новог Сада он могао утицати да му песма *Силазак* доспе на странице *Летописа*. Да се та песма објави могли су, додуше, нешто учинити и Бошко Петровић и Александар Тишма, који су тада били у уредништву *Летописа*, као што је, уосталом, могао нешто за тај чин учинити и главни уредник *Летописа*, Младен Лесковац. Извесно је да су му следеће песме *Тренутак* и *За водама* објављене 1966, када је главни уредник био Бошко Петровић а у уредништву био и Александар Тишма. То уредништво објавило му је 1968. и песму *Озвучења*. Под уредништвом Александра Тишме 1969. објављене су му песме *Капи, Капи...* и *Од Хамлета до Офелије* што су несумњива сведочанства да су и Бошко Петровић и Александар Тишма, сваки на свој начин, налазили начина да му објаве песме. Чинио је то и Бошко Ивков, који му је, ако се добро сећам, објављивао песме и у *Пољима*.

Не сећам се када сам први пут чуо Бору Милића да јавно чита песме. Знам да је волео да чита песме о људима које је лично познавао. Биле су то песме са благим хумором и лепим шармом. О радницима Библиотеке читао их је о празницима или када би неко одлазио из Библиотеке. Добро се сећам да је песмама поздравио Михиза, Павла Малетина, Бошка Ковачека и Милана Пражића када су одлазили из Библиотеке.

Када је за управника Библиотеке дошао Павле Малетин, човек тактичан и пун разумевања за све људске слабости, убедио је Бору Милића да пређе у књиговезницу зарад веће плате. Тешка срца, Бора Милић је прешао у књиговезницу и убрзо онде постао руководилац. Установило се да је био добар књиговезац и да је умео да схвати сложеност и специфичност књиговезачких послова у библиотекама. Настојао је да савлада технику увезивања књига и листова без обрезивања, да је потребно новине увезивати са што мање примерака, месечно или петнаестодневно, да је нужно сачувати првобитне увезе књига и часописа, као и многе друге послове који обезбеђују што дуже трајање повезаних књига и листова. Ако неке послове није радио на најбољи начин, на пример увезивање прилога уз новине, била је то кривица библиотекара који нису никако могли да схвате да се тај посао мора решити другачије, а не његова.

У свом односу према књиговезачким пословима имао је и једнуману коју никако није могао да отклони. Нисам, наиме, никада успео да га уверим како је нужно да што чешће посећује стоваришта књиговезачког материјала и коже не би ли набавио што квалитетнији материјал. Никако није волео да одлази у набавку, па је за потребе књиговезнице најчешће куповано много и неквалитетног материјала. Комбиновао је тако изврстан рад и слаб материјал. Био је свестан тога, али није умео да чини друго.

Када је у Матичину Библиотеку дошао Драган Попноваков, добио је Бора Милић велику, голему, подршку за своју поезију. Ваљда нико и никада није био толико одушевљен стваралаштвом Боре Милића као Драган Попноваков. Сасвим одговорно могу рећи да је баш захваљујући тој подршци поезија Боре Милића издржала и издржавала многе кризе. Када је, касније, Драган Попноваков био секретар Друштва књижевника Војводине, он је учинио много да

Бора Милић буде учесник многих приредби и књижевничких скупова. Све су му то били подстицаји и у стваралаштву и у, не баш лаком, животу.

Бора Милић није умео лако да решава животне бриге. Пре и изанад свега песник, он је понекада знао да се толико занесе у решавању животних проблема да је изнудио и нека решења која су била на његову штету. Најчешће га памтим када је решавао проблеме плата. У непрестаним инфлацијама и књиговесци би доспевали у лоше и тешке неприлике, па је он одлазио у штампарска предузећа и установљавао плате онамошњих књиговезаца и тражио да се књиговесци у Библиотеци изједначе са њиховим платама. Није вредело убеђивање да су и плате свих других у Библитеци биле мале. Успевао је понекад да избори веће плате, али и да себи тада створи противнике.

Управник Библиотеке Павле Малетин имао је и за њега пуно разумевања. Настојао је у свим приликама да му живот учини макар и мало лакшим. Лично се био ангажовао и око обезбеђивања средстава за адаптацију његове родитељске куће на Салајци. У њој је тада уграђено купатило и свакако побољшани су услови живота. Нисам сигуран да је Бора Милић био тим послом задовољан. Он је желео стан, макар и мањи, само да не живи у кући сиромашних на Салајци. Ваљда није, у том незадовољству, умео да за дуже време реши стамбени проблем, па је и тиме стекао многе непријатеље, међу којима је било и оних који су стекли и положаје, једни, и средства, други. Нико од таквих није могао да створи, нити је створио трајног у духовном животу и остаће забележен само по томе што је ствараоцу Бори Милићу тежак живот чинио још тежим. Уосталом, без таквих људи нема биографија песника.

Срећом, први људи Матичине Библиотеке, Борислав Михајловић Михиз, Павле Малетин, Бошко Ковачек, Милан Пражић и Јованка Тодоровић, имали су разумевања за Бору Милића управо онолико колико су неки други људи, и на положајима, знали да му живот чине тежим и ружнијим. Њиховим залагањима и бригом решавао је Бора Милић некако и основне животне бриге и налазио времена да пише.

*

Позив песника Бора Милић није бирао. Песништво је њега изабрало, оно је било његов живот, његов начин мишљења, начин његовог реаговања, његов поглед на свет и његов рад. Ја не знам када је он испевао прву песму, али знам да је одувек поседовао непоновљиву метафору о којој је толико писао за Трећи програм Радио Београда Бранко Андрић. Он је брзо, ако не и систематски, схватио мит и одмах реаговао метафором толико неочекиваном и тако ирационалном, и до последњег слога и гласа песничком. То се не може научити. Песник то може или не. Бора Милић је то могао и умео.

Као и сви песници и он се мучио са речима. Њихова боја, њихов тон, њихове вредности и оно што је иза њих није умео да не решава ни он певајући. Нисам сигуран да је он знао много речи. Не сећам се да их је бележио. Ни о речницима нисмо никада разговарали. Био је, међутим, велики језички чистунац. Оно лексике што је знао, користио је беспрекорно. И знао је да се поигра речима на најбољи могућни начин. За пример подсећам се на сонет *Авај* у коме пева:

Душа ме боли. Душа ме јако боли.
Боли ме душа. Душа ме боли јако.
Боли ме душа јако. Боли ме јако.
Јако ме боли. Јако ме душа боли.
....
Душа. Боли ме. Душа. Боли ме. Душа.
Боли. Душа. Боли. Душа. Боли. Душа.
Душа. Јако. Боли. Боли. Тако. Стално.

Бора Милић је песничка, као и сва друга знања, стицао сам. Он није читао много, али је замашним талентом и урођеном интуицијом непогрешиво реаговао на прочитано. Ваљда се свакој његовој песми може наћи извор у прочитаном. То као да он и сугерише. Једној песми дао је наслов: *Вести из Индије* и у њој пева:

На три корака од прашуме
Плавокоси младић дави тигра
На три корака од тигра
Девојка плесом зауставља сунце
На три корака од девојке
Спрема се на скок тигрица
На три корака од девојке
Други тигар гледа задржано сунце
....
На три корака од тигра
Бели се поток улива у крв

Такво певање нема узор. Оно је само певање Боре Милића. Својим дометима та је поезија непоновљива. Остаће и без епигона.

Они којима је Бора Милић читао своје песме знаће да је он начинио и много пародија, али ниједну није објавио. Ваљало би прегледати његове хартије и објавити све његове успеле пародије. Слушајући их само, никада их нисам пажљиво читао, не могу судити о њима коначно. Уверен сам, међутим, да су неочекивана и неухватљива метафора Боре Милића, као и његово лепо језичко осећање уз познавање метрике, морали учинити да су му пародије високог домета.

Највише је Бора Милић волео да пева о људима које је знао. Много људи он и није знао, а знање је видео из само њему видљивог угла и само њему познате перспективе. Волео је да чита те песме ретким пријатељима и најчешће и највише, како већ рекох, на ретким сусретима приликом неких прослава у Библиотеци Матице српске. Не сећам се да је тим песмама неког увредио или наљутио. У свима њима лако се могла приметити само његова метафора, али и једна танка нит благог и племенитог хумора. Не знам да ли су поетику тих његових песама разумели његови слушаоци. Он је желео да их објави. Пред читање ми је увек понављао како је желео да их објави и како би било добро да их објави Матичина Библиотека. Не добра воља, него недостатак новаца био је препрека да се те песме објаве. А да се објаве, биле би лепо сведочанство и о његовом песничком домету и о његовом непосредном погледу на људе са којима је живео, а посредно и на људе уопште.

Поред песама о радницима Библиотеке Матице српске певао је Бора Милић и о понеким личностима које је упознао на другим местима и другим приликама. Колико се сећам имао је песме и о Младену Лесковцу, Александру Тишми и другима. Ваљало би погледати и те песме, па објавити оно што вреди.

*

Бора Милић није био боем. Носио је, међутим, у себи много тога што није умео да подели ни са киме. Једино што је пристајао да дели била је поезија. Али ни за те разговоре није прихватао дијалог. Били су то, рекох већ, најчешће и искључиво његови монолози о поезији коју је ваљало слушати. Као и већина песника, био је опседнут проблемима поетике. Када је, на пример, открио метрику сонета и када је савладао методику њиховог стварања, дуго је говорио само о њима. Није вредело ни покушати да се промени тема. Ти његови монолози завршавали су се само тада када му је саговорник морао отићи.

У младости јак, Бора Милић се хранио обилато. Пио је искључиво сам. Био је соло тринкер. Док је било неког у књиговезници, не би попио ни гутљај. Чим би остајао сам, узимао је да пије. Од дужине усамљености зависило је колико ће попити. Када би се напио, био је насртљив и мало груб. Једном га је напитог на бициклу оборио један камион. Прошао је само са лакшим повредама, а подуго затим није пио. Као и сви, напит није умео да се контролише, а желео је да се доказује. Сећам се да је на једној књижевној вечери пожелео да пијан каже нешто, а није имао снаге. Соколио га је и главни говорник, али није вредело. Касније му је било криво што је онако поступио. Било му је јасно да је он у основи био тих и повучен стваралац и да га је само пиће понекда одвајало на нежељене стазе.

Много чешће, када је попио мало, био је за нијансу агресивнији. У таквим приликама је понављао како ће отићи у *Летопис* и у Издавачко предузеће Матице српске и подвикнути им да имају да му објаве песме, јер им нико и не нуди бољу поезију. Само понекад стизао би у таквом расположењу до *Летописа*, где су му увек били наклоњени и где би га брзо разоружали. И после таквих посета било му је криво, али је претње, ипак, понављао када би опет мало попио.

Бора Милић није познавао много људи, а од оно мало које је знао тек са некима је био срдачнији и отворенији. Сасвим отворен и сасвим присан није, чини се, био ни са киме. Желео је то, а нешто га је спречавало да буде такав. У књиговезници су га радници ословљавали са *шефе*, а он је то прихватао.

Имао је он и великих поштовалаца. Драган Попновaков му је био више наклоњен него што је он то био свима онима које је знао. Поновићу да су му били наклоњени многи, и Живан Милисавац, и сви уредници *Летописа*, и управници Библиотеке Матице српске и секретар Матичине Библиотеке Ђурђевка Љубибратић.

Несумњиво је Бора Милић желео да стекне наклоност људи. Ако у томе није успевао, узрок је у оним цртама његовог карактера које су га спречавале да буде до краја отворен. На свој начин, он је волео људе. То је показивао и тиме што је волео да пева о њима и да им пише посвете на својим књигама. А и то је чинио песнички. Мени је на књизи *Сонети у служби до краја, до последњег*, коју је посветио Сирану де Бержераку и за коју је рецензију написао Бошко Ковачек, написао:

Лазо, у неко доба кад све буде јасно
гледаћемо, како расту
гуштери и руже ... затим ћемо гласно
себе оставити једном младом храсту.

Добром и неспретном човеку, а песнику лепих домета и знатних вредности порастао је већ храст који је себи, пријатељима и српској књижевности засадио и однеговао за вечност он сам, Бора Милић. Томе храсту више нико неће моћи ништа, а под његовим крошњама биће заштите многима, и онима који му до последњег даха нису знали да одговоре добротом коју је, неспретан, желео свима.

1991.

РЕГИСТАР

А

Авакумовић, Павле 37
Авакумовић, Стефан 37
Аврамовић, Димитрије 35
Ајзенхауер, Двајт 135
Алексић, Јован 63
Алжир 122
Анаровић, З. 46
Андрић, Александар 39, 64, 83, 87
Андрић, Бранко 164
Андрић, Иво 156, 159
Анушка 136
Арад 21, 22, 27, 32, 74, 75, 85, 86, 112
Арањ, Јанош (Јован) 53
Арнот Антоније 74, 82-83, 111
Атанацковић, Богобој 53
Атанацковић, Павле, Платон, епископ 8, 12, 18-22, 26, 28-30, 32-34, 39, 43, 49, 52, 54-55, 59, 63, 67, 74, 76, 85, 91, 109, 112-113
Аустрија, 71, 72, 92, 105, 106, 136
Аустро-Угарска 97
Ахматова, Ана 151
Ацел, Петер 57

Б

Бабин, Ћира 117
Балинт, хусит 69
Балкан 92, 105
Банат 11, 69, 70, 149
Банистер, Роџер 148-149
Бањалука 157
Барусковић, Стеван 40-41, 46
Бах, Александар 35, 92
Бач 70, 73
Бачка 11, 69, 70, 143, 149, 154
Бачки Брестовац 113, 116
Безбородко, књаз 95
Бела Црква 41
Белић, Александар 151
Београд 11, 12, 13, 20, 35, 52, 53, 54, 70, 72, 79, 80, 98, 99, 100, 106, 109, 110, 111, 113, 117, 121, 122, 123, 125, 127, 128, 130, 134, 137, 140, 143, 146, 147, 148, 151, 152, 153, 154, 155, 160
Београдац, Јован 117
Бержерак, Сирано де 166
Берић, Павле 82-83, 84
Берлин 20, 54
Бесонов, Петр 52
Беч 13, 14, 17, 35, 37, 39, 52, 53, 59, 70, 71, 74, 89, 106, 107, 108, 110, 113, 119, 140
Бечеј 19, 154
Бикицки, Милана 7
Бикова, Татјана Александровна 131
Бланарик 149
Блох (Bloch) 54
Богданов, А. 93
Бодјански, Јосип Максимович 30, 40, 91-93, 113
Бозда, Јелена 38
Бозда, Наум 16, 28, 38
Босна 105, 141
Бошков, Вујадин 149
Бошковић, Јован 8, 53, 76, 117-119
Бошковић, Станоје 64
Бошњак, Младен 140
Бранковић, Васа 63
Бранковић, Вера 143
Бранковић, Ђорђе [гроф] 107-108
Бранковић, Ђурађ, деспот 105
Бранковићи, сремски 105
Братислава 20, 23, 25, 30, 54, 70, 112, 113

Броз, Јосип Тито 136
Бугарски, Ђорђе С. 60, 62
Будим (Buda) 20, 29, 40, 53, 54, 71, 105
Будимпешта 72, 117, 121
Будишин 61, 62
Бујановић, Иван 38
Буковина 155

В

Варшава 20
Васиљев, Душан 149
Везилић, Алексије 31, 141
Велетинов 94
Венелин, И. 52
Венеција 70, 71, 107, 108, 141
Венцел, Густав 66
Веселинов, Иванка 7, 79-80
Веселинов Станка 159
Веселиновић, Тодор (Тоша) 130, 134
Веселиновић, Тодор, Тошкара 149, 162
Веселић, Рад. В. 53
Ветранић, Мавро 53
Видаковић, Милован 13, 33, 87, 111
Византија 69, 104
Виена в. Беч
Викторин, Јосип 54, 64, 66
Викторов 95
Вилкоњска (Wilkoñska) 54
Витковић, Михајло 111
Владиславић, Сава 141
Возаровић, Глигорије 111, 121
Војводина 69, 70, 71, 73, 79, 102, 103, 118, 122, 125, 149, 157, 158
Волтер, Франсоа Мари Аруе 13, 33, 160
Вољтер, Едвард Александрович 96
Воравка 41
Воронеж 96
Вршац 20, 41
Вујиновић, Никола 83
Вујић, Владимир 53-54
Вујић, Јован 40, 46
Вујичић, Петар Пјотр 8, 138, 146-147, 151-153
Вукадиновић, Јефта 58-59
Вукићевић, Ђорђе (Ђура) 40-41, 55
Вуковар 140
Вуковић, Божидар 146
Вуксановић, Миро 9
Вулић, Никола 79
Вурдеља 134
Вучић, Вељa 155

Г

Гавриловић, Андра 123-124
Гај, Људевит 20
Галиција 143, 155
Георгијевић, Јован 71, 106, 108
Георгијевић, Крешимир 151
Гиљфердинг, Александар Александрович 58, 92
Глумац, Дивна 127
Глумац, Слободан 156
Голдшмит 87
Головацки, Г. 57
Гомирје, манастир 104
Грац 140
Грачаница, манастир 104
Грбић, Драгослав 156
Грицкат, Ирена 143
Грујић, Никанор 58
Грчић, Јован 118
Гундулић, Иван 53
Гушалевич 54

Д

Давидов, Динко 130, 141
Давидовић, Давид 23
Давидовић, Милан 138
Даничић, Ђуро 35, 53, 64, 75, 84, 90, 115-116, 147
Дежелић, Теодор 41
Демелић, Петар 31
Дефо, Данијел 132
Дечани, манастир 104
Дидолски 95
Дима, Александар 39
Димитријевић, Стеван 40
Димић, Гаја 40-41
Дипре, Е. 53
Диран 66
Добровојевић, Арон 16, 54
Добровски, Јозеф (Dobrowski) 49, 54
Добруџа 143
Дороњски, Стеван 138, 146
Драговић, манастир 104
Драгосављевић, Адам 124
Драпшин, Петар 155
Дринићи 125
Дунав 23, 72, 73, 142, 143
Дунђерски, Богдан 154

Дурковић Јакшић, Љубомир 132, 135
Дучић, Нићифор 119

Ђ

Ђокић, Нада 80
Ђонлић, Милош 41, 46
Ђорђевић, Јован 8, 37, 41, 42-43, 45-52, 55-56, 58-59, 60, 62-63, 67, 75, 114-116
Ђорђић, Игњат (Gjorgjić), 53
Ђорђић, Петар 129-130, 132
Ђур 72
Ђурађ Смедеревац в. Бранковић, Ђурађ, деспот
Ђурић, Светислав 127

Е

Европа 101, 149
Енглеска 148
Ерди (Érdi) 54

Ж

Живанов, Миодраг 127, 142
Жилник Желимир 153
Жича, манастир 104
Жуковски 44, 114

З

Заболотски, П.А. 96
Завида 105
Загорица, Арон 29
Загреб 37, 53, 121, 122, 125, 134, 137, 151, 159, 160
Задар 20, 53, 64
Земун 38, 53, 143
Зеремски, Вида 135
Зернова, Антонина Сергејевна 131
Зечевић, Милош А. 123
Златојевић, Славко 53
Зоговић, Радован 155
Зрењанин 129

И

Ивашкијевич 152
Ивић, Алекса 119, 133, 137
Ивић, Милка 143
Ивић, Павле 143
Ивков, Бошко 163
Илић, Јован 53
Илић, Тимотеј 30, 83, 87
Имре, Јанош 29
Инђија 130, 134, 136, 138, 139, 140, 145, 146, 153
Инсбрук 119
Ириг 37, 143, 149
Истра 125
Италија 136, 143, 145

J

Јагодић, Петар 29
Јазиков, Д. 16
Јајце 125
Јакшић, Ђура 64, 149
Јакшић, Милета 150
Јакшић, Милутин 76, 118
Јакшићи, банатски племићи 105
Јанковић, Емануил 71, 109
Јанковић Миријевски, Теодор 72, 124
Јегра (Егер) 72
Јелкић, Милан 149
Јесењин, Сергеј 151
Јовановић, Александар 40-41
Јовановић, Викентије 106
Јовановић, Димитрије 63
Јовановић, Ђорђе 130
Јовановић, Јован Змај 53, 63-64, 65, 76, 116, 149-150
Јовановић, Јован М. 64
Јовановић, Корнел 118
Јовановић, Љубомир 119
Јовановић, Михаило 51
Јовановић (Стипчевић), Биљана 127
Јовановић Шакабента, Арсеније IV 106
Јордан (Jordan) 54
Јосић, Сава 138
Јосиф II, цар 11, 71-72
Јошика, Миклош 30
Југославија 78, 109, 121, 125, 117, 128, 148
Јулинац, Павле 108
Јуришић, Гедеон Јосиф 53

К

Кадави, Јан 30, 38, 113
Казан 95
Кампе 132
Каниц, Феликс 60, 66
Капетановић, Александар 29
Каравелов, Љубен 76

Карамзин, Николај Михајлович 39
Каратајев 92
Караџић, Вук Стефановић 17, 18, 28, 35, 38, 53-54, 60, 63, 74, 76, 84, 90, 106, 107, 108, 113, 116, 137, 140
Карловац 20
Карловци в. Сремски Карловци
Кастилија 24
Катранов, В.Д. 52
Каулици, породица 111
Качановски, В. 95
Качић Миошић, Андрија 53
Кашанин, Милан 140
Кијев 93, 96, 101, 103, 106, 107, 134, 135
Кикинда 41, 46
Кириловић, Димитрије 8, 32-33, 78, 87-88, 129-131, 133, 139, 140, 141, 144-146
Кирпичников 94
Кирш, књиговезац 52
Кисач 41, 46
Кићовић, Мираш 121, 132, 139, 141, 142
Киш (Kiss) 54
Ковачевић, Милан 150
Ковачевић, Надежда 12
Ковачек, Божидар 79, 163-164, 166
Ковиљ, манастир 73
Козачински, Емануил 106
Којић, Константин 40-41
Којић, Павле, Павао 38, 62
Колар, Јан,Јован 37-38, 44, 47, 73
Колар, Јосиф 58, 114
Колендић, Петар 131, 141
Комадинић, Слободан 137
Коморан 72
Кон, Геца 118, 137
Константин Студеничанин 107
Коњовић, Јован Бата 148
Копитар, Вартоломеј 20, 46-47
Космановић, Богдан 41
Космет 78
Косовска Митровица 120
Костић, Лазар, Лаза 41, 46, 76, 150
Костић, Матеј 19
Костић, Милан 41
Костић, Мита 122, 129-130, 132, 135, 139, 140, 141
Костић, Михајло 16, 20, 21- 22, 85
Крагујевац 110, 157, 160
Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца, Краљевина Југославија 97, 99, 101
Крекић, Александра 80
Кремпман (Crempmann) 54
Крижанић, Пјер 155
Крка, манастир 104
Крклец, Густав 143
Крњача 29
Крстић, Васа 130, 134
Крстић, Добросав 149
Крстић, Никола 57, 64
Крстић, Угљеша 130
Крупа, манастир 51
Крушедол, манастир 104
Крф 122
Кубарев, Алексеј 92
Кукуљевић Сакцински, Иван 38, 47, 49, 53, 54
Кулунџић, Звонимир 140
Кун (Kuhn) 54
Куник, Арист Аристович 64, 92
Курцбек, Јозеф 71

Л

Л.Ч. в. Чурчић, Лазар
Лавов, Лвов 54, 102
Лавров, П. 95
Лавровски, Петар Александрович 66, 92
Лазаревић, Милош 38
Лазаревић, Небојша 11
Лазаревић, Стефан, деспот 105
Лазић, Ксенија 54, 142
Лајпциг (Leizig, Lipsk) 54, 61
Лакићевић, Светислав 142
Лампл, П. 50
Лауфер, књижар 50, 56, 66
Лединци 46
Лењинград в. Петроград
Леонов, Леонид 152
Лепавина, манастир 104
Лесковац, Младен 8-9, 78, 126-127, 130-131, 141, 144, 146, 148, 151-152, 160, 163
Липаск в. Лајциг
Лондон 41, 120
Лужица 61
Луценбахер, Јанош 54

Љ

Љермонтов, Михаил 44, 114
Љубибратић, Ђурђевка 166
Љубљана 120, 125, 134, 151

М

Магарашевић, Александар 100
Магарашевић, Георгије 109
Мађарска 73, 78, 145
Мајков, Александар 40, 52-53
Македонија 145
Максимовић Десанка 143
Максимовић, Светозар Е. 40-41
Малеску, Владул 70
Малетин, Марко 123
Малетин, Павле 8, 79, 127, 138, 141, 142, 154-161, 163-164
Малин, Фрањо 32, 120
Малчевски (Malczewski) 54
Манасија, манастир 59, 104-105
Манојловић, Тодор 149-150
Мансфелд, Јохан Ернст 37
Марго, Георгије 19, 31, 85
Марибор 160
Марија Терезија 72
Маринковић, Боривоје 130, 139, 141
Марић, Светислав 129
Марковић, Светозар 76
Матија Корвин 70, 105
Матић, Светозар 123-124
Мачва 143
Медаковић, Данило 38, 51, 58
Медаковић, Дејан 132, 139, 141
Методије 69
Мидић, Воја 155
Мидић, Десанка 80, 127
Мијатовић, Ђока 76
Миклошић, Франц (Miklosich) 44, 46-47, 54
Милаковић, Димитрије 16
Миланковић, Јаша 41
Милачић, Душан З. 125-127, 160
Милетић, Светозар 24-25, 42, 76
Милешева, манастир 70, 104
Милисавац, Живан 8, 13, 15-23, 25-26, 29-33, 37-41, 45-46, 50-51, 55-56, 59-62, 79, 156, 162, 166
Милитар, Трива 80, 130
Милић, Бора 8, 162-167
Милићевић, Милан Ђ. 13, 109, 119
Милованов, Стеван 118
Миловук, Јосиф 38, 111
Миловук, Милан 60
Милутиновић, Урош 53
Миндеровић, Чедомир 137, 138, 156
Минерва, богиња 24
Минск 101
Мирослав, кнез 105
Митић, Рајко 149
Митровић, Јеремија 141
Митровић, Митра 137
Мићић, Радован 7
Михаиловић, Георгије 8, 78, 129-142, 145, 152
Михаиловићи 137
Михајловић, Борислав Михиз 8, 132, 138, 141, 143-150, 152, 162, 164
Михајловић, Велимир Вељa 151
Михајловић, Гојко 144, 149
Михајловић, Мих. 29
Мицкијевич, Адам (Mickiewicz) 44, 54, 114
Мишић, Зоран 147
Мишић, Смиља 131, 134, 141, 147
Младеновић, Субота 8, 23, 29-32, 36-43, 45, 56-57, 62-63, 113-116
Мојсиловић, Јосиф 40-41
Морача, манастир 104
Москва 20, 31, 40, 52, 53, 91, 95, 98, 101, 106, 134
Мостар 157, 160
Моч, Александар 100
Муравјев, Андрej Николајевич (Андрија Николајевић Муравјев) 53
Мушицки, Лукијан 108

Н

Надаљ 155
Накић, Драгољуб 143
Натошевић, Ђорђе 64
Недић, Владан 139
Немачка 101, 120, 145
Ненадовић, Павле 106-108
Ненин, Радмила в. Пешић, Радмила
Никић, Федор 130
Николајевић, Георгије 16-17, 54
Николајевић, Коста 59-60
Николић, Атанасије 113
Николић, Исидор 30, 42, 83, 113
Николић, Јелена 80
Николић, Филип 116
Нинковић, сестре 76
Ниш 120, 144, 157
Новаков, Драгољуб 129
Новаковић, Дионисије 107
Новаковић, Стефан 31

Новаковић, Стојан 87-88, 90, 117, 121, 130-132
Нови Карловци 46
Нови Сад 7, 9, 11, 12, 13, 20, 35, 50, 52, 53, 56, 57, 58, 63, 66, 67, 71, 73, 76, 78, 79, 80, 83, 87, 92, 93, 96, 97, 98, 99, 100, 101, 103, 107, 109, 111, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 131, 134, 137, 138, 139, 140, 144, 145, 147, 152, 155, 156, 157, 158, 163

Њ

Њежин 95, 96
Њемчевић 114
Његош в. Петровић Његош, Петар II

О

Оберкнежевић, Филип 117
Обрадовић, Доситеј 33, 58, 108, 109, 133, 150
Одеса 20, 91, 102
Оларовић, Василије 40-41
Орбин, Мавро 141
Орфелин, Захарија 70-71, 72, 107-108, 109
Осек, Осијек 41, 46, 141, 157
Остојић, Тихомир 76, 118-119, 122
Острогон (Естергом) 41
Отенхајмер 149
Отовић, Владимир 7
Охрид 160

П

Павић, Милорад 156
Павловић, Исидор 41
Павловић, Миодраг 129
Павловић, Теодор 15, 17, 20, 22, 29-32, 43, 49, 54, 63, 67, 113
Пазова в. Стара Пазова
Пајевић, Арса 118, 137
Пакрац 20
Паланчанин, Сава 159
Палада, богиња 24
Палацки, Јан (Palacky) 44, 54
Палмотић, Ђоно (Giono Palmotić) 53
Панић, Стефан 40-41
Панић Суреп, Милорад 127, 133, 137, 141, 160
Панковић, Душан 140, 151
Пантић, Мирослав 141
Парабућски, Ђока 140
Париз 20, 66, 108
Пастернак, Борис 151
Патрикјев 100
Пачић, Јован 111
Пејичић, Константин 16, 50, 53, 54
Перић, Олга 127, 134, 141, 151
Петар Велики 106
Петербург в. Петроград
Петковић, Владислав Дис 150
Петковић, Драгослав 133-134, 141
Петрановић, Герасим 53
Петров, Јован 29
Петровић, Бошко 156, 163
Петровић, Вељко 135, 149, 156, 159
Петровић, Георгије 38
Петровић, Димитрије 38
Петровић, Јован 60
Петровић, Милан 155
Петровић, Мојсеј 70, 106
Петровић, Теодора 81
Петровић Његош, Петар II 31, 35, 74, 113,
Петроград 14, 17, 20, 23, 33, 61, 64, 74, 93, 94, 96, 110, 111, 113, 134
Петронијевић, Брана 130, 140, 141
Пећ 104
Пецхолд (Petzhold) 51, 115
Пешић, Радмила 135, 143
Пешта (Pest) 13, 14, 15, 17, 21, 22, 26, 27, 28, 29, 31, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 45, 46, 48, 50, 51, 52, 55, 56, 61, 62, 66, 67, 70, 73, 74, 75, 76, 83, 86, 87, 89, 90, 91, 92, 93, 104, 109, 110, 111, 112, 117, 141, 158
Пешта [Будимпешта] 78, 154
Пива, манастир 104
Пљевља 104
Погодин, Михаил Петрович 92
Подгорица 104, 157
Подриње 155
Пожун в. Братислава
Полетајев, Аркадиј Александрович 99
Ползовић, Гаврило 38
Пољска 152
Попа, Васко 129
Попновaков, Драган 163, 166
Попов, Душан 159
Попов, Нил 93
Поповић, Богдан 144
Поповић, Вићентије Јањевац 106

Поповић, Димитрије 39
Поповић, Жика 155-156
Поповић, Иван 143
Поповић, Јован 155-156, 159
Поповић, Јован Стерија 33, 38, 53, 100
Поповић, Милош 87
Поповић, Павле 122
Поповић, Петар 16
Поповић, Стеван В. 118
Праг, Златни Праг 13, 14, 17, 20, 30, 31, 53, 54, 74, 89, 91, 110, 111, 113, 120
Пражић, Милан 163-164
Превендар, Самуил 30
Прица, Данило Ј. 117
Продановић, Јаша 133
Прокопович, Теофан 70, 72, 106
Прокопчањи, Теодор 30, 106
Протић, Стојан 119
Пушкин, Александар Сергејевич 14, 74, 99, 111
Пшемисл 14, 74, 111
Пшибош 152

Р

Раваница 104
Радичевић, Бранко 35, 42, 53, 137, 140, 150
Радовановић, Павле 23
Радојичић, Ђорђе Сп. 129-130, 132
Радојчић, Никола 12, 122, 129-130, 132, 135, 141
Радонић, Јован 8, 76-77, 94-96, 118-119, 121-122
Радонић, Нада 80
Радонић, Новак 118
Раић, Љубомир 40-41
Раић, Милош 41
Раичковић, Стеван 129, 156
Рајачић, Александар 64
Рајевски, Михајло 57, 60, 64, 66, 91, 93
Рајић, А. 46
Рајић, Јован 31, 54, 70, 72, 107-108, 109
Рајков, Здравко 149
Рајковић, Ђорђе 51, 53
Рас 105
Растко [Немањић] в. Свети Сава
Рашка 105
Рашковић, Милош Д. 39
Рашковићи 107
Регули, Антоније 36
Рибница 104, 105
Ријека 157, 160
Рим 69
Римник 70-71, 73, 106, 107
Рјељин 95
Рогулић, Бранко 41
Ројнић, Матко 159
Руварац, Димитрије 11, 13, 76
Руварац, Илларион 11, 76, 150
Руварац, Коста 46
Ружевич 152
Рукавина, И. 83
Рума 41, 111, 134
Румунија 78, 106, 145
Руњанин, Петар 12
Русија 14, 70, 72, 89, 91, 92, 93, 96, 103, 106, 132

С

Сабовљевић, Михајло 23, 73
Сава 23
Савић, Милан 8, 117-118
Савковић, Светозар 46
Сарајево 124, 160
Сауер 52
Света Тројица, манастир 104
Свети Сава 105
Сврљиг 144
Севестрјанов 95
Сегедин 66, 87
Секулић, Исидора 149
Селх, Франц 59
Сентандреја 12
Сентомаш в. Србобран
Сечењи, Ференц 108
Сијарић, Ћамил 148
Скопље 120, 151, 160
Славонски Брод 150
Сладкович, Андреј 38
Словенија 145
Сланкамен 69, 136
Смолер, Иван Е. 61
Смотрицки, Мелетије 106-107
Совјетски Савез, СССР 77, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103,131
Сомбор 11, 12, 13, 20, 26, 41, 46, 64, 109, 110, 112, 113, 146
Сопоћани, манастир 104
Сопрон, Игњат 38-40, 113
Софија 120, 122

С. Петербург в. Петроград
Спасић, Милан 113
Сплит 157
Србија 97, 105, 109, 110, 125, 143, 156
Србобран 119, 155
Срђанов, Војин 9, 76-77, 96, 119
Срем 69-70, 143, 150
Сремска Каменица 69
Сремски Карловци 11, 12, 20, 41, 46, 53, 55, 71, 72, 92, 106, 107, 110, 140
Српски Ковин, манастир 104
Стајић, Васа 33, 123
Стајић, Данило 19
Стаматовић, Павле 87
Станисављевић, Андрија 40-41, 46
Станковић, Јосиф 38
Станковић, Корнелије 64
Станојевић, Драгиша 119
Станојевић, Станоје 32, 118
Стара Пазова 136, 137, 140, 142
Стари Бечеј в. Бечеј
Стевин-Новак, Нада 127
Стефан Немања 24, 104-105
Стефан Првовенчани 105
Стоић, Стеван 41
Стојадиновић, Милица Српкиња 53
Стојаковић, Георгије 18, 20, 21-22
Стојановић, Исидор 38
Стојановић, Јосиф 11
Стојановић, Стеван в. Стојић, Стеван
Стојачковић, Александар 35
Стојковић, Атанасије (Атанасије Иванович Стојкович) 14, 74, 89, 91-92, 111
Столп в. Штолп
Стони Београд 77
Стратимировић, Стефан 108-109
Стошић, Душица 139, 142
Студеница, манастир 104
Суботић, Василије 19, 87
Суботић, Јован 8, 20-21, 27, 29-32, 39, 49, 75, 81-88, 112-114
Суботић, Каменко 119-120, 123-124
Суботица 70, 98, 100, 146, 156
Сувајџић, Чеда 140
Суворов, Максим 70, 72

Т

Тамаш, хусит 69
Тарановски, Кирил 151
Татишчев, Дмитриј 89
Текелија, Сава 8, 11-12, 15-23, 25-28, 32, 37-38, 40-44, 47-52, 54-57, 59, 62, 74-75, 78, 85, 90, 111-112, 114-115, 117-119, 121, 130
Текелије 107
Темишвар 41
Теодоровић, Тома 8, 23, 25-28, 32-34, 62, 75, 113
Теодоровић, Тома, адвокат 63
Теодосије, Димитрије 71, 107
Тирол, Димитрије 19
Тиса 72
Тител 7, 140, 153
Тито в. Броз, Јосип Тито
Тишма, Александар 154, 156, 163
Ткалац, Имбро 54
Тодоровић, Јованка 164
Тодоровић, Стеван 59
Токин, Милан 130
Томић, Јаша 140
Томић, Јован 119-120, 123
Трифуновић, Јован 20, 22, 29, 66
Трнава (Nagyszombat) 72
Трст 83, 134
Турија 155
Туроман, Јован 46
Турчански Свети Мартин 65

Ћ

Ћирило [Константин] 69
Ћопић, Бранко 156

У

Угарска 11, 105, 109, 111, 112
Ужгород 101, 102
Ужице 125
Урхази, Ђорђе 57-58, 66
Уштица 46

Ф

Фелдвари, Јован 108
Ференц, Јосиф 63
Фишер, антиквар 50
Франц I, цар 12
Француска 122, 136, 145
Фрушић, Стефан 37
Фрушка гора 130

Х

Хабул, Михаило 135

Харков 102
Хатвани (Hatvani) 54
Хаџић, Антоније 8, 56-57, 58, 63, 76, 115, 117, 121
Хаџић, Јован 17, 39, 53, 60, 76
Хиландар 104, 141
Хинц, Карл, Драгутин 51, 56-58
Хитлер, Адолф 101
Хопово, манастир 104
Хорват (Horváth) 54
Хорниак, М. 61
Хрватска 145
Хркаловић, Јанко 141

Ц

Цар, Марко 119
Цветајева, Марина 151
Церар 149
Цетиње 17, 160
Црква светог Георгија 15, 16
Црна Гора 105
Црњански, Милош 149

Ч

Чаково 41
Черновице 20
Чернојевић, Петар 22
Чокор, Јулијан 58-59
Чортановић, П. 59
Чурлић, Атанасије 51, 53
Чурчић, Лазар, Лаза 7-9, 79, 80, 83, 161, 167
Чурчић, Марија 7, 9, 41, 80, 142

Џ

Џаџић, Петар 156
Џефаровић, Христофор 107, 141
Џонић, Урош 32, 123
Џонсон, Бернард 141
Џонсон, Линдон 135

Ш

Шабац 155
Шајкашка 143, 154
Шаљапин, Фјодор 136
Шапо, Луј 19
Шантић, Алекса 144
Шафарик, Јанко 64, 116, 121
Шафарик, Павле Јосиф (Schafarik) 19-20, 29, 31, 43-44, 46-47, 49, 54, 83, 91, 92, 93, 108, 110, 113-114, 147
Шашку, Д. 60
Швердлинг, Јован 53
Шибеник 131, 133, 134
Шимић, Амвросије 21, 85
Шићар, Симеон, Сима 16, 19-21, 54, 75, 85-86
Шишков, Алексеј Семјонович 16
Шлајхер (Schleicher) 54
Шпанија 145
Штубенраух, Мориц 41
Штолп, књижар 50, 56, 66
Штур, Људевит 24-25, 53, 112
Шћекић, Јован 156
Шуљагић, Радмила 127

О ОВОЈ КЊИЗИ

Ја сам библиотекар постао сасвим случајно. Срећна је околност што сам то постао у Библиотеци Матице српске. Никако случајно, када сам почео да учим и схватам шта је то библиотекарство и да упознајем Матичину Библиотеку ваљало ми је да припремим рад за стручни испит. Написао сам тада свој први прилог о Библиотеци у којој сам научио више но игде што сам учио. Тај рад, *Библиотека Матице српске до 1847. године* објавио сам у Матичином *Зборнику за друштвене науке 23*, 1959, 26-45. Другим прилогом, *Библиотека Матице српске од Буне до доласка у Нови Сад*, у Матичином *Зборнику за друштвене науке*, 32-33, 1962, 62-88, заокружио сам, ако се тако може рећи, своја сазнања и своја виђења рада Библиотеке Матице српске у Пешти до пресељења у Нови Сад. Све што сам потом написао о овој моћној Библиотеци и о људима са којима сам у њој радио резултат је или потребе да одговорим приликама или личним нагонима да о понечем сведочим.

Припремајући текстове за ову књигу нарочито сам много морао да радим на дотеривању двају прилога из историје Матичине Библиотеке до 1864. године. То сам морао учинити из два разлога. Први је што је после мојих текстова објављена *Грађа за историју Библиотеке Матице српске* и што је о Библиотеци писао Живан Милисавац у *Историји Матице српске*, део 1, Нови Сад 1986, па ми је ваљало усагласити своје текстове са тим делима. Други је разлог што сам од објављивања оних текстова умногоме допунио своје знање о библиотекарству и што ми је ваљало оне текстове и дотерати и, колико је било могућно, боље обликовати.

Текстови у овој књизи објављени су:

Библиотека Матице српске до 1848. године. – Зборник Матице српске за друшвене науке, 23, Нови Сад, 1959, стр. 26-44

Библиотека Матице српске од Буне до доласка у Нови Сад. – Зборник Матице српске за друштвене науке, 32-33, Нови Сад, 1962, стр. 62-88

Век и по Библиотеке Матице српске. – Библиотекар, 29, Београд, 1977, број 1-3, стр. 21-34

Доприноси Јована Суботића нашој библиографији и Библиотеци Матице српске. – Библиотекар, 15, Београд, 1963, број 5, стр. 346-354

Библиотека Матице српске и руске библиотеке. – Рад Матице српске, 4, Нови Сад, 1972, стр. 28-34

Библиотека Матице српске и Народна библиотека Србије у историјској перспективи. – Народна библиотека Србије : Споменица 1832-1982. – Београд, 1985, стр. 173-199

Сећања о доктору Георгију Михаиловићу. – Сусрети библиографа '85, Инђија, 1986, стр. 8-22

Борислав Михајловић Михиз. – Писац, 1, Нови Сад, 1989, бр. 1, стр. 38-40

Бора Милић. – Писац, 3, Нови Сад, 1991, број 1, стр. 45-46

Овде се први пут објављује текст о Павлу Малетину говорен у Матици о његовој седамдесетогодишњици, 1985. године.

За ову прилику написао сам текст о Петру Вујичићу, угледном књижевнику и веома плодном преводиоцу, са којим сам радио у Библиотеци Матице српске.

Што је ова књига настала заслуга је искључиво управника Матичине Библиотеке, г. Мира Вуксановића. Његовом заслугом постала је Библиотека Матице српске најплоднији и највреднији издавач књига и повремених публикација из библиотекарства и науке о књизи у овој земљи. Немогућно је не радовати се што се међу тим књигама нашла и ова.

У Тителу, лепих јесењих дана 1996.

Лаза Чурчић

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

Лаза Чурчић (24. октобар 1926, Тител). Основну и грађанску школу завршио у Тителу. На почетку окупације, априла 1941. интерниран са родитељима и братом, том приликом стигли до Салаша Ноћајског. Вратили се кући и у Тителу изучио трговину, а потом радио на надницу ратарске послове и као неквалификовани радник. Од маја 1944. у покрету отпора. После ослобођења Тителa, крајем октобра 1944. у рату. Демобилисан крајем новембра 1945, наставио убрзо школовање у новосадској Мешовитој гимназији. Између 1948. и 1953. студирао српскохрватски језик и југословенске књижевности на Филозофском факултету у Београду. Од половине децембра 1953. до половине 1986. радио у Библиотеци Матице српске. Последњих пет година службовања радио у београдској Народној библиотеци (путујући возом из Новог Сада). Био међу оснивачима новосадске Трибине младих и покретачима *Поља* 1954. године. Од 1959. објављивао у *Прилозима за књижевност, језик, историју и фолклор* и *Зборнику Матице српске за друштвене науке*, а потом и у другим Матичиним *Зборницима* и *Летопису*, те у *Ковчежићу Вуковог и Доситејевог музеја, Библиотекару* и другде. Учествовао на научним скуповима у Матици српској, Српској академији наука и уметности, Хунгаролошком институту, Црногорској академији наука и умјетности и другим. Као секретар Покрајинског одбора Друштва библиотекара Србије за Војводину био иницијатор покретања *Библиотекарског годишњака Војводине*, а потом у Библиотеци Матице српске њеног *Годишњака*. У Матичиној Библиотеци уредио зборнике уз изложбе *Орфелиново Житије Петра Великог 1772-1972*, Нови Сад 1972. и *Штампарија у Римнику и обнова штампања српских књига 1726*, Нови Сад 1976. Редактор каталога: *Српске рукописне и штампане књиге у Славонији од 15. до 18. века*, Београд – Пакрац 1990. Књига: *Српске књиге и српски писци 18. века* објављена му је у Новом Саду 1988. године.

САДРЖАЈ

РЕЧ УРЕДНИКА 7

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ ДО 1848. ГОДИНЕ 11

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ ОД БУНЕ ДО ДОЛАСКА У НОВИ САД 35

ВЕК И ПО БИБЛИОТЕКЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ 69

ДОПРИНОСИ ЈОВАНА СУБОТИЋА НАШОЈ БИБЛИОГРАФИЈИ И БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ 81

БИБЛИОГРАФИЈА БИБЛИОГРАФСКИХ РАДОВА ЈОВАНА СУБОТИЋА У ЛЕТОПИСУ МАТИЦЕ СРПСКЕ 87

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ И РУСКЕ БИБЛИОТЕКЕ 89

БИБЛИОТЕКА МАТИЦЕ СРПСКЕ И НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ У ИСТОРИЈСКОЈ ПЕРСПЕКТИВИ 104

СЕЋАЊА О ДОКТОРУ ГЕОРГИЈУ МИХАИЛОВИЋУ 129

БОРИСЛАВ МИХАЈЛОВИЋ МИХИЗ 143

ПЕТАР ВУЈИЧИЋ ПЈОТР 151

ПАВЛУ МАЛЕТИНУ УЗ СЕДАМДЕСЕТИ РОЂЕНДАН 154

БОРА МИЛИЋ 162

РЕГИСТАР 169

О ОВОЈ КЊИЗИ 178

БЕЛЕШКА О АУТОРУ 180

Лаза Чурчић

КАЗИВАЊА О БИБЛИОТЕЦИ МАТИЦЕ СРПСКЕ

Издавач

Библиотека Матице српске

Нови Сад, Матице српске 1

Лекторисање, коректура и регистар

Радован Мићић

Технички уредник

Реља Дражић

Штампање ове књиге омогућило је
Министарство за културу Републике Србије

Припрема и штампа

Футура публикације

Нови Сад, Стевана Мусића 24

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад

027.54 (497.113 Novi Sad) (091)

ЧУРЧИЋ, Лазар

Казивања о Библиотеци Матице српске / Лаза Чурчић ; [регистар Радован Мићић]. - Нови Сад : Библиотека Матице српске, 1996 (Нови Сад : Футура публикације). - 180 стр. ; 25 cm. - (Трагови ; књ. 6)

Тираж 500. - Реч уредника / Миро Вуксановић: стр. 7-9. - Белешка о аутору: стр. 180. - Регистар.
ISBN 86-80061-19-0

а) Библиотека Матице српске (Нови Сад) - Историја